

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MUSTAFA ÂDİL ÖZDER HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ALTUN

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

ARTVİN-2024

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Mustafa Âdil Özder Hayatı, Sanatı ve Eserleri*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı taahhüt ederim. Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi de beyan ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../01/2025

Fatma ALTUN

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR danışmanlığında, **Fatma ALTUN** tarafından hazırlanan bu çalışma **26/12/2024** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**'nda oybirliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. Sedat BAHADIR	İmza:.....
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR	İmza:.....
Jüri Üyesi	: Dr. Öğr. Üyesi Hasan KIZILDAĞ	İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

... /... /2025

Prof. Dr. Mustafa Çağatay KORKMAZ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
TABLO LİSTESİ.....	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
KISALTMALAR.....	VIII
ÖZET	IX
SUMMARY.....	X
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FOLKLOR ARAŞTIRMALARINDA BİR ZİRVE: MUSTAFA ÂDİL ÖZDER

1. MUSTAFA ADİL ÖZDER'İN BİYOGRAFİSİ.....	15
1.1. Hayatı ve Ailesi	15
1.2. Eğitimi	18
1.3. Meslek Hayatı.....	20
1.4. Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Roller.....	22
1.5. Edebî Hayatı	23
1.6. Şairliği	29

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA ÂDİL ÖZDER'İN ESERLERİ

2. DERLEME, ARAŞTIRMA, İNCELEME VE DİĞER KİTAPLARI:	31
2.1. Folklor Araştırmacısı Kimliğini Yansıtan Kitapları.....	33
2.1.1. Artvin Folkloru-I.....	33
2.1.2. Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları	51
2.1.3. 19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri.....	59

2.1.4. Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi	67
2.1.5. Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif.....	76
2.1.6. Huzûrî Divanı.....	90
2.1.7. Artvinli Şairler I- II- III.....	101
2.1.8. Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi	105
2.1.9. Şavşatlı Recâi ve Eseri: Hediye-t-ül İhvan	109
2.2. Tarih, Coğrafya ve Diğer Konuları İçeren Kitapları	110
2.2.1. Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi Artvin İli-I	110
2.2.2. Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları	117
2.2.3. Tarihte Çıldır Atabeğleri ve Torunları	121
2.2.4. Çoruh-Şavşat.....	122
2.2.5. Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı.....	123
2.2.6. Yakın Yurt.....	125
2.2.7. Resimli Artvin İli Bilgileri: Öğrencilere İlkokul Programlarına Göre	126
2.2.8. Her Yönüyle Erkinis	127
2.3. Şair Kimliğini Yansıtan Kitaplar.....	128
2.3.1. Yusufelili Azmî: Mustafa Âdil Özder'in Şiirleri	128
2.4. Sözlükler.....	135
2.4.1. Türk Halkbiliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü	135
2.5. Bibliyografyalar.....	136
2.5.1. Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünde, Kısa Açıklamalarla Artvin Bibliyografyası (1923-1973)	136
2.6. Biyografi.....	137
2.6.1. İki Halkbilimci: Hâmit Zübeyr KOŞAY ve M. Şakir ÜLKÜTAŞIR	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA ADİL ÖZDER'İN MAKALELERİ

3. DERLEME, ARAŞTIRMA VE İNCELEME MAKALELERİ	138
3.1. FOLKLOR ARAŞTIRMACISI KİMLİĞİNİ YANSITAN MAKALELERİ	139

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA ÂDİL ÖZDER'İN MAKALELERİ

4. MAKALELERİN SINIFLANDIRILMASI.....	154
4.1. Makalelerin Yayın Tarihine Göre Tasnifi	154
4.2. Makalelerin Yayınlandığı Dergilere Göre Tasnifi	157
4.2.1. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi	157
4.2.2. Türk Folkloru Dergisi	158
4.2.3. Sivas Folkloru Dergisi	159
4.2.4. Çoruh Dergisi	160
4.2.5. Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı	160
4.2.6. Kars Eli Dergisi	160
4.2.7. Doğuş Dergisi	161
4.3. Makalelerin Konularına Göre Tasnifi	161
4.3.1. Âşıklık Geleneği	161
4.3.2. Anlatım Türleri	163
4.3.3. Derleme ve Folklor	163
4.3.4. Geçiş Dönemleri	164
4.3.5. Dil	164
SONUÇ	165
KAYNAKLAR	167
EKLER	174
ÖZGEÇMİŞ	177

TABLO LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1: Mustafa Âdil Özder'in Basılan Eserlerinin Toplu Listesi	27
Tablo 2: Mustafa Âdil Özder'in Basılmayan Eserlerinin Toplu Listesi.....	28
Tablo 3: Artvinli Şairler (1-2-3) adlı eserde yer alan âşıklar.	102

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1: Mustafa Âdil Özder, eşi ve çocukları, 1954 yılı (Karasüleymanoğlu, 1972).....	18
Şekil 2: Mustafa Âdil Özder, Erzurum Öğretmen Okulu 4. Sınıf Öğrencisiyken. Fotoğraf 1927 yılında çekilmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972).....	19
Şekil 3: Mustafa Âdil Özder'in diploması (Karasüleymanoğlu, 1972).....	20
Şekil 4: Borçka kazasında Maarif Memuru iken 1934 (Karasüleymanoğlu, 1972).	20
Şekil 5: Bursa, 11 Eylül İlkokulu 3-A sınıfında derste 1964 (Karasüleymanoğlu, 1972)...	22
Şekil 6: Mustafa Âdil Özder, folklor araştırmaları için köyleri gezerken, İşhan Köyünden Erkinis Köyüne geçiş sırasında 1966, (Karasüleymanoğlu, 1972).	26
Şekil 7: Kars Susuz İlçesi, derleme çalışmaları (Özder, 1967: 4574).	27
Şekil 8: Mustafa Âdil Özder derlemeler esnasında (Özder, 2021: 93).....	32
Şekil 9: Şâir Huzûrî'nin Mezarı (Kişisel Arşiv, 2023).....	95
Şekil 10: Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi ilk sayfası (59) (Bahadır, 2023: 81).....	107
Şekil 11: İşhan Kilisesi Kubbe görüntüsü. 1966 yazında çekilen bu fotoğrafta soldan ikinci sırada Mustafa Âdil Özder yer almaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 45).....	115
Şekil 12: Resimli Artvin İli Bilgileri Ön Kapağı.....	126

KISALTMALAR

DLT	: Dîvânu Lügâtî't-Türk
MİFAD	: Millî Folklor Araştırma Dairesi.
MTA	: Maden Tetkik Arama.
ss.	: sayfa.
TEİS	: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.
TFA	: Türk Folklor Araştırmaları
TUYATOK	: Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu.
vb.	: ve benzeri.
vd.	: ve diğerleri.

ÖZET

MUSTAFA ÂDİL ÖZDER HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Folklor insanlığın başlangıcından bu yana kendini göstermiş olduğu kültür oluşumudur. Her milletin kendine özgü folklor unsurları bulunmaktadır. Bu bağlamda milletlerin folklor unsurlarını gün yüzüne çıkarmak için folklor araştırmaları yapılması gerekmektedir. Folklor araştırmaları geçmişten günümüze birçok evreden geçerek gelişim göstermiştir. Bu araştırmalar sırasında folklor çalışmaları araştırma ve derlemeye dayanmaktadır. Folklor araştırma ve derleme çalışmalarını yürüten araştırmacıları göz ardı etmemek gerekir.

Bu süreçte gerçekleşen folklor çalışmalarında Artvinli Mustafa Âdil Özder'in önemi vurgulanmaya değerdir. Yaşamını özellikle Artvin ili çevresinde araştırma, inceleme ve derlemeye adanmış Özder, birçok eser ve makale kaleme almış, oldukça fazla folklor faaliyetinde yer almıştır. Bu çalışmada Artvin'in Pertev Naili Boratav'ı olarak nitelendirebileceğimiz Mustafa Âdil Özder'in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilecektir. Çalışmada Mustafa Âdil Özder'in yaşamındaki karanlık noktalar aydınlığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Tezde, Özder'in sanatının mahiyeti, eserlerinin ve makalelerinin tanıtımları yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Artvin, Halk Edebiyatı, Folklor, Gelenek ve Görenekler, Biyografi.

SUMMARY

MUSTAFA ÂDİL ÖZDER LIFE, ART AND WORKS

Folklore is a cultural formation that has manifested since the beginning of humanity. Every nation has its own unique folkloric elements. In this context, folklore research must be conducted to bring the folkloric elements of nations to light. Folklore research has developed through many stages from the past to the present. During these studies, folklore work is based on research and compilation. Researchers who conduct folklore research and compilation should not be overlooked.

In this process, the importance of Mustafa Âdil Özder, a native of Artvin, in folklore studies should be emphasized. Özder, who dedicated his life to research, examination, and compilation, particularly in the Artvin region, wrote many works and articles and participated in numerous folklore activities. This study will provide information about the life, art, and works of Mustafa Âdil Özder, whom we can refer to as the Pertev Naili Boratav of Artvin. The study aims to shed light on the dark points of Özder's life. The thesis introduces the nature of Özder's art, his works, and articles.

Keywords: Artvin, Folk Literature, Folklore, Traditions and Customs, Biography.

ÖN SÖZ

Folklor, insanın yaşamını ve davranışlarını anlamaya yönelik çalışmaları yürüten bilim dalıdır. Folklor araştırmaları da halka dair her şeyi ele almakla mesuldür. Yapılan araştırmalarda, çalışmaların derlenip kaydedilmesi, incelenip sentezlenmesi ve çıkarılan tespitlerin yaygınlaştırılması folklorun arşivlenmesi yanında bilimsel çevrelerde yer bulması için önemlidir. Halkın yaşattığı ürünleri gün yüzüne çıkarmak için yapılan çalışmalar günümüzde hâlâ daha devam etmektedir.

Artvin özelinde Türk folklor araştırmalarında Mustafa Âdil Özder'in yeri ve önemi büyüktür. Artvin folklorunun önde gelen bir ismi olan Mustafa Âdil Özder'in hayatının ve eserlerinin bütün olarak akademik bir bakış açısıyla incelenmesi şimdiye kadar ihmal edilmiştir. Bu tez çalışması hayatını folklor derleme ve araştırmalarına adanmış Mustafa Âdil Özder'in Türk folklor araştırmalarındaki yerini ve önemini vurgulamak, eserlerini ve çalışmalarını bir araya toplayarak inceleyip değerlendirme amacı gütmektedir.

Bu tez çalışmasında Mustafa Âdil Özder öğretmen, halkbilimci, edebiyat araştırmacısı, âşık, sosyolog, tarihçi, coğrafyacı vd. yönleriyle incelenmiştir. Mustafa Âdil Özder, Artvin folkloru için oldukça fazla emek harcayıp zorlu şartlarda folklor faaliyetlerinde yer almış gerçek bir folklor araştırmacısıdır. Eserlerinin sayıca fazla olması Mustafa Âdil Özder'in derlemeci ve araştırmacı kimliğini gözler önüne sermektedir. Türlü folklor konuları, tarih, etnografya, coğrafya, sosyoloji gibi disiplinleri de ele alarak çalışmalar yürütmüştür. Yürüttüğü çalışmalara bakıldığında özellikle âşıklık geleneğine ilgisi büyüktür. Bu durumun nedeni de yaşadığı coğrafyanın âşıklık geleneğinin dinamik ve canlı olduğu Kars, Ardahan ve Erzurum illerine yakınlığı olarak görülmektedir. Bu bağlamda Mustafa Âdil Özder'in de şiiirlerinin olması kaçınılmazdır.

Artvin ve çevresi için folklor araştırmalarında bir zirve olarak görülen Mustafa Âdil Özder, çalışmalarını titizlikle yürütmüş, il ve ilçe merkezleri yanında at sırtında köy köy gezerek derlemeler yapmış birçok âşıkla bir araya gelmiş ve deyişler kaydetmiştir. Artvin coğrafyası kişilerin hayata tutunmak için doğanın zorlukları karşısında her zaman mücadele ettiği bir yerdir. Bu açıdan Artvin halkı okuyan, sorgulayan ve düşünen insanlardır. Mustafa Âdil Özder de çevresinde olup bitenlere kayıtsız değildir. Bundan dolayı düzenli olarak kültürel faaliyetlerin içinde yer alan Mustafa Âdil Özder'in yazma güdüsünü geliştirmiştir. Delikanlılık zamanlarında araştırma, inceleme ve derleme yapmaya başlamış ölene kadar da

bu çalışmaları devam ettirmiştir. Bu alışmalar neticesinde geniş bir arşive sahip olmuştur. Mustafa Âdil  zder bazı kitapları yayımlamış olup yayımlanmayan kitapları ise Kültür Bakanlığı arşivinde yer almaktadır. Mustafa Âdil  zder sağlığında eserlerinin bir kısmını Artvin İl Kütüphanesine bağışlamış, bir kısmını da hem  ğrencisi hem de manevi kızı olan şahver Karasüleymanoğlu'na armağan etmiştir.

Bu tez alışması “Giriş” kısmı hariç dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Türk folklor araştırmalarının gelişimine ve Artvin ilinin coğrafyasına değinilmektedir. Türk folklor araştırmalarında Mustafa Âdil  zder'in yeri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Birinci bölümde Mustafa Âdil  zder'in biyografisi bulunmaktadır. Hayatı ve ailesi, eğitimi, meslek hayatı, sivil toplum kuruluşlarındaki rolleri, edebî hayatı ve şairliği hakkında bilgiler verilmektedir. Tezin ikinci bölümünde ise Mustafa Âdil  zder'in eserleri çeşitli kategorik sınıflandırmalar ve alt başlıklarla incelenmiştir. Bu tez çalışmasında yazarın eserleri değerlendirilirken çalışma konumuzla ilişkisi bakımından bir sınıflandırma yapılmıştır. Tezde incelenen eserlerin künye bilgilerine, bölümlerine, yazarın amacına, ele aldığı konunun önemine, ıkarımlarımıza ve seçilen örneklere yer verilmiştir. Bu değerlendirmelerde çalışma alanımızla ilişkili olması bakımında yazarın doğrudan Türk halkbilimi kapsamında olan eserlerine daha fazla yer ayrılmıştır.

Çalışmanın   nc  bölümünde Mustafa Âdil  zder'in makaleleri ele alınmıştır. Burada yazarın Türk Folklor Araştırmaları, Türk Folkloru, Sivas Folkloru vb. dergilerde açıklık geleneği, derleme, dil, folklor, anlatım türleri gibi konularda yazmış olduğu makalelerinin mahiyeti ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Tezin dördüncü bölümünde ise Mustafa Âdil  zder'in makalelerinin sınıflandırılması yer almaktadır. Makaleler yayın tarihine, dergi isimlerine ve konularına göre tasnif edilmiştir.

Bu tez çalışmasında incelenen Mustafa Âdil  zder'in kitaplarına kişisel arşivlerden, kütüphanelerden ve satın alma yoluyla erişim sağlanmıştir. Mustafa Âdil  zder'in kütüphanelerden temin ederek incelediğimiz kitaplarında bizzat kendinin imzalayarak ya da not düşülerek bağışta bulunduğu g r lm ştir. Bu durum az sayıda basılan kitaplarına okuyucunun erişimini kolaylaştıran bir yöntem olarak görülebilir. Kitapların birçoğunun sayıca baskısının az olması ve kütüphane kataloglarında tamamının bir arada bulunmaması ilk baskılara erişimi zorlaştırmıştır. Tezde ikinci kez basılan eserler, temin edilebilen eski basımlarla karşılaştırılarak kullanılmıştır.

Bu tez çalışmasında incelenen yazarın aynı yıl içinde yayımlanan birden çok kitabının ve makalesinin olduğu görülecektir. Bu eserler incelenirken kaynakların gösteriminde karışıklık olmaması adına eserler alfabetik olarak kodlanmıştır. Özder'in incelenen ilk eseri 1971, ikincisi 1971a üçüncüsü 1971b şeklinde gösterilmiştir. Dolayısıyla eser içi atıflarda ve kaynaklar bölümünde tarihlerin yanında yer alan harfler söz konusu edilen karışıklığı önlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca yöre açısından son derece önemli olan Özder'in geçmişten bugüne eserleriyle yeniden gündeme getirilmesi, eserlerinin yerel yönetimler ile şehrin ileri gelenleri tarafından yeni baskılarının yapılması temenni edilmektedir.

Tez konusu aradığım süreçte Mustafa Adil Özder'le tanıştım. Bu tezin ortaya çıkmasında kendi çalışma dosyasını ve konusunu karşılıksız paylaşan, bir Artvinlinin bu konuyu çalışmasını memnuniyetle karşılarım diyen, çalışmanın planlanmasında ve yürütülmesinde her türlü desteğini sunan danışman hocam Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR ile kaynaklarını cömertçe paylaşan Doç. Dr. Sedat BAHADIR hocamıza teşekkürü borç bilirim. Ayrıca tezimi hazırlama sürecinde maddi ve manevi destekleri ile yanımda olan her türlü nazımı çeken, sabır ve anlayışını eksik etmeyen aile üyelerime, her an yanımda olan moral ve motivasyonumu diri tutmamda etkisi büyük olan arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışma titizlikle hazırlanmış olup bütün dikkate rağmen gözden kaçan eksiklikler ve hatalar için araştırmacıların ve okuyucunun affına sığınırız.

Fatma ALTUN

Artvin-2024

GİRİŞ

FOLKLOR ARAŞTIRMALARINA KISA BİR BAKIŞ

Tarihin en eski dönemlerinden beri insanların yaşamları sonucunda elde ettikleri bütün tecrübeler kültür başlığı altında incelenebilir. Kültür, millet olma bilincinin temel unsurlarından biridir. Kadim Türk kültürü ve geleneklerine bakıldığında asırlardır süregelen büyük bir medeniyetin olduğu görülmektedir. Türklerin geçmişten bugüne sahip oldukları birikimlerin incelenip araştırılması folklor başta olmak üzere edebiyat, tarih, coğrafya, sosyoloji ve antropoloji gibi bilimlerin faaliyetleri arasında yer almıştır. Folkloru oluşturan unsurlar da bu birikiminin büyük bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Folklor teriminin kökeni İngilizce folk ve lore sözcüklerinden gelmektedir. Halk anlamında gelen “folk” ve bilim anlamındaki “lore” sözcüklerinin birleşmesiyle folklore yani “halkbilimi” sözcüğü ortaya çıkmıştır (Çobanoğlu, 2016: 23). Temelde insanı konu alan folklor, insan davranışlarını, gelenek ve göreneklerini araştırarak insanları ve milletleri inceleme fırsatı sunmaktadır.

Bütün dünyada kendini göstermiş olan folklor disiplinini anlamlandırmak için Avrupa folklor çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Avrupa’da folklor çalışmalarının başlaması 1453 yılında İstanbul’un fethedilmesiyle Orta Çağ’ın kapatılmasına denk gelmektedir. Türklerin İstanbul’u ele geçirmesiyle Avrupalı gezginler, tüccarlar, misyonerler Afrika ve Amerika’nın yerlileri ile tanışarak ilkeli tanımak istemişlerdir. Avrupa’da ilkelle ilk temasın örneklerinden olan Montaigne’nin Denemeler eserinde Cocchiara’nın alıntılanmış olduğu, yerliler hakkındaki görüşler ilgiyle karşılanmıştır. Yerlilerin saflığı, doğallığı, dünyaya kapalılığı, birçok şeyi bilmemeleri gibi konular önemli bir süreci başlatmaktadır. Yerlilere olan merak ve tanışma hümanist bir anlayışı da beraberinde getirmekte ve yazılan seyahatnamelerde folklorik öğelere rastlanıldığı görülmektedir (Oğuz, 2018: 2).

Bu dönemlerde Avrupalı gezginler, tüccarlar ve misyonerler Türkiye ve seyahat ettikleri doğuda yerli halkın kültür, edebiyat, dil ve değerlerine ilgi gösterip derlemeler yapmış olup elde ettikleri ürünleri kaydetmişlerdir. Bu süreçte Türkiye, Fars, İran, Hindistan ve Asya haklarının kültür, gelenek ve görenekleri ile törenleri hakkında eserler ortaya konulmuştur. Ayrıca Fransız Antonie Galland, *Binbir Gece Masallarını* Fransızca’ya çevirmiştir. La Fontaine’in ise şiir diliyle yazmış olduğu ünlü “*La Fontaine Masalları*” adlı eserindeki içeriklerin birçoğunu “Kelile ve Dimne” adlı eserden almış olduğu bilinmektedir

(Oğuz, 2018: 3). Buna bağılı olarak kültürler arası bir alışveriş ve etkileşimin olduğı görölmektedir. Avrupalıların ilkelere doğru yapmış olduğı çalışmalar geçmişe duyulan merakı da beraberinde getirmiştir. Avrupalı araştırmacılar da kendi ilkelerini ve folklorunu araştırma yoluna gitmiştir. Avrupa folklor tarihi yazımında öncü olan Cocchiara ile İtalya'daki aydınlanma hareketinin önemli şahsiyetlerinden Giambattista Vico öne çıkmaktadır. Vico, aydınlanma hareketinde folkloru tarihi anlamada bir araç olarak görmektedir (Oğuz, 2018: 5).

Aydınlanma dönemi ile Avrupa, akılcılık ve karşılaştırma öncülleriyle devam ederken İngiltere'de folkloru ve halk edebiyatını öne çıkaran bir akım ortaya çıkmıştır. İskoçya asıllı İngiliz James Macpherson (Ossian), halk şiirini önemsemekle beraber “İskoçya Yaylalarından Derlenen Eski Şiir Parçaları” adlı eseriyle dikkat çekmektedir. Halk edebiyatını ve halk kültürüne dayalı “Ossiancılık” adı alıntında bir okul kurmuştur. Bu dönemde Cocchiara, Ossian ve Avrupa millileşmesi arasında bir ilişki olduğunu öne sürmekte, Ossian'ı övmekte, ilkeli öne çıkaran geçmişe geri dönüşü vurgulamaktadır. Macpherson'un izinden gidenler de folkloru öne çıkarmada rol oynamışlardır. Eski İskoç halk türkülerini bir araya getirip İngiliz ve İskoç balladları ve Robin Hood ile ilgili çalışmalarıyla öne çıkan Thomas Percy de Ossiancılık akımını benimsemektedir (Oğuz, 2018: 7)

Halkbilimine önemli katkıları olan Johan Jacop Bodmer, köylü kültürünü ve hayatını tanımak için arşivleri tarayıp, yazmalar üzerine çalıştı ve köylülerden halk edebiyatı ürünleri toplamıştır. Fransa'daki aydınlanmacılar halk ile ilgili küçümseyici tanımlamaları, halkbilimi çalışmalarını yavaşlatmıştır. Ossiancılık akımı İngiltere ve Avrupa'da etkisini sürdürürken Fransa'daki etkisini de yok etmemiştir. Almanya'ya kadar ulaşmış olan Ossiancılık akımı Johan Gottfried von Herder'le daha da yayılmış ve halkbilimin yayılmasında önem kazanmıştır. Herder, ulusal kimliğin inşası ve devamının sağlanması için halk kültürünü esas almak gerektiğini savunmaktadır. Özellikle Alman halk şarkılarının Alman halk ruhunu yansıttığı belirtilmektedir (Oğuz, 2018: 8-9).

Herder, her ulusun kendine özgü bir kültürünün olduğunu savunmaktadır. Öze dönüş için halk ve halk kültürüne başvurmanın doğru olacağına dikkat çekmektedir. Herder'in bu düşüncelerini hayata geçirmekte Grimm Kardeşler rol oynamıştır. Grimm Kardeşlerin dünyada ilk masal araştırmalarını gerçekleştirmiş ve bazı önemli folklor kuramlarını ortaya çıkmasında öncü oldukları bilinmektedir. “Grimm Kardeşler” den, Jacob Grimm'in folklor

konularına daha yakın olduğu düşünülmektedir. Dil ve folklor ilişkisi üzerinde duran Jacob Grimm, Hint-Avrupa Dil Kuramları, Difizyon, Anti-Difizyon, Göç, Kültürel Ödünçleme gibi kuramlardan esinlenmiştir (Oğuz, 2018: 11). Herder'in millî ruh bilinci folklor çalışmaları üzerine 19. ve 20. yüzyıllarda oldukça yaygınlaşmıştır. 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile kültürel haklar elde eden azınlıklar, Grimmelerin desteği ve Ossian akımının etkisi içerisinde folkloru Osmanlı karşısında millî kimlik kazanma süreçlerinde kullanmışlardır. Folklorun ilk kurumlaşma denemesi ise İngiltere'de 1878 yılında "Folklor Derneği"nin kurulmasıyla kendini göstermektedir. Böylece folklor terimi bir bilim dalı olarak incelenmeye başlamaktadır. Fransızca'da "Arts et traditions populaires", İngilizce'de "folkloristik" ve Türkçe'de "halkbilimi" olarak adlandırılan folklor teriminin İngiltere'de 22 Ağustos 1846 tarihinde William John Thoms'un kullandığını dünyada ve Türkiye'de kabul görmüştür (Oğuz, 2018: 12).

Türk kültürünün Anadolu'daki varlığının araştırılıp incelenmesi tarihsel olarak folklor çalışmaları ile ilgilidir. 1789 Fransız İhtilalinin yaymış olduğu ulusçuluk imparatorlukların parçalanmasında etkili olmuştur. Milletlerin köken arayışları sonucu başlayan folklor çalışmaları Türkiye'de asıl etkisini 1900'lü yılların başında göstermektedir.

Türk folklor çalışmalarının başlangıcı 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrasında kadar gitmektedir. Tanzimat'ın ilanı ile beraber yenileşme hareketleri başlamış olup Avrupa'nın millîyetçilik üzerine yapılan çalışmalardan haberdar olunmaya başlanmıştır. Tanzimat Fermanı ile ortaya çıkan fikirler, halk edebiyatına yönelimi başlatmıştır. Bu dönemde Ziya Paşa, İbrahim Şinasi ve Namık Kemal kültür konusunda Batı'yı yakından takip eden ilk simalar olarak dikkati çeker. Bu üç isim, folklor konusuna eğilerek millî edebiyat fikrini ortaya koyarken eski edebiyatı yıkma amacı gözetmektedirler. Halkın konuşma diline yaklaşmaya çalışan bu şairler, siyasi bir amaç da gütmektedirler. Tanzimat'tan sonra millîliği savunan ve vurgulayan sadece şairler değil Mustafa Kemal Atatürk gibi siyasi liderler de folklor ilmini önemseyen önemli şahsiyetler arasındadır (Yıldırım, 1998: 46).

Şinasi bu dönemde Fransa deneyimi yaşamış olup ünlü folklor kuramcıları ile bir araya gelmiştir. Bunun üzerine kaynak kişiye yönelme ihtiyacı duyan Şinasi, halktan derlediği 2000'den fazla atasözünü "Durûb-i Emsâl-i Osmaniye"de yayınlanmıştır (Oğuz, 2018: 17). Namık Kemal'de millîyetçilik vurgusunu önemseyerek çalışmalar yapmış olup "vatan şairi" olarak anılmaktadır. Ünlü tiyatro oyunu "Vatan Yahut Silistre"yi sahnelenmiş ancak halkı

kandırma gerekçesiyle bu oyun yasaklanmıştır. Özellikle halk edebiyatına yönelen şair, millî ruh yanında Fars ve Arap edebiyatı etkisinden kurtulup Divan edebiyatını eleştirme amacındadır (Oğuz, 2018: 18). Türkiye'nin Herder'i olarak nitelendirilen Ziya Paşa ise “Şiir ve İnşa” makalesiyle dikkatleri üzerine toplamaktadır. Söz konusu makalede “*Bizim şiirimiz hani şairlerin nâ-mevzûn diye beğenmedikleri avâm şarkıları ve taşralarda ve çöğür şairleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı tabir olunan nazımlardır. Ve bizim tabii inşâmız Mütercim-i Kâmûs'un ve mu'ahharen Muhbir gazetesinin ittihaz ettiği şîve-i kitabettir*” (Oğuz, 2018: 469) ifadeler yer almaktadır. Ziya Paşa ilerleyen zamanlarda bu fikrinden vazgeçmiştir. Ancak bu sözler folklorun gelişim sürecinde önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde yazılan eserlerden ortaya çıkan sonuç henüz folklor kelimesinin kullanılmamasına rağmen kültüre yönelimin başladığı yönünde değerlendirilebilir.

Türk millîyetçiliğini önemseyen bir diğer isim ise Ahmet Vefik Paşa'dır. Bu alanda çalışmalar yapmakta, Türk lisanını kullanmada önem arz etmektedir. Türk dili zenginliklerini ortaya çıkarmak isterken halktan edindiği bilgilere eserlerinde yer vermiştir. Halkbilimine önem veren Macar âlimi Ignas Kunos ve Ahmet Vefik Paşa'nın bir konuşmasında folklor terimi kullanımı söz konusudur. Böylece Türkiye'de folklor terimi ilk kez Ahmet Vefik Paşa tarafından 1885'te kullanılmıştır (Oğuz, 2018: 23).

Balkan Savaşlarıyla millî uyanış daha da önem kazanmaya başlamıştır. O dönemin aydınları Türkçülük fikrine yakınlaşmıştır. 1900'lü yıllarda folklorun bir ilim şubesi olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Yıldırım, 1998: 51). Folklor Türkçülük hareketi ile doğru orantılı bir şekilde ilerlemektedir. Türkçülük hareketini geniş kitlelere yaymak ve Türk kültürünü gün yüzüne çıkarmak için “Türk Derneği” adında bu konudaki ilk dernek kurulmuştur. Derneğin çalışmalarını kamuoyuna yaymak için de 1908'de “Türk Derneği Mecmuası” çıkarılmaya başlanmıştır. Bu dergiyle derleme faaliyetleri önem kazanmakta okuyuculardan, halktan sözler derlemelerini, eski türküler, atasözleri, hikâyeleri, âdetleri ve rivayetleri kaydetmelerini istemişlerdir (Yıldırım, 1998: 52).

Türk Derneğinin kurulmasından sonra 1911 yılında Türk Yurdu ve Türk Ocağı dernekleri kurulmuştur. Daha sonra birleşen bu iki dernek “Türk Yurdu Mecmuası” adlı bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Ayrıca bu sıralarda Türkçülük hareketini benimseyen Genç Kalem Dergisi de kendisini göstermektedir. Türkçülük hareketinin öncüsü olarak kabul edilen Ziya Gökalp, millî kültürün anlaşılması ve millî şuuru açığa çıkarmada halka gidilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ziya Gökalp, bu düşünceden yola çıkarak “Halka

Doğru” adında bir dergi çıkarmıştır. Ziya Gökalp, halka yönelimin iki nedeni olduğunu savunmaktadır. Bunlardan biri halktan kültürel terbiye almak diğeri ise halka medeniyet götürmek şeklindedir (Ziya Gökalp, 2014: 62). Ziya Gökalp’e göre Türk halkı zengin bir birikime sahiptir. Ziya Gökalp, bu birikime yoğunlaşmanın önemine vurgu yapmaktadır. Halka Doğru dergisinin ilk yazısı da Ziya Gökalp’in “Halk Medeniyeti” adlı yazısıdır. 10 Temmuz 1913 tarihinde 14. sayıda “Başlangıç-I” bölümü ve 15 Ağustos 1913 tarihli 19. sayısında “II- Resmi teşkilat, Halk teşkilatı” bölümü yayımlanmıştır. Bu makale, folklorun ilk kez halkiyat terimi ile karşılandığı önemli bir yazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk Medeniyeti yazısında folklor teriminin karşılığını izah edilmiştir. Medeniyeti, Resmi medeniyet ve Halk medeniyeti olarak ikiye ayıran Ziya Gökalp, halk medeniyetini inceleyen asli bir alanın olması gerektiğini savunur. Dolayısıyla o, bu şubeye “halkiyat” adını verir. Türklerde iki medeniyet arasında fark açıkça görülür. Halk medeniyetinin kavimleri yükselttiğini, resmi medeniyetin ise aşağı çektiğini söylemektedir. Ziya Gökalp halkiyatı, Halk teşkilatı, Halk felsefesi, Halk ahlakıyatı, Halk hukukıyatı, Halk bediiyatı, Halk lisanıyatı, Halk iktisadiyatı, Halk kıymıyatı olarak sekiz bölüme ayırmaktadır. Ayrıca Türklerin yabancı milletleri taklit etmek yerine kendi kültürlerine daha çok eğilmeleri gerektiğini belirtilmektedir (Oğuz, 2018: 471-474) .

Türkçülük hareketinin gelişmesiyle Türk folklor ürünlerine yer veren gazete ve dergilerin sayısında artış olması folklorun gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Yıldırım, 1998: 53). Türk edebiyatının önemli isimlerinden M. Fuad Köprülü, Türkçülük akımını ileriye taşıma yolunda çalışmalar yapmıştır. Halkiyat sözcüğüne karşılık olarak folklor terimini kapsayan ilk makale M. Fuad Köprülü’ye aittir. Bu makale, 6 Şubat 1914 tarihinde İkdâm gazetesinin 6091. sayısında yayımlanmıştır. Köprülü bu makalede folkloru bir bilim olarak ifade etmeye çalışmıştır. Folklorun bir milletin kültür birikimini yansıttığını ve milletin kültürünün saf, etki altında kalmamış, dokunulmamış olması gerektiğine ışık tutulmaktadır. M. Fuad Köprülü, Türkçülük düşüncesi olan ve içinde milliyet duygusu barındıran bir Türkün tarihini, coğrafyasını, lisanını ve edebiyatını iyi bir şekilde kavramış olması gerektiğini savunmaktadır. Köprülü de Ziya Gökalp gibi halka doğru gitmeyi ve halk lisanından kopulmaması gerektiğini belirtmektedir (Oğuz, 2018: 475-477).

M. Fuad Köprülü, 1924 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı olarak “Türkiyat Enstitüsü”nü kurmuştur. Bu enstitü Türk tarihi, Türk coğrafyası, Türk dili ve edebiyatı ile Türk etnoğrafyası konularıyla ilgili araştırmalar yapmak ve bunları yayımlamak

amacı gütmüştür. Halk edebiyatı alanının en canlı zamanlarını yaşayan bu enstitü folklor araştırmalarında önemli bir yere sahiptir (Oğuz, 2018: 28-29). Folklor araştırmalarında diğer önemli bir isim de Rıza Tevfik Bölükbaşı'dır.

Rıza Tevfik Bölükbaşı 5 Mart 1914 yılında Peyam Gazetesinde “*Folklor: Folk-lore*” adlı makalesinde folklor teriminin mahiyetini açıklar. Kelime kökeni ve çalışma alanları hakkında bilgiler verir. Türkülerden, şiirlerden, atasözlerinden, destanlardan bahsederek Batı'nın bu konuda önde olduğunu vurgular. Macar Profesör Kunoş'un Türk masallarını, türkülerini, bilmecelelerini toplayıp bir kitap haline getirmiştir. Bu çalışmada folklor araştırma tarihinde ilk tasnif denemesi yapılmıştır. Bölükbaşı, bu yazısında folklor teriminin karşılığı olarak “hikmet-i avam” sözcüğü kullanılmıştır. Yazının sonunda bu fikrinden vazgeçmiş olup bu ifadenin atasözleri için kullanılmasının doğru olduğunu savunmaktadır (Oğuz, 2018: 479-487). Bölükbaşı bu yazısında sözlü edebiyat ürünlerini âşıkane, destani, fâcia, romantik ve felsefî terimler olarak ilk tematik ayrımı yapmıştır (Yıldırım, 1998: 56). Aslen bir hekim olan Rıza Tevfik'in ilk defa folklorun çalışma kadrolarına yönelik değerlendirmeleri, bu terimin içeriğinin ortaya konulması açısından son derece önemlidir. Çünkü genel olarak halk hayatını konu alan folklorun sözlü kültür ürünlerine ve türlere açık bir şekilde gönderme yaptığını ilk defa Rıza Tevfik dile getirmiştir.

1920'lere kadar gazete ve dergilerde kendini gösteren folklor ürünleri bir yandan halk kitaplarının içerisinde var olmaya başlamıştır. Özellikle saha çalışması yapılarak elde edilen Hasan Bahri'nin “Anadolu Köy Düğünler” eseri önemlidir. 19 ve 20. yüzyıllar folklorun anlaşılması ve ilgi alanlarının ortaya çıkarılması açısından önemli bir dönemdir. Türkçülük hareketiyle dergicilik faaliyetlerinin başlaması folklor ürünlerinin derlenmesi açısından önemli bir başlangıçtır (Yıldırım, 1998: 56-57).

1908 yılında İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesiyle resmîyet kazanan Türkçülük hareketi, halk kültürüne yoğunlaşmıştır. Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocağı derneklerinden sonra 1927'de devletin de teşvikiyle Ankara'da Halk Bilgisi Derneği kurulmuştur. Bu kuruluşun adı 1928 yılında Türk Halk Bilgisi Derneği olarak değişmiştir. Derneğin birinci yayın organı Halk Bilgisi Mecmuası, ikinci yayın organı ise Halk Bilgisi Haberleri Dergisi'dir. Halk Bilgisi Haberleri dergisinin ilk faaliyeti “Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber” isimli eseri yayımlamasıdır. Bu eserin halkbilgisi derlemecileri için bir kılavuz olduğu belirtilmektedir (Oğuz, 2018: 32). Bu kılavuz ayrıca folklorun

kadrolarının belirlendiği bir çalışmadır. Derlemelerin daha sistemleri bir yapıya kavuşması açısından bu kılavuz önemli ölçüde faydalı olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle ve CHP hükümetinin kararıyla 1932 yılında Türk Ocağı yerine Halkevleri kurulmuştur (Yıldırım, 2018: 63). Halkevleri, Türk kültürünü geliştirme ve yayma konusunda önemli işlevler üstlenmiştir. Merkezden uzak bölgelerde yapılan derleme çalışmaları her ne kadar bilimsel olarak ilerlemese de Halkevleri'yle birlikte en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde derlenen malzemelerin yayımlanması için ülke çapında halkevleri dergileri kurulmuştur. Hemen hemen her ilde kurulan bu dergiler birden çok sayı çıkarmıştır (Oğuz, 2018: 37-38).

Türk halkbiliminin bilimsel devresinde Mehmet Fuat Köprülü ve onun yetiştirdiği öğrencilerden başta Pertev Naili Boratav derleme çalışmalarına yöntem kazandırmıştır. Boratav diğerlerinden farklı olarak ulusçu bir tavırdan sıyrılıp uluslararası bir bakış açısıyla derlemeler yapmıştır (Oğuz, 2018: 39). Halkbilimi çalışmaları için önemli bir isim olan Pertev Naili Boratav, 1939 yılında DTCF'nde halk edebiyatı kürsüsünü kurmuştur. Alan araştırmaları ve derleme çalışmalarıyla bilimsel halkbilimi çalışmalarını hızlandırmıştır. Boratav, öğrencileriyle beraber Anadolu'da derleme gezileri yapmıştır. Boratav diğer araştırmacılardan farklı olarak uluslararası terminolojiyi kullanması açısından fark yaratmaktadır. Folklorun millî duygular için araç olarak kullanılmasından dolayı değil bilimsel bir çalışma alanı olması gerektiğini savunmaktadır (Oğuz, 2018: 48). Halkbilimi çalışmalarına ivme kazandıran Boratav, çeşitli ideolojik gerekçelerle üniversiteden atılmış ve Halk edebiyatı kürsüsü de kapatılmıştır (Oğuz, 2018: 48).

Pertev Naili Boratav'dan sonra kurumsal anlamda folklor çalışmaları uzun bir süre sessizliğe bürünmüştür. Mehmet Kaplan'ın Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde halk edebiyatı kürsüsünde başlattığı çalışmalar önemlidir. Kaplan'ın asistanları olan Muhan Bali, Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Umay Günay, Fikret Türkmen, Ensar Aslan gibi isimlerle Türk folklorunun özellikle masal ve halk hikâyesine yönelik derleme ve kuramsal çalışmaları da böylece başlamıştır (Oğuz, 2018: 49).

Burada ayrıca değinilmesi gereken önemli bir konu da Türk Folklor Araştırmaları (TFA) dergisidir. Folklor açısından önemli bir atılım olan TFA, 1949 yılında İhsan Hınçer tarafından kurulmuştur. Folklor çalışmalarının en uzun soluklu dergilerinden olan TFA, toplamda 366 sayı yayımlanmıştır (Yıldırım, 1998: 63). 1966 yılında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Millî Folklor Araştırmaları Enstitüsü kurulması folklor alanında devlet

suskinluğunun bozulması adına önemlidir. Şimdilerde Kültür Bakanlığına bağlı *Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü* bünyesinde folklor araştırmaları ilmi usullerle devam etmektedir (Yıldırım, 1998: 63). Ziya Gökalp'in başlattığı çalışmaların hem kırsalda hem de şehirde araştırma ve derlemecilerin eliyle devam ettiğini ve sayılarının yıllara göre kapsamlı bir şekilde arttığını görmekteyiz. Şimdilerde folklor çalışmalarının niversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümü akademisyenleri ve öğrencileri tarafından yrtlmeye çalışılması önem arz etmektedir.

Türk folklor araştırmalarının gelişimini aktardıktan sonra Türk folklor araştırmalarının gelişme devrelerinden söz etmek gerekmektedir. Folklor zerine yapılan çalışmaların hangi tarihte ve devrede ne aşamada olduğunun görülmesi önemlidir. Dursun Yıldırım tarafından Türk folklor araştırmalarının devreleri beş kategoride ele alınmıştır. Bu devreler "rtl devre (1839-1908), Türkçü devre (1908-1920), Sentezci devre (1920-1938), Dergici devre (1939- 1966) ve Bilimci devre (1966'dan sonrası) şeklindedir. rtl devrede folklor kelime ve bir bilim olarak dahi isimlendirilmemektedir. Bu dönemde Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa gibi isimler folklor üstü kapalı bir şekilde bahsetmişlerdir (Yıldırım, 1998: 66).

Türkçü devrede folklordan açıkça söz edilmekte ve bu alanda çalışmalar yapılmaktadır. Bu devrede Türkçülük akımı kendini göstermiş millî şuuru uyandırmada ve millî birliği sağlamada folklor ortak bir araç olarak görülmektedir. Bu dönemde Ziya Gökalp ve arkadaşlarında, Herder'in düşüncelerinin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Sentezci devrede artık devlet folklor araştırmalarını desteklemektedir. Bu dönemde millî kültürü folklor ürünleriyle bağdaştırıp yeni bir sentez yapma amacı güdülmektedir. Dergici devre folklor araştırmalarında önemli bir dönemidir. Kemal Güngör'n Folklor Postası ve İhsan Hınçer'in Türk Folklor Araştırmaları dergileri bu dönemde halkbilimi için önem arz etmektedir. Son olarak bilimci devrede, İhsan Hınçer ve arkadaşlarının çabası ve devletin de desteğiyle Millî Folklor Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Atatürk Üniversitesi, Hacettepe niversitesi ve Ankara niversitesi lisans programlarında folklor derslerine çokça yer verilmiş; yüksek lisans ve doktora eğitimleri başlamıştır. Söz konusu niversitelerde Türk Halkbilimi programları kurularak eğitimler verilmiştir. Bilimci devrede folklor artık bilimsel bir zemine oturtulmuştur (Yıldırım, 1998: 65-67).

Bir taraftan halkevi, enstitü ve üniversitelerde ilk folklor doktorları yetişirken diğer yandan kırsal kesimde de derleme çalışmaları devam etmektedir. Bu tez çalışması kapsamında incelenen Mustafa Âdil zder'de ilk olarak derleme çalışmalarıyla adından söz

ettirmiştir. Daha çok Artvin ili özelinde çalışmalar yapan Mustafa Âdil Özder öğretmenlik mesleğiyle derleme çalışmalarını bir arada yürütmüştür. Birçoğu kişisel çabası ve azmiyle Artvin dağlarını ve köylerini gezerek halk bilgisini toplamayı kendine amaç edinmiştir. Derlemeci kimliğiyle Artvin coğrafyasında adından söz ettiren Özder, yaşadığı zaman dilimi bakımından Pertev Naili Boratav'la birbirine yakındır. Ancak Özder'in taşrada öğretmen olması, akademiye yönelmemesi gibi etkenler onun Boratav'dan ayrılan yönüdür. Aynı dönemde yaşamış ve aynı istikamette yayınlar yapmış olsalar da Mustafa Âdil Özder, Boratav gibi kendini yeterince gösterme fırsatı bulamamıştır. Ancak unutulmamalıdır ki Özder kişisel çabasının ürünü olan yazdığı kitap ve makalelerle Türk halkbilimine ışık tutmuştur.

Mustafa Âdil Özder'in Artvin folklorunun kayıt altına alınmasındaki yeri yadsınamaz. Ben-Amos'un kültürü artistik iletişimsel bir süreç şeklindeki tanımlamasından yola çıkılırsa (1997: 82) Mustafa Âdil Özder, folkloru kendi bağlamında derleyerek söz konusu artistik ve iletişimsel süreci kayıt altına almıştır. Derleme yoluna gitmeden teorik çalışmalar ortaya çıkmamaktadır. Teoriyi oluşturabilmek için malzemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda sahada yapılan derlemeler, kuramsal çalışmaların başlatmaktadır. Mustafa Âdil Özder de yaptığı derleme çalışmaları ile bugünkü halkbiliminin kuramsal gelişiminin temel dayanaklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aldığı eğitim ya da mesleği itibarıyla bir folklorcu olmamasına karşın, yaklaşık 60 yılını folklor derlemelerine ayırmıştır. Onun ailesinden, işinden ve kişisel yaşamından ödün vererek kısıtlı imkânlarla sürdürdüğü çalışmalar, merkezden uzak bir yer olan Artvin için büyük bir fırsattır.

Mustafa Âdil Özder'in eserleriyle Artvin folklorunun bilimsel çevrelere taşınmasına fırsat sağlamıştır. Özder'in çalışmalarının karşılığı olmasa da doğduğu ve yaşadığı yer olan Yusufeli ilçesinde Yusufeli Belediyesi öncülüğünde Mustafa Âdil Özder Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi kurulmuştur. Söz konusu merkezde Mustafa Âdil Özder'in eserleri yer almaktadır. Bu merkezin kurulması Mustafa Âdil Özder'in isminin ve eserlerinin unutulmayıp yaşatılması adına gerçekleştirilmiş önemli bir adımdır. Ayrıca Mustafa Âdil Özder'in ismi Türk edebiyatında prestij sahibi olan Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde yazar ve âşık nitelikleriyle yer almaktadır. TEİS, Mustafa Âdil Özder'in yaşamı hakkında sınırlı da olsa bazı bilgilere yer vermiştir. Ayrıca şairlerinden bahsedilerek Özder'in bazı eserlerine dikkat çekilmiştir.

GÖĞE KOMŞU TOPRAKLAR: ARTVİN

Bir kişinin hayatının bütün cepheleriyle irdelenebilmesi için yaşadığı çevrenin bilinmesi önem arz etmektedir. Bu tez çalışmasının konusunu teşkil eden Mustafa Âdil Özder'in yaşamı üzerine verilecek bilgilerden önce onu var eden, yetiştiren, şekillendiren, nihayetinde kimlik ve meslek sahibi yapan bu coğrafyadan kısaca bahsedilmelidir. Artvin'in genel yapısı incelenirken fiziki özellikleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Artvin'in fiziki özellikleri arasında coğrafi konum, yeryüzü şekilleri, iklim, bitki örtüsü, toprak özellikleri yeraltı zenginlikleri ve tarihi hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Mustafa Âdil Özder'in doğduğu topraklar olan Artvin, Karadeniz'in çatısı konumunda olan ve bölgeyi Doğu Anadolu ile bir kavşak olarak buluşturan bir şehirdir. Sahip olduğu coğrafi konumu itibarıyla bir geçiş noktası olan Artvin, farklı kültürlerin harmanlandığı oldukça zengin bir sınır toprağıdır. Coğrafi yapısı incelendiğinde topraklarının bir bölümü Rize, Ardahan ve Erzurum illeriyle sınır olan şehir, ülkemizin Gürcistan'a geçiş güzergâhında yer almaktadır. Sahip olduğu konumun bir getirisi olarak şehir, farklı kimliklerin bir arada bulunduğu ve kaynaştığı bir ortama sahiptir. Artvin ili oldukça engebeli bir alana sahip olmakla beraber yüksek ve geçit vermeyen dağlarla kaplıdır. Ayrıca şehirde akarsular, vadiler, göller de mevcuttur. Artvin dağlarını Çoruh Nehri vadisinin kuzey ve kuzey batısında yer alan dağlar ile güney, güneydoğu ve doğusunda kalan dağlar olarak gruplandırmak mümkündür (Özdemir, 2001: 2). Özellikle Doğu Karadeniz sıradağlarının uzantılarının yükseklikleri 3000 metreyi aşmaktadır (Özaydın, 2016: 491).

Şehir genelinde yüksek dağların üzerinde halkın yaşam alanı kurduğu yaylalar bulunmaktadır. Yaylalar, yılın belirli bir döneminde hayvanlara otlatma arayışı ve süt ürünleri için gidilen yükseklerde bulunan düzlüklerdir. Artvin ilinde hâlâ devam eden yaylacılık, şehirleşme ile beraber köy nüfuslarının azalmasıyla yaylaya gidilmesini de etkilemiştir. Yaylalar eski işlevini önemli ölçüde kaybetmesine karşın sınırlı da olsa hayvancılıkla ilgili iş ve uğraşların sürdürüldüğü mekânlardır. Günümüzde yöre halkı sınırlı zamanlarda gezi amaçlı olarak sayılsa da yayla ziyaretlerinde bulunmaya devam etmektedir.

Artvin'de en önemli akarsu Çoruh Nehri olarak bilinmektedir. Mescit Dağı'nın batı yamaçlarından kaynağını alan Çoruh Nehri, Bayburt'u ve İspir'i geçerek Artvin il sınırlarına ulaşmaktadır. Şehrin ve ülkenin önemli ekonomik kaynakları arasında yer alan Çoruh, Muratlı'yı geçtikten sonra Gürcistan sınırlarına girerek Batum şehrinden Karadeniz'e dökülmektedir. Nehrin uzunluğu 376 km olup 354 km'si ülkemiz sınırları içerisinde yer

almaktadır. Akarsuyun uzunluğu ve debisinin yüksek olması nehir üzerinde birden fazla barajın yapımını da beraberinde getirmiştir. Nehir üzerinde başta Yusufeli, Artvin, Deriner, Borçka ve Muratlı barajları olmak üzere birçok hidroelektrik santrali yer almaktadır. Çoruh Nehri şehre, tatlı su balıkçılığı ve turizm amaçlı da önemli gelir kaynakları yaratmaktadır. Şehrin yaylaları, millî parkları, tabiat parkurları, gölleri, vadileri, kanyonları gibi çok sayıda turistik destinasyonu bulunmaktadır. Borçka ve Şavşat ilçeleri sınırlarında yer alan heyelan set gölü olan Karagöller en çok ziyaret edilen yerler arasındadır.

Ülkemizde Artvin ili maden zenginliği açısından önemli bir yere sahiptir. Metalik maden yatakları ve zuhurları yönüyle 1. derece önem içermektedir. MTA (Maden Tetkik Arama) ve özel bazı kuruluşların Artvin ili sınırlarında yapmış olduğu jeolojik çalışmalar ve madencilik faaliyetleri sonucunda 44 adet bakır-kurşun-çinko, 1 adet demir, 17 adet manganez, 5 adet bakır-molibden ve 5 adet altın yatak ve zuhuru olmak üzere toplam 72 adet metalik maden yatak ve zuhuru kayıtlara geçmiştir (URL-1). Artvin ili çıkarılan madenleri işleme açısından yeterli potansiyele sahip değildir. Sadece çimento ve kireç ham maddesi olarak kireçtaşı ve granit-mermer yatakları önemli rezervler oluşturmuşlardır (URL-2).

Artvin-Cerattepe’de bulunan altın yatağı Türkiye’de rezerv açısından önemli olmakla beraber bakır-çinko-kurşun yatağı ise Murgul’da bulunmaktadır. Bakırın çıkarılması ve işlenmesini Murgul Etibakır İşletmesi üstlenmiştir. Ayrıca Şavşat’ta da bakır-çinko- kurşun yatağı bulunmaktadır. Ardauç’ta manganez, Yusufeli’nde grafit-antrasit yatağı mevcuttur (URL-3). Böylece Artvin ilinde maden zenginliği yanı sıra çeşitliliği de görülmektedir. Yöre halkına isdiham sağlayan işletmeler önemini korumaktadır.

Artvin ili yüzey şekillerinin çeşitli, dağlık bir bölge olması yönüyle iklim çeşitliliğini de beraberinde getirmiştir (Özdemir, 2001: 6). Şehrin coğrafi yapısının engebeli olması tarım alanlarını sınırlandırmıştır. Buna karşın sahip olduğu coğrafi yapının bir özelliği olarak ülkemizdeki mikroklima iklim bölgeleri arasında yer almaktadır. Türkiye üzerinde etkisini gösteren iklim tiplerinden birçoğunu üzerinde barındırmaktadır. Sahil şeridi boyunca Karadeniz iklimi etkili olurken iç kesimlerde Akdeniz ve karasal iklim etkilidir. Şehirde sınırlı tarım alanlarında ürün çeşitliliği oldukça fazladır.

Artvin’de iklim koşullarının ilçeler arası farklılıklar göstermesi tarımsal üretim faaliyetlerini etkilemiştir. Bununla beraber kıyı kesimlerde çay, kivi, mısır gibi farklı ürünlerin varlığı gözlenmektedir. Bu ürünlerin ekonomik değerinin en fazla olduğu bilinen çay tarımının yapıldığı alanlar nüfusun yoğun olduğu kıyı kesimlerde kendini

göstermektedir (Doğanay ve Orhan, 2014: 8). Yörede üretilen küçük çaptaki tarımsal ürünler yöre halkına ancak yetmekte olup sadece çay, fındık, turuncgiller gibi ürünler il dışına ihraç edilmektedir (Tokdemir, 1993: 67).

Artvin ili sanayi konusunda gelişmiş bir şehir değildir. Yoğun bir endüstri şehri olarak kendini gösterememiştir. Yörenin kıyı kesimlerinde çay fabrikaları faaliyet gösterse de yeterli gelişme sağlanamamıştır (Özaydın, 2016: 514). Artvin'in Murgul ilçesinde bulunan bakır işletmesi önemli bir yer tutmaktadır. Aktif olduğu zaman içerisinde ekonomiye katkısı ve istihdam sahası göz ardı edilemez.

Oldukça engebeli coğrafi yapısı şehre ulaşımı zorlaştırmaktadır. Artvin iline ulaşım karayolu, denizyolu ve havayolu ile sağlanmaktadır. Şehir içi ve şehir dışı ulaşımlarda sık olarak karayolu kullanılmaktadır. Artvin şehir merkezi sahilden içeride konumlanmıştır. Hopa-Artvin karayolu üzerinden birçok tünelden geçilerek Çoruh Nehri vadisi boyunca gidilerek şehre ulaşılmaktadır. Hopa Limanındaki yük taşımacılığı nedeniyle denizyolu devreye girmektedir. Şehre havayolu ile ulaşım Artvin merkeze 118 km uzaklıkta olan Rize-Artvin Havalimanı ve 93 km uzaklıkta yer alan Batum Uluslararası Hava Limanı ile sağlanmaktadır.

Artvin ilinde nüfus dağılımında ekonomik gelir kaynaklarının etkili olduğu söylenebilir. Artvin ili nüfus dağılışını etkileyen önemli faktörlerden bir tanesi de yeryüzü şekilleridir. Doğu Karadeniz dağlık kuşağı içerisinde yer almakla beraber kıyı ve iç kesim olarak ikiye ayrılmaktadır. Böylece kıyı kesimleri, akarsu vadi kesimi ve yüksek olmayan yamaçlarda nüfus yerleşimi için uygun yerlerdir. Tarımsal faaliyetlerin kolaylığı ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması hususuna dayanarak düzlük ve verimli alanlar yerleşim yerleri olarak seçilmiştir (Doğanay ve Orhan, 2014: 8). Artvin şehri, Arhavi, Hopa, Kemalpaşa, Borçka, Murgul, Ardauç, Yusufeli, Şavşat olmak üzere sekiz ilçe ve merkezden oluşmaktadır. En güncel veri olarak Artvin ilinin 2022 yılı toplam nüfusu 163.403 kişi olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2022). Şehrin sahip olduğu imkânların sınırlı olması dışarıya göç vermesinde etkili olmuştur.

Artvin şehri tarihsel kayıtlarda birbirinden farklı adlarla anılmaktadır. Şehir, 16. yüzyıl kaynaklarında “Livane” adı ile anılmaktadır (Özdemir, 2001: 107). Artvin ismi için ise birçok efsane var olsa da kökeninin öz Türkçe olduğu bilinmektedir. Şehrin adının “art” sarp yer ve “van” yurt kelimelerin birleşmesiyle meydana geldiği söylenmektedir (Tokdemir, 1993: 301).

Artvin yöresinin geçmişte sürekli akınlara uğraması, tarıma elverişli arazinin azlığı, sanayi faaliyetlerinin yeterli olmaması şehrin ekonomisini olumsuz etkilemektedir (Tokdemir, 1993: 67). Artvin sahip olduğu coğrafi konumuyla tarih boyunca başta Ruslar, Ermeniler ve İngilizler olmak üzere birçok devletin hâkimiyet kurmak istediği bir yer olmuştur. Şehrin tarihinde büyük savaşlar, sürgün, göç hareketleri, ölümler ve bunlara bağlı büyük dramlar vardır. Şehir, Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) ile Birinci Dünya Savaşı'ndan büyük yaralar almıştır. 1877-1878 yılları arasında gerçekleşen 93 Harbi sırasında Artvin halkı birçok sıkıntı ve sorunla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, savaş sırasında birçok cephede yenilgiye uğrarken Sovyet Rusya'nın bölgeye doğru yaklaşması, savaşın daha da alevlenmesine neden olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında Artvin coğrafyasına da Rus, Ermeni ve İngiliz birlikleri oldukça zor günler yaşatmıştır (Özdemir, 2023: 289). Bu zor günlerde Artvin halkının bir bölümü zorunlu göçlere zorlanırken kalan diğer bölümü ise vatani korumak adına savaşırmıştır. Bu sırada Artvin, Ermenilerin eline geçmiştir. Ermeniler, Artvin halkının malını yağmalamış, evlerini yakmış, insanlarını taciz etmiştir. Şehrin ahalisi oldukça fazla çirkin olayla karşı karşıya kalmıştır (Özder, 2017: 67). Artvin halkı bu savaşa “Büyük Vayna” adını verirken insanların yöreden göçmesine “Kaça-kaç” olarak isimlendirilmektedir (Özder, 2017: 102). Sovyet Rusya'sında çıkan ihtilal hareketi ile Millî Mücadelede elde edilen başarılar, Artvin şehrinin üzerindeki kara bulutların dağılmasında ve halkın tekrardan huzur içinde yaşadıkları yurtlarına dönmelerinde etkili olmuştur. Şehir, 7 Mart 1921 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuştur.

Mustafa Âdil Özder'in Artvin ilinin Yusufeli ilçesinde doğması ve yaşaması dolayısıyla Yusufeli ilçesine ayrıca değinmek yerinde olacaktır. Yusufeli ilçesi Fatih Sultan Mehmet'in hüküm sürdüğü yıllarda Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır. İlçenin eski adı “Kiskim” olarak bilinmektedir. Yusufeli adının verilmesi 1912 yılında gerçekleşmiştir. Yusufeli adının ilçeye verilmesi ise eski Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin fotoğrafından esinlenerek ilçe kaymakamı Necati Bey'in önerisi üzerine gerçekleşmiştir (Özaydın, 2016: 409).

Yusufeli, Artvin ilinin kıyıdan uzak, Erzurum'a komşu, iç kesimlerinde yer alan bir ilçe olarak bilinmektedir. Sınır olmasından dolayı bir dönem Erzurum'a bağlıdır. Yusufeli ilçesi 1926 yılında Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu gereğince Artvin iline bağlanmıştır Artvin'in güneybatısında yer alan Yusufeli'nin kuzeyinde Rize, batısında İspir ve güneyinde Tortum ve Narman yer almaktadır (Özaydın, 2016: 406). Yusufeli ilçesi coğrafi konumu sebebiyle

arazisi engebeli ve dağlıktır. Bu sebeple tarıma elverişli bir arazisi sınırlıdır (Artvinli, 2000: 65). Diğer taraftan ilçe merkezi baraj inşaatları nedeniyle birkaç kez yer değiştirmiştir. Sınırlı tarım alanlarının bir bölümü sular altında kalmıştır. Yörede Akdeniz iklimi ürünü olan zeytin Yusufeli ilçesinde yetişme imkânı bulmuştur.

Yusufeli ilçesi yüzölçümü bakımından Artvin'in en büyük ilçesi olarak tanımlanmaktadır (Koday ve Erhan, 2010: 4). İlçenin savaş, coğrafi yapı gibi nedenlere geçmişten günümüze nüfusu değişkenlik göstermiştir. Dağlık bir arazinin var olmasından dolayı nüfus yoğunluğu belli bir alanda toplanmaya imkân vermemiştir (Özaydın, 2016: 420).

Yusufeli'nde sosyal hayatın sınırlılıkları önem arz etmektedir. İlçe halkı geçimini sağlamak için mevsime göre mezraya ve yaylalara göç etmek durumunda kalmışlardır. Yeterince arazisi olmayanlar sebze ve meyve yetiştiriciliği yapmakta olup tarım ve hayvancılık ile uğraşanlar da vardır (Artvinli, 2000: 79). Bu duruma bağlı olarak şehir dışına göçler oldukça fazladır. Şimdilerde Yusufeli ilçesi ve bazı köyler Yusufeli Barajı sonrasında sular altında kalmış olup yerleşim alanları taşınmıştır. İlçe merkezi dağların yamacına kurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

FOLKLOR ARAŞTIRMALARINDA BİR ZİRVE: MUSTAFA ÂDİL ÖZDER

1. MUSTAFA ADİL ÖZDER'İN BİYOGRAFİSİ

1.1.Hayatı ve Ailesi

Artvin ve Türk folklorunun önemli simalarından olan Mustafa Âdil Özder'in biyografisi 1972 yılında yakın arkadaşı olan Aydın Karasüleymanoğlu tarafından 35 sayfadan müteşekkil bir kitapçık şeklinde kaleme alınmıştır. Bizzat görüşmelerle ve eldeki verilerle yazılan *43. Hizmet Yılında Türlü Yönleriyle M. Âdil Özder* isimli bu eser, Artvin Yüksek Tahsil Öğrenci Derneği Yayını olarak basılmıştır. Bu çalışmada yazarın doğumunda ölümüne kadar geçen süreç ve yaşantısı tarihsel bir kronolojiyle verilmiştir. Bu tezde Mustafa Âdil Özder'in biyografisi yazılırken büyük ölçüde adı verilen çalışmadan istifade edilmiştir. Ayrıca bu tez çalışmasında Özder'in biyografisiyle ilgili konuları içeren çeşitli çalışmalardan (Önder, 1966; Toygar, 1988; Tokdemir, 1995; Özdemir, 2023a) yeri geldikçe istifade edilecektir.

Mustafa Âdil Özder, 27 Nisan 1907 (14 Nisan 1323 Rûmî) Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı Demirkent, eski adıyla Erkinis, köyünde dünyaya gelmiştir. Mustafa Âdil Özder'in babası Muallim Mehmet Razi Efendi, annesi ise Fatma Hanım'dır. Baba tarafından dedesi ise Tozkoparan diye anılan bir aileden gelen Müderris Hafız Abdullah Efendi'dir (Karasüleymanoğlu, 1972: 13). Özder'in, doğum tarihine dair bilgilere, 1948 yılında Bursa'da kaleme aldığı "*Hayattan Kısa Hikâye*" adlı şiirinden ulaşılmaktadır:

“Geçen ömür kırkbir yıl, günler onbeş bin sayar
Doğumum bin doküzyüz yedidir doğru ayar.

Nisan yirmi yedidir saat üç alaturka
Aynı günde yükselmiş feryadımız ayyuka.

Mecma-ül Enhor adlı kitabın kapağında
Yazmıştır bu tarihi babam pek genç çağında.

Rumi bin üçyüz yirmi üçe rastlar bu tarih
Ondört Nisan gününe gelir, hesabı sarih” (Tokdemir, 1995: 136).

Mustafa Âdil Özder'in yaşamı birçok bakımdan Artvin'in kaderiyle birlikte değerlendirilebilir. Tarihte 93 Harbi olarak adlandırılan Rus-Osmanlı Savaşında yöre halkı

ağır bir şekilde çöküntüye uğramıştır. Ermeni komiteleri, bölgedeki halkın mallarını yağmalamış, köylerde yangınlar çıkarmış ve tahribata uğratmış, kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden birçok kişiyi öldürmüşlerdir. Bu kötü olaylara bağlı olarak bölge halkı göçe zorlanmıştır (Özder, 2017: 67). Mustafa Âdil Özder, Birinci Dünya Savaşı'nın nüksettiği 1915 yılında annesi ve babasıyla Yusufeli ilçesi Demirkent köyünden Çorum'un Sungurlu ilçesine göç etmek zorunda kalmıştır. Sungurlu ilçesi Özder ailesinin yaşama tutunmasında önemli bir mekân olarak dikkati çekmektedir. Mustafa Âdil Özder ailesi ile birlikte Sungurlu'da yaşarken 1920 yılında annesini kaybetmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972: 13).

Tüm yurttaki kendini göstermiş olan Birinci Dünya Savaşı, 19. yüzyılın sonlarına doğru patlak vermiştir. Birinci Dünya Savaşı, Artvin ili ve çevresinde de büyük etki bırakmıştır. Mustafa Âdil Özder de ailesiyle beraber bu kötü ortamdan kaçarak memleketlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Muhacirlik Destanında bu göçe dair bilgilere yer vermiştir.

“Dinleyin dünyanın vâsf-ı hâlini
Otuz birde düştük nice figana.
Halk olan meydanda döktü malını
Muhtaç oldu bir den, bir lokma nâna.

Dağıldı meydanda hep pılı-pırtı
Herkeste var idi bir sürü hırtı
Nicelerin yere serildi sırtı
Yalın kat yorganla girdi meydana.

Kaçıştı bir yorgan, üç cicim alan
Kendi helâl malı sanırsın talan
Mirasa kondular geride kalan
Sanırsın biz bizi geldik talana.

Talan eylediler lenger, tavayı
Bir bir dolaştılar yurdu, yuvayı
Çalınca yukardan saldat havayı
Dediler uğradık büyük ziyana.

.....

Zile'de bal gibi pekmezin tadı
Düştü gönüllere memleket yâdı
Geldik bir şehire Sungurlu adı
Elverdi yol, dedi oğul, kız, ana.

Bitti yol tepmesi, postlar serildi
On haneye yalkı bir ev verildi
Gür sineler esen yele gerildi
Garip bülbül gibi düştük hazâna” (Tokdemir, 1995: 48-55).

Yöre halkı bu Rus ve Ermeni zulmüne “Büyük Vayna”, göçmelere ise “Kaça-kaç” demiştir (Özder, 2017: 102). Buna bağlı olarak Mustafa Âdil Özder ve ailesi ve de birçok

bölge, bu savaş ortamından uzaklaşmak amacıyla göç etmek durumunda kalmıştır. Coğrafyanın uğradığı sürgün hayatı 1917 yılında Rus ve Ermenilerin çekilmesiyle sona ermiştir. Ancak bu sefer de İngilizler Artvin'i işgal etmeye başlamıştır. Bu işgale bir süre sonra Gürcü kuvvetleri de katılmıştır. Kısa sürede bu işgalin de bittiği bilinmektedir. Kırkı aşkın yıl kadar işgal altında kalan Artvin, 23 Şubat 1921 sabahı düşman işgalinden tamamen kurtulmuştur (Özder, 2017: 121-151). Birçok zulümle karşı karşıya kalan Artvin halkı, her yıl kurtuluş gününü 7 Mart'ta kutlamaktadır.

Özder ve ailesi Demirkent Köyüne döndüklerinde eski nüfus kayıtlarının yok olması nedeniyle yeniden gerçekleştirilen nüfus sayımında Mustafa Âdil Özder'in doğum tarihinin 1 Şubat 1325 (1909) şeklinde kayıtlara geçtiği bilinmektedir (Karasüleymanoğlu, 1972: 13). Dedesinin ve babasının eğitimci olması Mustafa Âdil Özder'in eğitimi ve kendini geliştirmesi hususunda önem taşımaktadır. Yukarıda beyitlerden hareketle Mustafa Âdil Özder'in belittiği gibi babası bu tarihi Mecma-ül Enhor kitabı kapağına yazmıştır. Mustafa Âdil Özder, anne ve babasının isimlerini yine "Hayattan Kısa Hikâye" adlı şiirinde de telaffuz etmiştir.

"Mehmet Razi'dir babam, annemin adı Fatma

Öz Türk neslinden indim, yoktur soyumda katma" (Tokdemir, 1995: 136).

Mustafa Âdil Özder'in Rabiya (1909), Samiye (1922), Abdullah Suphi (1925) ve Sabahat (1930) adında dört kardeşi vardır. Mustafa Âdil Özder, şiirinde sadece Abdullah Suphi'den bahsetmektedir:

"Ve bundan sonra Turan, Demir kardeşler gelir

Kardeşim Suphi ile dalımız iki olur" (Tokdemir, 1995: 137).

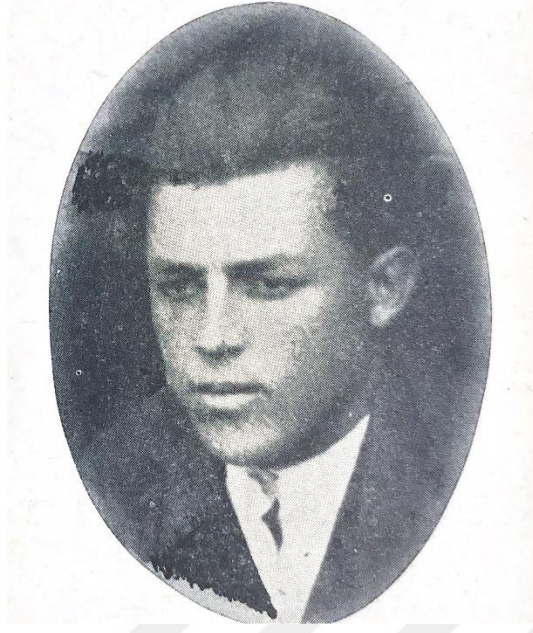

Şekil 1: Mustafa Âdil Özder, eşi ve çocukları, 1954 yılı (Karasüleymanoğlu, 1972).

Mustafa Âdil Özder'in ailesi hakkında sahip olduğumuz bilgiler oldukça sınırlıdır. Özder 1930 yılında, köylüsü olan Ali Budak Bey'in kızı Kıyafet Hanım ile hayatını birleştirmiştir. Özder çiftinin bu evlilikten Sabiha Nihal (1931), Turan Gökçe (1933) ve Demiray (1935) adlarında bir kız, iki erkek çocukları olmuştur (Karasüleymanoğlu, 2015: 539). Mustafa Âdil Özder, 11 Kasım 1987 tarihinde vefat etmiş ve Ankara-Karşıyaka'da defnedilmiştir (Karasüleymanoğlu, 2015: 540).

1.2.Eğitimi

Mustafa Âdil Özder ve ailesi Sungurlu'ya taşındıktan sonra Mehmet Razi Efendi, çocuğunun eğitimini ihmal etmeyerek onu altı sınıflı “Kenzül-İrfan Numune Mektebi”ne yazdırmıştır. İlköğrenimine burada başlayan Özder, 1916- 1920 yılları arasında bu okulda 211 numarasıyla eğitim görmüştür. 1920'de Eylül ayında Artvin'de savaşın bittiği haberini alındıktan sonra Erkinis köyüne dönmüşlerdir. Kendisi muallim olan Mehmet Razi Efendi, öğrenimi yarıda kalan Mustafa Âdil Özder'e iki yıl boyunca bizzat kendisi eğitim vermiştir. 1923 yılında Yusufeli'nin Kılıçkaya (Ersis) Köyünde bulunan Merkez Numune Mektebi'nde verdiği sınav neticesinde ilkokul mezunu olmuştur (Karasüleymanoğlu, 1972: 13).

Şekil 2: Mustafa Âdil Özder, Erzurum Öğretmen Okulu 4. Sınıf Öğrencisiyken. Fotoğraf 1927 yılında çekilmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972).

Mustafa Âdil Özder, baba ve dedesinin öğretmenlik mesleğine hevesi dolayısıyla Cumhuriyetin ilanına rastlayan 29 Ekim 1923 tarihinde Erzurum Dar'ül Muallim Mektebine yazılarak mesleki eğitimine başlamıştır. Bu okulun adı iki yıl sonra Erkek Muallim Mektebi olarak değiştirilmiştir. Söz konusu okulda beş yıllık eğitimini tamamlamış, yeni yürürlüğe giren Devlet Bakalorya sınavında ikincilik derecesi alarak 1928 yılında mezun olmuştur (Karasüleymanoğlu, 1972: 14).

Mustafa Âdil Özder, Erkek Muallim Mektebinden mezun olduğuna dair diploma örneği mevcuttur. Türkçe ve Edebiyat, Tabii İlimler, Meslek Dersleri, Usul-i Tedris ve tetbikatı derlerinden “çok iyi”, Tarih, Coğrafya Malumatı Vataniye, Fiziki İlimler, Riyazî İlimler, Ecnebi Lisan derslerinden ise “iyi” dereceleri almıştır. 15 Ağustos 1928 tarihli diplomada şu bilgiler yer almaktadır:

“Yusufeli'li Mehmet Razi Efendi oğlu Mustafa Âdil Efendi Erzurum Erkek Muallim Mektebinde tahsilini ikmal ederek talimatname mucibince teşekkül eden imtihan komisyonu huzurunda geçirdiği birinci ve ikinci mezuniyet imtihanlarında yukarıda gösterilen dereceleri kazanmış ve bunlara nazaran Türkiyede İlkemtep muallimliği etmeye ehliyeti olduğu tebeyyün eylemiş bulunduğu cihetle bu ehliyetini tasdikan kendisine 1928 senesi Ağustos ayının on beşinci günü işbu şهادetname verilmiştir” (Karasüleymanoğlu, 1972: 15).

Şekil 3: Mustafa Âdil Özder'in diploması (Karasüleymanoğlu, 1972).

1.3.Meslek Hayatı

Mustafa Âdil Özder, Erkek Muallim Mektebinden öğretmenlik ünvanını aldıktan sonra 18 Ekim 1928 tarihinde ilk görev yeri olan Çanakkale ilinin Bayramiç ilçesindeki Merkez Zaferi Millî Mektebinde göreve başlamıştır (Önder, 1966: 4214). Bir yıl kadar Bayramiç'te çalışan Mustafa Âdil, 1930 yılında kısa bir süre de olsa Borçka'nın Macahel nahiyesine bağlı Düzenli Köyü Mektebinde öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. Aynı yıl içerisinde Yusufeli'nin Zor köyünde yine öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. 1931-1932 yılları arasında ise askerliğini yedek subay olarak yapmıştır. 1932-1936 yılları arasında Borçka kazasında Maarif Memurluğu, Merkez Okulunda müdürlük yapmıştır (Karasüleymanoğlu, 1972: 16).

Şekil 4: Borçka kazasında Maarif Memuru iken 1934 (Karasüleymanoğlu, 1972).

Mustafa Âdil, 1936-1948 yılları arasında Şavşat ilçesinde Maarif Memurluğu, Şavşat Merkez Okulunda öğretmenlik ve müdürlük yapmıştır. Ayrıca bu süreçte ikinci yedek subaylık görevini de icra etmiştir (Toygar, 1988: 108). Birinci dönem yedek subaylığını Bayburt'ta yapan Mustafa Âdil, ikinci yedek subaylığını ise Ardahan Hudut Alayı ve Posof Hudut Taburunda tamamlamıştır (Önder, 1966: 4214). Özellikle ikinci yedek subaylığını yaparken yazdığı bir şiir de bulunmaktadır.

“Hesaplaştık feleklerle, bizlere eski aba düştü,
Selamlaştık ehlibamızla, barid Merhaba düştü.

Satıldı suk-i aşk içre nice bin nâz-ü istiğna,
Bize ancak bu âlemde cefakeşlik caba düştü.

Alıp kahbe felekten intikamı keyf eder eller,
Bize gayretle boş hülya savurmakçın yaba düştü.

Bera-yi maslahat kış mevsiminde Erzurum'dayken,
Misafirhanede lutfen odunsuz bir soba düştü.

Hayal kurmakla gurbette nedir ah eylemek AZMÎ,
Bu gençlik yıllarım, sorsan esasında heba düştü” (Tokdemir, 1995: 145).

Mustafa Âdil Özder, İkinci Yedek Subaylığında Ardahan'dan İslâhiye'ye geri dönerken Erzurum'da subay misafirhanesinde konakladığını belirtir. Kaldığı odada sobanın yanmadığını fark eden Özder, hizmet erine, sobanın neden yanmadığını sorunca odunu kendisinin alması gerektiğini öğrenir. Yukarıdaki verdiğimiz şiirde Özder bu konuya da değinmiştir (Tokdemir, 1995: 145).

1948-1952 yılları arasında Artvin ili merkezinde Gazi Okulu öğretmenliği yapmış olup 1951 yılından itibaren okulun müdürlük görevini üstlenmiştir. 1952-1965 yılları arasında Bursa'da 11 Eylül Okuluna öğretmen olarak gitmiştir. 12 yıl boyunca Bursa'da görev yapmıştır. 1965-1967 yılları arasında Ankara-Altındağ'a bağlı Saray Köyü'nde sınıf öğretmenliği yapmakla beraber Altındağ İlköğretim Müdürlüğünde görev almıştır. 1967-1971 yıllarında ise aynı görevle Millî Eğitim Bakanlığı Folklor Enstitüsü'nde uzman olarak çalışmıştır. 1971 yılının Eylül ayında ise kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır (Karasüleymanoğlu, 1972: 17). 43 yıl süren öğretmenlik mesleğini dolu dolu icra eden Mustafa Âdil Özder, kendi memleketinde olduğu gibi Anadolu'nun diğer yerlerinde de öğrenci yetiştirme gururunu yaşamıştır.

Şekil 5: Bursa, 11 Eylül İlkokulu 3-A sınıfında derste 1964 (Karasüleymanoğlu, 1972).

1.4.Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Roller

Mustafa Âdil Özder yaşamında sivil toplum kuruluşlarında üstlendiği görevler de dikkati çekmektedir. O, öğretmenlik ve yöneticilik görevlerini icra ederken bir yandan da sosyal ve kültürel faaliyetlerin içerisinde yer almıştır. Özellikle Artvin ve ilçelerindeki faaliyetlerde çalışmış olup Artvin’i teşkilatlandırma, geliştirme ve tanıtma amacı gütmüştür (Özdemir, 2023a: 622).

1933-1936 yılları arasında Borçka Çocuk Esirgeme Kurumu şube yönetiminde çalışmış olup 1936-1941 yılları arasında ise aynı kurumun Şavşat şubesinde başkanlık yapmıştır. 1941-1948 yılları arasında Şavşat Halkevi Başkanlığı yapmıştır. 1942-1944 yılları arasında Kızılay Şavşat Şube yönetim kurulunda yer alırken 1945-1950 yılları arasında Şavşat İmar ve Güzelleştirme Derneği’nin kurucu üyelerinden olmuş ve dernek başkanlığı yapmıştır. 1948-1950 yılları arasında Artvin Halkevinde Kitaplık kolu başkanlığı yapmıştır. Ayrıca 1965-1972 yılları arasında Ankara’da Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği Kurucu üyeliğiyle beraber yönetim kurulunda bulunmuştur. Mustafa Âdil Özder, 1965 yılından vefatına kadar Türk Dil Kurumu üyeliği yapmıştır. 1970-1972 yılları arasında Ankara’da Artvin Yüksek Tahsil Talebe Derneği yönetim kurulu üyeliği görevini de üstlenmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972: 17-18).

Mustafa Âdil Özder öğretmenlik mesleğinden emekliye ayrıldıktan sonra Osmanlıcayı çok iyi bilmesi dolayısıyla Kültür Bakanlığında eski eserler üzerine yapılan çalışmalara katılmıştır (Karasüleymanoğlu, 2015: 540). Ayrıca Meydan Larousse ansiklopedisinde Mustafa Âdil Özder'in biyografisine yer verilmiştir. Söz konusu ansiklopedide Mustafa Âdil Özder'in yaşamından, eğitiminden, iş hayatı ve eserlerinden birer cümleyle bahsedilmektedir (Meydan Larousse, 1992: 368).

1.5.Edebî Hayatı

Mustafa Âdil Özder'in yazı yaşamı ilkokul yıllarına dayanmaktadır. Yazma isteğinin ne şekilde yeşerip geliştiği hakkındaki bilgilere Aydın Karasüleymanoğlu'nun Mustafa Âdil Özder'le yapmış olduğu bir röportaj sayesinde ulaşılmaktadır. Sungurlu'da Kenzül-İrfan Mektebi'nde dördüncü sınıfı okurken Türkçe öğretmeni olan Osman Refat Bey'in vermiş olduğu bir kompozisyon ödeviyle ilk kıvılcım başlamıştır. Özder'in bu ödevini çok beğenen Osman Refat Bey, yazısının altına *"Aferin çok güzel anlatmışsın. Böyle devam edersen ileride daha güzel yazacaksın"* (Karasüleymanoğlu, 1972: 18-20) sözlerini not düşmüştür.

Mustafa Âdil Özder'in yazma isteği esasen Erzurum'da öğretmen okulunda öğrenciliği sırasında gelişmiştir. Özder, 1925 yılı sonlarında Muallim Mektebi ikinci sınıftayken, dönemin Millî Eğitim Bakanı ve Türk Ocağı kurucularından Hamdullah Suphi Tanrıöver, Erzurum'da okullarını ziyaret etmiştir. Bu sırada yaz tatiline hazırlanan Özder ve arkadaşlarına, okul müdürü Cemal Gültekin Bey tarafından bir yaz ödevi verilmiştir. Yaz ödevinde ise öğrencilerin gittikleri yerlerin âdetleri, gelenek ve görenekleri hakkında derleme yapmaları istenmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972: 20).

Hamdullah Suphi, o dönemin Türk Ocaklarının Genel Başkanı ve Türkçülük hareketinin öncülerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçülük hareketinin bünyesinde yapılan derleme çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu'nun birçok yerinde Türk Ocağı bünyesinde folklor ürünleri derlenmiş olup halka doğru gidilmiştir. Hamdullah Suphi de bu görevdeyken gittiği ziyaretlerde, derleme faaliyetleri üzerinde durmuş, öğretmenlerden öğrencilerine bu tip derleme ödevleri vermelerini bizzat istemiştir (Özdemir, 2023a: 623). Bu bağlamda Mustafa Âdil Özder'de derlemeye ilişkin ilk tecrübeler bu ödevi sayesinde olmuştur. Sonraki tatillerde çalışmalarını verimli geçirmeye gayret

göstermiş olup Cemal Gültekin Bey'in bu ödevinin kendisi için ayrı bir yeri olduğundan söz etmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972: 21).

Cemal Gültekin Bey'in de 1924 yılında Mustafa Âdil Özder'in okuduğu okulda müdürdür. Ayrıca aynı yıl Erzurum Muallimler Birliğinin bir üyesi ve reisi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1925'te Hamdullah Suphi'nin Erzurum'u ziyareti ve Türk Ocağı'nın Erzurum şubesinin 9 Temmuz 1925 tarihinde açılması ve bu derleme ödevlerinin verilmesi tesadüf değildir. Bu durum planlı ve sistemli bir şekilde yürütülen teşkilatlanma olarak görülmektedir (Özdemir, 2023a: 623).

Mustafa Âdil Özder, verilen bu ödevi aslında çok da bilgisi olmadan amatör bir şekilde sahaya çıkararak yapmıştır. Bu çalışmayı nasıl yaptığına dair bilgileri Aydın Karasüleymanoğlu'yla yaptığı röportajda belirtmektedir: “Bugünkü anlamıyla halkın gelenek, görenek ve inanmalarını yansıtacak bilgileri, istenir şekilde nasıl ve kimlerden öğrenip yazacağımızı bilmediğimiz için ben şahsen “Evlenme- düğün, askere gidiş ve dönüş, gurbete çıkış” gibi birkaç basit ve kısa bilgileri derleyip tatil sonu okula götürmüştüm” (1972: 21).

Mustafa Âdil Özder, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında muhacirlik yaşamış olması dolayısıyla vatanına, toprağına bağlı bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında bahsedilen Türk folklor araştırmalarının gelişim devrelerinden Türkçü Devrede dünyaya gelmiş ve yaşamıştır. Buna bağlı olarak millî birlik ve beraberliği gözeten millî şuuru benimseyen bir kişilik olduğu görülmektedir (Özdemir, 2023a: 623). Bu bağlamda aldığı bu derleme ödevinden yola çıkarak sahada derleme faaliyetlerine olan merakı başlamış olup ailesinin eğitilmiş olmasının da etkisiyle yazı hayatını şekillendirmiştir. Bu bakımdan yazmaya yönelimi, yöresinin kültürünü derlemek istemesinin bir sonucu olarak şekillenmiş ve bilinçli bir çabanın ürünü olmuştur.

Mustafa Âdil Özder, ilk yazılarını öğretmen okulunda kendisinden üst sınıflarla çıkarmış oldukları “Türk Çocuğu” adlı dergide yayımlamıştır (Önder, 1966: 4214). Özder, öğretmenlik mesleğini eline aldıktan sonra Türk Dil Kurumunun “Halk Ağzından Derlemeler” adlı çalışmalarına katılmıştır (Meydan Larousse, 1992: 368). Türk Dil Kurumunun hazırladığı kılavuz sayesinde Mustafa Âdil Özder'in çalışmalarının daha metotlu, düzenli, verimli olmaya başladığı belirtilmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972: 22). Mustafa Âdil Özder, Aydın Karasüleymanoğlu'yla yaptığı röportajda “Halk kültürüne ilişkin en basit sandığımız bilgileri derledikçe bu işi tavsamak [yavaşlatmak] şöyle dursun,

inceledikçe öğrenme isteğim gittikçe artmış, hatta bir türlü “halk bilgileri âşıklığı” denebilecek çok etkin bir nitelik kazanmıştır” (1972: 22) diyerek folklora ilişkin içinde doğan merakı anlatmıştır.

1932-1934 ve 1952-1959 yılları arasında “Türk Dilini Tetkik Cemiyeti” bünyesinde Anadolu’nun birçok yerinde meraklılar ve gönüllüler tarafından derlemeler yapılmıştır. Bu derlemelerin birçok bölümünde Mustafa Âdil Özder’in de yer aldığı bilinmektedir. Sözü edilen derlemeler “Söz Derleme Dergisi” adı altında 6 cilt olarak yayımlanmıştır. Sonrasında “Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü” adıyla 12 cilt olarak yayımlanmıştır. Özder, 1930-1952 yılları arasında Artvin’de öğretmenlik yaparken diğer taraftan bu derleme çalışmalarına katılmıştır. 1932-1934 yıllarındaki derleme çalışmalarına Artvin ve çevresinden elde ettiği sözlü kültür ürünleri ile katkı sunmuştur (Özdemir, 2023a: 624). Ayrıca Mustafa Âdil Özder, Türk Dil Kurumu’na göre 1952-1959 yıllarında yapılan derleme çalışmasında Artvin, Şavşat ve Yusufeli ilçelerinden 500 fiş gönderdiği bilinmektedir (Özdemir, 2023a: 624). Mustafa Âdil Özder’in bu tür çalışmalara katılması halkbilimine dair ilgisini ve şevkini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Mustafa Âdil Özder, ilk yazılarını MİFAD’a verdiği bir belgede belirttiğine göre Çoruh ve Doğu dergilerinde yayımlamıştır (Toygar, 1988: 109). Bu bağlamda halkevlerinin yükselişte olduğu 1938 yılında Artvin’de Çoruh dergisinde “Çoruh’un Halk Şairlerinden Bazı Notlar” ve “Çoruh Halk Şairlerinden Muhibbî Baba” makaleleri yayımlanmıştır. 1939-1940 yıllarında Halkevi’nin Kars’ta bulunan Doğu dergisinde “Ardanuçlu Sıtkî”, “Yusufelili Şamili”, “Karlı Ali Şevket Hakkında Notlar” yazıları yayımlanmıştır (Özdemir, 2023a: 624). Buna bağlı olarak Mustafa Âdil Özder’in ilk yazılarını folklor ürünlerinden âşıklık geleneği konularında yazdığı görülmektedir.

Mustafa Âdil Özder, ömrünün uzun bir dönemini Artvin ilinde yaşamış ve birçok görevde bulunmuştur. Artvin ili de âşıklık geleneğinin gelişmiş olduğu Erzurum, Ardahan, Kars gibi yakınlığından dolayı önemli âşıklar yetiştirmiştir. Bu duruma bağlı olarak Özder, 20. yüzyılın önemli âşıklarıyla hem bir araya gelme fırsatı bulmuş hem de derlemeler yapmıştır. Örneğin, Huzurî, Efkarî, Posoflu Müdami gibi âşıkları tanımıştır. Özellikle Huzurî’nin hayatını ve şiirlerini derlemiş olup bir kitap haline getirmek istemiştir. Ancak sağlığında bu mümkün olmamıştır. Eseri, ölümünden 27 yıl sonra Muammer Demirel tarafından düzenlenip Huzurî Divanı adıyla basılmıştır (Özder, 2015). Âşıklarla yakın teması, şiire merak uyandırmış, geleneğin konu, kural ve kalıplarını öğrenmiştir. Kendisi de

Azmi mahlasıyla, ölçü bakımından hem heceli hem de aruzlu şiirler yazmıştır. Efkârî, Müdamî, Tokdemir’le âşık karşılaşmaları yapmıştır (Tokdemir, 1995: 148-173).

Şekil 6: Mustafa Âdil Özder, folklor araştırmaları için köyleri gezerken, İşhan Köyünden Erkinis Köyüne geçiş sırasında 1966, (Karasüleymanoğlu, 1972).

1966 yılında Millî Eğitim Bakanlığı öncülüğünde Millî Folklor Enstitüsü kurulmuş olup halkbilimine daha kapsamlı ve sistemli bir bakışın gelişmesine vesile olmuştur. Üniversitelerde halkbilimi çalışmaları sürdürülürken kırsal kesimde de çalışmalar aralıksız devam etmiştir. Daha çok Artvin ili özelinde çalışmalar yapan Mustafa Âdil Özder, ünlü halkbilimci Pertev Naili Boratav ile aynı dönemde yaşamış ve aynı istikamette yayınlar yapmıştır. Ancak Mustafa Âdil Özder, gerek yaşadığı coğrafyanın şartları gerekse aldığı eğitimlerden dolayı Boratav gibi kendini gösterme fırsatı bulamamıştır. Folklor çalışmalarında mesafe alındıkça folklorcular, bir meslek grubu olarak tanımlanmıştır (Özdemir, 2023a: 624).

Mustafa Âdil Özder, 1967-1971 yılları arasında Millî Folklor Enstitüsünde uzman olarak görev almıştır. Özder, bu görevine ilişkin bazı bilgileri rapor halinde yayımlamıştır (Özder, 1967: 4574). Millî Folklor Enstitüsü Folklor Gezisi Raporu adlı makale Türk Folklor Araştırmaları dergisinde yayınlanmıştır. Rapora göre Mustafa Âdil Özder, 3 Temmuz 1967 tarihinde Ankara’dan ilk saha görevine çıkmıştır. Gezi Türkiye’nin doğusunda Erzurum, Kars, Ardahan ve Artvin’i kapsamaktadır. Bu gezi sürecinde birçok kişiyle derleme yapılmıştır. Yaşar Reyhanî, Gülistan Çobanoğlu, Murat Çobanoğlu, Posoflu Müdamî, Âşık Efkârî gibi âşıklarla bir araya gelmiştir. Gezide özellikle Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi Muhan Bali ve Indiana Üniversitesi’nde çalışan İlhan Başgöz ile tanışma fırsatı bulmuştur (Özder, 1967: 4574-4576).

Şekil 7 Kars Susuz İlçesi, derleme çalışmaları (Özder, 1967: 4574).

Mustafa Âdil Özder'in, yazı hayatı boyunca kaleme aldığı birçok kitap ve makalesi bulunmaktadır. Yaptığı çalışmaların birçoğu Türk halkbilimi ile ilgilidir. Bu bölümde sadece kitapların isimlerine yer verilecektir. Bu tez çalışmasının ikinci bölümünde eserlerin ayrıntılı incelemeleri yer almaktadır.

Tablo 1: Mustafa Âdil Özder'in Basılan Eserlerinin Toplu Listesi

Nu	Eser Adı:	Basım Yılı
1	19. Yüzyıl Çoruh Halk Şairlerinden: Yusufelili Muhibbî Hayat ve Deyişleri	1940
2	Çoruh-Şavşat	1945
3	Türk Çoruh'ta Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı	1948
4	Yakın Yurt	1950
5	Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları	1966
6	Ölümünün 100. Yılında Yusufeli'li Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif	1968
7	Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi, Artvin İli-I (Abdullah Aydın ile)	1969
8	Artvin Folkloru-I	1970
9	Şavşatlı Recai ve Eseri Hediye'tül İhvan	1970
10	Artvinli Şairler 1-2-3	1970
11	Kurtuluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Artvin ve Çevresi, 1828-1921 Savaşları	1971
12	Tarihte Çıldır (Ahıska) Atabeyleri ve Torunları	1971
13	Resimli Artvin İli Bilgileri-I	1971
14	Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası	1971
15	Öğrencilere İlkokul Programına Göre Artvin Bilgileri.	1971
16	Muhibbî ile Esmahan Hikâyesi	1976
17	Folklor Araştırmaları Yıllığı	1975
18	Türk Halkbiliminde Düğün Evlilik Akrabalık Terimleri Sözlüğü	1981
19	Her Yönüyle Erkinis	2011
20	Huzurî Divanı (1886-1951)	2015
21	Artvin Bibliyografyası	2021
22	Âşık Mâhiri ile Mâhitâbân Hikâyesi	2023

Söz konusu eserler genelde folklor konusunda yazılmıştır. Kitapların bir kısmı Mustafa Âdil Özder tarafından sadece bir kez neşredilmiştir. Bu listede yer alan kitapların bir kısmı çeşitli kütüphanelerin kataloglarında yer almaktadır. Mustafa Âdil Özder'in birtakım eserleri de Artvin Yusufeli Belediyesi ve Artvin Valiliği öncülüğünde Doç. Dr. Sedat Bahadır tarafından hazırlanıp tıpkıbasım şeklinde yeniden basılmıştır.

Mustafa Âdil Özder'in ölümünden sonra kitaplarının Artvin İl Kütüphanesine bağışlandığı söylene de katalogda sadece üç kitabı yer almaktadır. Mustafa Âdil Özder'in hem öğrencisi hem de manevi kızı olan Şahver Karasüleymanoğlu, yayımlanmış ve yayımlanmamış eserlerinden sıkça söz ederek Mustafa Âdil Özder'in anısını yaşatmaya çalışmaktadır (Özdemir, 2023a: 626). Özder'in yazı yaşamının ürünleri arasında yer alan ve basıma hazırladığı başka kitapları da bulunmaktadır.

Mustafa Âdil Özder'in daktilo ile yayıma hazırladığı ancak sağlığında çeşitli sebeplerle basılmayan kitapları da vardır. Bu kitaplar T.C. Kültür Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi arşivlerinde yer almaktadır. Mustafa Âdil Özder'in eserleriyle ilgili 17 Nisan 2023 tarihindeki bilgi edinme talebimize Genel Müdürlük 18 Mayıs 2023 tarihinde cevap vermiştir. Bu kitapların bizzat Özder tarafından telif hakları Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir. Tarafımıza iletilen resmi yazı ve listede aşağıda verilen eserler sıralanmıştır. Bu listede yer alan eserlerden ikisi (Âşık Huzuri Divanı ve Artvinli Şairler 1-2-3) Özder'in vefatından sonra basılmıştır.

Tablo 2: Mustafa Âdil Özder'in Basılmayan Eserlerinin Toplu Listesi

Sıra	Eser Adı
1	Âşıklık Geleneği *Halk Edebiyatı *Toplantı ve Etkinlikler *Halk Müziği / Müzik
2	Âşıklık Geleneği *Halk Edebiyatı *Toplantı ve Etkinlikler *Halk Müziği / Müzik
3	Bilmece-Hikâye-Yağmur Duası *Halk Edebiyatı *İnançlar ve İnanışlar *Sözlü Tarih / Tarihçe
4	Yusufelili Âşık Fahri Karabulut Hayatı ve Deyişleri
5	Yusufelili Âşık Huzuri (Ali Coşkun)
6	Artvinli Şairler 1.ve 2. Kitap
7	Artvinli Şairler 3. Kitap
8	Destanlar Bibliyografyası
9	Türk Halk Saz Şairleri Bibliyografyası
10	Mustafa Âdil Özder'in Şavşat Derlemeleri ve İhsan Ozanoğlu'ndan Âşık Tarzı Konusunda Derleme
11	Ardanuçlu Âşık Efkarı

Mustafa Âdil Özder, çalışmaları ışığında başarılı bir derlemeci ve araştırmacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sahada at sırtında birçok çalışma yapmıştır. Bu çalışmaların

sonucunda yüzden fazla yazı yazıp dergi ve gazetelerde yayımlamıştır. Folklorun birçok konusuna değinmiştir. Özellikle âşıklık geleneği konusunda makaleleri oldukça fazladır. Yöre âşıkları ile ilgili birçok bilgi edinen Mustafa Âdil Özder, âşıkların yeteri kadar değer görmediğini düşünerek çalışmalarına özverili bir şekilde devam etmiştir. Makaleleri Türk Folklor Araştırmaları, Türk Folkloru, Sivas Folkloru, Çoruh, Doğu, Halk, Bizim Çoruh, Artvin'in Sesi, Hür Çoruh, Şavşat Postası, Turizm Dünyası, Kars Eli, Haber, Yeşil Artvin, Çıra, Sesimiz, Yeşil Çoruh, Ulus Ekspres gibi dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır. Bu tez çalışmasının ikinci bölümünde Mustafa Âdil Özder'in makaleleri ayrıca incelenmiştir (Karasüleymanoğlu, 2015: 540).

Mustafa Âdil Özder'e halkbilimine verdiği hizmetlerden dolayı 1986 yılında "*İhsan Hınçer Türk Folkloruna Hizmet Ödülü*" verilmiştir. Ölümünün 7. yıldönümünde ise Mustafa Âdil Özder'in anısına Yusufeli Kültür Derneği ve Folklor Araştırması Kurumu aracılığıyla ortak bir anma günü düzenlenmiştir (Karasüleymanoğlu, 2015: 540). Özder, doğduğu topraklara borcunu Artvin'in halkbilimi ve halk edebiyatı ürünleri üzerine yaptığı çalışmalarla ödemiştir. Folklor, âşıklık geleneği, dil, geçiş dönemleri, anlatım türleri ve derleme çalışmaları konularını ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Mustafa Âdil Özder yaptığı çalışmalar dikkate alındığında bu konular içerisinde yer alan âşıklık geleneğine özel bir ilgisi olduğu görülmektedir.

1.6.Şairliği

Doğu Anadolu âşıklık geleneğinin en canlı olduğu bölgelerden biridir. Burada Kars, Ardahan ve Erzurum gibi şehirler geleneğin kalıplarının oluşmasında ve şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Coğrafi konumu itibarıyla Artvin ili ve çevresi de âşıklık geleneği açısından canlı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu canlılığın bir sonucu olan kültürel etkileşimler Artvin'de âşıklık geleneğini geliştirmiştir. Artvinli birçok halk şairi bulunmaktadır. Bu yörede Huzurî, Âşık Efkârî, Âşık Muhibbî, Âşık Kara, Âşık Kevserî, Âşık Engünî, Âşık Gülhanî gibi birçok önemli gelenek temsilcisi vardır (Özdemir, 2023a: 627).

Mustafa Âdil Özder, öğrencilik yıllarından itibaren gerek öğretmenlerinin yönlendirmeleri gerek kendi merakı sonucu derleme çalışmalarına başlamıştır. Bu girişimler esnasında özellikle âşıklık geleneği konusuna ayrı bir ilgisi olmuştur. Artvin ve çevresi

folklor araştırmaları esnasında âşık ve halk şairleriyle görüşen, onları dinleyen, derlemeler yapan, âşık karşılaşmalarına katılan ve bunları kaydeden Mustafa Âdil  zder, şiire olan merakını keşfetmiştir. Âzmi ve Erkinisli Âzmi mahlaslarıyla şiirler söyleyen halk şairlerimizden biridir. 1930 yılından itibaren âşıkların hayatlarını ve şiirlerini derlemeye başlamıştır. Derlemeler sırasında şiir denemelerine başlamıştır. Artvin folkloru araştırma ve derlemeleri yaparken deyişlerini yazmaya başlamıştır (Kas leymanoğlu, 1972: 22).

Aydın Karasüleymanoğlu'na verdiği bir röportajda halk ağzıyla heceli deyişler yazması yanında aruzlu şiirlerinin olduğunu da belirtmektedir (1972: 23). Mustafa Âdil  zder'in şiirleri Hayrettin Tokdemir tarafından “Yusufelili Azmî” adıyla yayımlanmıştır. Hayrettin Tokdemir, Mustafa Âdil  zder'in Artvin-şavşat'ta öğretmenlik yıllarından yetiştirdiği ilkokul öğrencisidir. Özder'in Tokdemir'e öğrencilik yıllarında birçok yardımı olduğu bilinmektedir. Tokdemir, bu duruma istinaden söz konusu eseri ortaya çıkarmayı bir vefa ve borç bilmiştir ( zdemir, 2023a: 627). Yusufelili Azmî eserinde Mustafa Âdil  zder'in hayat hikayesi, yazın hayatı ve şairliği hakkında birtakım bilgiler verildikten sonra şiirleri hece sayısı ve veznine göre sıralanmıştır (Tokdemir, 1995).

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA ÂDİL ÖZDER'İN ESERLERİ

2. DERLEME, ARAŞTIRMA, İNCELEME VE DİĞER KİTAPLARI:

Mustafa Âdil Özder yazı hayatı boyunca farklı konu ve türlerde çok sayıda eser kaleme almıştır. Artvinli bir öğretmen olmanın bilinciyle kendisini memleketinin folklor ve edebiyatını her yönüyle araştırmaya sevk etmiştir. Artvin'in şartları ve dönemin kısıtlı imkânlarıyla kendisinden ve ailesinde fedakârlıklar yaparak oldukça zor şartlar altında çok sayıda eser kaleme almıştır. Ömrünü folklor çalışmalarına adanmış ve bu alandaki gayretiyle 1986 yılında "*İhsan Hınçer Folklor Ödülü*"ne layık görülmüştür. Özder, eserlerinin önemli bir kısmını sağlığında yayımlatırken diğerlerini yayımlatma imkânı bulamamıştır.

Mustafa Âdil Özder'i Artvin folklorunu araştırmaya yönlendiren birçok neden vardır. Onun kültüre ilişkin izlenimleri öğretmenlik yıllarına dayanmaktadır. Erzurum'da öğrencilik yıllarında aldığı eğitim, öğretmenlerinin teşviki ve yeni kurulan devletin kültürel araştırmaları öne çıkarması gibi etkenler Mustafa Âdil Özder'in Artvin folklorunu bütün yönleriyle araştırmasında etkili olmuştur. Özder'in çalışmaları hem folklorun saha konularına hem de derlenen verilerin incelenmesine dayanmaktadır. O bazı çalışmalarını sahadan elde ettiği verilerle yazarken bazılarını da gözlem ve görüşmeleriyle yazmıştır. Bitip tükenmez bir azimle hazırladığı birçok kitabı Artvin'e duyduğu bağlılığın bir nişanesidir. At sırtında köy köy gezerek çoğu zaman kendinden bile ödün vererek, ailesine ayırması gereken zamanları halk kültürünü tespit için geçirirken şüphesiz içinde bitip tükenmez bir araştırmacı ruhu taşımaktadır.

Mustafa Âdil Özder gibi çok yönlü bir folklor araştırmacısının eserlerini değerlendirmek önem arz etmektedir. Onun titiz çalışmaları ve derlemeleri yörenin özelliklerini yansıtmaktadır. Eserlerinde kaynağından aldığı verileri değiştirmeden aktardığı görülmektedir. Eserlerinde Artvin ağzı ve yerel söyleyişlerine yönelik zengin içerikler bulunmaktadır. Birçok konuya vakit ayırmasına karşın âşık edebiyatı onun için ayrı bir önemdedir. Yörede geleneğin temsilcilerini tespit etmesi, şiirlerini kaydetmesi yanında, âşık edebiyatında karşılaşmaların düzenini ve karşılaşma örneklerini inceleyip aktaran ilk araştırmaları kaleme almıştır. Artvin'in güçlü âşıkları olan Muhibbî, Huzûrî, Efkârî gibi temsilcileri ve eserlerini kaydederek geleneğin olduğu kadar kültürel belleğin de günümüze aktarılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Üç ciltten oluşan ve sağlığında bastırma imkânına kavuşamadığı Artvinli Şairler kitabı, yöredeki âşıklık geleneğinin tüm boyutlarıyla

tespit edildiği oldukça kıymetli eserlerdir. Gelenekle ilgili elde ettiği ve zaman zaman çeşitli makalelerde, kitaplarında değindiği konuları bu üç ciltlik eserde derli, toplu bir şekilde kaleme almıştır.

Şekil 8: Mustafa Âdil Özder derlemeler esnasında (Özder, 2021: 93).

Şiire olan merakı telif eserler üretmesi yanında onu geleneğin hikâyecilik sahasına da yönlendirmiştir. Muhibbî ile Esmahan Hikâyesi, Âşık Mâhirî ile Mâhitâbân Hikâyesi söz konusu çalışmalarına örnektir. Kimi zaman derlemelerini olduğu gibi yazıya geçirmiş, kimi zaman bunlarla ilgili birtakım incelemelerde bulunmuştur. Şavşatlı Recaî'nin Hediye'tül İhvan adlı eseri de Özder tarafından hazırlanmıştır. Özder bu eserin okuyucuyla buluşması için daktilo ederek tespit edilmesine katkı sunmuştur.

Geçmişin zorlu koşullarında sahip olduğu bu çalışma azmi ve ürettiği eserler bugünün folklorcuları için oldukça önemli bir veri kaynağıdır. Türkiye sahası âşıklık geleneğinde ve halk kültüründe bir çalışma yaparken mutlaka Özder'in eserleriyle karşılaşılacaktır. Bu bakımdan geçmişte geleceği gören bir perspektife sahip olduğunu söylemek mümkündür. Onun günümüze bıraktığı kıymetli eserleri bugünün halkbilimcileri için çeşitli cepheleriyle irdelenecek zenginlikte ve yeni çalışmalara kapı aralayacak özgünlüktedir. Tez çalışmasının bu bölümünde Mustafa Âdil Özder tarafından kaleme alınan gerek sağlığında gerek vefatından sonra yayımlanan kitapları çeşitli kategoriler altında incelenecektir. Bazıları tek, bazıları çift yazarlı olan eserler derleme, araştırma ve inceleme, tarih, coğrafya ve diğer konular, şiirler, sözlükler ve bibliyografyalar ana başlıklarında ele alınmıştır.

2.1.Folklor Araştırmacısı Kimliğini Yansıtan Kitapları

2.1.1. Artvin Folkloru-I

Mustafa Âdil Özder, birçok çalışmasını folklor üzerine yapmış olup başarılı eserler ortaya çıkarmıştır. O, Artvin folkloruna kendini adanmış önemli araştırmacılardan birisidir. Özder, Artvin'in halkbilimi alanındaki belleğini "Artvin Folkloru" eserinde toplamaya çalışmıştır. Artvin Folkloruna bir giriş olarak değerlendirebileceğimiz bu eseri ilk olarak 1970 yılında Ankara'da Ay Matbaası tarafından basılmıştır (Özder, 1970). Daha sonra 2017 yılında Mustafa Âdil Özder Dizisi adı altında serinin ikinci kitabı olarak yayımlanmıştır. Sedat Bahadır tarafından bir ön söz ile sonuç ilave edilerek tıpkıbasım olarak yayıma hazırlanan bu eser 81 sayfadan oluşmaktadır.

Mustafa Âdil Özder'in Artvin Folkloru adlı eseri, Artvin'e ilişkin ilk folklor çalışmalarından biridir. Toplamda üç bölümden oluşan kitap halkbiliminin temel öğelerini içermektedir. Yazar, birinci bölümde halk edebiyatı, âşık edebiyatı, geçiş dönemleri, gelenek ve görenekler, inanmalar, giyim-kuşam vb. gibi folklor konularına yer vermiştir. İncelediği konulara Artvin çevresi özelinde çeşitli örnekler vermiştir. Artvin ilinde ve ilçelerinde anlatılan bazı efsane ve menkıbelere yer verirken yörede kullanılan atasözleri ve deyimlere de değinmiştir.

Eserin ikinci bölümünde Artvin ilinde yetişmiş âşıklardan söz eder. Ardanuç, Şavşat, Arhavi, Hopa, Yusufeli ve Merkez köylerde yetişen âşıkların isimlerine, kaç yılında ve nerede doğduklarına ilişkin bilgiler verilmektedir. Kitabın üçüncü bölümünde Şavşatlı Firâkî, Hodlu Ervâhî, Âşık Efkâri ve yazarın kendi (Yusufelili Azmî) deyişlerinden örnekler verilmiştir. Kitabın son kısmında ise Artvin folkloru üzerine yapılan bazı çalışmalar, kitap, makale ve dergi yazılarından örnekler bulunmaktadır.

Artvin Folkloru eserinin başlangıcında Sedat Bahadır'ın ön sözü yer almaktadır. Bahadır, ön sözünde Mustafa Âdil Özder'in Artvin folkloruna önemli katkıları olduğuna ve Âzmi mahlasıyla şiirler yazdığına değinmiştir. Özder'in ilk eserlerini âşık edebiyatı alanında verdiğinden ve dönemin âşıklarıyla karşılaşmalar yaptığından bahsetmektedir. Yaşadığı çevrenin olumsuz şartlarına rağmen, at sırtında köyleri dolaşarak derlemeler yaptığını anlatmıştır. Bu derlemelerinin Türk edebiyatının önemli dergi ve gazetelerinde yer aldığını aktarmıştır (Bahadır, 2017a: 9).

Sedat Bahadır, Mustafa Âdil Özder'in yaşamını yitirmeden önce basıma hazırladığı eserlerinin olduğunu ve bunların bir kısmının Kültür Bakanlığı arşivinde beklediği bilgisini vermiştir. Ayrıca Özder'in hazırlamış olduğu Artvin Folkloru adlı eserinin Artvinli halkına ve öğrencilere kılavuz niteliğinde olduğunu savunmaktadır. Bahadır, ön sözünün son kısmında eserin bölümlerine dair bilgilere yer verirken eserin yayınlanmasında emeği büyük olan Yusufeli Belediye Başkanı Eyüp Aytekin'e teşekkür etmiştir (Bahadır, 2017a: 10).

Eserin başlangıcında bir de Mustafa Âdil Özder'in sunumu vardır. Mustafa Âdil Özder, Artvin folkloru eserinin, duyulan ihtiyaca yönelik bir girişim olarak deneme niteliğinde olduğunu ve kılavuz bir kitap olarak hazırladığını belirtmektedir. Özder, Artvin Folkloru kitabını kolay anlaşılır deyimlerle yazmış olup bunun nedenini ilkokuldan üniversiteye kadar öğrenim gören öğrencilerin anlayabilmesi için yaptığını söylemektedir. Eserin Artvin folkloruna ilgili duyan öğrencilere faydalı olabileceğini belirtmektedir. Mustafa Âdil Özder, folkloru milletin millî kültürüyle bir tutmaktadır. Türk folklorunun millet yapısındaki temel unsurların sıralanmayla bitmeyeceğini ve bu unsurları eserin içerisine sığdıramayacağını belirtmektedir. Ayrıca Artvin folklorunun daha geniş bir şekilde araştırılması ve verilerin tanıtılması gerektiğini savunmaktadır. Özder, eserin üç bölüm olduğunu masal, efsane, menkıbe, türkü, mâni, atasözü vb. gibi verilerin kitap olarak basılmaya hazır olduğunu belirtmektedir. Öte yandan gelenek, görenek ve inançlarla alakalı verileri yeteri kadar tespit edemediğini ancak konunun küçük bir kitap haline geldiğini söylemektedir. Mustafa Âdil Özder, folklorun önemli bir bölümü olan âşık edebiyatı alanındaki âşıkların ve halk ozanlarının hayat hikâyelerinin basıma hazır olduğunu belirtmektedir. Özder, sunumun son kısmında yapılan bu çalışmaların daha da artması gerektiğini savunmaktadır. Bunun da düzenli çalışmayla elde edileceğini ve tespit edilen bilgilerin kişisel olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizer. Yapılacak çalışmaların eldeki maddelere katkıda bulunmasını istemektedir. Bu uğurda yapılan çalışmaların maddi kazanç için olmadığını asıl olanın kültüre bir hizmet olduğunu belirtmektedir (Özder, 2017a: 11-12).

Eserin girişinde ayrıca Özder'in hem öğrencisi hem de manevi kızı olan Şahver Karasüleymanoğlu'nun kısa bir sunumu yer almaktadır. Şahver Hanım, Artvin'in gelenek, görenek ve folklorik ürünlerinin sadece yörede yaşayanlardan ötürü ortaya çıktığı görüşünü kabul etmemektedir. Artvin'in göç yolları üzerinde olduğunu ve bunun bir sonucu olarak değişik kavimlerin egemenliği altına girdiğini söylemektedir. Şahver Hanım, yöre

folklorunu gelenek, görenek, inanışlar, giyim, kuşam, halk oyunları vb. alışkanlıkların oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu alışkanlıkların da kültürün temelini oluşturduğundan bahsetmektedir. Farklı kültürlerin gelişmesinin Artvin folkloruna etkisi olup onu zenginleştirdiğine değinmektedir. Ayrıca, Artvin folkloru üzerine yapılmış olan çalışmaların azlığından bahsederek son yıllarda yazılı kaynakların sayıca artmasını ummaktadır. Artvin folkloru ile ilgili en kapsamlı çalışmaları Mustafa Âdil Özder'in yaptığını söylemektedir. Zaman geçmesine ve teknolojik olanakların gelişmesine rağmen Mustafa Âdil Özder'in başarısına ulaşamayacağını savunmaktadır. Şahver Hanım, Yusufeli Belediyesi'nin Özder adına müze açmasından ve kaynakları bir araya toplamasından övgüyle bahsetmiştir. Artvin ilinin iç ve kıyı kesimlerindeki farklılığa dikkat çekerek folklor çalışmalarının proje bağlamında ortaya konulmasını da tavsiye etmiştir. Şahver Karasüleymanoğlu'nun sunumunun sonunda Mustafa Âdil Özder'in bu eserde folklor konularını alt başlıklar halinde verdiğini belirtmiştir. Artvin halkının hoşgörü, kültür ve bir arada yaşamının örneklerini en iyi şekilde kitap, dergi, gazetelerle kültürünü koruduğunu dile getirmektedir (Karasüleymanoğlu, 2017: 13-14).

Artvin Folkloru eserinin birinci bölümünde ilk olarak folklorun tanımlanması üzerinde durulmuştur. Mustafa Âdil Özder, ilk önce folklorun kelime anlamı hakkında bilgiler vermektedir. Halkın bazı kesimlerinde folklor konularının halk oyunu, türkü ve sazdan ibaret görüldüğü ancak folklorun konu alanının sanıldığında daha geniş olduğu vurgulanmaktadır. Türk folklorunun zengin kaynakları olduğunu, daha kitabî dinlerin gün yüzüne çıkmadığı zamanlarda, Orta Asya'da mesken tutan Türklerin Şaman dinine inandığını ve tabiat varlıklarını Tanrı olarak bildiklerine ışık tutmuştur. Şaman öğretilerinin günümüzde de varlığını sürdürdüğüne değinerek Artvin'in Ardanuç ilçesinde yaşayan "Rom Rom Ana İnanması"¹ konusunu örnek vermiştir. Bu inancın Altay Şaman Türklerinin Ak-Ana inanmasıyla ilişkisi olduğunu belirtmektedir (Özder, 2017a: 15).

Mustafa Âdil Özder, geçmişteki aydınların folklorla önem vermediğine, bu konu üzerine çalışma yapmadığına değinmiştir. Ancak 60'lı yıllarda folklor konularını ele alan kitap ve dergiler yazıldığını, 1966 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın Millî Folklor Enstitüsünü kurduğunu belirtmektedir. Enstitünün başlıca görevlerinin derleme, yayma ve tanıtmaya olduğunu da ayrıca vurgulamaktadır (Özder, 2017a: 16).

¹ Mustafa Âdil Özder'in bu konuda yayımlanmış bir makalesi bulunmaktadır. Konuyla ilgili detaylar için ayrıca bakınız: (Özder, 1968b: 5115-5116)

Mustafa Âdil Özder, çalışmasında “Folklorumuzun Başlıca Konuları” adı altında iki bölüme dikkat çekmektedir. Birinci bölüm olarak düşünce ve bilgi ile ilgili oldukları için halkın ürettiği inanma, gelenek-görenek, örf adetleri “manevi folklor” adı altında göstermektedir. Folklorun ikinci bölümüne de “etnografya” terimini ele alarak bu gruptakilerin eşyayı konu aldığını dile getirmektedir. Bu bağlamda giyim-kuşam, el işleri, yeme- içme, halk sanatları gibi örnekleri beraberinde göstermektedir. Eşyayı konu alan bir terim olmasından ötürü “maddi folkloru” meydana getirdiğine dikkat çekmektedir. Ev eşyası, kilim, çift-çubuk, yemekler gibi folklor kadrolarını örnek olarak göstermektedir (Özder, 2017a: 16). Bu yaklaşımları Özder’in derlediği malzemelerle ilgili bir sınıflandırma ve teori konusunda da arayış içinde olduğu düşünülebilir.

Kitapta halk edebiyatı konulu başlıkta türkü, mâni, ninni, tekerleme, masal, yer adlarının doğuş hikâyeleri, menkıbe, dilek, ilenç (beddua), atasözleri, kimin söylediği belli olmayan sazlı ve deyişli hikâyeler, halk ağzındaki kelimeler, fıkralar konularına yer verilmiştir. Mustafa Âdil Özder, bu ürünlerin kim tarafından meydana getirildiği bilgisinin belli olmadığına yani anonim olmasına dikkat çekmektedir. Bu belirsiz edebiyatın isminin “İsimsiz-anonim Halk edebiyatı” olduğunu söylemektedir. Öte yandan saz şairlerinin söyledikleri ve mahlaslarına yer verdiği deyişlere ise “Âşık edebiyatı” denildiğinden bahsetmektedir. Özder, saz şairlerinin halk hikâyelerine, söyledikleri deyişlere ve gelenek temsilcileriyle karşılaşmaları konusuna da kısaca değinmektedir (Özder, 2017a: 16-17).

Özder kitabın “Halk Eğlenceleri” başlığı altında, horon, bar, sazar, seyirlik halk oyunları, orta oyunu, yüzük oyunları gibi bilgileri verirken Artvin’de geleneksel olarak her yıl haziran ayında gerçekleştirilen Kafkasör Boğa Güreşleri eğlencesini örnek göstermektedir. Yine “Halk Sporları” kapsamında güreş, pehlivanlık hikâyeleri, cirit oyunları, tokmak atma gibi spor dallarından örneklerle yer vermiştir. “Doğum, Çocuk ve Ölüm” başlığı altında geçiş dönemleri olarak adlandırılan evreler incelenmektedir. Bu dönemlerde çocuğa kalma veya kalamama inançları, lohusalık, al basması inanması, çocuklar üzerine nazar, çocuk oyunları, ölüm, ölüm üzerine uygulamalar ve inanmalar konuları karşımıza çıkmaktadır (Özder, 2017a: 17).

Mustafa Âdil Özder, “Türlü Gelenek, Görenek ve İnanmalardan Bazıları” başlığında gelenek kavramını, eski çağlardan bu yana atalardan torunlara geçmiş ve yerleşmiş özel alışkanlıklar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca görenek kavramını da halk arasında geçmişten bu yana uyulan âdetler olarak açıklamaktadır. Burada cin, peri, halk takvimi, bahar törenleri,

uğurlu ve uğursuz sayılan günler, ayların ve günlerin yerel adları, alan-talan eğlenceleri, yaylacılık gelenekleri, yağmur duası, süpürge gelin (godu gelin) dolaştırıp yağmur dileme, kuş ve hayvan seslerinin insanları yenmesi, evlenme üzerine inanmalar, boğa gölleri, kız gölleri, dağ başı evliyalari vb. gibi konulara detaylarına yer verilmeden kısaca değinilmiştir (Özder, 2017a: 17-18).

Mustafa Âdil Özder “Halk Hekimliği” başlığı altında insan hastalıkları, var olan hastalıklar için neler yapıldığı, yerli ilaçlar, bu ilaçların nasıl hazırlandığı hususunda birtakım bilgiler vermektedir. “Halk Baytarlığı” konusunda hayvan hastalıkları, bu hastalıkların isimleri, hayvan hastalıklarını iyileştirme ritüelleri ve hayvanları yabanilerden koruma çareleri gibi konulara değinilmiştir. Bu bölümde bir koruma ritüeli olarak kurtağzı bağlama inanması örneğini vermektedir (Özder, 2017a: 18). Kurtağzı bağlamanın Anadolu sahasında farklı yörelerde olduğu bilinmektedir. Artvin yöresinde de bu inanma bulunmaktadır. Gece sahipsiz olarak dışarıda kalan hayvanların kurttan korunması amacıyla “Vedduha” suresinin üç kere nefes almadan okunduğu, bir bıçağın ağzı kapatılarak ya da şal ipliğe düğüm vurularak kurdun ağzının bağlandığına inanılmaktadır (Tokdemir, 1993: 262).

“Çift-Çubuk ve Yaylacılık” başlığı altında tarım ile alakalı folklor unsurları yer almaktadır. Çift sürme gelenekleri, çift-çubuk takımlarının adları, güzün ve yazın yapılan ekimlere dair bilgiler, yaylaya çıkma törenleri, pancarcı törenleri ve yaylacıların kullandığı kap-kacak isimleri gibi halkın gündelik hayatına ilişkin konulara değinilmektedir. Artvin çevresinde “Şaşort” adı verilen yaylacı kadınların yaptığı süt ürünlerinden bahsedilmektedir. Ahır, mercek, karaban adında samanlık, kaldavar denen gölgeli harmanlık gibi önemli geleneksel mimari yapılardan da söz etmektedir (Özder, 2017a: 18-19).

Mustafa Âdil Özder, “Giyim-Kuşam” başlığı altında çeşitli giyim eşyaları, isimleri, dikilişleri, önemli günlerde giyim tarzı, bayram ve düğünlerde giyim-kuşam, gelin giyimleri gibi zaman ve mekâna göre değişiklik gösteren giyim eşyalarından bahsetmektedir (Özder, 2017a: 19).

Mustafa Âdil Özder, “Halk Sanatları” başlığında el işlemleri, yerli adı “kuy” olan el tezgâhları ve buralarda dokunan cicim, kilim, şal, peştamal, tezgâhların araç ve gereçleri; para kesesi dokumak için “kıda” adı verilen küçük el tezgâhını, nakış şekilleri ve isimleri gibi araç-gereç ve ürünleri incelemiştir. Kıda tezgâhlarında dokunan para keselerinin balık ağına benzediğini belirterek bunlar için “tor kese” adının da kullanıldığı söylemektedir.

Ayrıca bu tezgâhlarda kadınlar için bel bağı / bel kuşağı da dokunmaktadır (Özder, 2017a: 19).

Özder, “Ev-Bark” başlığında halk mimarisi konularına değinmiştir. Bu başlıkta çevrede yer alan “karganuç, karanuş” adıyla bilinen eski ev tiplerinden; bu evlerin tandırlık, ocaklık, yüklük denen yataklık, sahanlık gibi ev bölümleri; ev eşyalarının adları, nerede kullanıldıkları, yemekler, yemek isimleri ve bunların yapılış malzemeleri ile şekillerine dair bilgileri içermektedir. Yapılarda kullanılan araç ve gereçlerin eski isimlerine de yer verilmiştir. Kont, koşat (tavan kirişi), hatıl (beton bağlama ögesi), him, çatı bağı, mertek vs. gibi yapı malzemeler bunlar arasındadır (Özder, 2017a: 20).

“Bağ, Bahçe ve Meyvecilik” başlığı altında Artvin yöresi ve çevresinde bağ bahçe yetiştirmeye elverişli “sevahil” denen köylerinde meyveciliğin önemine dikkat çekilmektedir. Özder, sevahil denen köylerde üzüm bağlarında şıra, şarap, pekmez gibi ürünleri meydana getirmede üzüm süzme yerlerine dair bilgiler vermek istemiştir. Sonbaharda bağbozumuna “kavus” denildiğinden ve kavusların bazı yerlerinde “hinzen” adı verilen taştan oyulmuş büyük “kürünlerin” (yalak) var olduğundan bahsedilmektedir. Hinzelerin Anadolu’da kullanımının devam ettiğine de değinilmektedir. Ayrıca günümüze yaklaşırken ağaçtan oyma kürünlerin de yapıldığına dikkat çekilmiştir. Artvin’in il ve ilçelerinde birden fazla hinzelerin olduğunu belirtmektedir. Yusufeli’nin Demirkent, Ardanuç’un Bağlıca ve Aşağı Irmaklar, Şavşat’ın Ziyaret ve Ankliya (Dalkırmaz) köylerinde hinkenlerin varlığından bahsetmektedir. Üzüm şırasının süzülmesinde kullanılan araç ve gereçlerin etnografya ürünü olduğunu savunurken küründe ezilen üzümün baskılanmak için ağaç küskü, asma kayışı, yanlarından delinmiş büyük taş vb. araçlarla kullanıldıkları yerlerin ve adlarının tespit edilip resimlerinin çizilmesi gerektiğini önermektedir. Burada ayrıca üzüm ve dut şırasından kış ayı için yapılan kuru meyvelerin adları, yapıları, ilave edilen maddelerin neler olduğu hakkında tespitlerin yapılması gerektiği hususuna değinilmiştir. Pestil, köme, cevizli sucuk, cevizli lokum vb. gibi ürünleri örnek olarak göstermektedir (Özder, 2017a: 20-21). Mustafa Âdil Özder eserin buraya kadar olan bölümünde temel bilgiler ve tanımlamalar vererek birçok folklor unsuruna değinmiştir. Eseri geçmişten bugüne halk hayatını farklı cepheleriyle gözler önüne sermesi yanında Artvin yöresi ağız ve terimleri için de zengin bilgiler içermektedir.

Mustafa Âdil Özder, kitabında “Daha Neler Var?” başlığında bazı folklor unsurlarına bir söyleşi tarzında yer vermektedir. Halk takvimi kapsamında 22 Haziran’ın gündönümü

olarak adlandırıldığını, yaylaya çıkma zamanı olarak tespit edildiğini ve hayvanları yaylaya çıkarmak için en uygun zamanının bu tarih olduğundan bahsetmektedir. Yayla eğlenceleri kapsamında yaylada “Pancarcı Şenlikleri” yaptığına değinmektedir. Halk meteorolojisi kapsamında yağmur ve kar yağışlarına, şekil ve hızlarına göre isimler verip hava durumunu isimlendirdiklerine dikkat çekmektedir. İlkbaharda fırtınaları günü gününe hesaplayıp, yerli deyimi olan “harç-borç” adını verdiklerini belirtmektedir. Günlere ve aylara halkın istediği gibi isimler vererek halk takvimi oluşturduklarından bahsetmektedir. Ötücü kuşlara ses özelliklerine göre isimler verdiklerini söylemektedir. Samanlığa “merek”, rafa “terek”, akli ermeyen kimselere “seyrek” isimleri verdikleri bilgisini vermektedir. Yerli ağızda yer alan amcaya “emmi”, halaya “bibi”, teyzeye “hala”, büyük kardeşe “dada” ve ablaya “aba” dendiğini belirtmektedir (Özder, 2017a: 22). Bu tespit edilen kavramların bir kısmı günümüzde de kullanılmaktadır. Bunlar ağız araştırmaları için zengin bir veri kaynağı olarak dikkat çekmektedir.

Mustafa Âdil Özder, yaz aylarında kuzeydoğudan esen rüzgâra “duman yeli” dediklerine dikkati çekmektedir. Rumi 7 (Efrençi 20) Mayıs gününü Bahar Bayramı (Hıdırellez) olarak kutlandığını belirtmektedir. Bu günlerde Çoruh ırmağında akan suyun şifalı olduğu inanmasının var olduğundan bahsetmektedir. Artvin yöresinde de Eski Türklerden bu yana gelmiş, “Sihirli Taş ile Yağmur Yağdırma” geleneğinin var olduğunu, kuraklık olduğu zaman taşlara dualar okunup suya atıldığı, çömçe gelin “godu, süpürge gelin” gezdirip yağmur bekledikleri bilgisini vermektedir. Beğenilen insanlara güzel isimler (lakaplar), kurala uymayan insanlara kötü ve komik lakaplar taktıklarını ve bu lakap takma işini ince zekâyâ bağlanması gerektiğinden bahsetmektedir. Ayrıca besledikleri hayvan ve bitkilere de isim verdiklerine dikkat çekmektedir. Halkın besledikleri hayvanların nazar aldığına inanarak, süslü nazarlıklar taktıklarına değinmektedir (Özder, 2017a: 23). Bu bölümde verdiği bilgiler de kısa kısa olmasına karşın folklorun pek çok cephesiyle ilgilidir.

Özder, yılbaşı kutlamalarında el yapımı develeri kapı önlerinde gezdirip “alan, pala” saya gezmeleri yapıldığını belirtmektedir. Özder’in aktardığı bu bilgiler bir çeşit köy seyirlik oyununa ilişkindir. Ayrıca yılbaşı gecelerinde “koncolos, portolos” adını verdikleri hayali yaratıkların evlerdeki su ve yemek kaplarını kirletecekleri düşüncesiyle kapların ağzını kapattıklarına değinmektedir. Kış ayının soğuk günleri olan (erbain) kırk günlerinde ayların çile “kış uykusuna” yattığını, kırk günün sonunda ininden çıkıp dere sularında yıkandığına inanıldığı ve bu durumdan dolayı o günü hesaplayıp aylar suya girmeden önce temiz suyun

kaplara doldurulduğu efsanesini anlatmaktadır. Çaresi bulunmayan hastalıklar için evliya, yatır, ağaç, adak, rüya ve fallara başvurduklarını belirtmektedir. Çocukken çavdar sapı, söğüt dalı ve kabak yaprağı sapından “dilli” düdükler yaptıklarından söz etmektedir (Özder, 2017a: 24). Özder’in verdiği bilgilere dikkat edilirse eserinin bazı bölümlerinde hem derlemelerini hem de kendi yaşamını örnekleyerek ele aldığı sonucu çıkarılabilir.

Genç kızların nakış ve oyalar dokuduğunu genç erkeklerin ise kış gecelerinde mahalle “konak” odalarında “herfene” (yemekli eğlence) yaptıklarını ve âşıklardan sazlı hikâyeler dinlediklerini anlatmaktadır. Yöredeki erkeklerin güreştiğini, at bindiğini, cirit oynadığını ve tokmak savurduğunu belirtmektedir. Köy kadınlarının yün eğirdiklerini, ilkbahar aylarında bu yünlerle sanatlarını konuşturduklarına dikkat çekmektedir. Mustafa Âdil Özder, yöre insanının misafirperver, yardımsever, birlik ve beraberlik içerisinde olduğuna değinmektedir. Yörede yetişen halk sanatçıları, çaldıkları tulum, davul, zurna gibi müzik aletlerini kuşaktan kuşağa aktarmak istediklerine dikkat çekmektedir. Eğlencelerde, düğünlerde, yayla şenlikleri ve uğurlamalarda bu çalgıları kullandıkları bilgisi verilmektedir (Özder, 2017a: 25).

Mustafa Âdil Özder’in Artvin yöresi halkının halk hikâyeleri okuyup dinlediğini, halkın sesini duyan, üzüntüsüne ve mutluluğuna ortak olup duygularına “dilmaç” olan halk şairlerinin varlığına ışık tutmaktadır. Mustafa Âdil Özder, buraya kadar bahsettiği folklor unsurlarından yola çıkarak folkloru şu şekilde tanımlamaktadır: “*Folklor, halkın duygu, ifade, gelenek, görenek ve inançlarını, işini-gücünü, eşyasını; daha kısası halkın her şeyini inceleyen bir bilimdir*” (Özder, 2017a: 26).

Mustafa Âdil Özder, birinci bölümün dördüncü başlığında “Başka Açıklamalar ve Örnekler” kapsamında Boğa ve Kız Gölleri konusuna değinmektedir. Özder, Artvin’in Şavşat ilçesinde Arsiyan yaylalarında düzlük ve çukur alanlarda, içinde alabalıklar olan Boğa Gölü ve Kız Gölü olduğundan söz etmektedir. Şavşat’ın Yanıklı köyünde Kız Gölü olduğu söylenmekte ve bu göle eskiden kızları atıp kurban ettiklerine inanıldığını belirtmektedir. Öte yandan Şavşat’ın Meşeli köyünde ise Karagöl’de kızlar yaşadığı düşünülmekte ve belli zamanlarda kızların gölden çıktıkları, güneşlendikleri ve saçlarını taradıkları inancı aktarılmıştır (Özder, 2017a: 26).

Yusufeli’nin Kılıçkaya bucağında yer alan Hargiver Dağı dibinde Boğa gölleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca boğa göllerinde su boğaları ve su aygırlarının yaşadığına dikkat çekilmiştir. Bununla beraber, aynı çevrede Pert-Eğrek ve Givnar köyleri dağlarında çıkan

“Güngörmez” adı verilen bir suyun bulunduğu aktarılmaktadır. Adının Güngörmez olmasının nedeni ise su güneş batınca akmaya başlayıp gündeğümü ile akmayı bıraktığı bilgisi verilmektedir. Boğa göllerinde su aygırı “erkek atların” yaşadığına dikkat çekilmiştir. Bu bölgelerde Koroğlu’nun kır atının bir göl aygırından türediğine dair inanmaların var olduğuna değinilmektedir (Özder, 2017a: 27).

Mustafa Âdil Özder, kitabında göl boğasına dair bir efsane örneğine yer vermiştir. Artvin yöresi çevresinde yer alan Posof kasabasında yaşanmış olan efsaneyi şu şekilde aktarmaktadır:

“Posof kasabası karşısında ormanlar içinde uçurumlu, yamaç ve yarlar vardır. Bu yer önceleri böyle uçurumlu değilmiş. Çobanın biri oralarda yoz malları otlatırken orman içindeki gölden bir boğanın çıktığını görmüş. Göl boğası böğürüp eşinerek çobanın boğalarının birinin üzerine saldırmış. Başlamışlar boğalar güreşmeye. Derken, çobanın pehlivan boğası yenilip meydandan kaçmış. Bu duruma çoban iyice içerlenmiş. Ne yapsın ki göl boğası yine böğürerek çıktığı göle dalıp gözden kaybolmuş. Çoban, tutmuş demircinin birine içleri boş, uçları sivri bir çift demir boynuz yaptırmış, yenilen boğasının boynuzlarına takmış. Yine bir gün aynı yerde mallarını otlatırken göl boğası çıkmış gölden yürümüş demir boynuzlu boğa ile tutuşmuşlar. Bu sefer demir boynuzlu boğa boynuzladığı göl boğasını kaçırmış. Kaçarken de arkasından boynuzlamış. Göl boğasının karnı yarılmış, canını kurtarmak için kanlar içinde göle dalmış. Böyle olmuş, olmuş amma yaralanan göl boğasının kanı gölü kıpkızıl yapmış. Ve o gece kanlı göl kaynayıp taşmış, etrafı yıkmış. Yarlar, uçurumlar da böylece meydana gelmiş” (Özder, 2017a: 28).

Mustafa Âdil Özder, yukarıda tam metni verilen efsanede halkın temiz suya karşı hassasiyetine ve saygısına dikkat çekmektedir. Ayrıca yörede dilden dile aktarılan bu efsanenin Artvin folklorunun güzel örneklerinden biri olduğuna işaret etmektedir (Özder, 2017a: 28).

Birinci bölümde “Dağbaşı Uluları” konusu da incelenmektedir. Yöre haklının yüksek dağ başlarını kutlu saydığına ve dağ başlarında adları bilinmeyen nice evliyaların olduğuna inanıldığı belirtilmiştir. Mustafa Âdil Özder, Ardanuç’ta Kürdevan Dağı Evliyası, Horasan Baba, Ağ Baba, Berda Baba, evliyelerinin bulunduğunu aktarmaktadır. Yusufeli’nde Erkinis-İşhan- Ohur köyleri Kargıyel Dağı Evliyası, Zor-Öğdem köylerinde Kudat- Kutil Dağı Evliyası, Hod (Maden), Zeytincik ve Çağlayan köylerinde Ziyaret Dağı evliyalari bulunduğunu belirtilmektedir. Ayrıca Ardanuç’ta Camandar Baba Türbesi, Erkinis köyünün Bez mahallesinde bir kaya üzerinde yatan bir ulu olduğuna ve ziyaretler yapıldığına işaret edilmektedir. 1969 yılında Şavşat’ta derleme gezisinde Şavşat’ın Sesli-Avur köyünde ziyaret yeri olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca burada yatan evliyanın Kürdevan’da yatan evliyanın kardeşi olduğuna inanılmaktadır (Özder, 2017a: 28-29).

Özder, “Efsane ve Menkıbe Örnekleri” başlığında Ardanuç ve çevresinde oldukça fazla efsane ve menkıbe olduğu bilgisi vermektedir. Bu efsanelerin birkaç örneğinin ismini şu şekilde sıralamaktadır.

“Ferhat-Şirin efsanesi; Anıç, Hazoret, Kürdevan, Opucala (Gökçe) köylerinin batmaları üzerine söylenenler; Eski Harhan-Berta yolu üzerindeki ‘Kırat-Kır At Deresi’ efsanesi; Müezzinler köyündeki ‘Tuzluk Efsanesi’; Artvin-Zeytinlik bucağına bağlı okumuşlar (Boselt) köyündeki Şad-berda örenleri ve kalesi üstüne söylenen efsaneler; Artvin-Seyitler (Süvet) köyünde ‘Sütleri altın yapan kimya otu’ efsanesi; Karçkal Dağı’nda yalçın kayalara çakılmış kalın demir halkalara Tufan sırasında Hazreti Nuh’un gemisinin bağlandığını yansıtan efsane; Şavşat-Tepeköy’ündeki pehlivan efsanesi; Ardanuç’ta Kaftanoğlu, Köroğlu, İncili Çavuş efsane ve menkıbeleri” (Özder, 2017a: 29-30).

Mustafa Âdil Özder, yukarıda örneklerini verdiği efsanelerden Köroğlu efsanesine daha ayrıntılı bir şekilde değinmektedir. Anadolu üzerinde Türk folklorunda zalimlere karşı gelen Köroğlu tipinin varlığı bilinmektedir. Mustafa Âdil Özder, Ardanuç’ta da Köroğlu’nun varlığının bilindiğinden bahsederek destanlaşmış Köroğlu’nu 1965 yılına kadar yaptığı araştırmaları sonucu keşfettiğini bildirmektedir. Köroğlu anlatıları, “Ardanuç çevresinde Köroğlu efsanesi”, “Köroğlu Ordugâhı”, “Atının bağlandığı çayır”, “Atının izleri”, “Son rivayet, Köroğlu Yurdu” gibi başlıklarla aktarılmıştır. “Köroğlu’nun Yurdu” adlı rivayeti 1967 yılında İstanbul’da ikamet eden Ardanuçlu yaşlı birinden dinlendiğinden bahsedilmektedir. Söz konusu anlatı şu şekilde aktarılmıştır:

“Ardanuç’ta eskiden bir kısım Hristiyanlar otururken onlar Köroğlu’na vergi (haraç) vermezlermiş. Köroğlu, onları da vergiye bağlamak için Ardanuçluları sıkıştırmış. Ardanuç kale beyi korktuğu için Köroğlu’ya kırk deve yükü altın vermiş, imiş. Üstelik Köroğlu, yalaguz-çam ormanlarındaki karanlık-meşeden Kürdevan yaylalarına kadar olan yerleri de istemiş. Buralarda benim atım otlayacak demiş, bir sene o yerlere atlarını yollayıp otlatmış. O sıra da Hristiyan Ardanuç-Kale beyi atların bir kısmını çaldırmış, at çobanlarını da kovup oralardan uzaklaştırmış. Bundan canı sıkılan Köroğlu, oturduğu Göle’den kalkmış kalabalık ordusuyla gelmiş, Ardanuç’u yakıp yıkmış. Kale beyini de başına çevirmiş, bağışlamış. Köroğlu ordusuyla gelirken, havadan uçar gibi koşan atlarının izleri, karanlık-meşe de eski jandarma karakolu binasının yanındaki dere taşlarında kalmış. Ardanuç’u ıslah edip, beyi tekrar haraca bağladıktan sonra Köroğlu Kutul’a dönmüş. Günümüzde yalaguzçamda kavşağı arasında görülen adı Köroğlu ordugâhı peğleri (yıkı) olan yer bundan kalmadır” (Özder, 2017a: 31).

Köroğlu’nun “Atının izleri” adlı rivayet, Ardanuç - Müezzinler köy halkı tarafından bilinip anlatılmaktadır. Müezzinler köyünden Bursa’da yaşayan öğretmen Bekir Altıntaş’ın bu konudaki bilgilerini şu şekilde aktarmaktadır: “Ardanuç-Karanlıkmeşe’de eski Karakol ile Kutul arasındaki dereye sal kayalar sular akar. Su yatağındaki çukurluklar Köroğlu’nun

atının izleridir” (Özder, 2017a: 32). Koroğlu konusunda eserde yer alan diğer rivayetler de şunlardır: “Atını bağladığı çayır” ve “Son Rivayet Koroğlu Yurdu” (Özder, 2017a: 32).

Mustafa Âdil Özder, “Eğlenceli Orta Oyunlarımız” başlığında orta oyunlarının Artvin ili ve çevresinde yaygın bir gelenek olduğunu belirtmektedir. Köylerde düzenlenen bu orta oyunlarını, küçük-büyük, genç-yaşlı, kadın-erkek herkesin açık hava tiyatrosu gibi seyredip eğlendiklerinden bahsetmektedir. Orta oyunlarını bir kişinin yönettiğini, bu kişilere oyun babası, mukallit (taklitçi), delil, oyun ağası, aynaz, elebaşı, meydancı, köse, yarenbaşı gibi isimler verildiğine değinilmektedir. Özder, Artvin ili çevresinde oynanan önemli birkaç orta oyunu örneğine yer vermektedir. Özder’in aktardığına göre Ardanuç köylerinde “Avcılar, Deveci, Kediler, Köseler, Tabla, Kasap, Keloğlu, Çayır biçme, Koroğlu ile maiyeti”, Şavşat köylerinde “Kadı ile soytarı, Arıları söndürme, Yankesiciler, Berber, Hekimlik, Arı hırsızları, Berobana, Doktor, Kuşun kuyruğu, Üçkörler” ve Yusufeli köylerinde “Kadı, Kız kaçırma” gibi orta oyunları bulunmaktadır (Özder, 2017a: 35).

Mustafa Âdil Özder, eserinde “Halk Deyimlerimizden Örnekler” başlığı altında çeşitli deyimleri de incelemiştir. Bu başlık altında halkın yerel ağzında yer alan bazı deyimlere değinilmektedir.

“Kaz’ı koz anlamak (söze dikkat etmemek), boş anbar, dipsiz külek, başına kar yağma (tasalanma, verilen işe üşenme, tembellik), karşı dağdan kar bağışlama (boş yere cömertlik gösterişi), bitmemiş ardıç dibinde doğmamış tavşan avlama (boş laf etme), kuyruğu tava sapına dönme (çok sevinç ifadesi), gözleri fal taşı gibi açılma (ummadığı bir olayla karşılaşma), tükür avcuma, çalem yüzüne, Keloğlu hırsızlığa çıkmış, ilk akşamdan doğmuş (talihsizlik), suya götürüp susuz getirme (çok kurnaz bir kimse ile saf kimsenin nitelenmesi), tersine okutmak (çok bilgin bir kimse ile bilmeyenin ya da az bilenin kıyaslanması), gözünü budaktan sakınmamak (korku bilmemek, atılganlık), gatal yüreklilik (korkmazlık, cesurluk), bir yastıkta kocalasız (evlilere mutluluk dileği), Allah sağ etsin (iyi dilek), başın batsın (kötü dilek, beddua, ilenç), toprak başuvan (başına) (kötü dilek)” (Özder, 2017a: 36-37).

Özder’in deyimlerin arasında alkış (dua) ve kargış (beddua) örneklerine de yer verdiği görülmektedir. Özder, eserinde ayrıca atasözlerinden örneklere de yer vermiştir.

“Kılıç keser, kol övünür. Tok katık istemez, uyku yastık. Rüzgâr esmeyince dal sallanmaz. Koyunda meme memeye dokunur. Oğlan yer oyuna, çoban yer koyuna gider. Aç tavuk düşünde darı görür. Ağanın malı gider, hizmetkârın canı. Boş torbaya at gelmez. Ne doğrarsan çanağa, o gelir kaşığa. Bedava sirke baldan tatlıdır. Ağır otur batman gelesin. Kör malın kör alıcısı. Can boğazdan gelir. Davetsiz giden mindersiz oturur. El atına binen tez iner. Harman giren tilki dirgene dayanır. Haydan gelen "hu"ya gider. Etle tırnak arasına girilmez. Irak yerin somunu büyük olur. Irak dolaş, selamet ulaş. Ortak mala gün çalmaz. El eli diken yolu, dikene de yazık. Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar. Serçeyi düşünen darı ekemez. Boş ite menzil sorulmaz. Eli işte, gözü oynasta. Doğanın beşiği, ölenin tabutu. Kaçanı kovarlar” (Özder, 2017a: 36-37).

Mustafa Âdil Özder, Artvin ve çevresinden derleyebildiği atasözlerinden birkaçını burada gözler önüne sermiştir. Ayrıca, Artvin ilinin daha çok iç kesimlerinde yer alan ilçeleri Artvin Merkez, Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli ve köylerinde çeşitli folklor ürünlerinin yazıya geçirdiği konusuna değinmektedir. Bu folklor ürünleri için önemli bir kaynak olan yaşlılarımıza dikkat çekerek dede ve nineler ölmeden folklorun derlenerek yazıya geçirilmesi gerekliliğini savunmaktadır (Özder, 2017a: 37).

Birinci bölümün son başlığını “Yerli Ağzından Bazı Örnekler” konusuna ayrılmıştır. Bir yörenin ağız özelliklerinin de folklor ürünleri arasında yer aldığı belirtilmektedir. Dil folkloru olarak adlandırılan ağız özellikleri tespitinin önemli olduğu ve ağız özelliklerini yazıya geçirirken imlâ kurallarına dikkat edilmesinin önemine dikkat çekmektedir. Yusufeli’nde yerli ağızda geçen sözlerin bir kısmını Özder bizzat kendisi derlemiştir. Bu sözlerin sayıca bini aşkın olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çevrede Çağatay- Kıpçak ağız özellikleri olan sözlerin bulunduğu örnekler karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Âdil Özder, Yusufeli’nin Ersis (Kılıçkaya) köyünde var olan ve daha önce civar köylerde rastlanmayan bir ağız özelliğinden bahsetmektedir. Örneğin “geldiler mi?” yerine “geldi miler?” kullanımı mevcuttur. Bununla beraber Yusufeli ilçesinde “gördün mü?” yerine “gördün?”, “sen misin?” yerine “sensiin?” şeklinde bir kullanım söz konusudur (Özder, 2017a: 38).

Mustafa Âdil Özder, Artvin, Yusufeli, Ardanuç ve Şavşat ilçelerinde bulunan yerli ağızdan sözlere yer vermektedir. Örneğin “açık”- “*açukh*”, “âşık”- “*aşekh, aşuhk*”, “deniz”- “*dengiz*”, “geldik”- “*gâldukh*”, “pişi”- “*bişi*”, “yalnız”- “*yalağuz*”, “çakıl”- “*çegil*”, “kürün”- “*yalahk*”, “yılan”- “*ılan*” (Özder, 2017a: 39) bu sözlere verilebilecek örneklerdir. Mustafa Âdil Özder, Artvin ilinde yerli ağız özelliklerinin tespit edilmesi konusunda eski masallarla saz şairlerinden deyişli hikâyelerin derlenmesini önermektedir. Bu derlemelerde anlatılanların dili ve cümle düzenlerinin aynı şekilde kaydedilmesi gerektiğini belirtmektedir (Özder, 2017a: 40).

Eserin ikinci bölümünde “İlimizde Yetişmiş Halk Şairleri-Âşıklar” konusuna değinilmektedir. Artvin ilinin Âşıklık geleneğinde önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Çevre illerde önemli âşıkların yetiştiği illerin bulunmasının etkili olduğu muhtemeldir. Artvin ilinde de çok sayıda saz şairi ve kalem şairi bulunduğu belirtilmektedir. Birçok halk şairinin okuma ve yazma bilmediğini ancak yaptıkları deyişlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı bilgisi verilmektedir. Bununla beraber, bu deyişlerin bir araya getirilmesinin zor olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca eski âşıkların deyişlerinin azda olsa

okuryazarlığı olanlar tarafından “cönk” adlı eserlerde toplandığına değinilmektedir. Köylerde uzun kış gecelerinde âşıklar, halkın zevkine göre düzmekte olduğu deyişlerin dinlendiği belirtilmektedir. Bu duruma ek olarak deyiş düzemeyen saz çalıp öğrendikleri, Kerem, Köroğlu, Âşık Garip, gibi hikâyeleri dile getiren hikâyeci âşıkların varlığından bahsedilmektedir (Özder, 2017a: 41).

İrticalen (doğaçlama) şiir söyleyen âşıklar, birbirleriyle atışmalar da yapmaktadır. Âşıkların deyişleri ve atışmalarının da folklorun bir ürünü olduğunu ve elde edilen eserlere “*Âşık edebiyatı*” ürünleri adı verildiğinden söz edilmektedir. Söyleyeni belli olmayan kişilerin meydana getirdiği masal, deyim, atasözü, mâni, efsane gibi folklor ürünlerini de “Anonim Halk Edebiyatı” içerisinde dâhil etmenin mümkün söylenmektedir. Yörede âşıkların adları, yerleri ve yaşadıkları yerler az-çok bilinmekte olup bazı âşıkların ise adlarının bilinmediği bahsi geçmektedir. Buna bağlı olarak Artvin ilinde bilinen âşıkların adları, yaşadığı yer ve yılların bilgisi ilçelere göre ayrılarak sıralanmış şekilde karşımıza çıkmaktadır² (Özder, 2017a: 42).

Eserin üçüncü bölümünde ise Hopa ve Arhavi’de bulunan halk ozanlarına değinilmektedir. Bu iki ilçede iç kesimlerdeki âşıkların yerini türkü dizen halk ozanları almıştır. Kimisi de kemençe eşliğinde türkü atmaktadır. Bunun nedeni de yine coğrafyaya bağlanmış olup Rize ve Trabzon’a yakınlığı söz konusu edilmiştir. Türkü atma olarak adlandırılan karşılıklı birer veya dörder mısralık deyişlerin düğünlerde ve imece sırasında söylendiği belirtilmektedir. Bu deyişler gülmece, takılmaca ve atışmaca olarak karşımıza çıkmaktadır (Özder, 2017a: 45). Bu deyişmelerden örnekler verilmiştir. “*Bir gün Hopa Hemşin’inden biri atını yüklemiş giderken kaza bu ya, atı birden tökezleyip yere düşmüş. Tam bu sırada tarlada çalışan kızlardan biri Hemşinliye takılmak istemiş ve -Hemşinli atun düştü dereye kayaluğa, deyince, at sahibi de şu cevabı yapıştırmış: -İşkembesini götür peynire mayaluğa...*” (Özder, 2017a: 46).

1937 yılında Artvin ilinde Zafer Bayramı kapsamında Arhavi, Borçka, Murgul gibi ilçe ve bağlı köylerde yetişen türkücülerin katıldığı şenlikte deyişlerin söylendiği belirtilmektedir. Bu sırada okunan deyişler daha sonra Artvin Halkevi’ne ait Çoruh dergisinde yayımlanmıştır.

² Özder’in kitabının bu bölümlerinde verdiği âşıkların bilgileri “Artvinli Şairler-I-II-III” kitap serisinde de yer almaktadır. Tekrara düşmemek adına âşıkların bilgileri, gerekli karşılaştırma ve kontroller yapılarak Artvinli Şairler adlı eserlerden hareketle verilecektir.

“Kimse ayak basamaz feda ederüz canı,
Atatürk söyledi ki: Ordu hedefi tanı,
Hedef Akdeniz idi oydi, onun pilâni,
Türklere leke oldu Vahdettin'ün zamanı,
Türk Milleti kurtardı satmış idi vatani,
Hazır idi kaçmağa yağlamıştı tabanı,
Ona nasip olmadı Türkler mezaristani” (Özder, 2017a: 46-47).

Mustafa Âdil Özder, eserinin üçüncü bölümünde “Âşıklarımızın Deyişlerinden Örnekler” başlığı altında şiirlere yer vermektedir. Âşıklar arasında gerçekleşen atışmalar, savaş ve muhacirlik destanlarından birkaç tanesi örnek olarak verilmektedir. Özder, örnekleri verilmiş olan deyişlerin halkın geçmiş savaşlarını, çekilen acıları ve sıkıntıları yansıttığından bahsetmektedir (Özder, 2017a: 59). Geleneğin 19. yüzyıl temsilcilerinden Şavşatlı Âşık Firâkî'nin *Birinci Dünya Savaşı* sırasında söylediği bir ağıt deyiş örneğine yer verilmektedir (Özder, 2017a: 59-60).

“Sene üç yüz otuz birin devrinde, Vasf edeyim size ben neler gördüm. Bigafilden oldu Millet târ ü mar, (1) Sanırsın mahşerdir, fenalar gördüm.	Nevcivan olanlar yekûn kartlanmış, Yüklenmiş gam yükün gider atlanmış, Nicelerin kapıları kitlenmiş, (3) Ağlayıp sızlaşan analar gördüm.
Ferman olup harp alayı açıldı, Cümle askerlere libas biçildi, Sılasından, vatanından geçildi, (2) Baykuş öter viran haneler gördüm	Der Firâkî geldi âhir zamanlar, Çıktı alâmetler, geçti gümanlar, Yârından ayrılan taze, civanlar, (4) Ah ü feryad eden sonalar gördüm”

Savaş temalı destanlara bir başka örnek de geleneğin 19. yüzyıl temsilcilerinden Âşık Ervâhî'ye aittir. Eserde Âşık Ervâhî'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında söylediği uzun destandan parça parça örneklere yer verilmektedir (Özder, 2017a: 60-61).

“Tarih doksan üçte Rusiye geldi, Kahirle her yanı zaptına aldı, (1) Otuz altı kaza muhacir oldu, Dağıldı her biri bir yana düştü.	Muhacir hakkında ferman yazıldı, İşiten adamın..... (4) Âhir zaman oldu devran bozuldu, Muhacirlik cümle cihana düştü.
Ağlıyor analar ne gelir elden, Ah çeker muhacir derûni dilden, (2) Hak bizi kurtarsın bu kalma-kaldan, Bin yıllık mülkümüz düşmana düştü.	Bakıp da sılama murada erem, Yüzüm toprağıma taşıma sürem, (5) Ebâ-ü ceddimin mezarın görem, Kabirde mevtalar şivana düştü.
Yırgalandı cümle ülke uyandı, Ağlaşiben kanlı yaşa boyandı, (3) Âhü figan çıktı arşa dayandı, Nice canlar yandı hicrana düştü.	Yüklendi göçleri gitti çekildi, Fukaralar düz ovaya döküldü, (6) Terk etti sılasın boynu бүkүldü. Bilinmez bu yollar ne yana düştü.

Unutturdu sıla, kavim, kardeşi. Dökerler gözünden kan ile yaşı, Ağlıyor vatanın toprağı, taşı, Esir kaldı o da zindana düştü.	(7)	Eksik olmaz çıkar bir sahipkıran, Livane'de kurar bir yeni divan, Hiç kimse bulunmaz önüne duran, Bize imdat gani Subhan'a düştü.	(9)
Dilerim Tanrı'dan kem ola bahtı, Devrile başına Urus'un tahtı, Zulm edüp ölkede ne varsa yıktı, Şen kalmadı hepsi virane düştü.	(8)	Seyr eyle Ervâhî cümle cihanı, Çıkarma yürekten âh ü figanı, Yakın bilmez iken âhir zamanı, Şimdiki çağ ahir zamana düştü”	(10)

Mustafa Âdil Özder, bu destanın 18 kıta olduğunu ancak eserin kapsamını düşünerek 8 kıtasına yer vermediğini belirtmektedir (Özder, 2017a: 62). Yine Özder eserinde geleneğin 19 yüzyıl temsilcilerinden Murgullu Âşık Mehmet Ali'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı için söylediği 50 kıtalı bir Murgul Destanı olduğundan bahsetmektedir. Adı geçen savaş Artvin yöresini ciddi anlamda etkilemiştir. Âşık ve şairler halkın sözcüsü olarak eserlerinde yörenin ve insanların başından geçenleri hikâye etmektedir. Mehmet Ali'nin kendi ağzından söylediği ve Murgul'u konuşturduğu deyişmeli bir örneğidir. Şairin Murgul'la dertleştiği bu destanın tez kapsamında sadece 6 kıtası örnek verilmiştir (Özder, 2017a: 63-64).

Murgullu Mehmet Ali,

Murgul cevap veriyor

“Esef erme imdad-i Hak yetişür, Bizar olma hâl-i yamana Murgul. Yetiştı pençesi zalim gaddarım, Değil sana yalnız her câna Murgul.	(1)	“Unvanım koydular Adem devrinde, Yıktı beni derya Nuh'un dehrinde, Çok İslâm çok kâfir geçti serimde, Alışmıştır kılıç, kalkana Murgul.	(4)
Sana var destanın birkaç suali, Lûtf eyle haber ver cümle meâli, Zemin ve âsüman nizam tutalı, Kaç doldun, boşaldın bu âna Murgul.	(2)	Derem, tepem, sorma, yüksek, alçaktır, Havam pek güzeldir, suyum berraktır, (5) Dağımda, bağımda yemişim çoktur, Mebzuldur nimetim yiyene Murgul.	(5)
Deren, tepen çoktur, eskisin gayet, Sende yaşayan kavim kimdir, nihayet, (3) İslâm'ı, kâfiri bir bir beyan et, Seni kim koydu bu unvana Murgul.”	(3)	Halkım köle amma ağa mizaçlı, Binalarım yontma taşlı, kireçli, (6) İnsanlarım tüfek, kama, kılıçlı, Yekdiğerin okur meydana Murgul.”	(6)

Özder yine kitabında geleneğin 18. yüzyıl temsilcilerinden Şavşatlı Âşık Didârî'nin 1877 - 1878 Osmanlı-Rus Savaşı için yazdığı destandan parçaları örnek olarak almıştır. Özder, eski adı Tibet yeni adı Cevizli olan köyde Âşık Didârî'nin medresede hocalık yaptığını ve hacı olduğunu düşünmektedir. Âşığın köyü olan Mirye'nin şimdiki adı ise Veliköy olarak bilinmektedir. Destanın toplamda 10 kıtadan oluştuğu belirtilirken 8 kıtasına yer verilmiştir (Özder, 2017a: 65-67).

“Ya Rabbi hidayet yetür hocama, Aldı ateş şirin cana yetiştı, Ezel böyle imiş yazı beratı, Şad günümüz gamlı güne yetiştı	(1)	Bundan sonra bana haramdır Mirye, Arzuhaller İstanbul'a yürüye, Verin hazineden alın geriye, Yoksa dünya zavallına yetiştı.	(5)
Tálipleri bile sağ ve solunda, Meğer agâh oldu dağlar çölünde, Eyvah Hoca'm kaldı Urus elinde, Bu haberler her bir yana yetiştı.	(2)	Kim bilirdi böyle felaketleri, Gezmiş idik nice çok gurbetleri, Burda yetim kaldı hep şağırtleri, Şimdi halim pek yamana yetiştı.	(6)
Ah ettikçe ciğerlerim çürüye, Umarım ki tutan eller kuruya, Meğerki koymasın kismet ise beriye, Hemen gelip Ardahan'a yetiştı.	(3)	Etmiş idik Beytullahı ziyaret, Onun hürmetine ola hicayet, Yetişe kırkardan belki keramet, Şâyi olup Al-Osman'a yetiştı.	(7)
Tibet'te kurmuştuk mekânımızı, İlimle besledik bu canımızı, Yarab viran koyma dershanemizi, Bu feryadım âsümana yetiştı.	(4)	Asla gam yemezdim bu cihan için, Yaşamazdım hocam böyle gün için, Bugün âhir zaman oldu ben için, Dertli Didar bir tufana yetiştı.”	(8)

Mustafa Âdil Özder, eserinde Şavşatlı Muhammet'in *Kütük Destanına* da yer vermiştir. Âşığın bu destanı da deyişmeli bir şiir örneğidir. Toplam 14 kıta olan destanda kütüğü konuşturmakta ve ona çeşitli sorular yöneltip cevaplar almaktadır. Destanın nazım türüne ve temasına bakıldığında ağıt karakterli olduğu görülmektedir (Özder, 2017a: 67-68).

Aldı Âşık

Hey ağalar bir kütüğe düş oldum,
Dedim beyan eyle halların senin. (1)
Ne zamandan beri burda durursun,
Kaçındadır yaşın, yılların senin.

Aldı Kütük

Halim ne sorarsın bu dünya fani,
Gemide görmüşem Nuh-i tufanı, (2)
Çok yaşadım, devr eyledim cihani,
Tam yedi bin yaşıım, yıllarım benim.

Aldı Âşık

Kütük baba sen ser'inden geçersin,
Sevinip kökünden sular içersin, (3)
Al yeşilli yaprakların açarsın,
Nic'olmuş yaprağın, güllerin senin.

Aldı Kütük

Ben kütüğü felek cana yetürdü,
Üzerimde Anka kuşu oturdu, (4)
Yaprağımı yoldu, yoldu götürdü,
Kalmadı yaprağım, güllerim benim.

Aldı Âşık

Kütük baba sana ayakbastılar,
Nasıl yanaştılar, nasıl kestiler, (5)
Budağından kaç adamı astılar,
Nic'oldu budağın, dalların senin.

Aldı Kütük

Kıydılar düş oldum âsi insana,
Sekiz yüz baltacı girişti bana, (6)
Hızar eylediler yaptılar hana (e).
Bir mezrea oldu dallarım benim.

Aldı Âşık

Kütük baba dinle bu serencamı,
Kaburgandan çıkar otuz beş gemi, (7)
Bilmem kaç bin puttur vücudun cem'i
Hangi demlerinde tellerin senin.

Aldı Kütük

Ben kütüğüm özüm mihenge vurdum,
Koca Karçkal ile tartıya girdim,
Bir kantar çekmedi çoğunu kırdım,
Turfan'da olmalı tellerim benim.

Mustafa Âdil Özder'in eserinde Artvin ve çevresinin 1918-1920 yılları arasında İngiliz işgali altında bulunduğu sıralarda Ardanoğlu Âşık Efkârî'nin söylemiş olduğu bir ağıt örneği de bulunmaktadır (Özder, 2017a: 70-71).

“Saltanat elinde yurt kayıboldu,
Ağlasak ne olur, gülsek ne olur. (1)
Dinleyen yok dava, dert yayıboldu,
Yaşasak ne olur, gülsek ne olur.	Aferin o yüzü ağlarımıza,
Koydu yâd avcıyı dağlarımıza, (3)
Dahi güneş çalmaz bağlarımıza,
Sararsak ne olur, kalsak ne olur.
Dahi kıymet almaz bir güle döndük,
Eli, dili bağlı bir kula döndük, (2)
Her yelken işleyen bir güle döndük,
Boşalsak ne olur, dolsak ne olur.	Kurtlar zapt olur mu bir bağ içinde?
Kırılır oynayan parmağ içinde, (4)
Efkârî canımız bir ağ içinde,
Eğlensek ne olur kalsak ne olur.”

Mustafa Âdil Özder'in halk şairleriyle ilgili yapmış olduğu çalışmalar şiir yazmaya başlamasında etkili olmuştur. Azmî mahlasıyla kendisinin 1914-1918 yılları arasında Artvin'de maruz kaldıkları sıkıntıları ve muhacirliği anlatan destanında birkaç dörtlük örnek verilmiştir. Bu detan toplamda 40 dörtlükten meydana gelmektedir (Özder, 2017a: 71-72).

Bayburt'ta soğuğu aldık dört yandan,
Balahor'da evler farksız zindandan, (15)
Yerde tandır, pencereler tavandan,
Ayaz çekti bizi zor imtahana.	Gözlere fer, kuvvet geldi dizlere,
Bundan sonra top kâr etmez bizlere, (22)
Giliftin'de bahar geldi düzlere,
Çok dert çektik, biraz erdik dermana.
Haber geldi: Elden gitmiş Erzurum,
Gör ki felek bize kıldı ne zulüm, (16)
Açılmadan soldu lâle, sümbülüm,
Çare yok başladık yola revana.	Çıkmayan bu candan umut gitmedi,
Çekilen cefalar cana yetmedi, (23)
Yürüdükçe uzun yollar bitmedi,
Takat yok dönecek bir yandan yana”

Özder'in *Artvin Folkloru* adlı eserinde yer verdiği son örnek bir âşık karşılaşmasıdır. Mustafa Âdil Özder bu karşılaşmada yakından tanıdığı ve şiirlerini derlediği yörenin güçlü temsilcilerinden Ardanoğlu Efkârî ile atışmıştır. Eserde karşılaşmanın 22-24 Nisan 1944 tarihinde Özder'in evinde yapıldığı not düşülmüştür (Özder, 2017a: 73-75). Bu karşılaşmada toplamda 12 kıtadan oluşan ve 8'li hece ölçüsüyle söylenen şiirler şu şekildedir:

Azmî
Ey Efkârî karşı sırtlar,
Bak ne güzel sol ormanda. (1)
Rüzgâr eser, sular çağlar,
Bülbül şakır, gül ormanda.	Azmî
Eğer kalır isen yasta,
Git ormana olma hasta, (3)
Muzaffer'le Zihni usta,
Yerleşmişler bol ormanda.
Efkârî
Bütün varlık, bütün hayat,
Her güzellik bil ormanda, (2)
Sev ormanı neşe kazan,
Gönül yasin sil ormanda.	Efkârî
Onlar da kıymetin bilmiş,
Fikir edip hisse almış. (4)
Tath hülyalara dalmış.
Her gün açmış fal ormanda.

Azmî

Hevesleri zarar vermek,
Günde bir ağaç devirmek, (5)
Tarla, sınır, yol çevirmek,
Böylelerin sil ormanda.

Efkârî

Kıymetini bil ormanın,
Zarar çok hor görenin, (6)
Yaraya merhem ormanın,
Çareleri bil ormanda.

Azmî

Su düzeni, hava, çiçek,
Kuş, karınca, süslü böcek, (7)
Bin hazine saklı gerçek,
Değerin bul gel ormanda.

Efkârî

Bir yan yamaç bir yan kaya,
Bir yön çayır, bir yön boya, (8)
Bir eteğin vermiş suya,
Türlü gökçek hal ormanda.

Azmî

Orman gider dağlar kalır,
Kuru, çıplak bağlar kalır, (9)
Gözü ayşlı ağlar kalır,
Saçlarını yol ormanda.

Efkârî

Aklı olan orman yıkmaz,
Üşürse de ateş yakmaz, (10)
Hep kendi kârına bakmaz,
Yurda lâzım dal ormanda.

Azmî

Azmi, ağaç mutlu varlık,
Orman güzel, kutlu varlık, (11)
Yağlı, sütlü, otlu varlık,
Türlü cevher bul ormanda.

Efkârî

Koru güzel ormanını,
Şenlet yurdun dört yanını, (12)
Efkârî, düşün yarını,
Koparma bir dal ormanda.

Mustafa Âdil Özder, örnek olarak verilen deyişlerin halkın ortak hislerini yansıttığına ve bunların Türk milletinin ortak duyguları olduğunu savunmaktadır (Özder, 2017a: 75). Esere Sedat Bahadır tarafından yazılan sonuç bölümünde, Artvin'in folklor ürünleri açısından zengin bir coğrafya olduğunu belirtmektedir. Ayrıca şehrin halk şairleri-âşıkları açısından Anadolu'nun önemli illeri arasına girebileceği konusuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Mustafa Âdil Özder'in bu folklor ürünlerinin çeşitliliğini fark edip at sırtında, derleme yaptığından söz konusu etmiştir. Sedat Bahadır, Özder'in başlattığı girişimlerin devam etmesi açısından Artvin ili folklor ürünlerinin derlenmesi ve arşivlenmesi hususuna dikkat çekmektedir (Bahadır, 2017a: 76).

Eserde Artvin ve folkloru üzerine önemli yayınların yer aldığı "Kitaplar, Dergide Çıkan Makaleler, Kaynak Kitaplara Ek ve Basılacak Kitaplar"ın yer aldığı bir bibliyografya bulunmaktadır (Özder, 2017a: 77-80). Ayrıca eser sonunda Mustafa Âdil Özder'in manevi kızı Şahver Karasüleymanoğlu'na yazdığı ve çalışmalarıyla ilgili bilgiler içeren mektubun görseli bulunmaktadır.

Mustafa Âdil Özder'in *Arvin Folkloru* adlı eseri Artvin için önemli bir yere sahiptir. Folklor unsurlarının sözlü kaynaklarından kişisel görüşme ve gözlem yoluyla alındığı ilk eserlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Âdil Özder, folklor ürünlerini ortaya koymak için gecesini gündüzüne katmış, yaşamından ödün ve emek vermiş olup Artvin

folklor çalışmalarının sürekliliği için de tavsiyelerde bulunmuştur. Özellikle bu alanla ilgilenenlerin daha özverili olması gerektiğini savunmaktadır. Elde ettiği verilerin o günün koşulları açısından derlenmesi elzemdir. Günümüzden bakıldığında Âşıklık Geleneğinin önemli temsilcileriyle bizzat görüşmüş olması, şiirleri birinci ağızdan dileyip kaydetmesi gibi özellikler Özder'in çalışmalarının öne çıkan noktalarıdır. Kendisinin halkbilimi uzmanı olmamasına karşın ortaya koyduğu eser, birçok bakımdan Artvin folklor araştırmalarına ışık tutmuştur. Günümüzde akademik çevrelerde eserlerinin söz sahibi olması, yaptığı işin değerini gösteren önemli detaylardan sadece biridir.

2.1.2. Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları

Mustafa Âdil Özder'in kaleme aldığı “Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları” adlı eserin ilk baskısı Emek Basımevi tarafından 1965 yılında yayımlanmıştır. Bu eserin ikinci baskısı Yusufeli Belediyesi'nin Mustafa Âdil Özder Dizisi adı altında serinin üçüncü kitabı olarak 2017 yılında yeniden basılmıştır. Yörede kültürüne önem veren Yusufeli Belediyesi'nin bastığı bu kitabın editörlüğünü Doç. Dr. Sedat Bahadır yapmıştır.

Türk kültürünün önemli konularından birini oluşturan âşıklık, ozan-baksı ve tekke tasavvuf geleneklerinden aldığı birikimi birleştirip sentezleyerek kendi yapısını meydana getirmiştir. 16. yüzyıldan günümüze kadar gelişim gösteren âşıklık geleneği Anadolu toprakları üzerinde de kendisini göstermiştir. Birçok önemli âşık yetiştiren Anadolu, özellikle Türkiye'nin doğusunda yer alan Kars, Ardahan, Erzurum, gibi yörelerde dikkat çekici bir gelişim sağlamıştır. Artvin ili de Doğu Anadolu Bölgesine yakınlığı itibarıyla birçok âşığın yetişmesine imkân tanımıştır. Bu açıdan Yusufelili Mustafa Âdil Özder, çocukluk yıllarından itibaren geleneğin içerisinde büyümüş kendi şairliği yanında araştırmacı kimliğiyle de yola çıkmıştır.

Mustafa Âdil Özder'in âşıklık geleneğine verdiği önemi makale ve kitaplarında da görmek mümkündür. Özder, Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları adlı eserinin hazırlık safhasında Artvin ve çevre illerde var olan birçok halk şairine ulaşmıştır. Mustafa Âdil Özder'in eserinde Doğu illerine yaptığı seyahatler sonucu edindiği izlenimler ve öğrendiği bilgiler yer almaktadır. Ayrıca eserde âşıklık geleneğinin Artvin'de yetiştirdiği temsilcilere de yer verilmiştir. Artvin'in Doğu illerine yakınlığı da âşıkların eserlerine yansımıştır.

Doğu illerinde âşık karşılaşmaları konusu Mustafa Âdil Özder'in deyimiyle oldukça geniş bir alandır. Özder, bu konunun incelenmesinde okuyucuya üç kitap sunmayı amaçlamıştır. Ancak elde ettiği verileri tek kitapta yayımlamıştır. Bu eser 88 sayfadan oluşan bir monografi olarak değerlendirilebilir. Mustafa Âdil Özder'in bu eseri konunun derli toplu bir şekilde incelendiği ilk yayımlardandır ve âşıklık geleneği üzerine yapılan çalışmalarda oldukça sık kullanılan bir başvuru kaynağıdır (Özder, 2017b: 12). Kitapta âşık şiiri örneklerine ve temsilcilerin yaşamlarına yer verilmiştir. Böylece bu eserle doğu illerindeki âşıklık geleneği ile ilgili birçok ürün gün yüzüne çıkarılıp okuyucuya sunulmaya çalışılmıştır.

Eseri yeniden basıma hazırlayan Sedat Bahadır, yazdığı ön söz ile Özder'in yaşamından kesitler sunmuştur. Özder'in folklor ve edebiyat alanlarında ne kadar önemli bir kişilik olduğuna vurgu yapmış, dergi ve gazetelerde yayımlarına dikkat çekmiştir (Bahadır, 2017b: 9-10).

“Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları” adlı eserinde Özder, Çoruh boylarında âşık edebiyatının yansımalarını göstermek amacıyla birçok çalışma yaptığını söyler. Artvin'de âşıkların fazla olmasının nedenini doğu illerine (Kars, Ardahan, Erzurum) yakınlığına bağlamak mümkündür. Bu bağlamda Özder, Artvin ili çevresinde yaşamış birçok âşık deyişlerinin derlenmesinde önemli rol oynamıştır (Özder, 2017b: 11-12).

Eserin girişinde Artvinli yazar Aydın Karasüleymanoğlu'nun bir yazısına yer verilmiştir. Mustafa Âdil Özder'i üstadı olarak gören Karasüleymanoğlu, kaleme aldığı yazıda âşık dinleme geleneğine vurgu yapmıştır. Ayrıca âşık atışmaları ile ilgili bilgiler vermiş, karşılaşmaların ne şekilde ilerlediğinden ve nerelerde yapıldığından bahsetmiştir. Günümüzde âşık fasıllarının nostalji haline geldiğine dikkat çekmektedir. Karasüleymanoğlu, bu eser için “Halk kültürünün unutulmaya yüz tutan bir dalını gündeme taşımıştır” (2017: 13-14) ifadesini kullanmıştır.

“Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları” adlı eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde halk şairi, âşık, dinleyici, badeli âşık terimleri açıklamaktadır. Doğu illerinde yer alan badeli âşıkların Hak şairi olma hikâyelerinden örneklerle yer verilmektedir. Mustafa Âdil Özder, Âşıklık geleneği için şair ve dinleyicinin halk nezdinde ne konumda olduğuna vurguda bulunmuştur. Âşıkların özel bir kabiliyeti olduğuna, bir eğitimci sıfatını taşıdığına değinerek halkın istekleri ve ihtiyaçlarına göre sanatlarını icra ettiklerini savunur. Halk eğitimine gönül vermiş olan Özder, “Saz Şairi Dinleme” geleneğini eğitim açısından önemli

bir araç olarak görmektedir. Ayrıca halkın da âşıklara karşı sempatisinin olduğu bilinmektedir. Âşıkların hangi konuda deyişlerini söylediklerinden bahsederek bu konuları halka aktarmanın önemine vurgu yapmıştır. Âşıklık geleneği üzerine birtakım bilgiler veren Özder, âşık karşılaşmaları konusuna dikkat çekmektedir (Özder, 2017b: 15-16).

Ozan-baksı geleneğinden başlayıp âşıklık geleneğine uzanan bu serüvende, XXI. Yüzyılın başlarına kadar âşık atışmaları kahvehanelerde yapılmıştır. Karşılaşmalarda âşıkların uyması gereken birtakım kurallar vardır. Bu kurallar dönemlere, bölgelere ve toplumsal ihtiyaçlara göre değişiklik göstermektedir (Oğuz, 2018: 327). Bu konular hakkında Umay Günay'ın verdiği bilgiler Halk edebiyatı araştırmaları açısından rehber kabul edilmiştir. Günay, “*Maddi ve manevi bir sıkıntı sonunda çoğunlukla kutsal sayılan bir yerde uyku ile uyanıklık arasında görülen rüyada pir elinden içilen bade veya yenilen bir gıda maddesi ile şiir söyleme kabiliyeti yanında saz çalma ve dini bilgiler öğrenildikten başka, dünya ahiret sevicecek bir sevgili ile karşılaşılır. Halk şairleri gördükleri bu rüya ile olgun bir kişiliğe kavuşurlar*” (2011: 52). Âşıklık geleneğinde ortaya çıkan kalıplaşmış rüya motifinin içeriğine ilişkin Mustafa Âdil Özder'in yapmış olduğu derlemeler kayda değerdir.

Âşık gördüğü rüyadan her ne kadar uyanmak istese de kendi kendine uyanamaz. Rüyadan uyanmak istediğinde uyanamaz hale gelir. Birçok örnekte görüldüğü gibi âşık adayı badeli bir âşığın sazın teline dokunmasıyla ve söylediği deyişle uyanmaktadır. Âşık uyandıktan sonra genellikle ilk deyiş olarak kabul edilen bir şiir söylemekte ve bu şiirin son dördümlüğünde mahlasını açıklamaktadır (Özder, 2017b: 19). Böylece âşık, Hak âşığı olma serüvenine başlamış olur. İrticalen deyişler düzer ve diğer âşıklarla karşılaşmalar yapar. Eserde Mustafa Âdil Özder, badeli âşık olma konusunu incelikleriyle anlattıktan sonra Şavşat'ın Düzenli Köyü'nde âşıklık belirtisi gösteren Vezir adlı bir gence Efkârî'nin söylediği deyiş örneğini vermiştir. Bu bilgilerden sonra eserde Mustafa Âdil Özder'in yaptığı derlemeler sonucunda doğu illerinin önemli âşıkları olan Efkârî, Muhibbî, Mahirî ve Âşık Osman'ın bade içme hikâyeleri yer almaktadır.

Mustafa Âdil Özder, Artvin ve çevresinde geleneğin güçlü âşıklarından Efkârî'nin bade içme hikâyesini 1937 yılında Şavşat ilçesinde bizzat kendisinden dinlemiştir. Bu bilginin ilk kaynaktan olması bakımından son derece önemli olduğu açıktır. Eserden hareketle Efkârî'nin bade içmesi şu şekilde özetlenebilir: Efkârî yirmili yaşlarındayken ağır bir hastalığa tutulur ve köyündeki hocanın tavsiyesine uyarak ziyarete götürülür. Orada

uyuyakalan Efkârî, bir pirin elinin içini öper. Pir, “Efkâr etme, sana elimin içinde marifet veriyorum” der. Yarı uyku yarı uyanıkken bir ağacın dibine düşer. Belkiye adında bir genç kız elinden, aşk dolusu içer. Belkiye, Efkârî’ye saç tellerinin mi yoksa nar tanelerinin mi sayısının fazla olduğunu sorar. Nar tanelerinin fazla olduğunu söyleyen Efkârî’yle Belkiye bahse girer. Eğer Efkârî’nin dediği çıkarsa Belkiye yâri olacaktır. Ancak aksi şekilde olursa Efkârî, ömür boyu Belkiye’yi aramak zorunda kalacaktır. Belkiye, Efkârî’ye üç nar tanesi yedirir. Bu olaydan sonra kırk gün nar tanelerini ve saç tellerini saymakla geçer. İyileşen Efkârî, kendinde bir başkalık ve sihirlenmişlik hisseder (Özder, 2017b: 21-22). Efkârî’nin bade içmesi örneği göz önüne alınacak olursa bade kimi zaman bir şerbet, kimi zaman bir içki, kimi zaman da bir meyve olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca âşığın mahlasını pirin “Efkâr etme “sözünden aldığı anlaşılmaktadır.

Mustafa Âdil Özder’in eserinde yer verdiği gelenek temsilcilerinde bir diğeri de Murgullu Âşık Osman’dır. Onun rüya motifi ve bade içmesi de şu şekildedir. Osman, Tiryal dağında çobanlık yaparken uyuyakalır. Rüyasında Erbil şehrinde Azad Bey’in kızı Halime aşkına pir elinden aşk badesi içer. Osman rüyasından sonra ilk deyiş olarak aşağıdaki şiiri söylemiştir (Özder, 2017b: 27-28).

Mevla’m, ya vatandan gördün reddimi, Yahut hayra tebdil eyle derdimi, Yoklayayım hele bir kendi kendimi, Gama düşen gönül şimdi hoş mudur?	(1)	Gönül hulus eyle makbuldür rican, Bir gün meydan bulur darlansa bir can, Vakı’amda dolu içtiğim fincan, Şimdi bilsem dolu mudur, boş mudur?	(4)
Yatar iken dünya zindan- var idi, Uyudum muhabbet eden var idi Karşımda üç tane fidan var idi Acep onlar gökte uçan kuş mudur?	(2)	Geçti garip serden derdin türlü,şü, Beni aşka saldı âşık pirlisi, İnşallah hakkımda oldu hayırlısı, Müjde vermek bir yerine beş midir?	(5)
Aldatır kimin bu fani dünya, Bize bu latife ne idi güya, Şeytan mı Rahman mı gördüğüm rüya, Bilmem hayra tebdik olan düş müdür?	(3)	İlişti özüm e aşkın pençesi, Bu yolda muratsız geçti nicesi, Dertli Osman bir yoksuzun parçası, Azad Bey kızına kendi eşi midir?	(6)

Âşıkların ilk deyişleri rüya sırasında gördüklerini ve yaşadıklarını anlattıkları detaylı bir şekilde anlattıkları manzum bir hikâyeye benzer. Osman bu deyişten sonra dertli dertli Halime’yi arayıp bulmuş ve yaşadığı Murgul’a geri dönmüştür (Özder, 2017b: 27-28). Çalışmada ayrıca Muhibbî ve Mahirî’nin de rüya motifleri incelenmiştir.

Mustafa Âdil Özder’in eserinin birinci bölümde değindiği Âşık Huzûrî, Âşık İznî ve Âşık Keşfi geleneksel bir rüya motifine dayalı olarak bade içmesi de halk tarafından âşık

olarak görülmektedir. Huzûrî, Hezor Köyü’nde dolaşırken dinleyicilerin ısrarı üzerine bade içme geleneğine örnek bir hikâye anlatmıştır (Özder, 2017b: 29-33).

Özder, badeli âşık inanışı ile ilgili bilgilerin ardından “Hikâyeci Âşık Tipleri” konusuna değinilmiştir. Erzurum, Kars ve Artvin çevrelerinde âşıklar ayrıca usta malı deyişleri söyleyip hikâye anlatarak geleneği yaşatmaktadır (Özder, 2017b: 35-36). Âşıklar genellikle Kerem ile Aslı, Emrah ile Selvi, Âşık Garip gibi halk hikâyeleri anlatmaktadır. Pertev Naili Boratav, Anadolu’da halk hikâyeleri anlatma geleneğinin daha canlı olduğu yerlere doğu, güneydoğu, Toroslar, Çukurova ve Türkmen boylarının yerleştiği bölgeleri örnek göstermiştir (Oğuz, 2018: 330).

Doğu illerinde özellikle Kars, Erzurum, Ardahan, Iğdır ile Bayburt ve Artvin ilinin merkez ve bağlı ilçelerinde gelenek canlı bir şekilde yaşatılmıştır. Hikâyeler geçmişten geleceğe usta-çırak ilişkisiyle aktarılmaktadır. Bu bölgede Şenlik’in oğlu Kasım Usta, Şavşatlı Gümranî, Veliköy’den İskender, Şalcı’dan Cengiz, Çıhta’dan Şakir ve Kurudere’den Rıfat ünlü hikâyeci âşıklar olarak ele alınmıştır (Özder, 2017b: 35). Mustafa Âdil Özder, hikâyeci âşıklara değinirken o dönemde çalışmalar yapan M. Fahrettin Kırzioğlu’nun “Edebiyatımızda Kars” adlı eserinden de bahsetmiştir. Kırzioğlu’nun eserinde yer verdiği âşıkların deyişlerini kayda geçirilmesi mühim bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Özder, 2017b: 36).

Eserin ikinci bölümünde ise “ Karşılaşmaların Özelliği ve Töresi” başlığı adı altında önemli bilgiler verilmiştir. Mustafa Âdil Özder, karşılaşmaların ya aşığın gezip dolaşırken rastgele olduğunu ya da halkın eliyle hasım bulunup yapıldığını söylemektedir. Eserde âşık karşılaşmaları düzenini şu şekilde ifade etmiştir:

“Her ne şekilde olursa olsun ‘badeli’ iki usta karşılaşınca töreye göre önce sazlarına düzen verip birer ‘Divan’ ile meclisi açarlar. Bundan sonra tekellüm ‘bulmaca (muamma), takılmaca ve taşlama-yerme’ gibi fasıllar yapılır. Karşılaşma yenme-yenişme (mat etme-bağlama) yollu yapılmışsa hasmını bağlayan âşık, faslı ya bir ‘semai’ -taşlama ya da bir destan- ile bağlar. Karşılaşma eğer ahbapça ya da sohbet havasında olmuşsa, fasıl, ‘övmece (methiye)’ ile bitirilir ve bu da karşılıklı deyişmelerle olur” (Özder, 2017b: 37).

Mustafa Âdil Özder, yaşadığı dönem içerisinde doğrudan icra bağlamında birçok âşık karşılaşmasına şahit olduğu için gelenek için oldukça önemli olan bu bilgileri doğrudan gözlem ve derlemeler sonucu elde etmiştir.

Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları eserinde öne çıkan gelenek temsilcilerinden bir diğeri de Âşık Huzûrî’dir. O, medrese eğitimi görmüştür ve klasik şiiri de iyi derecede

bilmektedir. Birçok âşık karşılaşmasında bulunan Huzûrî, bu konuyu babası Âşık Keşfi'den öğrenmiştir. Mustafa Âdil Özder, eserinde Doğu illerinde hangi önemli âşıkların karşılaşmalar yaptığına değinmiştir. Karşılaşmalar hakkında bilgi verdikten sonra birçok karşılaşmaya örnekler verilmiştir. Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları adlı eserde Özder, şu âşıkların karşılaşmalarına yer verilmiştir:

1. Şamilî ve Muhibbî'nin Coşkunî ile Karşılaşması
2. Elfâzî-Muhibbî Karşılaşması
3. Erbâbî ve Mahirî Karşılaşması
4. Sümmânî-Şenlik Atışması
5. Çıldırî Şenlik ve Şavşatlı Recâî Karşılaşması
6. İznî-Feryâdî Deyişmesi
7. İznî- Huzûrî Deyişmesi
8. Huzûrî-Kemalî Karşılaşması (Özder, 2017b: 37-98).

Âşıkların yapmış olduğu karşılaşmalar yanında takılmaca, soru-cevap (bilmece-muamma), taşlama, tekellüm, açılış divanı, latife, ilişme örneklerine yer vermiştir. Özder'in doğrudan kendi gözlemlerine dayanan bu karşılaşmalar birtakım bağlamsal özelliklerin kaydedilmesinde ve günümüze ulaşmasında etkili olmuştur. Özder âşıkların karşılaşma öncesinde karşılaşmaların nerede, ne şekilde olduğu konusunda bilgilere de yer verilmiştir (Özder, 2017b: 37-98).

Tezin bu bölümünde Özder'in kaydettiği karşılaşmaların türlerine göre örneklendirmeler yapılmıştır. Âşık karşılaşmaları, açılış divanı ile başlamaktadır. Eserde bunun örneği Sümmânî ve Şenlik'in karşılaşmasında görülmektedir. Aslında divan bölümünde hoşlama, merhabalaşma diye adlandırılan giriş bölümleri yer almaktadır. Ya koşma ya da karşılıklı ayrı ayrı divaniler söylenmektedir (Günay, 2011: 82).

Âşık Şenlik

“Derdim ondur dokuzunu demezem ağyara ben,
Sekizinde bir arzum var yediden avare ben,
Beş benim kisb-ü karımdır dörde kıldım temenna,
İkiye muhabbetim var yalvarırım bire ben

Âşık Sümmânî

Elestü bezminde geldim Hak ile ikrara ben,
Hamd olsun, hamd ü senâlar düşmedim inkâra ben
Âdemi âdem eyleyen arifin irfan imiş,
Ya niçün can feda kılmam öyle bir Hünkâra ben” (Özder, 2017b: 68).

Açılış divanı sonrasında tekellüm, muamma, takılmaca ve taşlama fasılları yer almaktadır. Tekellüm, âşık karşılaşmalarında en geniş ve en çok hüner gerektiren bölümdür. Bu bölüm kendi içinde sekiz aşamaya ayrılmaktadır (Umay, 2011: 85). Özder'in eserindeki karşılaşmalar arasında Erbabî ve Mahirî karşılaşmasında iki tekellüm kısmına yer verilmiştir (Özder, 2017b: 58).

Âşık Erbabî

“Olur olmaz yerde eyleme benlik,
Dili kesver ile dil aşamazsın,
Bilmez isen bir adamın aslını,
Yekten varıp ona ulaşamazsın,

Âşık Mahirî

Aşk ile olmazsan eğer mecazı,
Dolanıp dünyayı yol aşamazsın,
Her ne kadar beyim menzile ersen,
Beygirle köhlana ulaşamazsın”

Karşılaşmalarda (bağlama-muamma) soru-cevap bölümünde iki âşık birbirini dinî, tasavvufî ve İslami menkıbeler konusunda sınamaktadır Bu aşamada âşıklar kendilerini ve rakiplerini hem bilgi hem sanat yönünden zorlamaktadır (Günay, 2011: 89). Soru - cevap bölümü eserde hemen hemen her karşılaşmada yer almaktadır. Aşağıda bu konuda örnekler verilmiştir (Özder, 2017b: 73).

Âşık Sümmânî

“Güş ver kelâmıma ey Usta Şenlik,
Dinle ben fakirin muhabbetinden, (1)
Bilcümle ruhların mayası nedir,
Bil gözesin söyle bidayetinden,

Âşık Sümmânî

Anladım içmişsin pirlerden dolu,
İdrâkin fehm eder sağ ile solu, (5)
Elbette semânın yarıdır bir yolu,
Tarif eyle bana cihetinden.

Âşık Şenlik

Saye-i pirimden olmazım mahzun,
Söyleyem anla bak kemâletimden, (2)
Bir nûr-i meknundur mayası kaf-nun,
Sebebi Resul'ün yüz hürmetinden

Âşık Şenlik

Ben üstad görmüşüm değilim nâşî,
Yanar yüreğimde aşkın ataşı, (6)
Semânın bir yolu mualla taşı,
Mi'râc-ı Nebi'nin tarikatından.

Âşık Sümmânî

Anladım ermişsin sen de kemale,
Düşelim sen ile bir kıyl-ü kala, (3)
Hangisi halk oldu dağda evvelâ,
Tarif eyle bana alâmetinden

Âşık Sümmânî

Mualla taşının vardır durağı,
Nicedir o kûh-ı mâhın ayağı, (7)
Bana söyle hangi dalın budağı,
Söyle ustasının vaziyetinden.

Âşık Şenlik

Sen bir derya isen ben de bir deniz,
Sanma ki bu hali bizler bilmeniz, (4)
Evvelâ halk oldu Cebel-i Kubeyz,
İsrersen vasf-edem alâmetinden

Âşık Şenlik

Bir ayağı gümüş billur budağı,
On sekiz bin vardır tek mil ayağı, (8)
Her birisi bir âlemin durağı,
Yaratan hak etmiştir kudretinden.

Diyaloğa dayanan bu bölüm muamma adıyla anıldığından âşıklık geleneğindeki askı-muamma ile karıştırılır. Askı-muamma daha çok anonim olarak görülmektedir. Soruların

cevapları canlı-cansız çizimlerdir (Günay, 2011: 89). Bağlama muamma grubu ise iki âşığın birbirinin bilgisini ve sanattaki hünelerini yoklamak için başvurulan bir bölümdür. Bu konunun ayrılması açısından aşağıdaki örnek eklenmiştir:

Âşık Feymânî

“Bir kasırğa koptu yırtıldı yelken
Bir gemi var deryanın ucu yok
Kaptanı limana varayım derken
Ülkesinde şah var amma tacı yok

Âşık Selmanî

Kasırğa eceldir, yelken de kefen
Gemi vücut deryasının ucu var
Akıl kaptan fikir ilim bir iken
Sabır şahtır onun çok muhtacı var” (Günay, 2011: 90).

Özder’in eserinde takılmaca örneği ise Şamilî ve Muhibbî’nin Coşkunî ile karşılaşmasında yer almaktadır. Bu örnekte âşık diğer karşılaşacağı aşığı atışmaya çağırma olarak görülmüştür (Özder, 2017b: 39).

Âşık Coşkunî

Can-ı dilden âşık isen,
Meydana gel meydana gel, (1)
Sen akan bir katre isen,
Ummana gel ummana gel,

Âşık Şamilî

Nûş edüp ney mürşidinden,
Mestâne gel mestâne gel. (2)
Daima bu şem-i nâra,
Pervane gel pervane gel.

Âşık karşılaşmalarında taşlama (yerme-yergi) âşıkların bir topluluğu, bir yeri, birbirlerini, kusurları, ayıpları, kötü ve çirkin tarafları dile getirmesidir. Âşık fasıllarında taşlama kısmı eleştiri niteliğinde yapılırken bu bölümde mizah da ortaya çıkmakta ve karşılaşma keyifli bir hal almaktadır (Günay, 2011: 92). Mustafa Âdil Özder, eserinde Âşık Huzûrî’den taşlama örneklerine de yer vermektedir (Özder, 2017b: 94-95).

“Ham nerde kaldı laf-ü güzafın?
Laf ile meydana gelen biçare, (1)
Şimdi bir köşede melûl oturur.
Evvel benden sarı alan hiçare

Çekmedim edasını nazım,
Tezelden kesiptir itirazını (2)
Ne pek tezden verdi kendi sazım,
Başımda sarığı bölen hiçare.

Felek desteledi giribânımı,
Gözlerinden dökmek ister kanını, (3)
Anladın mı Livane'nin şanını,
Evvelce üstüme gülen hiçare

Huzûrî yâd eyler daim pirini,
Yar yoluna vermek ister serini, (4)
Bilemedin bir balığın sırrını,
Söz ve sohbetinde yalan biçare”

Âşık karşılaşmaları methiye (övmece) bölümüyle sona ermektedir. Âşıklar birbirlerini rahatlatmak ve beraberliği kabul etmek için güzelleme söylerler (Özder, 2017b: 95). Özder, eserinde methiye (övmece) örneğine yer vermemiştir.

“Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları” kitabını “Kitabımız Biterken” adlı sonuç kısmıyla sonlandırmıştır. Sonuç kısmında baskıya verilen Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları eserinin ikinci ve üçüncü kitapların müsveddelerinden eklemeler yapıldığına dikkat çekilmiştir. Huzûrî’nin Kars seyahati sırasında yazdığı bir beyitten yola çıkarak Doğu illerinin nice çeşitli karşılaşmalarının var olduğuna değinilmiştir. Kars’ta yetişmiş olan tarihçi ve folklorcu Kırzioğlu Fahrettin Bey’in “Edebiyatımızda Kars” Doğu illerinde âşıklar üzerine yazılmış bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırzioğlu’nun Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları kitabı hakkında görüşleri bulunmaktadır (Özder, 2017b: 101). Mustafa Âdil Özder, özellikle karşılaşmalarını verdiği âşıkların önemini vurgulamıştır. Vefat eden ve bir gün vefat ederek dünyadan ayrılacak olan âşıkların şiirlerinin yok olmaması gerektiğini savunmuştur. Eserdeki deyişlerde âşıkların yerli ağzını koruyarak aktardığına vurgu yapmaktadır. Özder, eseri okuyucuların bizzat eleştirmesini ve uyarlamasını istemektedir. Bu eleştiri ve uyarlamaların eseri olgunlaştıracaklarını düşünmektedir. Metinlerin derlenmesi sırasında Özder’e yardımcı olan Ardanuçlu Bekir Hazar’a teşekkür etmiştir.

Mustafa Âdil Özder âşık atışmalarının şeklini ve mahiyetini bu eserle ortaya koymuştur. Yaşamını Artvin folkloruna ve özelde âşıklık geleneğine adanmış olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Bu eser derlemeci kişiliği yanında konuya teorik bir bakış sergilediği çalışması olarak değerlendirilebilir. Hiç şüphesiz elde ettiği verilerin bağlamsal çerçevede değerlendirildiğinde günümüzde ulaşılması artık imkânsızdır. Bu bakımdan yaptığı işin maddi ve manevi yönü vurgulanmalıdır. Ayrıca Özder’in deyişleri bizzat âşıkların kendisinden ya da yakınlarından derlemiş olması döneme ışık tutması bir tarafa özelde halkbilimi olmak üzere birçok disipline kaynak veri sağlamaktadır.

2.1.3. 19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri

Mustafa Âdil Özder’in “19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri” adlı eseri ilk olarak 1940 yılında Kars İli Basımevi tarafından yayımlanmıştır. Eserin ikinci baskısı Yusufeli Belediyesinin Mustafa Âdil Özder Dizisi adı altında serinin dördüncü kitabı olarak 2017 yılında yapılmıştır. Serinin diğer kitapları gibi bu eserin editörlüğünü Doç. Dr. Sedat Bahadır yapmıştır. Âşık Muhibbî Yusufeli’nin Demirkent

Köyünde yaşamıştır. Özder, kendi köylüsü Muhibbî'nin ölümünden 39 yıl sonra dünyaya gelmiştir. Âşık Muhibbî, köy halkı tarafından bilinmekte ve deyişleri söylenmekte olduğu için bu bilgiler Mustafa Âdil Özder'in kulağına çalınmıştır. Özder, Âşık Muhibbî'nin hayatının, kişiliğinin ve deyişlerinin unutulmaması adına 1937 yılında Muhibbî'yi araştırma çalışmalarına başlamıştır. Bu araştırmalar sonucunda yazdığı ilk eser “19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri” olarak bilinmektedir.

19. yüzyıl Âşık edebiyatı; geleneğin 18. yüzyıla nazaran temsilcilerinin sayıca daha çok ve güçlü olduğu bir dönemdir. Bu durum hece ve sade bir Türkçe ile şiir söyleyen âşıkların Divan şiiri ile tanışması ve aruzlu söyleyişlere yönelmesinden kaynaklıdır. Âşık Dertli, Dadaloğlu, Bayburtlu Zihni, Gedai, Âşık Şenlik, Âşık Ruhsati, Erzurumlu Emrah, Âşık Sümmani vb. halk şair ve âşıkları 19. yüzyılda Âşıklık geleneğinin önemli temsilcileri olarak gösterilmektedir (Oğuz, 2018: 299-304). 19. yüzyıl şairlerinden olan Âşık Muhibbî, Artvin ve Kars çevrelerinde sesini duyurmayı başarmıştır. Ancak teknolojik sınırlılıklardan dolayı Anadolu sahasına yayılmakta zayıf kalmıştır. Deyişlerini kuşaktan kuşağa aktarmak ve adının yaşatmak için şiirlerinin ve hayatının kaydedilmesi önem arz etmektedir.

“19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri” adlı eser Mustafa Âdil Özder'in özverili çalışmaları sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. Eser “Hayatı ve Deyişler” adıyla tek bölümden oluşmaktadır. Hayatı ve Deyişleri bölümü “Şairlikten Önceki Durumu ve Yaşadığı Muhitin Tetkiki”, “Âşıklığı”, “Esmahan ile Evlenmesi”, “Gurbet Hayatı”, “Kırım Harbine İştiraki”, “Muhibbî'nin Ölümü”, “Şairin Hayat ve Ahlak Telakkisi Hakkındaki Deyişleri ve Derlenmiş Diğer Parçalar”, “Muhibbî'nin Münazaraları”, “Muhibbî-İdrâkî Münazarası”, “Muhibbî-Çoşkunî Münazarası”, “Muhibbî-Elfazî”, “Muhibbî'nin Elden Çıkan Hikâye ve Deyişleri Hakkında” dokuz alt başlık halinde ele alınmıştır. Eser, toplamda 88 sayfadan oluşmaktadır. Hayatı kısmında konuyu ve anlamı zenginleştirmek için Muhibbî'nin deyişlerine de yer verilmiştir.

Kitap, Sedat Bahadır'ın ön sözü ile başlamaktadır. Eserin Türk halk şiirine önemli ölçüde katkısı olduğu bilinmektedir. Muhibbî'nin Artvin'de bilindiği ancak teknolojik imkânsızlıklardan dolayı Anadolu sahasına yayılamadığı konusuna vurgu yapılmıştır. Mustafa Âdil Özder, alanında uzman bir araştırmacı olup Artvin'e sayısız ürün kazandırmıştır. Özder, zorlu şartlarda derlediği ürünleri kendi imkânlarıyla daktilo ile çoğaltıp çeşitli kurumlara bağışlamıştır. Bu eseri de 09.09.1970 tarihinde Artvin İli Kütüphanesine bağışladığına dikkat çekilmiştir. İlk baskı olan kitabın kelime yanlışları

düzeltilmiş, orijinalliği bozulmadan dipnotlarla zenginleştirildiği belirtilmiştir (Bahadır, 2017c: 5).

Mustafa Âdil Özder'in 1940 yılında yazmış olduğu "Birkaç Söz" başlıklı yazısında Artvin'de halk şairlerini tespiti başladığında ilk olarak köydeşi Muhibbî'yi tanıttığını belirtmektedir. O zamana kadar Muhibbî'nin hayatı ve deyişleri incelenmemiş olup şiirleri sadece köy halkının hafızasında yaşatılmıştır. Deyişlerinin bir kısmının ise cönklerde dağınık bir şekilde yer aldığına değinilmiştir. Mustafa Âdil Özder, bu çalışma ile Artvin ili ve çevresinde rağbet görmüş olan Muhibbî'nin eserlerinin tespit edilemediğini ve neredeyse hafızalardan tamamen silinmeye başladığını anlatmıştır. Muhibbî konusunda yapmış olduğu çalışmayla Âşık edebiyatına ufak da olsa bir hizmette bulunduğunu söylemiştir. Özder, derlemelerini kaydederken halkın ve bu alanda çalışanların gerçek bilgilere ulaşmasını amaçlamıştır. Muhibbî'nin eserinde yer alan mahalli ve şahsi telaffuzlar aynı şekilde kaleme alınmıştır. Özder, Muhibbî'nin yaşamının son demlerinde Nakşibendi tarikatına tabii olarak mistik mevzulara yöneldiğini belirtmektedir. Şairin gazel, divan ve münazaralarındaki bazı parçalara dokunmadan öylece yer vermiştir. Mustafa Âdil Özder, yazısını bitirirken eserin eksikliklerini kabul etmiş ve okuyucunun affına sığınmıştır (Özder, 2017c: 6).

Eserde "Hayatı ve Deyişleri" bölümünde âşığın hayatı, yaşamındaki önemli dönüm noktaları anlatılmaktadır. Muhibbî'nin "Şairlikten Önceki Durumu ve Yaşadığı Muhitin Tetkiki" alt başlığında ilk önce Muhibbî'nin doğduğu ve yaşadığı çevreyi betimlemiştir. Asıl adı Kaya Salih olan Muhibbî, Yusufeli'nin Erkinis Köyünde 1289 (1823) yılında kerpiç duvarlı bir evde dünyaya gelmiştir (Özder, 2017c: 7).

Erkinis Köyünde 1870 yılı sonrasında Hoca Hafız Beşir köy halkına dinî bilgiler ve Kur'an-ı Kerim'i öğretmeye başlamıştır. Muhibbî ise bu tarihlerde yaklaşık 43 yaşlarında olup deyiş yazma işinde olgunlaşmıştır. Mustafa Âdil Özder, coğrafi şartların getirisiyle şehirden uzak kalan Muhibbî'nin köyde yaşayıp 14 yaşından itibaren demircilik yaptığını belirtmiştir. Özder, yaşlı kesimden öğrendiği bilgilere baktığında Muhibbî'den önce köyde saz şairine rastlanmadığını söylemektedir. Özder, Muhibbî'nin demircilikle uğraştığı zamanlarda "Delalet" adındaki kalaycının çeşitli deyişler söylediği ve Muhibbî'nin de bu deyişlerin tesiri altında kaldığı bilgisini vermektedir (Özder, 2017c: 8). Muhibbî'nin henüz âşıklığı ilan edilmeden önce şiire kendini kaptırdığı görülmektedir.

Eserde "Âşıklığı" başlığında Muhibbî'nin Esmahan ile başlayan serüveni anlatılmıştır. Sonradan Muhibbî mahlasını alacak olan Kaya Salih, daha 17 yaşında köydeki ileri gelen

bir ailenin kızı Esmahan’a âşık olmuştur. Fakir bir oğlanın zengin bir kıza âşık olması köy halkı tarafından küstahlık olarak görülmüştür. Muhibbî bu durumdan ve âşıklılığında başarısız olduğunu düşünerek üzüntü duymuştur. Genellikle maddi ya da manevi bir sıkıntı ile başlayan âşıklık istidadı, Muhibbî’nin bu haliyle ortaya çıkmıştır. İçinde bulunduğu durumun verdiği üzüntü hali ile uykuya dalmış ve rüyasında aşk badesi içip âşıklık mertebesine ulaşmıştır. Muhibbî, âşıklılığını duyurduktan sonra Esmahan’a rahatlıkla deyişlerini ve nağmelerini yollayabilmiştir. Esmahan ile karşılaştığı her yerde ona deyişler söylediği bilinmektedir (Özder, 2017c: 9-18). Eserde sevgililerin karşılaşmaları sonucu yazılan deyişlerden örnekler verilmiştir. Muhibbî, Esmahan’ı bir gün bağ yolunda görür ve bir deyiş dile getirir.

“Şükür olsun Yaradan'a çok şükür,
Sevdiğim oturmuş yolun üstüne,
Yorulmuş terlemiş alma yanağı,
Sandım çise vurmuş gülün üstüne,

Benden ne kaçarsın gül yüzlü şahım,
Âsümana çıktı feryad-ı âhım,
Yeşil atlas giymiş kadd-ı surahım,
Gümüş kemer kurmuş belin üstüne,

Muhibbî der, kuculacak çağıdır,
Sandım koynun içi cennet bağıdır,
Yel vurdukça sağa sola dağıdır,
Sırma zilfi çifte halın üstüne” (Özder, 2017c: 16-17).

Eserin bir diğer başlığında Muhibbî’nin “Esmahan ile Evlenmesi” hususu anlatılmaktadır. Mustafa Âdil Özder’e göre Esmahan’ın babası kızını kendi adamlarından biriyle evlendirmek ister. Bunun üzerine Muhibbî, Oltu Mutasarrıfı Süleyman Paşa’nın yanına gidip yardım etmesini ister. Süleyman Paşa, Muhibbî’nin şöhretini duymuş olup yardım etmeyi kabul etmiştir. Süleyman Paşa, bu evliliği temin etmiştir ve Muhibbî ve Esmahan evlenmiştir. Muhibbî demircilik mesleğinden geçimini temin edecek kadar para kazanamadığı için Esmahan’ı arkasında bırakıp gurbete çıkmaya mecbur kalmıştır (Özder, 2017c: 18-19). Muhibbî, gurbete giderken eşi Esmahan’a şu deyişleri söylemiştir.

“Biz de gider olduk gurbet ellere,
Gözü yaşlı kalsın vilâyette yâr,
Name yazam verem esen yellere,
Dinle vâsf-ı halim işarete yâr,

Yâr ile eyledik tatlı muhabbet,
Çekiben götürdü diyar-ı gurbet,
Âşık maşukuna kavuşur helbet,
Bir zaman dolaşak tivarette yâr,

Muhibbî bus etsin dest-ü dâmanı,
Geldi hasret ayrılığın zamanı,
Ecel vermez ise bize amanı,
Biz de kavuşalım kıyamette yâr” (Özder, 2017c: 21).

Dördüncü başlıkta ise Muhibbî'nin “Gurbet Hayatı” ele alınmıştır. Mustafa Âdil Özder, Muhibbî'nin İstanbul'a gurbete gidip bu seyahatinin yedi defa tekrarlandığı bilgisini aktarmıştır. 28 yıl şairlikle uğraşan Muhibbî'nin ne kadar zaman gurbette olduğundan anlatılmıştır. Muhibbî'nin şiirlerinin birçoğunun dağınık olduğuna ve değişik yerlerde bulunduğu dikkat çekilmiştir. Mustafa Âdil Özder, Muhibbî'nin bir seyahati sırasında Şevki mahlaslı bir âşıkla tanıştığına ve bir karşılaşmasına yer verilmiştir. Muhibbî, İstanbul'da olduğu bir vakit Cuma namazını kılmak için bir camiye girmiştir. Vaizin çalgıcı ve âşıklar için söylediği kötü va'azına göz yumamayarak bir parça deyiş yazıp vaize vermiştir (Özder, 2017c: 21-24). Vaize verdiği parça aşağıda verilmektedir:

“Gel ey vâiz, inad etme ki bilmezsin bu esrârı,
Kim ikrarda hadim oldu, edenler kimdir inkârı,
Değilsin bâtına âşna âlem bilür bu izhârı,
Aryanlar gönül beytinde buldu cümle envârı,

Heman hükmeyleyip her dem nara atma günahkârı,
Şefaatçi Resulullah bil ol Haydar-ı Kerrar'ı,

Bilürüz İslâm'ı irşad eden evvel şeriattır,
Bâbın andan küşad eyle içeri gir tarikattır,
Kişi kendisinin nefsin ki kurtarmak marifettir,
Eder her mânayı icra bu da ayni hakikattir,

Heman hükmeyleyip her dem nara atma günahkârı,
Şefaatçi Resulullah bil ol Haydar-ı Kerrar'ı,

Günahım çoktur ammâ ki umut sahibi Kevser'dir,
Kelâmın kâmilin gûş eylemek bal ile sükkerdir,
Var ise bir sarraf olsun bu mezutta ne gevherdir,
(okunamadı) Vâizleri o kim Ali-i Haydar'dır,

Heman hükmeyleyip her dem nara atma günahkârı,
Şefaatçi Resulullah bil ol Haydar-ı Kerrar'ı,

Mürsel iken Kelimullah bulmadı ilm-i ihfayı,
Aradı bulda mürşidin dolandı nice sahrayı,
Hemen bir sen mi öğrendin okuyup cümle mânayı,
Muhibbî, dost ile dost olan etmez böyle dâvayı,

Heman hükmeyleyip her dem nara atma günahkârı,
Şefaâtçi Resulullah bil ol Haydar-ı Kerrar'ı" (Özder, 2017c: 24-25).

Vaiz bu itirazı hazmedemeyerek Muhibbî'yi İstanbul'dan sürdürür. Mustafa Âdil Özder, ayrıca Muhibbî'nin toplu deyişlerinin bulunduğu cöngün de bu sırada elinden alındığı ayrıntısına değinmiştir (Özder, 2017c: 25).

Mustafa Âdil Özder, beşinci başlıkta Muhibbî'nin "Kırım Harbine İştiraki" konusunu dile getirmiştir. Muhibbî'nin 30 yaşındayken Kırım Harbine (Osmanlı-Rus Savaşı) Ahıska'dan katıldığı bilinmektedir. Mustafa Âdil Özder, Muhibbî'nin bu harple ilgili bir divanının Tavusker nahiyesinde bir cönkte yer aldığına dikkat çekmiştir (Özder, 2017c: 25). Söz konusu divanın bazı kısımları aşağıda yer almaktadır:

"Seferin ilk cumasında cengi meydan eyledik,
Yaş döküben ol kâfirden sahrayı kan eyledik,
Atuben çar köşemizden top ile kumbarayı,
Titredi canlar cesette zikri Subhan eyledik

Gün ikindiye dek çektik mihnet-i cevri ceza,
Nizam ile top beraber yetiştirdi imdat biza,
Ya Muhammed çağırşuben sıdk ile kıldık gaza,
Otuz iki kâfiri hâk ile yeksan eyledik.

Hû çeküben emri Hakk'a cümlemiz olduk razı,
Sakladı ol Girdigârım vakit akşam namazı,
Cem oldu asker-i İslâm vakit akşam namazı,
Cümlemizden sekiz şehit Hakk'a kurban eyledik.

Birisi Arkunesli Durak ipti verdiler anı,
Biri İnissetli Cemal cennete gitti canı,
Biri Kârşotlu İsmail kaşından aktı kanı,
Kazamızdan üç tanesin daha revan eyledik.

Der Muhibbî kalan ile gidenimiz bilmedik,
.....(Okunamadı)
Her başa geleni (okunamadı) noksan kılmadık,
Cengi meydan arasından böyle seyrân eyledik" (Özder, 2017c: 25-26).

Mustafa Âdil Özder, altıncı başlığı "Muhibbî'nin Ölümü" konusuna ayırmıştır. 1868 yılında Muhibbî hastalanmış olup ziyarete gelen Hayâlî mahlasıyla şiirler yazan Hüseyin Efendi'nin cöngünde Muhibbî'nin "Âhir Teravihi" parçası bulunmuştur. Mustafa Âdil

Özder, bu parçanın Muhibbî'nin doğumu, şairliğe başlayışı ve en son deyişi hakkında bilgiler barındırması yönünden önemli olduğunu belirtmiştir. Muhibbi 46 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Zamanın inanışına göre ölen saz şairinin mezarı şifa/ziyaret yeri olarak belirlenmektedir. Muhibbî bu durumun önüne geçebilmek için mezarının daha sıradan bir şekilde yapılmasını istemiştir. Muhibbî'nin mezarı Erkinis köyünde bir zamanlar demircilik işi yaptığı dükkânın civarındadır (Özder, 2017c: 26-28).

Yedinci başlıkta “Şairin Hayat ve Ahlak Telakkisi Hakkındaki Deyişleri ve Derlenmiş Diğer Parçalar” yer almaktadır. Eserde yer verilen deyişler numaralandırılmıştır. Muhibbî'nin bazı şiirlerini de divan edebiyatı etkisiyle yazdığı görülmektedir. Bu bakımdan şiirlerini genellikle gazel nazım biçimi ile yazmıştır. Muhibbî'nin hayatının son dönemlerinde Nakşibendi tarikatına tabii olduğu bilinmektedir. Şiirleri arasında Nakşibendi olması ile ilgili bir gazeli bulunmaktadır (Özder, 2017c: 33-34).

Muhibbî bir şiirinde ise “Va'ka-yı Kerbela” ismiyle Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in ordusu ve Emevi Halifesi Yezid arasında gerçekleşen Kerbela olayını işlemiştir (Özder, 2017c: 37-39). Muhibbî bu şiirinde Divan edebiyatı nazım biçimi müseddesi kullanmıştır. Müseddes, aynı vezinde yazılmış altı mısradan oluşan bentlerden kurulmaktadır (Alıcı, 2015: 136). Âşıkın ayrıca Allah'ın birliğini anlatan tevhid ile insanın varoluşunu ve ölümünü anlatan devriye nazım türünde tasavvufî temaların işlendiği şiirleri de vardır (Özder, 2017c: 41-43).

Âşıklık geleneğinde âşıkların muamma adı verilen şiirler yazdıkları bilinmektedir. Muamma, âşık karşılaşmalarında âşıkların sezgi güçlerini, sanatındaki yeterliliklerini ve kültürel donanımını ölçmek amacıyla şiir şeklinde yazılan bilmecelere denilmektedir. Muamma, usta âşık tarafından fasıla başlamadan önce yazıya geçirmekte ve âşık kahvesinin duvarına asılmaktadır. Muammayı çözen âşık ortaya konulan parayı kazanmaktadır. Bilmecenin cevabı da genellikle şiir şeklinde verilmektedir (Oğuz, 2018: 334-335). Muhibbî'nin şiirleri arasında muamma türüne ait örnekler de mevcuttur.

“Eğer âşık isen bir cevap yetür,
Âzasız cesetsiz candan haber ver,
Mürşitten hizmet gör tez bara getür,
Yere damlamıyan kandan haber ver.

Kaç nesne halk oldu Âdem Havva'da,
Ne kuşudur sakın değil yuvada,
Kendi vasattadır rızkı havada,
Eğer ârif isen andan haber ver.

Âşıklar sözüne hilaf katmazlar,
Onlar kimdir mahşere dek yatmazlar,
Ne yerde sâkindir yâda yatmazlar,
Der Muhibbî bu sultandan haber ver.

Ne yerdedir ne göktedir muallâkta mekânı,
Dersin hümayun değildir özge kuştan haber ver,
Varuben fitnekâr oldu söyle ki hangi gulam,
Ol sebepten fevt olundu uçan kuştan haber ver.

Bir garip bülbül misâli gönül düştü şivana,
Hem Eshab-ı Kehif garda hem ettiği dua ne,
O kim idi sağlında vardı ulu divana,
Onda sâbiler kim idi hem o düştü haber ver.

Der Muhibbî, çekticeğim her gün ah-u zar gibi,
Hangi dağdır halk olundu şiddeti var nar gibi,
Rengini sual edersen kendi beyaz kar gibi,
Bir yanı od bir yanı kar hem o kıştan haber ver” (Özder, 2017c: 44-45).

Mustafa Âdil Özder, dipnot kısmında Muhibbî’nin bu muammayı kimin için yazdığının bilinmediğini belirtmektedir. Özder, Sümmanî ve Gülperi adlı bir kitapta bu muammayı Sümmanî’ye sorduğunu ve Muhibbî’nin mat edildiği bilgisini vermektedir (Özder, 2017c: 44).

Özder, sekizinci başlıkta Muhibbî’nin Münazaralarına yer vermiştir. Muhibbî, gurbete çıktığı sırada birden çok âşıkla çeşitli karşılaşmalar yapmıştır. Bu bölümde Muhibbî ve İdrâkî Münazarası, Muhibbî ve Coşkunî Münazarası ile Muhibbî ve Elfâzî Münazarası yer almaktadır. Ayrıca Muhibbî ve İdrakî karşılaşması oldukça uzun bir münazara olarak karşımıza çıkmaktadır. Karşılaşmanın sonrasında bir taşlamaya da yer verilmiştir (Özder, 2017c: 46-66).

Mustafa Âdil Özder, söz konusu üç karşılaşmaya yer verdikten sonra dokuzuncu başlıkta “Muhibbî’nin Elden Çıkan Hikâye ve Deyişleri Hakkında Notlar” başlığı öne çıkmaktadır. Özder, son tetkiklerine dayanarak Erkinis’te köy odlarında toplanan halkın istekleri üzerine Muhibbî’nin naklettiği sazlı ve sözlü, macera ve aşk hikâyelerinin de bulunduğunu belirtmektedir. Bu hikâyeleri köyün yaşlılarından dinlenmiş olsa da hikâyelerin tespit edilemediğine dikkat çekilmiştir (Özder, 2017c: 80).

Mustafa Âdil Özder, Yusufelili Keşfi’nin oğlu Âşık Huzûrî’nin söylemine göre Muhibbî’nin uzun bir destanı olduğuna işaret etmektedir. Keşfi bu destanı yazıya geçirmek için yanına gittiğini ancak destanın bazı yerlerinin müstehcen olduğunu söyleyerek

yazdırmadığını söylemektedir. Muhibbî tekrardan 120 hanelik bir destan yazdığını nakletmektedir. Destanı babasının sağlığında okuyan Âşık Huzûrî, destanın konusunun Hz. Âdem'den gelen bütün peygamberler ve sanatlarına ilişkin olduğunu belirtmiştir. Ancak destanın harp sırasında kaybolup gittiğine dikkat çekmektedir (Özder, 2017c: 80-81). Mustafa Âdil Özder, eserin son bölümünde Muhibbî'nin hayatının öğrenilmesi ve şiirlerinin kaydedilmesi sırasında dokuz kaynak kişi ve dört cönkten yararlandığını belirtmiştir. Sözlük kısmında deyişlerde yer alan ve anlamı bilinemeyecek bazı kelimeler verilmiştir (Özder, 2017c: 82-83). Özder'in bu eseri Artvin ve çevresi bağlamında Âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Muhibbî'nin yaşamının yanında şiirlerinin de kaydedilerek günümüze ulaşmasını ve arşivlenmesini sağlamıştır.

2.1.4. Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi

Mustafa Âdil Özder'in "Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi" adlı eseri ilk olarak 1975 yılında Lale Matbaası tarafından yayımlanmıştır. Bu eserin ikinci baskısı 2017 yılında Yusufeli Belediyesi tarafından Sedat Bahadır'ın hazırladığı Mustafa Âdil Özder Dizisi adı altında yeniden yapılmıştır. Serinin beşinci eseri olarak karşımıza çıkan bu çalışma, Muhibbî'nin hayatının halk hikâyesi formunda anlatımıdır. Mustafa Âdil Özder, Muhibbî ile ilgili araştırmalarına 1937 yılında başlamıştır. "19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri" adlı kitabını hazırladıktan sonra konuyla ilgili çalışmalarına devam etmiştir. 1968 yılında ise "Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif" adlı eser yayıma girmiştir (Özder, 2017d: 94). Mustafa Âdil Özder, bu eserlerin eksik olduğunu düşünerek "Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi" adlı halk hikâyesini kitaplaştırarak günümüze getirmeyi başarmıştır. Eser, 94 sayfa olup hikâye önemli gelişmelerin maddeleştirilmiş haliyle sunulmuştur.

Önemli anlatı türlerinden biri olan halk hikâyeleri, birçok âşığın dilinden halka yayılmıştır. Halk hikâyeleri Boratav'a göre destan türünden sonra gelerek destanın yerini dolduran bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır (Oğuz, 2018: 183). Belli bir kuralı olan fasıl, döşeme, asıl hikâye ve duvak kapama bölümlerinden oluşmaktadır. Halk hikâyeleri asıl hikâye bölümünde anlatılmaktadır (Oğuz, 2018: 190). Halk hikâyelerinin üç büyük kaynağı olduğu bilinmektedir. Bunlardan birincisi olmuş vakalardır. Örneğin; Âşık Şenlik'in *Salman Bey Hikâyesi* olmuş bir vaka olarak anlatılmaktadır. Kaynaklardan ikincisi ise yaşanmış ve yaşadığı rivayet olunan âşıkların tercüme-i halleri olarak bilinmektedir. Son kaynak olarak

da Köroğlu menkıbeleri ve bu tipte diğer menkıbeler olarak kar ıma çıkmaktadır (Boratav, 2020: 47). Bu kaynaklardan ikincisi olan yaşam öyküleri sıkça anlatılan hikâyeler arasındadır. Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi de bu kategoriye örnektir. Dolayısıyla hikâyede Muhibbî ve Esmahan'ın hayatı işlenmektedir.

Sözlü gelenekle temelleri atılan halk hikâyeleri kuşaktan ku a a aktarılıp günümüze kadar gelmekte ya da yazma olarak kar ıma çıkmaktadır. Halk hikâyeleri göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup a k, kahramanlık vb. gibi konuları işleyen büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan, nazım-nesir karışık eserlerdir (Alptekin, 2002: 18). Basma ve sözlü hikayelerin başında ve sonunda kli e/ formel yapılar kar ıma çıkmaktadır. Yazma hik yelerde olduğu gibi sözlü hik yelerde de *“raviy n-ı a b r ve n kıl n-ı  s r ve muhaddis n-ı r zig r-ı şöyle rivayet ederler ki...”* (Boratav, 2020: 57) başlangıç kli esi bulunmaktadır. Ayrıca hikâye yazarlarının güzel bir kızı  overken söyledikleri kli eleri de mevcuttur: *“ fet-i cihan, hükmü Süleyman, bir karı  gerdan, Zelh -yı sâni, Yusuf-i zaman, alı al-kırmızısı kırmızı, her bir kırmızısı değer y zb n kırmızı (altın); yana ına bir fiske vursan bal pal zesi gibi, kırk gün kırk gece tim tim titrer”* (Boratav, 2020: 57).

Bu kli elerin basma eserlerin bir unsuru olduğu belirtilmektedir. Bu tip kli elerin sözlü gelenek ürünlerine kitaplardan geçtiğine kanaat getirilmiştir (Boratav, 2020: 58). Bu tip kli elerin bir yazma hikâye  rne i olan  zder'in *“Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi”* adlı eserinde yer almadığı görülmektedir.

Hikâyenin ba kahramanları   ık Muhibbî ve Esmahan adlı kadındır. Yardımcı karakterler ise Muhibbî'nin babası Demirci Ali, Esmahan'ın babası İmam Sabit Efendi, Esmahan'ın annesi İsmi Hanım, Esmahan'ın komşusu Sultan Nine, zamanın mutasarrıfı Süleyman Paşa, Muhibbî'nin akrabası Osman, Esmahan'ın a abeyi Hasan A a, köyün imamı Hafız Mehmet Be ir Efendi'dir. Ayrıca hikâyede Muhibbî'nin atı tı ı Zelalet, Ato,  amil , Co kun , İdrak  gibi âşıklar da mevcuttur. Muhibbî'nin şiirlerini kaydeden Hayalî mahlaslı Kâtip Hüseyin Efendi'de önemli bir karakter olarak kar ıma çıkmaktadır. Hikâyenin asıl kahramanları olan Muhibbî ve Esmahan rüya motifi yoluyla birbirlerine sevdalanmı lardır. Muhibbî, sevgilisi Esmahan'a olan duygularını dile getirirken türkülerden yararlanmış, hikâyede karşılıklı atı malara yer verilmiştir. Hikâye yazma olduğu ve biyografik özellikler taşıdığı için diğer hikâyelere nazaran uzundur. Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi geleneksel halk hikâyesi formuna uygun olamamakla birlikte konusu ve olay örgüsü bakımından önemli bir eserdir.

Mustafa Âdil Özder'in "Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi" adlı eserinin ikinci basımı Sedat Bahadır'ın ön sözü ile başlamaktadır. Bahadır, Artvin'in kültürel yapısını değiştirmeden koruyarak gelecek kuşaklara aktarımın önemini dile getirmektedir. Bu kültür aktarımı sırasında folklorun önemine dikkat çekmektedir. Folklor unsurlarından olan halk hikâyelerinin edebiyatımız için öneminden bahsetmektedir. Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi'nin o dönemin özelliklerine de ışık tuttuğunu belirten Bahadır, hikâyede Muhibbî'nin doğumundan ölümüne bütün yaşamının ele alındığına değinmiştir (2017d: 5).

Mustafa Âdil Özder "Bu Kitap Niçin?" isimli yazısında Muhibbî'nin Türk halk edebiyatı alanına ne şekilde kazandırıldığından bahsetmiştir. Eserin yazılış amacına binaen üzüntüsünü de dile getirmiştir. Muhibbî'nin mezarının bakımsız olduğuna ve yitip gitmeye yüz tuttuğuna dikkat çekmiştir. Özder, Muhibbî'yi tanıtmayı kendine amaç edinmiş konuyla ilgili, araştırmalarına ve derlemelerine bu kitapta yer vermiştir. Âşığın hayatını ve kişiliğini geniş çerçevesiyle anlattığına değinmektedir. Özder, yazının sonunda attığı bu önemli adımın devamının gelmesini umarak köy halkından, öğretmenlerden ve çevrenin insanlarından ilgi beklediğini duyurmuştur (Özder, 2017d: 6).

Mustafa Âdil Özder, eserin ilk baskı tarihinde (1975) bu kitap hakkında "Birkaç Söz" başlığında bir yazıya yer vermiştir. Özder yazısında 1940 yılında yayımladığı eserin eksik olduğundan bahsederek çalışmayı hikâye kitabı olarak nitelendirmiştir. Yazıda derlediği çalışmayı halkbilimi araştırma yöntemlerine uygun olarak kaynak kişinin ağız özelliğini koruyarak yazdığının altını çizmektedir. Mustafa Âdil Özder, Muhibbî'nin unutulmaması niyetiyle yaptığı bu çalışmasında âşıklara da bir fırsat sunduğunu düşünmektedir. Çünkü âşıklar bu hikâyeyi dinleyicilerine anlatarak Muhibbî'nin adını ve sanatını geleceğe taşıyacaklardır (Özder, 2017d: 7).

Eserin ilk yayımlanma tarihlerinde Folklor Araştırmaları Kurumu Başkanı olan Hikmet Dizdaroğlu'nun kitaba dair bir yazısı da mevcuttur. Hikmet Dizdaroğlu, Mustafa Âdil Özder ile hemen hemen aynı yıllarda yaşamış olup Halk edebiyatı alanında önemli çalışmalara imza atmıştır. Özellikle Mustafa Âdil Özder'in hemşehrisi olan halk aşığı Huzûrî'nin monografik eseri önem arz etmektedir. Dizdaroğlu, bu yazısında önemli halk hikâyelerinde olan Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Emrah ile Selvihan'dan bahsetmektedir. Halk hikâyeleri düzenleyicisi terimini kullanarak Kars ve Artvin çevrelerindeki âşıkların halk hikâyelerini düzenleme yoluna gittiğini savunur. Mustafa Âdil Özder'in de Muhibbî ve Esmahan hikâyesini yazarak yeni bir yaklaşım ortaya koyduğunu belirtmiştir. Dizdaroğlu,

Özder'in bu çalışmada zor bir işi başardığını savunur. Özder'in Muhibbî'yle aynı çevrede yetişmesi ve o çevrenin kültürünü yakından tanınması işini kolaylaştırmıştır. Ayrıca araştırmacı Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi'nin bir belge niteliğinde olduğunu savunmuştur. Gerekçe olarak hikâyenin gerçek bir yaşam öyküsü olmasını ileri sürmüştür. Dizdaroğlu, Mustafa Âdil Özder'in Muhibbî'nin daha iyi anlaşılmasına ve dilden dile dolaşmasına vesile olduğuna dikkati çekmektedir (Dizdaroğlu, 2017: 8-10).

Söz konusu çalışma “Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi” adlı tek bölümden oluşmaktadır. Hikâyenin ardından “Bazı Eklemeler ve Açıklamalar” kısmı yer almaktadır. Eserin devamında önemli olayların öne çıkarıldığı başlıklar altında hikâyeye yer verilmiştir. Hikâyenin öncesinde, Muhibbî'nin badeli bir âşık olması nedeniyle “Badeli Âşık İnancı ve Töresi” başlığında badeli âşık geleneği hakkında bilgiler verilmiştir.

Âşık edebiyatının öncesi olarak kabul edilen ozanlık geleneği, Şamanizm etrafında geliştiği düşünülmektedir. Âşık sade kişilikten sanatçı kişiliğe rüya motifi- bade içme geleneği yoluyla birçok aşamadan geçmektedir (Günay, 2011: 127). Halk hikâyelerinde âşık rüyasında pir elinden bade içerek hem sevgilinin aşkını kazanmakta hem de hak âşığı olmaktadır. Rüya motifi ile âşık olma Şamanlığa giriş ayinleri ile benzerlik göstermektedir. Bir hastalık olarak görülen Şamanizm'de Şaman vasfına ulaşmak için usta Şamanlardan dersler almaktadırlar. Çıracı ustasından cinlerin çeşitlerini, dillerini, transa geçebilme (esrime) yeteneğini, davulun ve öteki araçların kullanımını öğrenmektedir (Örnek, 1988: 64).

Umay Günay'ın araştırmalarına göre rüya motifi dört evrede gerçekleşmektedir. Rüya motifinde ilk aşama “*Hazırlık Devresi*”dir. Bu devrede çocukluk ve gençlik çağının şartları, karşılaşılan maddi veya manevi bir sıkıntı ve bir dert veya dilek ile uykuya dalma meydana gelir. Uyunan yerler, kutsal yerler olabildiği gibi ıssız ve uzak, korku ve yalnızlık duyduğu bir yer de olabilir. İkinci aşamada âşık uyur ile uyanıklık arasında rüya görmektedir. Rüya kutsal kişilerle, kutsal yerlerde karşılaşma, pir elinden bade içme, sevgiliyle veya resmi ile karşılaşma gerçekleşir. Âşık adayına bilmesi gerekenler öğretilir ve bundan sonraki hayatında kullanacağı bir mahlas verilerek ilk deyişini söylemesi istenir. Bazen badeyi pir yerine sevgili de sunabilmektedir. Rüya motifinin üçüncü aşamasına “*Uyanış*” adı verilir. Âşık adayının bu aşamada ağzından burnundan kanlı köpükler gelir. Usta âşık birinin sazının teline dokunmasıyla âşık adayı uykudan uyanır. İlk fırsatında eline geçen saz ile içinden geçenleri anlatır. Rüya motifinin son devresinde âşık adayı “*İlk Deyiş*” olarak adlandırılan

bir şiirle rüyanın tasvirini anlatır. Bu deyişin son bölümünde âşık adayı kendisine verilen mahlası kullanır. Âşık olan kişilerin uyanınca söyledikleri ilk deyişleri, gördükleri rüyanın tasviri olur. Rüyada aldığına inanılan mahlasını da ilk deyişinde kullanır (Günay, 2011:136). Bade içenlere halk arasında badeli âşık veya Hak aşığı denilmektedir. Âşıklık hakkında hiçbir bilgisi olmayan kimseler bade içince âşık olmaktadırlar. Muhibbî de bu evrelerden geçip badeli âşık sıfatını almıştır (Özder, 2017d: 11). “Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi” adlı çalışmada badeli âşık geleneği ile ilgili bilgiler verildikten sonra hikâyenin tam metnine yer verilmiştir.

Demirci Ali Ustanın 1823 yılında Kaya Sale (Kaya Salih) adında bir oğlu dünyaya gelir. Aynı yıllarda İmam Sabit Efendi’nin de Esmâ adında bir kızı doğar. Sabit Efendi köyün ileri gelen ailelerinden olup Demirci Ali ise orta halli bir ailenin büyüğüdür. Kaya Salih okuma yazma bilmeyen rençberlik ve demircilik yapan, Esmahan ise okuma yazmayı bilen babasından dersler alan biridir. Kaya Salih, 17 yaşında köyde işlediği bir kabahat dolayısıyla hapse girer. O zamanın hapishane şartları ve işlediği suçun hükmü gereği tomruğa bağlama / vurma cezası vardır. Kaya Salih’i tomruğa vururlar ve bu yüzden geceleri sıkıntı içinde geçirmiştir. Bir gece bu sıkıntı halinde üç derviş rüyasına girer. Esmahan’ın elinden bade içer ve Muhibbî mahlasını alır. Âşık, ilk deyişinde rüyasının içeriğini anlatması yanında mahlasını da söylemiştir. Âşık söylediği bu ilk deyişte “Kul Muhibbî” mahlasını kullanmıştır. Bu kullanım örneğine aşığın diğer şiirlerinde rastlanmaz. İlk deyişte kullanılan kul sıfatını rüyanın etkisiyle aşığın terennümüne vesile olmuştur. Rüyadan uyandığında başından geçenleri anlattığı ilk deyiş aşağıda verilmiştir:

“Ruzide dalmışam gaflet şehrine,
Pirler geldi öğüdümüz al dedi.
Ellerinde dolu kadeh badeler,
Esmahan aşkına bade al dediler.

Esmahan getirdi badeyi verdi,
Pirler dua kıldı bana el verdi,
Dediler çekersin bir zaman derdi,
Üç yıl beş gün vadesi var bil dedi.

Kul Muhibbî adın bahşıştir bizden,
Sıyırdık perdeyi kaldırdık yüzden,
Dediler alt olma her cahil sözden,
Vardığın deryadır derin dal dedi.” (Özder, 2017d: 18).

Aşığın rüyasından ve ilk deyişinden Hak aşığı olduğu anlaşılmaktadır. Muhibbî rüyayı görürken Esmahan'da aynı gece rüya yoluyla Hak aşığı olur. Esmahan'da aşk derdini Sultan Nene'ye aşağıda verilen ilk deyişte anlatmaktadır:

“Sultan nene sorma yaman halimi,
Derdim gizli âşıkane ne diyem?
Aşk badesi içen insan güler mi?
İçimde var derin yara ne diyem?

Toplandı mecliste üçler, yediler,
Sen Esmahan o âşığın dediler,
İkimize aşk badesi verdiler,
Düşürmesin Mevla dara ne diyem?

Sana desem söz yerini bulur mu?
Bilmem bu sevdaya çare olur mu?
Acep bencileyin o da bilir mi?
Âşık oldu o fukara ne diyem.

Ben Esmahan anlatamam her yanı,
Derman bilmez çağırsalar Lokman'ı,
Bizim köydür âşığımın mekânı,
Zannetme ki Belh, Buhara ne diyem?” (Özder, 2017d: 23-24).

Esmahan içinden geçenleri söyleyince Sultan Nene vaziyeti anlamıştır ve yine söyleyerek rahatlamasını salık vermiştir. Esmahan'da bu sefer şu şiiri söylemiştir:

“Bir çare bul müşkül işe,
Yaramı sar Sultan nene.
Kim inanır bu gidişe,
Kimler kanar Sultan nene.

Babasının adı Ali,
Çetin imiş sevda hali,
Bilmeyenler bu ahvali,
Henek sanar Sultan nene.

Geceleri yuhum gelmez,
Derdimi kimseler bilmez,
Anam bile yaşım silmez,
Bilse yanar Sultan nene.

Ben söylerim yana yana,
Kim inanır bilmem buna,
Söz verildi Esmahan'a,
Muhibbî yâr Sultan nene” (Özder, 2017d: 24-25).

Bu sırada Âşık Muhibbî, Oltu'da kahvehanelerde saz çalmaya başlar. Mehmet Bey, Muhibbî'ye kefil olur. Muhibbî köyüne ve akrabalarına kavuşur. Muhibbî'nin Esmahan'a âşık olduğu öğrenilir. Kızın ağabeyi bu duruma karşı çıkar ve kardeşi Esmahan'ı Muhibbî'ye vermek istemez. Köyün hocası Muhibbî'yi cahil bulur. Erzurumlu Zelalet ve Erzurumlu Ato köye gelir. Köy halkı da Muhibbî'ye inanmadığı için Ato ve Zelalet ile atışma yaptırılır ve Muhibbî bu atışmayı kazanır. Muhibbî'nin yapılan atışmayı kazanması halk tarafından iyi karşılanır. Hüseyin Hayali ile görüşmek için Hars köyüne gittiğinde söylediği deyişler Esmahan'ın kulağına gider. Bu deyişlere Esmahan da karşılık verir. Muhibbî düşünce Süleyman Paşa'yı görür ve Esmahan'a kavuşacağını söyler. Bu rüya üzerine Oltu'ya Paşa'nın yanına gider. Paşa ve Mehmet Bey, Esmahan'ın büyüklerine haber salar. Muhibbî ve Esmahan evlenirler ve çocukları olur:

“Durdum nazlı yâra karşı selâma,
Hasret günlerimiz bitti çok şükür.
El açtım şükürler ettim Mevlâ'ma.
Seni bana nasip etti çok şükür.

Söylesin canânın tatlı dilleri,
Açılsın gönlümün gonca gülleri,
Sabr ettik bekledik uzun yılları,
Gönüller murada yetti çok şükür.

Yaktı ciğerimi bu aşkın nârı,
Gözümde yoğıdı dünyanın varı,
Üç sene çektiği gamı efkârı,
Muhibbî gönülden attı çok şükür” (Özder, 2017d: 64).

Muhibbî, Âşık Şamili ile İstanbul'a gurbete gider. Bu sırada Coşkunî ile karşılaşır ve üçlü karşılaşmalar yapılır. Bu karşılaşmalarda Âşık Muhibbî galip gelir. İstanbul'da saz çalanların cehennemlik olduğunu söyleyen bir hocadan şikâyetini deyişlerini bir katibe yazdırıp verdi. Bu deyişler hocaları rahatsız etti ve şikâyet üzerine âşık zaptiyeler tarafından sorgulandı. Âşık Muhibbî şiirlerinin yazılı olduğu cönk elinden alınarak İstanbul'dan gitmesi söylendi. Bunun üzerine Âşık Muhibbî gurbetten köyüne döndü.

Kader Muhibbî ile Esmahan'ın arasına taştan duvarları örmüştür. Esmahan daha sevdiğine ve iki küçük yavrusuna doyamadan genç yaşta bu dünyadan ayrılır. Eşini kaybeden Muhibbî acısını aşağıdaki ağıtı terennüm ederek dillendirmiştir:

“Hallâk-ı âlemsin, veren alan sen,
Hâşa yaptığından sual olunmaz.
Yaratır alırsın, baki kalan sen,
Her ne takdir etsen karşı gelinmez.

Biliriz sendedir külli irade,
Evvel nasip kıldın erdik murada,
Şimdi çifte yavru kaldı arada,
Durmaz gözyaşları akar, silinmez.

Ayşe, Elmas bile kılar figanı,
Felek zindan etti bize cihani,
Ne kazandı, aldı Esmahan canı,
Bu zuluma sebep nedir bilinmez.

Muhibbî ne gerek, cihan dâr oldu,
Günden gün kârımız ânü zâr oldu,
Ciğer sızlar giden nazlı yar oldu,
Giden gitti, ölen ile ölünmez” (Özder, 2017d: 76).

Muhibbî otuz yaşlarında Osmanlı- Rus savaşına katılır. 1860 yılında Mustafa adında bir âşık adayı Muhibbî’den mahlas ister. Muhibbî, bu âşığa, Keşfî mahlasını verir. Erzincanlı İdrakî ile Süleyman Paşa huzurunda atışır ve bu karşılaşmada Muhibbî galip gelir. 1865 yılında İphan köyünde Osman adında bir genç pir elinden bade içer. Sabah kendine gelemeyince öldü sanırlar. Muhibbî o gece düşünde Osman’ın bade içeceğini görür. Osman, Muhibbî’nin sazının tınısıyla kendine gelir:

“Hâb-ı gafletten uyan, de, çektiğin sevdaları,
Korkarım serine düşmüş sevdanın edaları,
Çarh-ı felek saki olmuş elde şerbet gezdirir,
Düşürür gam girdabına çok bayü gedaları.

Bülbülün kadrini bilmez gül için har olmayan,
Çeker mi aşkın gamını ah ile zar olmayan,
Hâb-ı gafletten ne anlar derde düçar olmayan,
Meğer kulağına değmiş Pirlerin sedaları.

Muhibbî’den anla, hisset, oku aşk kitabını,
Çekmeyen âdem ne bilsin şiddeti azabını,
Mor menekşe lale sünbül anla bil hesabını,
Bağbana dil getirir bülbülün sedaları” (Özder, 2017d: 87).

Rüyasında bade içen ve Hak âşığı olan Osman, Âşık Mahiri mahlasını alır. Bir müddet iki âşık Artvin’de birlikte sanatlarını icra ederler. Ancak Muhibbî 1868 yılında henüz 45 yaşlarındayken hastalanıp vefat eder. Âşık Muhibbî’nin vefatından önce son deyişleri Hayalî tarafından yazıya geçirilmiştir.

“Nübüvvet nurudur var olan ezel,
Onunla beraber halvette idim.
Balçıktan yarattı onları güzel,
Âdem, Havva ile cennette idim.

Haçan ki olunduk cihana sürgün,
Zar-i firak ile kalmıştık ol gün,
Lutf erişti Hak'dan biz olduk memnun,
Mabeynde gezerdim vahdette idim.

Emir tebliğ oldu koptu tufanı,
Nuh nebi ki oldu Adem-i sâni,
En baş kaptan idim açtım yelkânı,
Nebiler yanında hizmette idim.

İshak ile bir huzurda oturdum,
İbrahim nebiyle ateşe girdüm,
Musa'y nice nice Tur'a götürdüm,
Fahr-i âlem ile hicrette idim.

Bin iki yüz otuz dokuzda geldim,
Elli altısında bu bahre daldım,
Seksen dört tarihte yadigar kıldım,
Muhibbî'ym gör ne devlette idim” (Özder, 2017d: 91-92).

Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi görüldüğü üzere deyişlerle bezenmiştir. Bu haliyle türkölü aşk hikâyelerine de bir örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Eserin son sayfalarında ise “Bazı Eklemeler- Açıklamalar” başlığı altında “Hikâyenin Yazılışı ve Kaynakları” ve “Hikâye İçinde Geçen Bazı Durumlar” dile getirilmiştir. Hikâyenin yazılışı ve kaynakları bölümünde Mustafa Âdil Özder, Muhibbî'nin ölümünden 70 yıl sonra 1937 yılında ozanı araştırmaya başladığını anlatmıştır. Özder, Muhibbî halk tarafından bilinip deyişleri söyleniyor olsa da Muhibbi'ye dair tek bir yazısına rastlanmamış olması, yaşamı hakkında hiçbir inceme yapılmaması nedeniyle derlemelere başladığını belirtmiştir. Bu bilgilere değinildikten sonra eserin kaynakları üzerine bilgiler paylaşılmıştır. Özder, Muhibbî'nin 1886 ve 1901 yılı doğumlu iki torununu kaynak olarak göstermektedir. Mustafa Âdil Özder, âşık hakkında ilk çalışmaları kendisinin yaptığını savunmuştur. Muhibbî ile ilgili makale ve kitapların tam listesinin kaynağını bu yazıda görmek mümkündür. Eserin sonuna eklenen “Hikâye İçinde Geçem Bazı Durumlar” başlıklı yazıda, eserde bulunan yanlışlıkları gidermeye çalışan bazı kitapların künyesi bulunmaktadır. Özder, burada bilinen yanlışlıkları gidermeye yönelik ispatlar sunmaya çalışmıştır (Özder, 2017d: 93-96).

2.1.5. Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif

Mustafa Âdil Özder'in derleyicisi olduğu “Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif” adlı eserinin ilk baskısı 1968 yılında Yusufeli-Demirkent Köyü Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği Yayınlarının ilk kitabı olarak yapılmıştır. Eserin 88 sayfadan oluşan ikinci baskısı Sedat Bahadır'ın editörlüğünde 2017 yılında Yusufeli Belediyesi Yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir. Mustafa Âdil Özder Dizisi serisi içerisinde olan eser, dizinin altıncı kitabıdır. Mustafa Âdil Özder, Muhibbî'nin ölümünün 100. yılında âşığın kendi yazmış olduğu ”Mevlid-i Şerif” metnini ele almıştır.

Mevlid, bir kimsenin doğumu, doğum yeri, Hz. Peygamber'in doğduğu ev, Hz. Peygamber'in doğumunun anlatıldığı eser anlamlarına gelmektedir. Anlatı türü olarak “Mevlid” ise Hz. Muhammed'e duyulan sevgi, saygı, bağlılık, şefaate isteme, Peygamber'in hayatına dair mucizeleri, fiziki ve ahlaki yönlerini ele alan isim ve sıfatlarına yer verilen eserler olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç-Keskin, 2015: 296). Mevlidler özellikle Hz. Muhammed'in bütün insanların ve peygamberlerin en şerefli, üstünü ve Allah'ın sevgili kulu olduğu vurgusu yapmaktadır. Mevlid türünün en olgun ve başarılı örneğini 15. yüzyılda Süleyman Çelebi “Vesîletü'n- necât” adındaki eseriyle okuyucuya sunmuştur (Şentürk ve Kartal, 2018: 152). Bu eser edebiyat çerçevesinde çok sevilmiş ve halka mal olmuştur. Süleyman Çelebi'nin bu önemli eseri şimdilerde dahi cenazelerde, ölen kimsenin kırkı ya da elli ikisinde, kandil gecelerinde, sünnet törenlerinde ve diğer özel günlerde sıkça okunmaktadır (Aça, 2018: 277). Ayrıca Süleyman Çelebi'den başka Hamdullah Hamdî, Behiştî, Lâmi'î ve Nahîfî gibi şairlerin de mevlid yazdıkları bilinmektedir (Koç-Keskin, 2015: 296). 1800'lü yıllarda yaşayan Yusufelili Muhibbî, 28 yıl süren âşıklık serüveninde edebiyat tarihine bir de mevlid metni kazandırmıştır.

Muhibbî'nin ölümünün yüzüncü yılına istinaden düşünülmüş olan bu eser, Muhibbî'nin kaleme aldığı mevlidi ve hayatını içermektedir. “Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif” adlı kitap iki bölümden oluşmaktadır. Eserin başında yeniden basıma hazırlayan Sedat Bahadır'ın; eseri müellifi Mustafa Âdil Özder'in ve Yusufeli Demirkent Köyü Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği İdare Kurulu Başkanı olan Yaşar Faris Aşçı'nın ön sözleri yer almaktadır. Birinci bölümde “Mevlid-i Şerif” başlığıyla tam metin verilmiştir. İkinci bölümde ise Âşık Muhibbî'nin “Hayatı ve Şairlik Yönü” ele alınmıştır. Bu bölüm “Hayatının Kısa Hikâyesi” , “Mevlid Hakkında Bilgi ve Görüşlerimiz” ve “Şairlik Yönü ile İlgili Bazı Bilgiler” alt başlıklarını içermektedir. Eserin

içerisinde bulunan bu iki bölümün ardından “Muhibbî Hakkında Çıkmış Yayınların Bibliyografyası” ve “Sözlük” kısmı bulunmaktadır (Özder, 2017e: 3).

“Ölümünün 100. Yılında Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif” adlı esere ilişkin Sedat Bahadır, mevlid türü, tanımı, geleneği gibi konular hakkında kısa bilgiler vermektedir. Mevlidin hangi zaman ve mekânda okunduğu, ne amaçla okutulduğu bu bilgiler arasındadır vermektedir. Ayrıca Mustafa Âdil Özder’in derlediği bu eserin Türk edebiyatına sağladığı katkılara dikkat çekilmiştir (Bahadır, 2017e: 5).

Eserin girişinde Mustafa Âdil Özder’in “Sayın Okuyucu” başlığıyla hitap metni bulunmaktadır. Özder, elimizde bulunan Mevlid-i Şerif metninin sınıflandırmasını yapan Âşık Muhibbî’nin şairlik hayatından bahsederek çokça şiirinin var olduğuna vurgu yapmıştır. Okuma- yazma bilmemesine rağmen hürmet gören ve “Hak Aşığı” sıfatını üzerinde barındıran kişiliğine dikkat çekmiştir. Mustafa Âdil Özder, 1937 yılında başladığı Muhibbî’nin hayatına ışık tutma serüvenine ek olarak eserlerini bir araya getirmede önemli rol oynamıştır. Özder, okuma yazma bilmeyen Muhibbî’nin eserlerini yazılı eserlerde bulunmasının güç olduğunu ve şiirlerinin dağınık bir şekilde cönklerde ya da ehl-i dil kimselerin dillerinde olduğunu belirtmektedir (Özder, 2017e: 7). Yusufeli’nin Demirkent bucağında Erenköy’de yaşayan Hayalî mahlaslı Kâtip Hüseyin Efendi’nin Muhibbî’nin şiirlerini kaydettiği bilinmektedir. Hayalî’nin bıraktığı iki cönk Muhibbî’nin Hayatı ve Eserleri açısından önemli bir kaynak olarak görülmüştür. Ayrıca Özder, kaynak hususunda Muhibbî’nin torunu olan Zöhre Hanım’ın Mevlid-i Şerif metnini köye hediye etmesini takdir etmiştir. Aksi takdirde bu eserin meydana gelmesinin oldukça zor olacağını belirtmiştir. Mustafa Âdil Özder, yazısında Muhibbî’nin kısa hayat hikâyesinin ve hakkında yapılmış olan çalışmaların listesinin eserin sonunda yer aldığını belirtir. Özder, ayrıca Muhibbî’nin kitapta yer alan beyit sayısına dikkat çekmektedir. Türk Folklor Araştırmaları dergisinde çıkan koşmalarının var olduğunu, toplamda kaç beyit ve dörtlük sayısı olduğunu belirtmektedir. Muhibbî’nin ölümünün ikinci yılında mezar veya türbe istemediği söylentileri çıktığını, bunun üzerine merhumun ancak vefatının yüzüncü yılında mezarının yapılabildiğini belirtilmiştir. Mustafa Âdil Özder, Demirkent Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği’nin eserin satışından gelecek gelire Muhibbî’nin mezarını yaptıracak olmalarını gönülden kutlamaktadır. Yazının son kısmında eserdeki mevlid metninin yayılmasının oldukça önemli olduğunu söylemektedir (Özder, 2017e: 7).

Eserde, üçüncü olarak Yusufeli Demirkent Kalkındırma ve Güzelleştirme Derneği İdare Kurulu Başkanı Yaşar Faris Aşçı'nın okuyucuya sunduğu ön söze yer verilmiştir. Bu yazıda Muhibbî'nin Mevlid-i Şerif metninin 32 sayfa olduğunu ve mavi mürekkep ile elle yazıldığı belirtilmiştir. Ayrıca yazının sülüs türünde olduğunu da belirtilmiştir. Eserin tek nüshasının Muhibbî'nin torunu olan Zöhre Hanım'ın I. Dünya Savaşı sırasında göç ettikleri Eskişehir'den köye geldiğinde hediye ettiği vakit ulaşılabilirdiği bilgisi verilmektedir. Muhibbî'nin Mevlid-i Şerif'i yüzyılı aşkın süredir elden ele dolaşmış olup sayfalarının yırtıldığı belirtilmiştir. Eserin toparlanması ve tekrar basılması hususunda Mustafa Âdil Özder'in katkısının çok olduğu ve derneğin genel kurulunu bu işe teşvik ettiğine dikkat çekilmektedir. Böylece yeni yazıya çevrilmesi ve hayat hikâyesinin esere dâhil edilmesi kabul görmüştür. Yaşar Faris Aşçı, derneğin İdare Kurulunun Muhibbî'nin Mevlid-i Şerif'inin 1250-2000 sayı aralığında basılmasının onaylandığını açıklamaktadır. Ayrıca eserin satışından gelecek gelirin tamamının Muhibbî'nin mezarının yapımına ayrılacağını belirtmektedir (Aşçı, 1967: 9-10).

Eserin birinci bölümünde Muhibbî'nin Mevlid-i Şerif metni karşımıza çıkmaktadır. Mevlid, bölümler halinde ilerlemekle beraber bu kesitlerde farklı konular işlenmektedir. Birinci bölüme “Hâzâ Mevlid-i Şerif” başlığı verilmiştir. 22 beyitten oluşan bu bölüm “Besmele” ile başlamaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup kafiye düzeni “aa, bb, cc...” şeklinde ilerlemektedir. Münacaat adı verilen konu üzerinden gidilen metinde Allah'a yakarış ve onun övgüsü söz konusudur.

“Hâzâ Mevlid-i Şerif
Bismillahirrahmanirahim

Çü Bismillah durur sözlerde miftah,
Her işte diseler feth ide Fettah.

Rahîmullah durur rahman da Oldur,
Günahkâr kullarına fazlı boldur.

Şükürler kılalım ana Huda'dır,
Ana şükretmeyen andan cüdadır.

Diyelim her işin önünde Allah,
Tamama ergöriser anı billah.

Evvel Allah'tır ki anın önü yok,
Ahir Allah'tır kim anın sonu yok.

Her ne var emriyle anın var olur,
Kimisi yâr kimisi ağyâr olur...” (Özder, 2017e: 11-12).

Mevlid-i Şerif'in ikinci bölümü "Giriş" başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu bölüm dörtlükler halinde semai şeklinde yazılmıştır. 8 dörtlükten oluşan bu kısım 8'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye dizilişi ise "abab, cccb, dddb..." şeklinde ilerlemektedir. Muhibbî bu bölümün son dörtlüğünde mahlasını kullanmıştır.

"Bilin rahmet-i rahmandır,
Bu Mevlid-i Habibullah.
Günah derdine dermandır,
Bu Mevlid-i Habibullah.

Resul'e her kim ümmettir,
İşi ta'zim-ü hürmettir,
Sevisine alamettir,
Bu Mevlid-i Habibullah.

Ölünce seni rahmete,
Kıyamette şefaate,
Sebeb olur deracate,
Bu Mevlid-i Habibullah..." (Özder, 2017e: 13-15).

Mevlid-i Şerif metninin üçüncü kısmı mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. Toplamda 38 beyit olan bu bölümde Hz. Muhammed'in (sav.) anne rahmine düşme konusu anlatılmaktadır. Söz konusu beyitlerden örnekler şunlardır:

"...Hak Taala Cibril'e emr eyledi,
Cebrail gökte münâdi eyledi.

Dedi Rahman'ın Habibî Mustafa,
Ol mürüvvet madeni kân-i safa.

Cümle halk içinde Hakk'ın sevdüğü,
Hürmet edüp herkese hem övdüğü.

Bu gece düşer anası rahmına,
Ol durur merhem günahlar zahmına.

Artırınız tâatı hep bu gece,
Zikr-ü tesbihinizi kılın yüce.

Ki bezettik hem dahi cennetleri,
Saçılır be gece Hak rahmetleri..." (Özder, 2017e: 15-19).

Mevlid-i Şerif'in dördüncü bölümü de mesnevi nazım biçimiyle yazılmıştır. 16 beyitten oluşan bu bölümde Kâbe'deki mucizelerden bahsedilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in annesi Hz. Amine'nin görüp işittikleri hakkında detaylara da yer verilmiştir. Bu konuya dair metinde var olan beyitlerden örnekler aşağıda bulunmaktadır.

“Yüklü oldu Âmine Hak dostuna,
Çöktü Hak rahmeti anın üstüne.

Ehl-i gök Âmine'yi eyler taraf,
Karşısına hep dururlar saf saf.

Ol gece kim düştü ana rahmine,
Bir ferîştah indi Kâbe damına.

Çağrışuben muştular Peygamberi,
Biliniz ins-ü melek cinn-ü peri.

Geliserdir âlemiynin rahmeti,
İdeserdir âsilere şefkati.

İde derman kamu dermansızlara,
Vere havzından şarab susuzlara.

Şer'i nuru küfrü zannı bozuser,
Din-i İslâm tedbirin Ol düzisyer..” (Özder, 2017e: 20-22).

Metnin beşinci bölümü ise semai şeklinde dörtlükler halinde yazılmıştır. On dörtlükten oluşan bu semainin kafiye düzeni “abab, cccb, dddb...” şeklinde ilerlemektedir. Semai Rebiyülevvel ayının doğuşunu anlatmaktadır. Dinimizde Rebiyülevvel ayının önemi büyüktür. İslam toplumlarının kabul ettiği genel kaniya göre Hz. Muhammed (sav) Rebiyülevvel ayının 12. gününde dünyaya gelmiştir. Bu tarih İslam âlemi tarafından kutlu bir gün olarak kabul edilmiş olup mevlid geleneğini berberinde getirmiştir (Özel, 2004: 475). Böylece her yıl Rebiyülevvel ayının 12. gecesinde İslam toplumları Mevlid Kandili gecesini idrak etmektedir. Muhibbî bu semaisinde Rebiyülevvel ayının önemine vurgu yapılmaktadır.

“Gördük şükür Muhammed'in,
Doğduğu ay doğdu yine.
Hak Habibi can Ahmed'in,
Doğduğu ay doğdu yine.

Karaları ak eyleyen,
Bâtılları hak eyleyen,
Gökte Ay'ı şak eyleyen,
Doğduğu ay doğdu yine.

Hil'at-i levlâk örünen,
Arş üzre çıkıp görünen,
Tâc-i Risalet bürünen,
Doğduğu ay doğdu yine.

Hak ile buldu sohbeti,
Andan diledi ümmeti,
İki cihanın rahmeti,
Doğduğu ay doğdu yine...” (Özder, 2017e: 22).

Muhibbî, Mevlid-i Şerif’in altıncı bölümünde Hz. Muhammed’in (sav) doğumunu anlatmaktadır. Yedi dörtlükten oluşan bu bölüm semai şeklinde yazılmıştır. Mevlidin bu bölümü “abab, ccbb, dddb...” kafiye düzeniyle kaleme alınmıştır. Bu bölümün tamamına aşağıda yer verilmiştir.

“Nebiler Serveri Tâhâ,
Bu ayda geldi dünyaya,
Saçı leyl-ü yüzü dûhâ,
Bu ayda geldi dünyaya.

Bu İslâm dinini kuran,
Küfürden dünyayı yuyan,
Nübüvvet hil'atın giyen,
Bu ayda geldi dünyaya.

Getiren bize Kur'an'ı,
Kılan göklere seyrânı,
Ki Ol mahbûb-u Rahmânî
Bu ayda geldi dünyaya.

Bu dünyada garip olan.
Yaratana Habib olan,
Kamu derde tabib olan,
Bu ayda geldi dünyaya.

Kılan ümmetine himmet,
Dü âleme olan rahmet,
Muhammed Mustafa Ahmet,
Bu ayda geldi dünyaya.

Kim Oldur rahmet-i rahman,
İşidir mu'ciz-i Kur'an,
Risalet tahtına sultan,
Bu ayda geldi dünyaya.

Muhibbi Ol nûr-u vehhâc,
Eden Ma'buduna mirac,
Kılan na'linin arşa tac,
Bu ayda geldi dünyaya” (Özder, 2017e: 24-25).

Mevlid-i Şerif metninin yedinci bölümünde Hz. Muhammed (sav) övülmektedir. Yedi beyitten oluşan bu bölüm “aa, ba, ca...” kafiye düzeniyle gazel şeklinde yazılmıştır. Aruz

vezniyle yazılan şiirin kalıbı “Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün / Mefâîlün” şeklindedir. Gazelden örnek beyitlere aşağıda yer verilmiştir.

“Ne hürmetli yaratmıştır bu ayı ol yüce Rahman,
Bu ayda geldi dünyaya Hakk'a mahbub olan sultan

Bu ayda cennetin halkı bezendi geldi dünyaya,
Resul'e kıldılar hizmet melekler huriler gılman.

Vücuda geldiği gece bu aydadır Habibin kim,
Sevnişiben dile geldi uçan kuşlar yürür hayvan...” (Özder, 2017e: 26).

Eserin sekizinci bölümünde ise Mevlid ayı övülmektedir. Bu kısım dörtlüklerle semai şeklinde yazılmıştır. “abab, cccb, dddb...” kafiye düzenine sahiptir. Toplamda yedi dörtlükten oluşmaktadır. Dörtlüklerden birkaçı aşağıda yer almaktadır.

“Kılurlar Hakk'a çok şükrü,
Bu Mevlid ayı doğuncak.
Ederler cem' olup zikri,
Bu Mevlid ayı doğuncak.

Sevnişüben yine ümmet,
Umarlar Tanrıdan rahmet,
Ederler her birin sohbet,
Bu Mevlid ayı doğuncak.

Resulün âşık ümmeti,
Eder bu aya hürmeti,
Yedirir türlü nimeti,
Bu Mevlid ayı doğuncak.

Uyuma uyku gaflettir,
Ki gaflet ulu mihnettir,
Resul sohbeti rahmettir,
Bu Mevlid ayı doğuncak...” (Özder, 2017e: 27-28).

Dokuzuncu bölümde de aynı şekilde Mevlid ayı övülmektedir. Kafiye düzeni, dörtlük sayısı ve şekli bir önceki şiir ile aynıdır. Muhibbî, onuncu bölümde “Velâdet Bahri” ile karşımıza çıkmaktadır. Kelime anlamı itibariyle “velâdet” doğum, “bahir” de mevlidin bölümlerinden her biri anlamına gelmektedir (Doğan, 1999: 103). Mevlid-i Şerif’te Hz. Muhammed’in (sav) doğumu anlatılmaktadır. Toplamda kırk bölümden oluşan bölüm mesnevi tarzında yazılmıştır.

Mevlid-i Şerif metninin on birinci bölümünde Hz. Muhammed'in (sav) doğduğu kutlu gece semai şeklinde anlatılmıştır. Sekiz dörtlükten oluşan bu bölüm “abcb, dddb, eeeb...” kafiye düzeninde karşımıza çıkmaktadır. Bölümden örnek dörtlükler aşağıda bulunmaktadır.

“Rebiyülevvel ayında,
İşit idem sana nice.
Yaratılmış dile geldi,
Muhammet doğduğu gece.

Hudâ Cibril'e emr etti,
Göğü cihanı bezetti,
Huriler hizmete gitti,
Muhammet doğduğu gece.

Yer ve gök nur ile doldu,
Melekler birleşip geldi,
Cem'i şad olup güldü,
Muhammet doğduğu gece.

Rıdvan uçmakları açtı,
Kokusun âleme saçtı,
Save bahri yere geçti,
Muhammet doğduğu gece...” (Özder, 2017e: 35).

Mevlidin on ikinci bölümünde Hz. Muhammed'e (sav) okunan mevlide ilişkin övgülere yer verilmiştir. Bu bölüm semai şeklinde yazılmış olup toplamda yedi dörtlükten oluşmaktadır. Bu semai “abcb, dddb, eeeb...” kafiye dizilişine sahiptir. Bölüme dair dörtlüklerden birkaçı aşağıda yer almaktadır.

“Ya Rab şükür bu kulların,
Yetiştiler bu Mevlide.
Görüp bu mübarek ayı,
Eriştiler bu Mevlide.

Bu ayda bil Peygamberi,
Oldu anasından beri,
Gök ehlinin cümle varı,
Koşuştular bu Mevlide.

Doğucak ol Hakk'ın hası,
Hayrette kaldı anası,
Hûriler oldu dâyesi,
Yapıştılar bu Mevlide.

Doğduğu dem din serveri,
Göge dolup durur nuru,
Sevnişüben nice hûri,
Gülüştüler bu Mevlide...” (Özder, 2017e: 37)

Mevlid-i Şerif'in on üçüncü bölümünde Mevlid'in içten bir şekilde aşkla dinlenmesinin insanlara birçok yararı olacağından bahsedilmektedir. Bu bölüm dörtlüklerle kaleme alınmış olup dokuz dörtlükten oluşmaktadır. Kafiye dizilişi dörtlükler arasında değişiklik göstermektedir. Belirli bir kafiye düzeni olduğu söylenemez. Bu bölüme ilişkin birkaç dörtlük örneği aşağıda yer almaktadır.

“Yüz bin şükür yine erdik,
Muhammed'in Mevlidine,
Ümmet isen tut kulağın,
Muhammed'in Mevlidine.

Aşk ile dinlesen n'ola,
Canın imân ile dola,
İzzet kılan rahmet bula,
Muhammed'in Mevlidine.

Bu idi ol Hak'dan dilek,
Arş'u kürsü yedi felek,
Kul oldular hûri melek,
Muhammed'in Mevlidine.

Dağlarla taşlar şevk edüp,
Hep birden dile geldikçe,
Sevnişüben muştulanır,
Muhammed'in Mevlidine...” (Özder, 2017e: 38-39).

Mevlid-i Şerif'in on dördüncü bölümü Hz. Muhammed'in (sav) doğumunun ardından görünüşünün anlatıldığı hilye niteliğindedir. Altmış yedi beyitten oluşan bu bölüm mesnevi tarzında yazılmıştır. Bu bölüm “aa, bb, cc...” şeklinde kafiyeleşmiştir. Bu bölümdeki beyitlerden örnekler aşağıda verilmiştir.

“Öpüben hem bağrıma bastım anı,
Ol latafet madeni görklü canı.

Koktu bana türlü göğçek kokular,
Anı seven ol kokuyu kokular.

Gördüm anı sürmelemişler gözün,
Nur tenine dahi saçmışlar tozun.

Ol gece kim geldi ol nur dünyaya,
İştik nice nur doldu dünyaya...”
.....

“Nice sever gör Resul'ü can ile,
Bilmez idi din nedir imân ile.

Bilir idi olur peygamber anı,
Bilmez idi nice olur ol anı.

Sevgisine ederiz biz daveti,
Ortaya getirmeyiz maiyeti.

Sevgisinin var durur alâmeti,
Ver varını hem tutar ol sünneti...” (Özder, 2017e: 40-48).

Mevlid-i Şerif metninin on beşinci bölümünde Hz. Muhammed’in (sav) doğduktan sonraki getirdiği şansı, sütannesi olan Halime Hatun’un rüyası ve o zamanın halkının düşünceleri anlatılmaktadır. Beyitlerle anlatılan bu bölüm mesnevi tarzıyla kaleme alınmıştır. Toplamda otuz sekiz beyitten oluşan bölümden birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

“Bir hatun anın içinde var idi,
Züveyb kızı Halime derler idi.

Bir gece yatar iken ol düş gürür,
Gördü kim dünya içini nur bürür.

Nur içinde çıkageldi bir civan,
Dedi beni emziren sensin heman.

Adım Ahmet'tir Hakk'ın mahbubiyem,
Cümle yarÂdılmışın maksudiyem.

Ya ana gel Mekke'de bul beni sen,
Hâlikım halk etmedi benden hasen.

Ol Halime çün uyandı uykudan,
Gördü evin içi dolmuş kokudan.

Helâline deyiverdi düşünü,
Gel göresin anın sevinişini...” (Özder, 2017e: 49-50).

Mevlid-i Şerif’in on altıncı bölümünde Hz. Muhammed’in (sav) çocukluğu ve o dönemde yaşadığı olaylar ele alınmıştır. Bu bölüm de mesnevi tarzında beyitlerle yazılmıştır. Toplamda altmış üç beyitten oluşan bölümden örnekler aşağıda verilmektedir.

“Gittiler ikisi dahi koyuna,
Aldı çomak gitmek ister koyuna.

Halime der sen emanetsin bana,
Korkarım ki bir zarar gelir sana.

Dedi ana saklayamazsın beni,
Padişah-i bî zeval saklar beni.

Bana oldur nazir-ü muin olan,
Gece gündüz hacetim reva kılan.

Var işine beni ısmarla ona,
Ol Kerim'in avni yetişür bana...”
.....

“Gördüler göz noktası oldu Habib,
Dahi canlar noktası oldu Habib.

Komazdı dedesi katından anı,
Canı gibi sever idi ol canı.

Öptü ana ve dedesi alınını,
Her birinin şad kıldı canını.

Dedesi Mekke'de bil kaadı idi,
İl vilâyet hükmüne razı idi.

Her ne türlü dava kim gelse ana,
Sorar idi dedesi nazmın ona...” (Özder, 2017e: 53-60).

Muhibbî'nin Mevlid-i Şerif'inde on yedinci bölüm “Duâ-yı Mevlid-i Şerîf” başlığıyla karşımıza çıkmaktadır. Dörtlüklerden oluşan bu bölüm semai şeklinde yazılmıştır. Bu bölüm mevlidin dua kısmını da oluşturmaktadır. Bu bölümde yer alan şiirlerin tamamı aşağıda yer almaktadır:

“Mevlidimiz tamam oldu,
Kabul eyle ya Rabbena.
Fazl-u kerem sana kaldı,
Kabul eyle ya Rabbena.

Bizimdir adımız insan,
İşimiz sehv ile isyan,
Senin adın Kere Mennan,
Kabul eyle ya Rabbena.

Bizden dua umanları,
Mahrum eyleme anları,
Hayra hizmet kılanları,
Kabul eyle ya Rabbena.

Bu duanın münacâtı,
Kabul eyle her hâcâtı,
Bulup lutfun derecâtı,
Kabul eyle ya Rabbena...” (Özder, 2017e: 60-61).

Eserin son bölümünde ise “Bitiş” kısmı yer almaktadır. Beyitlerle yazılmış olan bu bölüm mesnevi tarzında yazılmıştır. Bu bölümde yer alan son beyitte sayfa eksik olmasından dolayı şiirde eksiklik bulunmaktadır. Özder, şiirin sonunda “Salavat”ın yer aldığını belirtmektedir. Bitiş bölümü aşağıda yer almaktadır.

“Tamam oldu okundu çünkü Mevlid,
Dileriz senden ey Hallâk Ma'bud.

Okuyan üfüren cürmün bağışla,
Resulün hurmetine kerem işle.

Sebep oldular bunlar bu rahmete,
Ola kim erişevüz alâ devlete.

Gelüp bunlar bugün cem oldu bunda,
Yarın cem'yle dostlarınla anda.

Ol Resulün Mevlidin dinlediler,
Kimi göğsün geçirip inlediler.

Kimi can-ü gönül den dedi Allah,
Anın gönlün gözün şad ede Allah...” (Özder, 2017e: 61).

Mevlid metninin bazı sayfalarında bölümlerin içeriği ve şekli hakkında bilgilerin yer aldığı dipnotlar verilmiştir. Böylece Âşık Muhibbî'nin Mevlid-i Şerif metniyle birinci bölüm son bulmuştur. Eserin ikinci bölümünde ise Âşık Muhibbî'nin “Hayatı ve Şairlik Yönü” ele alınmıştır. İlk bölümde hayatının kısa hikâyesi öne çıkmaktadır. Bu eserden önce Muhibbî hakkında yazılmış olan “19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Değişleri” adlı eserinde yer almayan bazı bilgiler bu kısımda yer almaktadır. Bu bilgilerden bir bölümü şöyledir: Muhibbî'nin babası Genç-Ali oğullarından Ali, köyün demircisi olarak bilinmektedir. Genç-Ali oğulları adının bir mahalleye verildiği ve orada yaşam sürdürüklerine dikkat çekilmiştir. Soyadı Kanunundan sonra Muhibbî'nin torunları “Genç” soyadını almışlardır (Özder, 2017e: 63).

Bu kitapta Âşık Muhibbî'nin aile hayatına dair de diğer eserlerinde yer almayan yeni bilgiler bulunmaktadır. Âşık Muhibbî'nin büyük aşkı Esmahan Hanım'dan Elmas ve Ayşe adında iki kızının dünyaya geldiği belirtilmiştir. Esmahan'ı kaybetme talihsizliğiyle karşı karşıya kalan Muhibbî'nin Yusufeli'nin Havuzlu köyünden Güllü adında bir kız ile evlendiği aktarılmaktadır. Muhibbî'nin Güllü Hanım'dan ise Mehmet Ali ve Muhiddin adında iki erkek, Nigar ve Gülistan adında iki kız evlada sahip olduğu bilgisi verilmektedir. Özder, Muhibbî'nin çocuklarının nerede oldukları ve ne yaptıkları hakkında ayrıntılara vurgu yapmaktadır (Özder, 2017e: 65).

Muhibbî'nin Hayatının Kısa Hikâyesi başlıklı bölümün son kısmında şairin mezarı hakkında birtakım bilgilere yer verilmiştir. Muhibbî'nin mezarı demircilik yaptığı dükkânın yanında yer aldığı söz konusu edilmiştir. 1943 yılında eski mezarların kaldırılması gündeme

gelmiş ancak Muhibbî'nin mezarına dokunulmadığı bilgisine yer verilmiştir. Muhibbî'nin mezarının yenilenmesi hususuna değinilmiş ancak çıkan bazı söylentilerle mezar yenilenmemiştir. Muhibbî'nin yaşadığı köyde ermiş olarak bilinen Osman Baba, âşığın yapılmış mezar istemediğini ileri sürmektedir. Bunun üzerine Muhibbî'nin mezarının günümüze kadar aynı şekilde kaldığı anlatılmaktadır (Özder, 2017e: 67).

Eserin ikinci bölümünde ayrıca “Mevlid Hakkındaki Bilgi ve Görüşlerimiz” başlıklı bir değerlendirme yazısına yer verilmiştir. Bu bölümde mevlid metnin nasıl temin edildiği konusu kısaca ele alınmıştır. Elimizdeki Mevlid-i Şerif'in asıl ve tek nüshasının şairin Ayşe adlı kızından olma torunu Zöhre Hanım'da olduğu bilgisi verilmiştir. Zöhre Hanım ve ailesi köydeki yerleri satmak için geldiklerinde yanında söz konusu eseri getirerek köyün imamı Hafız Ali Efendi'ye hediye ettiğinden bahsedilmektedir. Mustafa Âdil Özder, 1966 yılında köye gittiğinde Hafız Ali Efendi'nin oğlu Hüseyin Çavuşoğlu'nun Mevlid-i Şerif adlı eseri kendisine hediye ettiği bilgisini vermektedir (Özder, 2017e: 68-69). Özder, bu bilgilere değindikten sonra mevlid metninde yer alan konuları değerlendirmiştir.

Muhibbî'nin Mevlid-i Şerif'i üzerine kullanılan sözcükler ve dil bakımından kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Mustafa Âdil Özder, eserin kullanılan deyimlerden ötürü Süleyman Çelebi'nin Mevlid-i Şerif adlı eserine benzemediğini savunmaktadır. Mevlid metinlerini taradıkça bu benzerliğin ortadan kalktığını söylemektedir (Özder, 2017e: 69-74). Mustafa Âdil Özder, mevlidin yazılışında yapılan yanlışlık ve eksikliklere de değinmiştir. Muhibbî'nin bu metni “takdim-tehir” ile yazdığını belirtmektedir. Buna bağlı olarak beyitlerde uyak ve ölçü hatalarının gözlemlendiğini örneklerle vurgulamaktadır.

“Halime der eyâ cânımın cânı

Bilmezin uçuk mu tuttu oğlumu” (Özder, 2017e: 74).

Mustafa Âdil Özder, bu bozuk beyitleri incelerken bir çıkarıma da yer vermiştir. Bu yazıda Muhibbî, mevlidi ilk olarak irticalen söylemiş olup sonradan birkaç kere yazılıp bu nüshanın ortaya çıktığını söylemektedir. Bazı yanlışlıkların bu yüzden olduğunu bu beyitlerin cahil biri tarafından yazılamayacağını savunmaktadır. Muhibbî'nin şiirlerinde bu denli çeşitli bilgileri İstanbul ve Erzurum'a seyahatleri sırasında edindiğine dikkat çekmektedir (Özder, 2017e: 75). Böylece “Mevlid Hakkındaki Bilgi ve Görüşlerimiz” başlığı sona ermiş ikinci bölümün üçüncü başlığı olan Muhibbî'nin “Şairlik Yönü İle İlgili Bazı Bilgiler”le devam etmektedir.

Mustafa Âdil Özder, Muhibbî'nin yaşadığı çevre dolayısıyla eğitimden yoksun kaldığını, zamanın köy imamı olan Hafız Beşir Efendi'nin Muhibbî'nin cahil kaldığı ifadesini kullandığına dikkat çekmiştir. Ancak Hafız Beşir Efendi'nin Muhibbî'nin âşıklığını beğendiği söylemiştir. Ayrıca Muhibbî Hayatı ve Deyişleri kitabını okuyan Hikmet Dizdaroğlu, bir yazısında Muhibbî'nin eğitimden yoksun kalmasını imkânsızlığa bağlamaktadır. Âşığın yaşadığı dönemde medrese kültürünün olması da onun eğitimden istifade edememesinde etkili olmuştur. Muhibbî ise bu konuda kendisinde olan donanımın Hak'tan geldiği görüşünü savunmaktadır. Buna bağlı olarak mezarının ziyaret olduğu detayına yer verilmiştir (Özder, 2017e: 76-77). Bilindiği gibi Âşık Muhibbî'nin bade içip Hak aşığı olması arif, bilgi sahibi ve ermiş bir insan sıfatlarını da beraberinde getirmiştir. Bu duruma bağlı olarak en zor muammaları bile çözebildiğine dikkat çekilmiştir. Yine Muhibbî'nin irticalen deyiş söyleme ustalığına da vurgu yapılmaktadır. Mustafa Âdil Özder, bu ustalığa kanıt göstermek için Âşık Keşfi'nin yaşadığı bir olayı aktarmaktadır:

“Ölümünden yaklaşık 15 yıl önceleri Muhibbî köyündeki demirci dükkânında çalışırken, Keşfi üstadını ziyarete gelir. Keşfi o yıllarda henüz bir köy medresesi talebesidir, şairliğe yeni yeni özenmektedir. Bu görüşme ilk tanışmadır. Keşfi gelir, kendini takdim eder ve Muhibbî'nin elini öper. Sonra, Muhibbî Baba, “Komşu köylerde dolaştığın zaman söylediğin bir destan varmış, köylerin kimisini övmüş, kimisini taşlanmışsın. Müsaade edersen onu bir hatıra olarak yazmak istiyorum” (Özder, 2017e: 78).

Muhibbî bu isteği kabul etmez ama onun yerine oracıkta demir döverken 120 kıtalık destan düzer ve Keşfi destanı yazıya geçirir (Özder, 2017e: 78). Huzûrî'nin, bu destanı 15 yaşlarındayken okuduğunu, babası Keşfi'den de olayı dinlediğini ifade ettiği belirtilmektedir. Bununla beraber Muhibbî'nin ne denli kudretli bir âşık olduğunu bu olayla savunmaktadır. Ancak destanın savaş yıllarında kaybolduğu bilgisi verilmektedir (Özder, 2017e: 78).

Muhibbî'nin dolaştığı yerlerde birçok saz şairi ile bir araya geldiği, karşılıklı atışmalar yaptığına yer verilmektedir. Bu konuda İdrâkî, Elfâzî, Coşkûnî, Şevkî ve Erzurumlu Erbabî isimleri karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Muhibbî ve Sümmânî arasında geçtiği iddia edilen karşılaşmanın mümkün olmayacağı konusuna dikkat çekilmiştir. Buna bağlı olarak Muhibbî ve Sümmânî'nin aynı zamanda yaşamadığı gerekçesi sunulmuştur (Özder, 2017e: 79).

Eserin sonunda “Muhibbî Hakkında Çıkmış Yayınların Bibliyografyası” ve “Sözlük” yer almaktadır. Bibliyografyada on dokuz tane yayın bulunmaktadır. Sözlükte ise belirli bazı yerel ve diğer sözcüklerin anlamları alfabetik sıraya göre belirtilmektedir. Âşığın bu eseri şiirlerinin sadece dünyevi konulara değil dinî konulara da ayırdığını göstermesi bakımından

önemlidir. Özellikle yaşamının bir döneminde Nakşibendi olduğuna ilişkin bilgilerin olması dikkate alınırsa bu dinî konulara yönelimini desteklemektedir.

2.1.6. Huzûrî Divanı

Mustafa Âdil Özder, Artvin’de derleme faaliyetlerinde öncü bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok alanda derleme yapan Özder, yörenin âşıklarını tanıtmada konusunda büyük emek harcamıştır. Cumhuriyet Türkiye’sinde kültürün derlenmesi faaliyetlerinde gönüllü olarak görev alan Özder, bilhassa âşıklık geleneği konusunda özel olarak ilgi duymuştur. Halk ozanlarının meydana getirdiği ürünleri halka sunma amacına yönelik çalışmalar yapmıştır. Yine bu maksatla Artvinli âşıkların ülke çapında adını duyurması M. Âdil Özder’in en önemli amaçlarından biridir. Bu bağlamda Yusufelili Âşık Huzûrî ile ilgili iki ciltlik bir kitap kaleme almıştır.

Mustafa Âdil Özder, Huzûrî üzerine çalışırken elindeki kısıtlı imkânlarla hareket etmiştir. Zamanın getirdiği şartlarla bilgisayar ve fotokopinin var olmaması nedeniyle bilgileri karbon kâğıdına geçirmiştir. Kitap kaleme alındıktan sonra Âdil Özder tarafından bir kopyası Artvin Kütüphanesine verilirken diğer kopya ise basılması için Kültür Bakanlığına verilmiştir. Ancak Özder’in pek çok kitabı gibi Huzûrî üzerine kaleme aldığı eseri de ne yazık ki sağlığında basılamamıştır.

Özder’in Artvinli âşık Huzûrî üzerine hazırladığı bu çalışma literatürdeki en önemli eserlerinden biridir. Bilindiği üzere Mustafa Âdil Özder de tıpkı Huzûrî gibi Artvin’in Yusufelili ilçesindendir. Özder, aynı ilçeden olmaları kadar Huzûrî ile olan dostluğu nedeniyle bu çalışmayı yapmayı kendine bir borç bilmiştir. Ancak kitabın tamamlanmasından sonraki süreçlerde ne yazık ki okuyucuyla buluşması epey zaman almıştır. Kitabın yazılmasından yaklaşık 65 yıl sonra Yusufeli Belediye Başkanı Eyüp Aytekin, Özder’in kaleme aldığı Âşık Huzûrî kitabını basmak istemiştir. Bu aşamada M. Âdil Özder’in manevi kızı olan Şahver Karasüleymanoğlu ve eşi Aydın Karasüleymanoğlu’nun yardımları dikkat çekmektedir. Mustafa Âdil Özder’in kendi adını taşıyan torunundaki son kopya Yusufeli Belediyesi tarafından alınarak yayına hazırlaması için Prof. Dr. Muammer Demirel’e verilmiştir (Demirel, 2015, 11-12). Bu girişim, hem Huzûrî hem de Özder açısından geç de olsa önemli bir adımdır. Yerel yönetimlerin tarih,

kültür ve edebiyat alanındaki bu girişimleri hiç şüphesiz yöre folkloru açısından son derece önemlidir. Belediyenin bu çalışmaya sağladığı destek yöreye ait bir değer olan Huzûrî'nin ülke çapında bilinmesinde ve eserinin gelecek kuşaklara aktarılmasında yerel yönetimlerin sorumluluk almasına teşvik edici bir örnektir. Mustafa Âdil Özder açısından ise onun titiz kaleminden bir eser daha Türk okuyucusuna hediye edilmiştir. Özder'in hazırlamış olduğu eser incelendiğinde verdiği emek açık bir şekilde görülmektedir.

Asıl adı “*Yusufelili Âşık Huzûrî Hayatı- Edebi Kimliği- Eserleri*” olan çalışma okuyucuya sunulurken birtakım değişiklikler geçirmiştir. Bu değişiklikler eserin asıl mahiyetini etkilememiştir. Mustafa Âdil Özder tarafından hazırlanan eser iki ciltten oluşmaktadır. Eserin Muammer Demirel tarafından hazırlanan baskısı ise tek cilttir. Kitabın orijinalinde birinci ciltte Huzûrî'nin hayatı ve heceli şiirlerine yer verilmiştir. İkinci ciltte ise aruzlu şiirleri yer almaktadır (Demirel, 2015: 11). Muammer Demirel tarafından hazırlanan basımda ise kitabın yapısal bütünlüğü korunmuştur. Kitabın Huzûrî Divanı şeklinde adlandırılması heceli şiirler yanında aruzlu şiirlerin olmasındandır. Klasik edebiyatta şairlerin şiirlerini topladıkları eserlere divan denildiğinden, bu esere Huzûrî Divanı adı verilmiştir (Demirel, 2015: 17).

Kitap içerik açısından incelendiğinde eserin giriş kısmında Yusufeli Belediye Başkanı Eyüp Aytekin'in sunuş yazısı bulunmaktadır. Yazıda halk ozanlarının ve âşıkların unutulmaması adına ve gelecek kuşaklara aktarılmasının önemine vurgu yapılmıştır. Buna bağlı olarak Artvin ilinde var olan âşıkların tanıtılması gerektiğini savunulmuştur. Aytekin, Huzûrî Divanı isimli eseri basma sevincini belirtmektedir (Aytekin, 2015: 7).

Eserde Şahver Karasüleymanoğlu'nun yolladığı mektup ve sunuş yazıları da yer almaktadır. M. Âdil Özder'in manevi kızı olan Şahver Hanım kendisi de bir folklor araştırmacısı olarak bu çalışmanın basılmasından oldukça memnundur. Şahver Hanım, M. Âdil Özder'in yayınlanmayan çalışmalarını bir vefa borcu olarak kendisi yayınlamak istemiş ancak bu kısmet olmamıştır. Şahver Hanım bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “*Çünkü o bizi hep yazmaya, araştırmalar yapmaya özendiriyordu. Benden sonra bu işlerin yürütücüleri sizler olmalısınız, diyordu. Bana geleceğe miras kalacak pek çok bilgi ve belge verdi. Kendi derlemelerimi kitaplaştırıp sonra onlarla ilgili çalışmalar yapmak istiyordum.*” (Karasüleymanoğlu, 2015a: 9-12).

Eserin yayıncısı olan Muammer Demirel tarafından kaleme alınan ön söz kısmında Huzûrî'nin kişiliğinden bahsedilerek şair hakkında yapılmış çalışmalar değerlendirmektedir.

Demirel, editörlüğünü yaptığı eserde, derleme ve tertibi yapan Mustafa Âdil Özder'in hayatına da yer vermiştir. Ön sözün son kısmında kitabın yayına hazırlanma hikâyesi anlatılmıştır.

Huzûrî Divanı'nda, Şahver Hanım'ın M. Âdil Özder henüz hayattayken yapmış olduğu söyleşi birincil ağızdan veriler içermesi bakımından önemlidir. Söyleşide özelde Huzûrî ile ilgili konuşmalar geçse de Mustafa Âdil Özder'in folklor ve halk edebiyatı sevgisinden bahsedilmektedir. Ayrıca Özder, yöresel âşıkların eğitim aldığı durumlarda sanatlarının gelişeceğini düşünmektedir. Bu bölümde M. Âdil Özder'in Âşık Huzûrî kitabını ne şekilde ve hangi koşullarda kaleme aldığı asıl konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Âşık Huzûrî'nin toplumsal yönüne dikkat çekilmektedir (Karasüleymanoğlu, 2015a: 21-24).

Huzûrî Divanı, Mustafa Âdil Özder'in kaleme aldığı asıl ön sözle başlamaktadır. Huzûrî ile olan 20 yılı aşkın dostluğuna vurgu yapan Özder, Âşık Huzûrî'nin Artvin ve Türk halk şiiri açısından ne denli önemli bir kişilik olduğuna değinmektedir. Eserin yazılma nedeni ve ne şekilde yazıldığı anlatılırken elverişsiz koşullara vurgu yapılmaktadır. Özder'in bu çalışmasından önce Huzûrî, M. Fahrettin Kırzioğlu ve Hikmet Dizdaroğlu tarafından ele alınmıştır (Özder, 2015: 29-31). Ancak Özder, bu eserlerin içerik olarak yeterli olmadığını ve çeşitli eksikliklerin tamamlanması konusuna dikkat çekerek yeni bir eserin ortaya konulması gerektiğine değinmektedir.

Özder, eserinin geri kalanını dört bölüme ayırmıştır; ilk bölümde Huzûrî'ni hayatı, edebî kimliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada Huzûrî'nin hayatındaki belirli dönüm noktaları başlık olarak kullanılmıştır. Şiirlerinden bazı konularla alakalı örnekler verilmiştir. Huzûrî'nin yaşadığı coğrafya ve mahlas alması konusunda Mustafa Âdil Özder, geleneksel ölçütlerin olduğunu düşünmektedir. Asıl adı Ali olan Huzûrî, 19 Nisan 1886 yılında, âşıklık geleneğinin temsil edildiği Artvin'in Yusufeli ilçesinin Esenkaya köyünde dünyaya gelmiştir. Huzûrî şairliği babasından öğrenen âşıklardan biridir. Henüz yedi yaşlarındayken köyünde medrese eğitimine başlamıştır. Şiirle tanışması ve mahlas alması bu dönemi kapsamaktadır. Küçük yaşlarda saz sohbetlerine gitmiş on yaşına kadar İhrâki mahlasıyla deyişler yazmıştır (Özder, 2015: 34-35). İhrâk sözcüğü kelime anlamı itibarıyla ateşte yakmak demektir (Doğan, 1999: 526). Huzûrî'nin bu mahlası nasıl aldığıyla ilgili bir açıklama yapılmamış olması, kendi kendine mahlas alma şeklinde yorumlanabilir. Bildiği üzere âşıklık geleneği çevrelerinde mahlas alma çeşitli şekillerde olabilmektedir.

Bunlardan pir elinden bade içerek mahlas alma, rüyada görülen sevgilinin mahlas vermesi ya da bir usta tarafından mahlas verilmesi en çok karşılaşılan örneklerdir. Âşık böylece Tanrı aşkını, sevgilinin aşkını ve saz şairi olmak için gerekli olan bütün bilgileri edinmektedir (Günay, 2011: 129). Şairin şöhret sahibi olmasını sağlayan Huzûrî mahlası ise babası tarafından verilmiştir. Bu mahlasın verilmesinde babası, oğlunun şiirleriyle huzur saçan bir âşık olmasını istemesi etkili olmuştur.

Huzûrî daha 15-16 yaşlarındayken aruz vezni ile şiirler yazabilecek bir gelişim sağlamıştır. Geleneğin önemli sınamalarından olan karşılaşmalara da oldukça erken yaşta başlamıştır. 18 yaşında Âşık Kemali ile ilk karşılaşmasını yapmıştır. Bilindiği üzere âşıkların tanınmasında karşılaşmaların önemli bir yeri vardır. Âşık adayı sanatını göstermek için rakiplerine meydan okumak zorundadır. Genç yaşta olan bu karşılaşma Huzûrî'nin gelecekte önemli bir şair olacağını göstermektedir (Özder, 2015: 36).

Huzûrî, ilk yurt dışı gezisini yirmili yaşlarda Kırım'a yapmıştır. Bu seyahat Huzûrî'nin yurt ve baba ocağı özlemini tatmasında etkili olmuştur. Bu durum şiirlerine de yansımıştır.

“Keremkânı kerem eyle kapandım gurbet ellerde
İlâhi tatlı cânımdan usandım gurbet ellerde” (Özder, 2015: 37).

Âşık şiirinde gurbet önemli temalardan biridir. Âşıklar çeşitli vesilelerle gurbete çıkarlar ve şiirlerinde geride kalanlara, memlekete ya da herhangi bir şeye duydukları özlemi dile getirirler. Âşıklar için gurbet, uzaklık, ayrılık, acı ve sılaya özlem olarak tezahür bulmuştur (Özdemir, 2021: 1009). Huzûrî de İstanbul, Mersin, Zonguldak gibi şehirlere gittiği zamanlarda ayrılığın acısını yaşamıştır.

Özder'in verdiği bilgilere göre Huzûrî, sanatının henüz genç devresinde yaşadığı coğrafyanın ve ülkenin geçirdiği savaşlar neticesinde silahaltına alınmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Artvin bölgesinin müdafaası başta olmak üzere yurdun çeşitli yerlerinde vatan savunmasına katılmıştır. Artvin'in kurtuluşundan sonra Şavşat nüfus memurluğu görevine başlamıştır. Arkadaşlarının genel seçim üyeliği önermesi üzerine bu görevden istifa eden Huzûrî, seçilemeyince köyüne çekilmiştir (Özder, 2015: 43).

Huzûrî'nin memuriyetten ayrılıp köyüne çekilmesi sanatında derinleşmesi yanında birtakım dramatik hadiselerin yaşanmasında da etkili olmuştur. Bir taraftan işsiz olan âşık babasından kalma evi de yanınca geçim sıkıntısına düşmüştür. 1928 yılında Yusufeli tapu memurluğuna başlamış ancak iki yıl sonra kendi isteğiyle görevden çekilmiştir (Özder,

2015: 44). Huzûrî'nin memuriyetlerinden istifası siyasete atılmak istemesinden kaynaklıdır. Ancak girişimlerine karşın bir türlü istediği siyasi pozisyona gelememiştir.

Huzûrî'nin memuriyetten ayrılması şiirinin gelişmesine kapı aralamıştır. Kars, Ağrı, Erzurum, Samsun, Amasya ve Çorum çevrelerine uzun geziler yapmıştır. Gezilerde çektiği sıkıntıları şiirlerine de yansıtmıştır. Geziler sırasında ciğerlerinden zatürre hastalığına tutulmuştur. Bir süre yatarak tedavi olan Huzûrî, iyileştikten sonra Âşık Efkârî ile karşılaşmalar yapmıştır. Huzûrî mesleki yaşamında nüfus ve tapu memurluğu yanında Erzurum'un Örtülü (Şenkaya) ilçesi imamlığını da yapmıştır. Bu süreçte ruh âleminde ve ilhamında yaşanan gelişmelerden dolayı şiirlerinde bir derinlik söz konusudur. Huzûrî'nin Kars seyahatlerinin bir başka sebebi de platonik aşklarıdır. Bu seyahatlerinde Sebahat adındaki bir öğretmene ve Kişver isimli Azerbaycan asıllı bir kadına sevdalanmıştır (Özder, 2015:). Huzûrî'nin şiirlerinde Kişver ismini sıkça görmek mümkündür.

“Tersine dönüptür devran u demim
Ciğerde kan dolu, gözlerde nemim
Kişver'inden cudâ sultan-ı gamım
Derdime ümid-i şifa kalmadı” (Özder, 2015: 82).

1943 yılında Şavşat'a yaptığı gezide, İstanbul ve Ankara'ya gitmek istediğini söyleyen Huzûrî, Efkârî ile sözleşip Mersin'e de gitmiştir. Buradan İstanbul'a geçerek halkevlerinde deyişler söylemiştir. Daha sonra Zonguldak'a gidip orada ahabplar edinmiştir. Burada kendisine gece bekçiliği teklif edilince sitemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Timarhane gece bekçisi olduk,
Hiç olmazsa değerimi öğrendim” (Özder, 2015: 55).

1951 yılında hastalığının belirtileri tekrardan ortaya çıkmıştır ve Artvin Devlet Hastanesine yatırılmıştır. Bu dönemde M. Âdil Özder, Artvin Gazi İlkokulunda çalışmakta olup Huzûrî'nin hastanede yattığı sırada sıkça ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Huzûrî, 23 Eylül 1951 yılında hayata gözlerini yummuştur. İskebe'de bulunan mezarlığa defnedilmiştir.

Şekil 9: Şâir Huzûrî'nin Mezarı (Kişisel Arşiv, 2023).

Eserin birinci bölümünde Huzûrî'nin edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. Hikmet Dizdaroğlu'nun, Huzûrî'nin hem saz şairliği hem de aruzla yazdığı şiirler hakkında görüşleri aktarılmıştır. Huzuri'nin saz şairliğinin yanı sıra irtical yeteneğine ve aruzu güçlü bir şekilde kullanması nedeniyle kalem şairliğine vurgu yapılmaktadır. Saz şairliği ile alakalı “Hülâsa, Huzûrî yaşayan saz şairlerinin en kudretlilerinden birisi, belki de birincisidir” ifadesini kullanmıştır (Özder, 2015: 61). Eserin devamında kitabın içerisinde bulunan heceli ve aruzlu şiirlerinin sayısı belirtilmektedir. Heceli şiirlerinin belli bir kısmının Hikmet Dizdaroğlu'nun “Yusufelili Huzûrî” adlı eserinden alındığı aktarılmıştır. Eserde heceli şiirlerinden 186 koşma yer almaktadır. Bu şiirlerin 50'si irtical olarak karşımıza çıkar. Daha sonra 27 destan M. Âdil Özder'in yaptığı sıralama bozulmadan isimleriyle sıralanmıştır. Destanların sonrasında nazım şekli tespit edilemeyen 9 şiir yer almaktadır. Heceli şiirlerde 253 irtical dördlüğü karşılaşma yaptığı kişiler üzerinden sınıflandırılmıştır. Özder, Huzûrî'nin yazıya geçirilmemiş birçok deyişi olduğunu belirtmektedir. Bu bölümün sonunda âşığın Artvin'in Hızarlı köyünde anlattığı Lütfü Bey Hikâyesi yer almaktadır (Özder, 2015: 62-65). Lütfü Bey Hikâyesi şu şekilde özetlenebilir: Lütfü Bey bahçede selvinin altında kitap okurken uyuyakalır. Rüyasında erenlerle kavuşan Lütfü Bey, aşk badesi içerek sevgilisi ile görüşür. Erenler Lütfü Bey'e sevgilinin yerini yurdunu öğretecekken cariyeler halini görüp babası Mirza Bey'e haber verirler. Bir türlü uyanmayan Lütfü Bey için çare aranmaya başlar. Mirza Bey oğlunun derdine derman bulanı ödüllendirmeye karar verir. Bu ilanı duyan yüz otuz yaşlarında Koca Bey, koca karı ilaçları ile Lütfü Bey'in yanına varır. Koca Bey, Lütfü Bey'in âşık olduğunu anlamış ve sazlı bir âşık getirmelerini söyler. Âşık Hicrânî, gelir ve sazının teline vurup deyişini söyler (Özder, 2015:

62-65). Bunun üzerine Lütfi Bey uyanır, sazı eline alıp ilk deyişini söyler. Lütfi Bey’in ilk deyişi şu şekildedir:

“Dest-i pirden bâde içip akli mecnun olmuşum.
El çekip mâl-ü melâlden zâr-ü mahzun olmuşum,
Yatmadayken hâb içinde sesledi Pirler beni,
Gözü nemli, seri gamlı gönlü pür-hûn olmuşum.

Bülbül oldum öğrenmedim bahçe ile barımı,
Felek gözden nihan etti gösterip gülzârımı,
Atsalar yedi deryaya söndüremez narımı,
Alev almış her yanımı böyle dilhûn olmuşum.

Söyle şah pederim bilsin derdimin n'olduğunu,
Genç yaşında gazel döküp gülümün solduğunu,
Herkes bilir sevdiğinin nereli olduğunu,
Lütfi'yim adı belirsiz yara meftun olmuşum” (Özder, 2015: 65).

Huzûrî'nin aruzlu şiirlerine değinecek olursak 215 gazel, 6 müstezat, 5 terki-i bent, 25 musammat, 9 ebcedli tarih, 10 hicviye, 4 divan, 1 takriz (övcü takdim yazısı), birer hezl (şaka, mizah), muamma (bilmece), ağıt, satranç ve 5 kıta yer almaktadır (Özder, 2015: 65). Ayrıca Özder, Huzûrî'nin Birinci Dünya Savaşı öncesinde mesnevi türünde bir Mevlid-i Şerif kaleme aldığını ve Bayburt'ta Müftü Fahreddin Efendi'ye verdiğini ama bu eserine daha sonra ulaşamadığını belirtmektedir (Özder, 2015: 65).

Eserin ikinci bölümünde koşma ve semailerine yer verilmiştir. Huzûrî'nin şiirleri numaralandırılmış bir şekilde sıralanmıştır. İrticalen söylenmiş şiirlerin yanına not düşülmüştür. Bu bölümde şiirlerin çoğunluğu koşma olarak karşımıza çıkmakta ve bu şiirlerde 11'li hece ölçüsünün daha çok kullanıldığı görülmektedir.

Üçüncü bölümde ise Huzûrî'nin destanları bir araya getirilmiştir. Destanlarda aşk, kahramanlık, savaş, kıtlık gibi konular karşımıza çıkmaktadır. Yazı öncesi dönemde var olan destanlar, ulusların geçmişinde önemli olayları, önderlerin düşmanlarla savaşlarını, toplumu daha rahat bir yaşama ulaştırma çabalarını konu alır. Bu konuların dışında kozmogoni ve mitolojik olağanüstü varlıkların savaşları da yer almaktadır (Boratav, 2016: 42). Âşık tarzı destanlar ise gelenek temsilcisi olan âşıklar tarafından söylenen ve halkın sorunlarını dile getiren şiirlerdir. Huzûrî de destanlarında yaşadığı dönemin sorunlarını ele almaya çalışmıştır. Seyahat ettiği yerlerdeki güzellikleri övdüğü ve düzene aykırı olan durumları eleştirdiği destanlar yazmıştır. Bunların dışında dönemin din adamlarına ve öğretmenlere verilen maaşa eleştiri yaptığı destanları da dikkati çekmektedir. “Şatı Destanı” adındaki şiiri

yazılma şekli itibariyle önem arz etmektedir. Çünkü bu şiir zincirleme koşma destan olarak kaleme alınmıştır. Zincirleme koşma destan, türünde her dörtlüğün son mısraındaki bir kelime diğer dörtlüğün ilk mısraında yer almaktadır (Çobanoğlu, 2000: 21). Şatı Destanı bu özelliğiyle zincirleme koşma destan türünün başarılı bir örneğidir (Özder, 2015: 211-214).

Gûş verin ahbablar bu daîstana
Hayâlet bahsinde yadigârım var (1)
Sözlerim mahsustur ehl-i irfana
İrfan olanlara riayetim var	Hareketim görüp hayrette kala
Kars, Tiflis, Batum'a milletim dola (10)
Elhasıl varmalı ta Petrebol'a
İşitenler desin çok kuvvetim var
Riayetle yâd eylerim Furkanı
Âlemin farkında lafz u maani (2)
Menkuş zamirime seb'al-mesâni
Tem yedi ayetten nasihatim var	Kuvvetli Urus ki çıkar aradan
Durmamalı Çin de çıksın sıradan (11)
Askerim, leşkerim doysun paradan
Ordan geri dönem bir tek atım var
Nasihatim evsafımdan artıktır
Beni vasfetmeyen âlemde yoktur (3)
Nüfus-i âlemden askerim çoktur
Tâbiri nâ-kabil saltanatım var	Bir atım vardır ki dönem geriye
Kayırması güçtür verem yarıya (12)
Bunca asker için yüz bin sürüye
Doksan bin etmeden bir tek itım var
Şöhretim dağılmış bay ü gedaya (4)
Korkumdan velvele düşmüş dünyaya
Her nefesim benzer dem-i İsa'ya
Münkir olanlara mucizatım var	İtlerim hifz ede bunca davarı
Zay-olan davarlar çobanın karı (13)
Lüzum görünürse binsin süvari
Elli bin milyon hazır atım var
Mucizat iledir bunca yerim var (5)
Hind ve Yemen gibi kazam sad hezar
Köylerimdir Erzurum'la Üsküdar
Bin İstanbul gibi vilayetim var	Atlarım beslenir hazır tavlada
Yalan değil, dediğimden ziyade (14)
Pasin yetmez ise arpaya sade
Göle'de her evde bin bağ otum var
Vilayet sayarım ben İstanbul'u
Cebr ile almışım Sivastopol'u (6)
El altında hazır bütün Rumeli
Arabistan'da da çok milletim var	Otum yetesiye olur her günü
Bir askere kesem bir tek koyunu (15)
Pirinç ektirmişim Kiskim'i Van'ı
Bulgur için güzel Bayazet'im var
Milletimin yoktur hadd ü hesabı
Kim saymağa kaadir ketre-i âbı (7)
İngiliz elimden çeker azabı
Şimdi Fransa azimetim var	Bayazet'ten askerimin bulguru
Tütün ekdim Ardanuç'u, Murgul'u (16)
Lahana bostanı hep Anadolu
Hesap et ne denli me'külatım var
Azimetin Fransa'dan Yunan'a
Milletini muhtaç eylerim nana (8)
Alamanya ilin edem virane
Bana yetesiye memleketim var	Me'külatım dediğimden ziyade
El altında olan zevk u safada (17)
Kabak ekdim Uşhum ile Körta'da
Humhal'da patetes külliyetim var
Memleketin alıp eylerim esir
Nemçenin evini dağıtmak yesir (9)
Acem olsun ayak altında hesir
Haçan ki Urus'a hareketim var	Kulliyetim patatesten Humhal'dır
Binat ile Melo havası çöldür (18)
Nigzevan, Lüsüncür şalgamı boldur
Orada temizce Danalet'im var

Danalet'ten bir fark yoktur Zoybar'a Arcivan deresi boyanmış kar'a (19) Utav'dan atlayıp varam Zağpor'a Zağpor imamıyla muhabbetim var	Minnetim kimseye olsa na reva Yamah tencere yakışır eve (27) Eski kırık sahan, bir kutus tava İşlemez "priol" bir saatim var
Muhabbetim vardır anlamaz goşa Babası çingene, kendisi poşa (20) Orada ki tutulursam bir kışa İnem çay aşığı Vecenket'im var	Saatın kalmıştır bir yelkovanı Dağılıp gitmiştir geri kalanı (28) Yapının yıkıldı yoktur tavanı Bir eski şekilde şerafetim var
Vecenket'ten Ahalt yahşıdır hâla Deli gönül ister orada kala (21) Oradan Öğdem'e eğer yol ola Saklar Ahmet Çavuş ne mihnetim var	Şerafet yetmez mi olayım mağrur Adımız söylenir dünyada meşhur (29) Borçludan kalmadı kapıda çamur Ayaklar sesinden çok zahmetim var
Mihnetim yok, Öğdem vergili yerdir Şadut'un adamı gayet hınzırdır (22) Ahot ahalisi er oğlu erdir Ordan Zor'a doğru iradetim var	Zahmetim var kuruttular hakimi Yüklesem bir batman olmaz yükümü (30) Haşa sizden borçlu alsın çükümü Evim takımından bir sepetim var
İradetim günden güne artırdım Araya söz geçti beni itirdim (23) Bütün tüccarları borca batırdım Neml'oğlunda yüz yük matlubatım var	SePETim eskidir bir yeni alsam Kurtulup mihnetten şad olup gülsem (31) Şükrederim on beş günde bir bulsam Arpa ekmeğine kanaatım var
Matlubatım tutmuş dünyayı tamam Pir ü civan eyler bana ihtiram (24) Boynumu kesseler doğru söylemem Yalan söylemekte meharetim var	Kanaatım vardır katıksın nâna Arniçün düşmezim gam ü hicrana (32) Deli gönül borcun nedir yalana Yalan ile ömrüm verdim talana
Meharetim var doğrusu yalana Neyim gider dünya gitse talana (25) Medh etmekle n'olur beni, bilene Taniyanlar bilir ne kudretim var	Huzûri çok yalvar Nebi-zışana Şefaât eylesin ben nâtuvana (33) Şaşırdım ettiğim cürm ü isyana Çok günan eyledim hacaletim var"
Kudretim yok varem gîdem bir yana Züğürtlüğüm gelmez vâsf u beyana (26) Müllis olduğumuz çıktı ayana Şimden geri kime ne minnetim var	

Eserin son bölümünde Huzûrî'nin dokuz adet heceli şiirine yer verilmektedir. Bu bölüme ek olarak Huzûrî'nin ölümüne duyulan üzüntüyle Âşık Efkârî, Posoflu Âşık Müdâmî ve M. Âdil Özder'in kaleme aldığı ağıtlar karşımıza çıkmaktadır. Özellikle M. Âdil Özder'in, Huzûrî'nin ölüm gününü yazdığı 11 hece ölçüsüne sahip ağıdı dikkat çekmektedir. Bu ağıt 3+2 dizeden oluşan toplam 12 benttir; her bendi kendi içinde kafiyelenmiştir (Özder, 2015: 257-258).

Çare yok ölüme, kırılma kalem Yaz da kalsın, satır satır hicranın Huzûrî'mız göçtü, tükenmez elem	(1)	Çektin hayat boyu hicran kahrını Son mesken edindin Artvin şehrini Seyret Kolorta'dan Çoruh nehrini	(7)
Yanıp sızlamakla ne geçer ele Gafur'urrahimden mağfiret dile		Coşkun ruhun baksın karşı dağlara Sakin haset etme kalan sağılara	
Bin sekiz yüz seksen atı velâdet Bin dokuz yüz elli birde nihayet Eylülün yirmi üçünde bil gayet	(2)	Ömrü, bir "geçici gölge" bilirdin "Servet ú sâmanı husrandır" derdin Aklını, fikrini mânaya verdin	(8)
Zor köyünün boyun bursun gülleri Ağıtlar söylesin hazin dilleri		"İrcii" hükmüne uydun çaresiz İlahi buyruğu duydun çaresiz	
Bir ağaçtın her bir dalda türlü bar Aşk ehlince bilinmişti her ne var Sözlerin yayıldı diyar be-diyar	(3)	İrticalin pınar olur çıkardı Coşkun seldin, hızın bentler yıkardı Kaleminden aruz, hece akardı	(9)
Şimdi diller sustu, Coşkun nerede Sen gönüllerdesin, aşkın nerede		Çoruh ilimizde coşkun şairdin Her fasılda üstad, sözde mâhirdin	
Bir kıymettin, kolay eşi bulunmaz İrtical eriydin tarif olunmaz Bir çetin kaleydin kolay alınmaz	(4)	Samimi hislerin kökü derinde Ahbaplık yılları yirmi birinde Sözlerin defterde, yerli yerinde	(10)
Artvin tarihine geçer şöhretin Silinmez hayaldir kalan suretin		Şiirleri yazan kâtibin ben'dim Kimse zor vermedi, istedim kendim	
Meclisinden mahrum kaldı ehibba Saz sustu, neşe yok, her taraf تنها Eski âlemleri kim etsin ihya	(5)	Hayaline bakar ibretlenirim Eserini okur himmetlenirim Hayatını yazar gayretlenirim	(11)
Tarihlerde dünsün, hem de bugünsün Çoruh ili ismin ile övünsün		Seni anlatmaktan âciz kalemim Bir de buna eklenince elemim	
Gurbet kahrı ile candan usandın Aşkın ateşine yandıkça yandın "Küllü men aleyha fân"a inandın	(6)	Hayatını bir gün inceleyeler Ne gün görmüş, ne de gülmüş diyeler İrticalde coşkun selmiş diyeler	(12)
Çaresiz bu hüküm yüceden gelir Ömür bir imtihan, bilenler bilir		Azmî senden alsın manevi kuvvet Cümlemizin sonu budur, bil evet...	

Eserin kendi içinde yer alan ikinci cilt Huzûrî'nin aruzlu şiirlerinden oluşmaktadır. İlk kısımda Huzûrî'nin aruzlu şiirleri hakkında birtakım bilgilere yer verilmektedir. M. Âdil Özder, Huzûrî'nin aruz vezniyle yazdığı şiirlerin ne şekilde eline geçtiğini aktarmakla beraber Hikmet Dizdaroğlu'ndan yardım aldığını belirtmektedir. Özder, ikinci cildin daktilo edilmiş bir nüshasının kendine ve Hikmet Dizdaroğlu'na diğer kopyasının ise Huzûrî'nin oğlu Galip Fikri Coşkun'a verildiğini dile getirmektedir. Verilen bu bilgilerin ardından

Huzûrî'nin doğumundan ölümüne kadar gerçekleşen önemli olaylar ve gelişmeler kronolojik olarak okuyucuya sunulmuştur.

Şairin günümüze gelmiş fotoğrafları oldukça azdır. Eserde Huzûrî'nin M. Âdil Özder'e 1939 yılında M. Fahrettin Kırzioğlu tarafından gönderilmiş kartpostalda bulunan fotoğrafına yer verilmiştir. Yine Huzûrî'nin 1939'da Kars'ta çekilmiş fotoğrafının kalemle çizilmiş bir kopyası mevcuttur. Ayrıca Huzûrî'nin 1948 yılında Sarıkamış'ta çekilmiş olduğu bir fotoğrafı da bulunmaktadır. Çalışmada Huzûrî'nin az sayıda olan fotoğrafları bir araya getirilmiştir. Ayrıca eserde Huzûrî'nin çırağı olan saz şairi Ali Fahri Karabulut'un 1955 yılında şairin mezarını kendi elleriyle yaptığı belirtilmiştir. Mezarın eski ve yeni haline ilişkin fotoğraflar da eklenmiştir.

Bilindiği üzere Huzûrî ve Mustafa Âdil Özder yakın arkadaşlardır. Huzûrî, seyahat ettiği yerlerden M. Âdil Özder'e çeşitli mektuplar yollamıştır. Özder, Huzûrî'nin gönderdiği dört mektubunu ileride şairin hayatına ışık tutacağını düşünerek muhafaza etmiştir. 27 Mart 1943 tarihinde Türk Yurdu dergisinde yayımlanan mektubun aslının fotoğrafları verilmiştir (Özder, 2015: 266-269).

Huzûrî'nin 27 Mart 1943 tarihinde arkadaşı Özder'e İstanbul'dan yolladığı mektup dikkat çekmektedir. Huzûrî, bu mektubunda gurbette neler yaşadığından, ne gibi zorluklarla karşılaştığından ve bu süreçte ne tür edebî ürünler meydana getirdiğinden bahsetmektedir. Mektupta seyahatlerinde yazdığı koşma ve semailere yer vererek kayıtlara geçmesine yardımcı olmuştur.

“Dolaştığım yerlerde şair değil edebiyat merakını izhar eden bir ferde tesadüf edemedim. Var olsun Vilayet-i Şarkıye. Bu merak yine o ulvi toprağa yakışır. Mersin'de iken ve garp vilayetlerini dolaştığımdan müteessiren yazdığım bir koşma ile bir semai takdim ediyorum. Yeni mahsullerim tabii vardır. Fakat artık bunlar görüştüğümüz zaman yazılır” (Özder, 2015: 271).

Ayrıca mektubun dipnot kısmında Ankara'da dönemin dergi ve mecmualarına eleştirisi göze çarpar. “*Gazete sanki okumuyorum. Ankara'nın dergi ve mecmualarını görüyorum, kulübümüze geliyor. Fakat edebiyat oyuncak olmuş. Serbest vezin adlı saçma sapan şeyler. Mana yok, mevzu yok, kafiye yok. Yahu insan bunları matbuata geçirmeden utanır*” (Özder, 2015: 275). Huzûrî'nin ifade ettiği bu cümlelerden hece ve aruz veznine verdiği önemi görmemiz mümkündür. Şairin bilgisi ve yeteneği dikkate alındığında yapmış olduğu bu değerlendirmenin haklılığı ortaya çıkar. Çünkü şiirlerinin tamamına yakını ölçülü ve kafiyelidir.

İkinci cildin asıl meselesi olan aruzlu şiirlerde aşk, gurbet, savaş, toplum düzenine eleştiri gibi konulara yer verilmiştir. Şiirlerinde sıkça karşılaştığımız Sebahat ve Kışver isimli kadınlar Huzûrî'nin âşık olduğu kişilerdir. Aruzlu şiirlerinde de bu isimleri görmemiz mümkün olmuştur.

“Cudâyım nîce demdir Kışver'imden hanümanımdan
Aceb olmaz zemin sarsılsa feryâd ü figanımdan” (Özder, 2015: 390).

Şiirlerinin son kısmında 19 Eylül 1931 tarihinde M. Âdil Özder'e yolladığı bir başka mektubunun arka yüzüne yazdığı terki-i bendi karşımıza çıkmaktadır. Özder'in kendi el yazısıyla yazdığı bir örneğin fotoğrafı da yer almaktadır. Kitabın “Ekler” kısmında Şahver Karasüleymanoğlu'nun arşivinden alınan, içerisinde Aydın Karasüleymanoğlu, Şahver Karasüleymanoğlu, Muammer Demirel, Eyüp Aytekin ve Mustafa Âdil Özder'in bulunduğu fotoğraflar bulunmaktadır. Eserin sonunda Huzûrî'nin adına yayımlanmış kitap, broşür ve makaleler, ölümünden önce ve sonra yayımlanmış gazete ve dergilere ilişkin künyelerin bulunduğu geniş bir bibliyografya çıkmaktadır. Ayrıca şiirlerinde yer alan bazı kelimelerin anlamlarının açıklandığı tematik bir sözlüğe yer verilmiştir.

2.1.7. Artvinli Şairler I- II- III

Folklor ürünlerinin en önemli unsurlarından biri âşıklık geleneğidir. Âşıklık geleneği Anadolu'nun hemen hemen her kesiminde kendini göstermiştir. Artvin ili de coğrafya itibarıyla halk şairleri bakımından zengin bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisi de şair olan Mustafa Âdil Özder, Artvin'de yaşamış şairleri bir araya toplayarak Artvinli Şairler eserini ortaya koymuştur.

Mustafa Âdil Özder'in Artvinli Şairler eseri üç kitap halinde karşımıza çıkmaktadır. Editörlüğünü Doç. Dr. Sedat Bahadır'ın yaptığı bu eserleri Artvin Valiliği Kültür Yayınları tarafından basıma geçmiştir. Kültür Bakanlığı arşivinde bulunan bu eser, “*Satın alınma yayın hakkı MİFAT'ait*” olmak kaydıyla alınmıştır (Bahadır, 2021: 7). Artvinli Şairler- 1. Kitap adlı eserin birinci kitabı “Şairlerin Hayat Hikâyeleriyle Derlenebilen Eserler (1970)” konusuna ayrılmıştır. Birinci kitap 18. ve 19. yüzyıllar içerisinde yaşamış olan şairleri konu almıştır. Eserin başlangıcında 2021 yılının Artvin Valisi Yılmaz Doruk'un, Sedat Bahadır'ın ve Aydın Karasüleymanoğlu'nun ön sözleri yer almaktadır. Ayrıca Mustafa Âdil Özder'in

Millî Folklor Enstitüsü Müdürlüğüne yazmış olduğu dilekçe, Hayrettin Bilgin’in Mustafa Âdil Özder’e yazdığı yazı ve şairlerin yaşadığı yerler ve düşünceler karşımıza çıkmaktadır (Özder, 2021a: 7-12). Artvinli Şairler 2. Kitap, “Şairlerin Derlenebilen Hayat Hikâyeleriyle Derlenebilen Eserler (1970)” olarak 19. ve 20. yüzyılları kapsamaktadır (Özder, 2021b: 7-107).

Artvinli Şairler 3. Kitap, “Âşık Karşılaşmaları (1938-1970)” eseri son kitap olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapta Mustafa Âdil Özder’in âşık karşılaşmaları hakkında görüşleri bulunmaktadır (Özder, 2021c: 3-16). Eserde tek bölüm bulunurken âşıklar arasındaki karşılaşmalar numaralandırılmış halde sıralanmaktadır. Ayrıca karşılaşmaların kiminle yapıldığı ve atışmalardan örneklerine ve bölümlere yer verilmiştir. Eserde, Muhibbî, Şöhretî, Ardanuçlu Cesimî, Keşfî, Murgullu Osman, Mâhirî, Yusufelili İznî, Artvinli Fevrânî, Huzûrî, Efkârî, Azmî, Pervanî ve Âşık Fahrî adlı şairlerin gerçekleştirdiği karşılaşmalar söz konusudur (Özder, 2021c: 17- 377). Eserin son kısmında ise Sedat Bahadır’ın “Sonuç” yazısı ve başka illerden olup Artvinli şairlerle deyişme yapmış âşıkların isimleri sıralanmıştır. Artvinli Şairler adlı üç ciltlik eserinde adı geçen gelenek temsilcilerinin yüzyıllara göre bilgileri aşağıdaki tabloya dönüştürülmüştür.

Tablo 3: Artvinli Şairler (1-2-3) adlı eserde yer alan âşıklar.

Nu	Yüzyıl	Âşık Adı	Mahlası	Yaşamış Olduğu Köy
1	18. Yüzyıl	Molla Selim	Âşık Serveri	Petekli (Cuğu) Köyü
2	18. Yüzyıl	-	Âşık Sıtkî	Petekli (Cuğu) Köyü
3	18. Yüzyıl	-	Asferi	Maden (Hod) Köyü
4	18. Yüzyıl	-	Gülzaroğlu	Maden (Aşağı Hod) Köyü
5	18. Yüzyıl	Mustafa Kaynarî	Âşık Kaynarî	Gümüşhane Köyü
6	18. Yüzyıl	-	Âşık Şirinî	Maden (Aşağı Hod) Köyü
7	18. Yüzyıl	Hasan	Âşık Yarımî	Esenkaya (Zor) Köyü
8	18. Yüzyıl	Sultan	Âşık Dildârî	Esenkaya (Zor) Köyü
9	18. Yüzyıl	-	Âşık Didârî	Veli (Mirye) Köyü
10	18. Yüzyıl	-	Âşık Dildârî	Maden (Aşağı Hod) Köyü
11	18. Yüzyıl	Mehmet Şerif Efendi	Âşık Şerifî	Esenkaya (Zor) Köyü
12	19. Yüzyıl	Yusuf Rufâî	Âşık Rufâî	Maden (Yukarı Hod) Köyü
13	19. Yüzyıl	Derviş	Âşık Derviş	Hızarlı (Hezor) Köyü
14	19. Yüzyıl	Mehmet Efendi	Âşık Mehmet	Esenkaya (Zor) Köyü
15	19. Yüzyıl	Şerif	Âşık Şöhretî	Petekli (Cuğu) Köyü
17	19. Yüzyıl	-	Âşık Şâmilî	Maden (Yukarı Hod) Köyü
18	19. Yüzyıl	Said Efendi	Âşık Said	Maden (Yukarı Hod) Köyü
19	19. Yüzyıl	Kaya Salih	Âşık Muhibbî	Demirkent (Erkinis) Köyü
20	19. Yüzyıl	Esmahan	Âşık Esmahan	Demirkent (Erkinis) Köyü
21	19. Yüzyıl	Kâtip Hüseyin Efendi	Âşık Hayâlî	Hars (Hers) Köyü

Tablo 4: Artvinli Şairler (1-2-3) adlı eserde yer alan âşıklar, devamı

22	19. Yüzyıl	Mehmet	Âşık Yesârî Baba	Murgul
23	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Esrârî	Anaçlı (Ançkura) Köyü
24	19. Yüzyıl	-	Âşık Hicrânî	İncili (Anıç) Köyü
25	19. Yüzyıl	Muhammet	Âşık Muhammet	-
26	19. Yüzyıl	Güli	Âşık Tekmîlî	Oruçlu (Orçuk) Köyü
27	19. Yüzyıl	Mehmet	Âşık Nidasız	Sakalar Köyü
28	19. Yüzyıl	Abdullah	Âşık Abdullah (Abdul)	-
29	19. Yüzyıl	-	Âşık Ervâhî	Maden (Hod) Köyü
30	19. Yüzyıl	-	Âşık Efvâhî	Maden (Hod) Köyü
31	19. Yüzyıl	Mehmet Ali Efendi	Âşık Mehmet Ali	Yukarı Küre Köyü
32	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Osman	Damar (Zansul) Köyü
33	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Mihmânî	Yağcılar (Uşkum) Köyü
34	19. Yüzyıl	Mehmet	Âşık İkrârî	Havuzlu (Okar) Köyü
35	19. Yüzyıl	Mustafa	Âşık Keşfî	Esenkaya (Zor) Köyü
36	19. Yüzyıl	Mehmet Bey	Âşık Kiskimli Nutkî	Alanbaşı (Kiskim) Köyü
37	19. Yüzyıl	-	Barhallı Âşık Ummânî	Altıparmak (Barhal) Köyü
38	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Nihânî	Demirkent (Erkinis) Köyü
39	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Mâhirî	İnanlı (İphan) Köyü
40	19. Yüzyıl	-	Âşık Sadıkî	-
41	19. Yüzyıl	İbrahim Vehbi Efendi	-	Altıparmak (Barhal) Köyü
42	19. Yüzyıl	-	Âşık Meftûnî	Pamukçular (Ohur) Köyü
43	19. Yüzyıl	Muhammet Recâî Efendi	Âşık Recâî	Kocabey (Kuçan/Küçen) Köyü
44	19. Yüzyıl	İsmail Hakkı Efendi	Âşık İsmail Hakkı	Çoraklı Köyü
45	19. Yüzyıl	Mehmet	Âşık Hıfzî	Maden (Yukarı Hod) Köyü
46	19. Yüzyıl	-	Âşık Figânî	Hızarlı (Hezor) Köyü
47	19. Yüzyıl	-	Âşık Kahrî	Hızarlı (Hezor) Köyü
48	19. Yüzyıl	Hasan Tevfik Efendi	-	Kaynarca (Deviskel) Köyü
49	19. Yüzyıl	Mirza	Âşık Devranî	Pamukçular (Ohur) Köyü
50	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Nihânî	Esenkaya (Zor) Köyü
51	19. Yüzyıl	Hafız Mehmet	Âşık Mahcûbî	Maden (Aşağı Hod) Köyü
52	19. Yüzyıl	Yusuf	Âşık Cesimî	Petekli (Cuğu) Köyü
53	19. Yüzyıl	-	Âşık Niyazî	Gökçe (Opiçala) Köyü
54	19. Yüzyıl	Keskin	Âşık Destûrî	Ortaköy (Beta) Köyü
55	19. Yüzyıl	Ali Rıza	-	Bostancılar Köyü
56	19. Yüzyıl	Nimet Efendi Hoca	Âşık Suzânî	Artvin
57	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Rahmânî	Maden (Yukarı Hod) Köyü
58	19. Yüzyıl	Mustafa	Âşık İznî	Esenkaya (Zor) Köyü
59	19. Yüzyıl	Emrullah	Âşık Emrah	Yolüstü (Basa) Köyü
60	19. Yüzyıl	Mustafa Ağa	Âşık Osman-Esrârî	Anaçlı Köyü

Tablo 5: Artvinli Şairler (1-2-3) adlı eserde yer alan âşıklar, devamı

61	19. Yüzyıl	Bekir	Âşık Güldârî	Bulanık (Longuthev) Köyü
62	19. Yüzyıl	Abdullah	Âşık Firâkî	Şalcı (Cüvareb) Köyü
63	19. Yüzyıl	Molla Hâbil	Âşık Hâbilî- Lûtfî	Çoraklı (Karkulup) Köyü
64	19. Yüzyıl	Ali	Âşık Nidâî	Zeytinlik (Sirye) Köyü
65	19. yüzyıl	Molla Bahri	Âşık Şahistanoğlu Bahri	Maden (Yukarı Hod) Köyü
66	19. Yüzyıl	Osman Efendi	Şahistanoğlu Âşık Osman	Maden (Yukarı Hod) Köyü
67	19. Yüzyıl	Ali	Âşık İlhamî	Esenkaya (Zor) Köyü
68	19. Yüzyıl	Süleyman	Âşık Süleyman	Hızarlı (Hezor) Köyü
69	19. Yüzyıl	Osman	Âşık Ummânî	Demirkent (Erkinis) Köyü
70	19. Yüzyıl	-	Âşık Dehânî	Demirdöven (Zemevan) Köyü
71	19. Yüzyıl	Aziz	Âşık Aziz	Barhal Köyü
72	19. Yüzyıl	Süleyman	Âşık Elfâzî	Sakalar Köyü
73	19. Yüzyıl	Arif Hoca	Âşık Ârifî	Pınarlı (Suloban) Köyü
74	19. Yüzyıl	Mehmet	Âşık Sefili Hayranî	Maden (Yukarı Hod) Köyü
75	20. Yüzyıl	Ali Yılmaz	Âşık Fevrânî	Ahlat Köyü
76	20. Yüzyıl	Osman	Âşık Fârikî	Maden (Aşağı Hod) Köyü
77	20. Yüzyıl	İbrahim	Âşık Hulûsî	Alanbaşı (Kiskim) Köyü
78	20. Yüzyıl	Ali Usta	Âşık Ali	Artvin
79	20. Yüzyıl	Mustafa	Âşık İrşâdî	Vezir Köy
80	20. Yüzyıl	Mustafa	Âşık Delikara	Demirkent (Erkinis) Köyü
81	20. Yüzyıl	Habil	Âşık Sefilî	Cevizli (Tibet) Köyü
82	20. Yüzyıl	İbrahim	Âşık İbrahim Pehlivan	Hızarlı (Hezor) Köyü
83	20. Yüzyıl	Bilal Çelik	-	Karaköy (Şavkent) Köyü
84	20. Yüzyıl	Fehmi	Âşık Dildârî	Hamamlı Köyü
85	20. Yüzyıl	-	Âşık Ârifî	Yanıklı (Çığızhev) Köyü
86	20. Yüzyıl	Mustafa Efendi	Mustafa Derya	Esenkaya (Zor) Köyü
87	20. Yüzyıl	Tevfik Bozkurt	Âşık Zuhûrî	Esenkaya (Zor) Köyü
88	20. Yüzyıl	Ali Huzûrî Coşkun	Âşık Huzûrî	Esenkaya (Zor) Köyü
89	20. Yüzyıl	Molla Abdullah	Dur Abdal	Petekli (Cuğu) Köyü
90	20. Yüzyıl	Bilal Fırtına	Bilâl Fırtına	Zeytinlik (Sirye) Köyü
91	20. Yüzyıl	Nebi	Âşık Nebi	Petekli (Cuğu) Köyü
92	20. Yüzyıl	Salih Usta	Âşık Gümânî	Şalcı (Cüvareb) Köyü
93	20. Yüzyıl	Esmâ	Âşık Esmâ	Altıparmak (Barhal) Köyü
94	20. Yüzyıl	Ayşe	Âşık Zâkirî Perna	Ballüzüm Köyü
95	20. yüzyıl	Sona (Suna)	Âşık Ate Sultan	Kapıköy
96	20. Yüzyıl	Abdûlmecit Tokdemir	-	Kocabey (Kuçan) Köyü
97	20. Yüzyıl	Kasım Hafız	Âşık İzârî	Maden (Aşağı Hod) Köyü
98	20. Yüzyıl	Adem Şentürk	Âşık Efkârî	Yolüstü (Basa) Köyü
99	20. Yüzyıl	Kanber	Hatiboğlu	Küplüce Köyü
100	20. Yüzyıl	Şevki	Şairoğlu	Maden (Yukarı Hod) Köyü

Tablo 6: Artvinli Şairler (1-2-3) adlı eserde yer alan âşıklar, devamı

101	20. Yüzyıl	Mahmut	Âşık Mahmudî	Maden (Yukarı Hod) Köyü
102	20. Yüzyıl	Şamil	Âşık Küçük Şamîlî	Maden (Yukarı Hod) Köyü
103	20. Yüzyıl	Mustafa Âdil Özder	Âşık Azmî	Demirkent (Erkinis) Köyü
104	20. Yüzyıl	Ali	Âşık Ali (Geylânî)	-
105	20. Yüzyıl	Ali Fahri Karabulut	Âşık Fahrî	Esenkaya (Zor) Köyü
106	20. Yüzyıl	Muharrem Usta	Âşık Yanar	Maden (Yukarı Hod) Köyü
107	20. Yüzyıl	Mevlüt Yazıcı	Âşık Bülâlî	Maden (Aşağı Hod) Köyü
108	20. Yüzyıl	Halil Halıcı	Âşık Zâhîrî	Demirkent (Erkinis) Köyü
109	20. Yüzyıl	-	Âşık Zihnî	Artvin
110	20. Yüzyıl	Mevlüt Gökalp	Âşık Sefîlî	Havuzlu (Okar) Köyü
111	20. Yüzyıl	Osman Altun	Âşık Gılmânî	Söğütlü Köyü
112	20. Yüzyıl	Gülpaşa	Âşık Yangûnî	Kocabey Köyü
113	20. Yüzyıl	Mehmet Ayık	Âşık İzhârî	Esenkaya (Zor) Köyü
114	20. Yüzyıl	Ahmet Özer	Âşık Özerî	Esenkaya (Zor) Köyü
115	20. Yüzyıl	Dursun Ali	Âşık Deryamî	Şavşat
116	20. Yüzyıl	Yusuf Biber	Âşık Yanarî	Salkımlı (Torgom) Köyü
117	20. Yüzyıl	İbrahim Kara	Âşık Kara	Meşeli Köyü
118	20. Yüzyıl	Mustafa Güler	Âşık Bulanî	Tütünlü (Bice) Köyü
119	20. Yüzyıl	İsmail Çelik	Âşık Pervânî	Havuzlu (Okar) Köyü
120	20. Yüzyıl	Gülpaşa Dursun	-	Veliköy
121	20. Yüzyıl	Mevlüt Akın	Âşık Hacı	Dikmenli Köyü

2.1.8. Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi

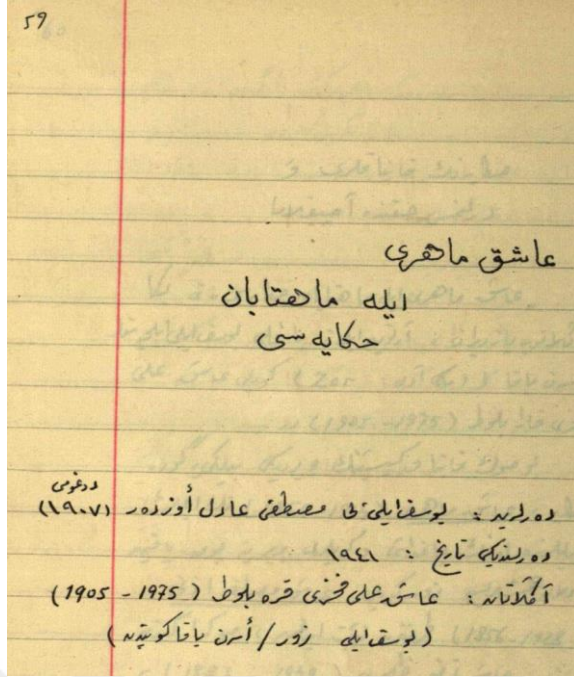
Türk edebiyatının anlatı türlerinden biri olan halk hikâyeleri önemli bir yere sahiptir. Halk hikâyeleri göçebe hayattan yerleşik hayata geçişin ilk ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk hikâyelerinde genellikle aşk ve kahramanlık konuları işlenmektedir. Nazım, nesir veya karışık olarak âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılmaktadır (Alptekin, 2002: 18). Halk hikâyelerinin, masallar, efsaneler, destanlar gibi anlatı türü olduğu bilinmektedir. Bu hikâyeler toplumsal gerçeklik konularını ele alarak halkın dinleme ihtiyacını karşılamaktadır. Halk hikâyelerinin eğitici bir nitelik taşıması yanında halkın boş zamanlarında kahvehanelerde bu hikâyeleri dinleyip kültürel ve entelektüel faaliyette bulunduğu kanısına varılmaktadır (Özdemir, 2019: 28). Bu geleneksel halk hikâyeleri geçmişten günümüze değişen toplum yapısıyla birlikte zamanla realist hikâyelere dönüşmüştür.

Klasik Halk Hikâyelerinden Realist Hikâyelere Geçiş: Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi adlı çalışma isminden anlaşılacağı gibi klasik halk hikâyelerinden realist hikâyelere geçişin bir örneği olarak görülmektedir. Mustafa Âdil Özder'in Artvin folkloru hakkında

çalışmalar yapmış, âşık şiirinin tespitine olduğu kadar zamanın bir bölümünü de hikâyecilik geleneğine ayırmıştır. Mustafa Âdil Özder, âşıklık geleneğinin bir parçası olan halk hikâyelerinin de kaydedilmesini önemsemektedir.

Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi 19. yüzyıl sonlarında Mâhirî tarafından ilk kez Narmanlı Âşık Sümmânî'ye anlatılmıştır. Hikâye bu ilk anlatımdan yüz yıl kadar sonra Mustafa Âdil Özder tarafından derlenmiş olup Arap harfleriyle yazıya aktarılmıştır (Bahadır, 2023: 3-4). Âşık Mâhirî ile Mâhitâbân Hikâyesi metni Mustafa Âdil Özder tarafından 1941 yılında Âşık Ali Fahri Karabulut'tan (1905-1975) derlemiştir. Hikâye, Âşık Mâhirî'nin yaşamının ilk yıllarında aynı çağda yaşadıkları ve köyleri yakın olan Zor köylü Âşık Mustafa İznî tarafından tespit edilmiştir. Daha sonra Âşık İznî, hikâyeyi oğlu Âşık Tevfik Zuhûrî'ye aktarmıştır. Söz konusu hikâyeyi bu âşıkların akrabası olan Ali Fahri Karabulut, Âşık Zuhûrî'den dinlemiştir. Mustafa Âdil Özder, Ali Fahri Karabulut'u arkadaşı Huzûrî vasıtasıyla tanımıştır. 1940-1941 yılı kış ayında Mustafa Âdil Özder, ikinci yedek subaylığı görevini icra ederken Ali Fahri Karabulut da Ardahan'da Yemen Hudut Karargâhında vatani görevini yapmıştır. Bir araya gelen Mustafa Âdil Özder ve Ali Fahri Karabulut, bir sohbet esnasında âşıklardan söz edilirken hikâye konusu açılmıştır. Ali Fahri Karabulut böylece Âşık Mâhirî ile Mâhitâbân Hikâyesini anlatmış, Mustafa Âdil Özder'de hikâyeyi hem dinlemiş hem de kaydetmiştir (Bahadır, 2023: 14-15). Mustafa Âdil Özder, 1966 yılında tanıştığı İlhan Başgöz'e bu eseri verdiğini ve iki yıl sonra iade aldığını belirtmektedir. Hikâyenin yazım işi ise tam olarak 9 Temmuz 1979 tarihinde bitmiştir (Bahadır, 2023: 3-4). Özder, 1977 yılında Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TUYATOK) bürosunda çalışırken elindeki Âşık Mâhirî ile Mâhitâbân Hikâyesini daha derli toplu bir deftere yazıp Ankara Millî Kütüphane arşivindeki yazmalar arasına katmıştır (Bahadır, 2023: 85-86).

Özder'in kendi el yazısıyla kayıt altına aldığı Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi, 2023 yılında Doç. Dr. Sedat Bahadır tarafından basılmıştır. Bahadır hikâyenin metinlerini toplamış, Özder'in el yazısıyla kayıt altına aldığı Arap harfli metnin aktarımını yapmıştır. Defterde hikâyenin yer aldığı bölüm toplamda 138 sayfadan oluşmaktadır. Satırlar sol taraftan kırmızı çizgiyle hizalanmıştır. Defterin 59 ila 198. sayfaları dâhil olmak üzere hikâyenin tam metni yer almaktadır. Defterde hikâyenin başladığı ilk sayfa (59) künye sayfasıdır. Burada hikâyenin adı, derleyici, derleyicinin doğumu, derleme tarihi, anlatıcı, anlatıcının adresi bilgilerine yer verilmiştir (Bahadır, 2023: 81).

Şekil 10: Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi ilk sayfası (59) (Bahadır, 2023: 81).

Bahadır'ın çalışması Artvin'de halk hikâyeciliği, Mâhirî'nin doğumu, âşıklığı ve gurbet hayatı, hikâyenin halkbilimi açısından incelenmesi, hikâyede geleneksel yapıyı bozan unsurlar ve hikâye metninin yer aldığı toplamda beş bölümden meydana gelmektedir. Mustafa Âdil Özder'in derlemiş olduğu Mâhirî ile Mâhitâbân Hikâyesi şu şekilde özetlenebilir: Mâhirî (Osman), Yusufeli ilçesinin İphan Köyünde 1850 yılında doğar. Babasının adı Ahmet'tir. Osman beş sene kadar medrese eğitimi alır. On iki yaşlarındayken annesi vefat eder. Annesinin ölümünden dört sene sonra babasını da kaybeder. Mihriban adındaki ablasıyla kalır. Köyde ahablarıyla oturup sırayla türkü söylemeyi âdet edilmiştir. Türkü söyleyemeyen ise diğerlerine ziyafet vermektedir. Osman daha küçük olduğundan türkü bilmez ve sürekli ziyafet verir. Bir gün rüyasına birkaç derviş girer. Dervişler, Osman'a dileğini sorar. Osman da üç türkü öğrenmek istediğini söyler. Dervişler, Osman'ın eline yeşil kapaklı bir defter verirler. Her satırını bir kere okumasını isterler. O sırada içeriye bir kız girer. Osman gördüğü kıza âşık olur. Dervişler kızı da Osman'a âşık ederler. Kıza tas içinde ak bir su içirirler. Kız da o tasta Osman'a su içirir. Osman birinci kadehi kız aşkına, ikinci kadehi pir aşkına, üçüncü kadehi de Hak aşkına içer. Osman'a Mâhirî, kıza ise Mâhitâbân ismi verilir. Mâhirî, o sırada rüyadan ağzından köpükler gelerek uyanır ve hastalanır. İphan'dan geçen Âşık Muhibbî, Mâhirî'nin hasta olduğunu duyar. Muhibbî, durumu anlar ve vurur sazının teline orada bir deyiş söyler. Bunun üzerine Mâhirî, ilk deyişini söyler. Mâhirî bu olaydan sonra Mâhitâbân'ın aşkıyla günlerini geçirir. Mâhirî bir

gün atını alıp Şirvan şehrine gitmek için yola koyulur. Mâhirî bir tepeden aşır İşhan Köyüne varır. Bir kız görüp Mâhitâbân'a benzetir. Ancak kız Mâhitâbân değildir. Birkaç köye daha gider. Âşık Gâyretî ile atışma yapar. Kars'ta Âşık Kemâlî ile atışma yapar. Burada atışma şiddetlenince Kars'tan ayrılıp Pasin'de bir Ermeni köyü olan Pirtanos varır. Burada Coşkûnî ile atışma yapar. Mâhirî, buradan sonra Türkiye sınırını aşır Acem hududuna geçmiştir. Orada Mirza Han'ın kahvesinde birçok şairle atışmalar yapmıştır. Şairleri deyişleriyle alt etmiştir. Bu atışmalar bittikten sonra Mirza Han'ın kızı Mâhitâbân, Mâhirî ile bir perde ardından atışır. Mâhirî'nin yanında kaldığı bir kocakarı, Mâhirî'ye kadın kıyafeti giydirip Mâhitâbân'ın yanına götürür. İlk defa karşıya gelen sevgililer yedi defa bayılıp ayılır. Sonrasında aynı odada altı ay geçirirler. Mâhitâbân hamile kalınca saraydan kaçmak isterler. Atlarını alıp kaçarken Mirza Han'ın adamları Mâhirî'yi yaralar, Mâhitâbân'ı da babasına götürürler. Mâhirî'yi yolda karşılaştığı Meshedi Abbas adında bir Bezirgân Tahran'a götürüp hastaneye yatırır. Bezirgânın kızı Selfnaz, Mâhirî'ye âşık olur. Mâhirî, Selfnaz'a karşılık vermeyip Şirvan'a doğru yola koyulur. Yolculuk esnasında bir köye sığınır ve deyişler söyler. Şirvan'a varan Mâhirî Mâhitâbân'ın evlendiğini ve Tebriz'e gideceğini öğrenir. Mâhirî bir mektup yazıp Mâhitâbân'a yollar. Mâhitâbân mektubu görünce ağlar. Mâhitâbân, Tebriz yoluna koyulur. Mâhirî de sazını alıp Tebriz'e varır. Tebriz'de yaşlı bir kadınla karşılaşır ve başından geçenleri anlatır. Mâhirî bir mektup yazıp yaşlı kadınla beraber Mâhitâbân'a yollar. Mâhitâbân mektubu okur ve bir mektup da kendisi yazıp Mâhirî'ye yollar. Daha sonra kadın Mâhitâbân'ı alıp evine götürür ve Mâhirî ile buluşturur. Mâhitâbân ve Mâhirî kaçmaya karar verirler. Yaşlı kadın iki âşığa yardım eder. Mâhirî ve Mâhitâbân atlarını alıp kaçarlar. Beş atlı da beraberinde iki âşığı takibe alır. Mâhirî ve Mâhitâbân bir süre sonra yakalanırlar. Beş atlı Mâhitâbân'ı alır ve Tebriz'e götürür. Mâhirî ise memlekete dönmeye karar verir. Tahran'daki Bezirgân Abbas'ın yanına gider. Mâhirî Mâhitâbân'dan ümidini keser. Selfnaz ile evlenmek ister ancak bu süreçte Selfnaz evlenmiştir. Daha sonra memlekete doğru yola koyulup Erzurum'a kadar gider. Erzurum'da Erbâbî ile uzun bir atışma yaptıktan sonra Ohta Köyü'ne gider. Bu köyde Münevver isminde bir kızla evlenmek ister. Münevver'in evlenme isteği yoktur ancak babası kızını Mâhirî'ye vermek ister. Mâhirî, bir aylığına köyüne gider. Uzun zaman sonra köyüne giden Mâhirî büyük bir özlemle karşılaşır. Bir ay sonra Ohta Köyü'ne döner ve Münevver'i evlilik için ikna etmeye çalışır. Münevver de kendisine olan bu ilgi karşısında ikna olur ve Mâhirî'ye âşık olur. Sonrasında ikisi evlenip mutlu olurlar (Bahadır, 2023: 81-363).

Mustafa Âdil Özder, derlemiş olduğu folklorik ürünlerin geleceğe aktarımı için büyük emek vermiştir. Hikâye nazım-nesir karışık bir yapıdadır. Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi muhteva bakımından incelendiğinde geleneksel Türk halk hikâyeciliğinden birçok bakımdan önemli motifler içerdiği söylenebilir. Özder'in derlemiş olduğu bu hikâye, Âşıklık geleneğinin önemli bir icra ortamı olan Artvin coğrafyasında şiirin yanında hikâyelerin de güçlü olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Sedat Bahadır'ın yapmış olduğu bu çalışma, hikâyenin tam metnini ve tahlilini içermektedir. Uzun yıllar boyunca defterler arasında arşivlerde duran halk hikâyesinin gün yüzüne çıkarılarak incelenmesi Artvin folkloru açısından son derece önemlidir.

2.1.9. Şavşatlı Recâî ve Eseri: Hediye-t-ül İhvan

Mustafa Âdil Özder folklor derlemeleri yanında halk âşıklarının ve şairlerinin eserlerini de kopya etmiştir. Şavşatlı Recâî ve Eseri Hediye-t-ül İhvan da bunlardan biridir. Şavşatlı Recâî'nin el yazısı olan ilk nüsha, 1969 yılında Recâî efendinin torunu da olan Hayrettin Tokdemir aracılığı ile Mustafa Âdil Özder'e ulaşmıştır. Özder bu eseri 1969 ila 1970 yıllarını kapsayan bir dönemde daktilo ile iki kopya şeklinde hazırlamıştır (Özder, 1970: 23).

Bu eserin muhtelif kopyaları daha önce yapılmıştır. Mustafa Âdil Özder bu eseri dördüncü kez kopya eden kişidir. Özder şiirleri kopya ettikten sonra sınıflandırmış, eserin girişine notlar almış ve bir değerlendirme yazmıştır (Özder, 1970: 4). Özder'in şair Muhammed Recâî'nin hayatı ve şiirlerini de içine alan bu eseri Hayrettin Tokdemir tarafından sınırlı sayıda ciltlenmiştir (Karasüleymanoğlu, 1972: 32).

Artvin'in Şavşat ilçesinden bir şair olan Muhammed Recâî, 1834-1907 yılları arasında yaşamıştır. Medrese eğitimi almış olan şair orta yaşlara kadar sevdaya dair şiirler yazarken sonrasında din ve ahlaki konularına ilişkin şiirler yazmıştır. Hediye-t-ül İhvan adlı eserde Şavşatlı Recâî'nin hayatı ve yazmış olduğu deyişleri yer almaktadır (Özder, 1970: 26-38). Özder, Şavşatlı Recâî ve şiirleri konusunda şunları söylemektedir: “*Recâî Efendi, Hediye-t-ül İhvânı'na aldığı şiirleriyle çağının hoca şairlerinde görülen temaları başarı ile işlemiş yetenekli bir şair, çevresinin ünlü kişileri arasında seçkin bir yer kazanmayı hak etmiş bir şahsiyettir*” (1970: 38). Şavşatlı Recâî'nin Hediye-t-ül İhvan adlı eseri ayrıca 2023 yılında Ergüven Aslan tarafından yeniden hazırlanmıştır.

2.2.Tarih, Coğrafya ve Diğer Konuları İçeren Kitapları

2.2.1. Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi Artvin İli-I

Mustafa Âdil Özder ve Abdullah Aydın'ın ortak yayını olan “*Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi, Artvin İli-I*” başlıklı eser, 1969 yılında Ankara’da Güneş Matbaacılık tarafından basılmıştır. Mustafa Âdil Özder’in Artvin ile ilgili birçok yayını olmasıyla beraber bu eser de Arvin folkloru için önemli bir yere sahiptir. Özellikle konularla ilgili resimlerle zenginleştirilip açıklamaların yapıldığı bu eserde Artvin özelinde tarih, gelenek, görenek, şiir, vb. konular hakkında Mustafa Âdil Özder ve Abdullah Aydın’ın araştırıp derlediği ve kaydettiği makaleler yer almaktadır.

Eserin sunuş kısmını Mustafa Âdil Özder ve Abdullah Aydın beraber yazmıştır. Yazarlar eserin Artvin ili tanıtımı içeren diğer kitaplardan daha önde olduğunu düşünmektedir. Yazarlar bu durumu eserde yer alan Artvin ile ilgili elliye aşkın fotoğrafa bağlamaktadır. Eserde tarih, gelenek, etnografya, şiir, biyografi gibi konularda yazıların olması ve bu zamana kadar yapılmamış olan Artvin bibliyografya denemesinin bulunması öne çıkan noktalaradır.

Eserin, okuyucular nezdinde değer kazanması ve bu konuda daha fazla çalışma yapmaları için önemli bir kaynak olacağı konusuna değinmişlerdir. Yazarlar çalışmanın okullarda ilgililere ve öğrencilere yardımcı kaynak olarak ışık tutacağı görüşündedir. Kitapta yer alan fotoğrafların fazlalığı birçok konunun türlü türlü yönlerden değerlendirmiş olmasıyla ilgilidir. Ayrıca yazarlar meslektaşlarının bu kitap özelinde görüş, istek ve şikâyetlerini belirtmelerini istemektedir (Özder ve Aydın, 1969: 3).

Eser, Mustafa Âdil Özder ve Abdullah Aydın’ın Artvin’e dair gözlemlerine dayanan yazı ve derlemelerinden oluşmaktadır. Kitabın başlangıcında Artvin tarihi üzerine kısa bilgiler verilmektedir. 1549 yılında Çıldır Atabegleri elinden alınıp Osmanlı Devletine katılarak Livana sancak beyliği kurulduğuna dikkat çekilmektedir. Tanzimat Fermanı’ndan sonra Artvin’in, Livana kazasının merkezi konumunda olduğu belirtilmektedir. Artvin’in anavatana kavuşmasından sonra Ardahan sancağına bağlı Artvin sancağı, merkez olmuştur. 1924 yılında ise sancaklar kaldırılıp vilayetler getirilince Artvin, il merkezi haline gelmiştir. Aradan dokuz yıl geçtikten sonra Artvin ili kaldırılmış olup Rize merkezine bağlı Artvin kazası kurulmuştur. 1936 yılında Artvin, yeni kurulan Çoruh ilinin merkezi olduğu bilgisi

verilmiştir. 1956 yılında ise Çoruh ili ismi Artvin ili olarak değiştirilmiştir ve günümüze kadar bu isimle devam ettiği bilinmektedir (Özder ve Aydın: 1969: 4).

Artvin tarihi yazısından sonra “Artvin Doğasından Bir Örnek” başlıklı bölüm yer almaktadır. Mustafa Âdil Özder, bu yazının Ulus gazetesi muhabirinin Artvin gazetesine verdiği, 13 Ocak gününde gazetenin ilk sayfasında çıktığını belirtmektedir. Haberde, Artvin’de kış ayında bazı ağaçların çiçek açtığından bahsedilmektedir. Artvin’in ikliminden söz ederek bu olayın Artvin için çok da olağanüstü bir durum olmadığı konusu dile getirilmiştir. Özder, bu olaya binaen 1950 yılının kış ayında meyve ağaçlarının çiçek açtığı örneğine değinmektedir (Özder ve Aydın, 1969: 5). Mustafa Âdil Özder, bu yazıyla halk meteorolojisi hakkındaki gözlemlerine başvurmaktadır. Ayrıca bu konudaki bilgisi de dikkate şayandır.

Mustafa Âdil Özder, Artvin ili için önem arz eden önemli şahsiyetlerin biyografilerine de yer vermektedir. Bu önemli şahsiyetlerden biri de Artvinli Ali Rıza Paşa’dır. 1854-1921 yıllarında yaşayan Ali Rıza Paşa, Osmanlı padişahı Vahdettin’in huzurunda Serv Antlaşmasına karşı olduğunu belirten önemli bir devlet adamıdır. 1880 yılında İstanbul’dan Topçu Üsteğmeni olarak mezun olmuştur. Topçulukta yükseköğrenim görmek için dört yıl kadar Almanya’da kalmıştır. Türkiye’ye döndüğü zaman okuduğu mühendishaneye öğretmen olarak atanmıştır. Ali Rıza Bey, 1895 yılında Albaylığa yükselmiştir. Bir yıl sonra Türk –Yunan Savaşında Teselya ordusunda bulunmuştur. Bu savaşta başarılarından dolayı 1905 yılında Orgeneral rütbesiyle İstanbul boğazının savunmasında memur görevinde bulunmuştur (Özder ve Aydın, 1969: 6). 1908 yılında Tophane ve Askeri okullar nazır vekilliği yapmış olup o yıl bahriye nazırı olmuştur. 1911’de Türk-İtalyan savaşında Çanakkale Umum Kumandanlığına atanmıştır. 1912 yılında ise Çatalca Kumandanlığı yaparak son askerlik görevini yerine getirmiştir. Birinci Dünya Savaşında, Mondros mütarekesinde Damat Ferit Paşa’ya: “top da tüfek de vardı, neye harp etmediniz de mütarekeye razı oldunuz” (Özder ve Aydın, 1969: 7) şeklindeki sözleriyle çıktığı bilinmektedir Ali Rıza Paşa, Artvin’in düşman işgalinden kurtulmasından üç ay sonra 1921’de Artvin’de vefat etmiştir. Mustafa Âdil Özder, yazının sonuna doğru Ali Rıza Paşa hakkında bazı anılara değinmektedir. Örneğin, oğlu Fazıl Rıza Atabek’in beyanına göre Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Ali Rıza Paşa’nın ölümüne binaen bir telgraf yolladığı bilinmektedir. “*Vatanımız, babanızın umduğu gibi kurtulur da, hepimiz hâlâs buluruz. Taziyeler, gözlerinizden operim. Mustafa Kemal*” (Özder ve Aydın, 1969: 9). Ayrıca Ali

Rıza Paşa'nın Yusufeli'nin Erkinis köyünden Sıddıka Hanım ile evlendiği bilgisi verilmektedir (Özder ve Aydın, 1969: 9). Mustafa Âdil Özder'in bu tür bilgileri elde etmesi hususu önem arz etmektedir. Bu durum ne kadar iyi bir araştırmacı ve derlemeci olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu yazıdan sonra birkaç fotoğraf açıklamalarıyla beraber verilmiştir. İlk olarak Burada “Yahya Dede Paşa”nın fotoğrafı bulunmakta olup 1878 savaşında Ardanuç Kaymakamlığı yaptığı not düşülmüştür. Ayrıca Asakir-i Muavene Taburu Kumandanlığı görevini yürütmüş olduğunu belirtilmektedir. Yine Artvin’de Orta Mahalle Camisi yanında Çelebi Efendi Çeşmesi’nin eski yazı ile yazılmış taş kabartma kitabesinin fotoğrafı yer almaktadır. Bu kitabede yazılanların çevirisine de yer verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 10). Diğer bir fotoğrafta ise Ahmet Ağa yer almaktadır. Ahmet Ağa, Artvin üzerinden Ardahan’a yapılan baskında dövüşmüş, yaralanarak Ruslara esir düşmüş ve Batum’da idam edilmiştir. Ayrıca Artvin’de Korzul mahallesinde yer alan Salih Bey Cami’nin Kitabesine de yer verilmiştir. Kitabe 4 beyitten oluşmaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 11).

“Sâhib-ül hayrat Salih Bey makamı hayr ola
Hasbe't-en lillâh hizmet fikr edüp vâlâsına.

Mâlımı sarf etti amma yaptı dâr-i âhiret
Sa'yini merhûn ide Hak, Cennet-i âlâsına.

Böyle âsâr-i cemîle itdi mazhar Mustean
Olduğuyçün himmet-i ihlâs ile ukbasına.

Bir lâtif târih dedi Nev'î mücevher harf ile:
Aferin Salih Bey'in bu câmi'-i garrasına” (Özder ve Aydın, 1969: 11).

Sonraki fotoğraflarda Artvin-Şavşat yolu üzerinde, Berta deresinin kıyısındaki köy evi, Livana (Artvin) Kalesi ve Kafkasör Yaylasında Artvin Folklor Derneği'nin oyuncu ekibinin fotoğraflarına yer verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 12-13). Eserin devamında “Kurtuluş Yılından Kalan Bazı Anılar Ve...” başlığı karşımıza çıkmaktadır. Artvin'in düşman işgalinden temizlenmesi 23 Şubat 1337 tarihine denk geldiğini ancak Türk resmi kuvvetlerinin Şavşat ve Artvin kasabalarına girmesi biraz gecikmiş olduğu için ve Rumi takvimle Miladi takvim arasında 13 gün olduğu belirtilmiştir. Bu durumdan dolayı 23 Şubat gününe 13 eklenerek 7 Mart tarihinin bulunduğu değinilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 14).

İngiliz işgali sırasında kimliğini gizli tutarak Türkiye lehine çalışan Filibeli Hilmi Bey'e değinilmektedir. Hilmi Bey, kurtuluş sabahında Ardahan'da Türk bayrağını dikmiştir. Ardahan sancağının mutasarrıflığını yürüten Hilmi Bey, kayınbiraderini de Şavşat kaymakam vekili tayin etmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 14). Kurtuluştan sonra Türk askeri birlikleri Artvin'e girmiş olup bu birliğin kumandanı Şükrü Oğuz'dur. Artvin sancağının ilk mutasarrıf vekili Havalı Kumandanı Albay Eğin'li Ömer Hilmi Gür olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu cephesindeki savaşlarımız zaferle sonuçlandıktan sonra Artvin Havalı Kumandanlığına getirilmiştir. Buradaki çalışmalarıyla kendini Artvin halkına sevdiren Ömer Hilmi, Artvin milletvekili seçilerek şehir için önemli bir şahsiyet olmuştur. Yazıda da bu bağlamda biyografisine yer verilmektedir (Özder ve Aydın, 1969: 14-17). Bu yazından sonra Artvin'in Ardanuç, Arhavi, Borçka, Hopa, Şavşat ve Yusufeli ilçelerine ve tanıtımlarına yer verilmiştir.

Ardanuç, Artvin ilinin en eski tarihli yerlerinden biri olduğu belirtilmektedir. 1500 yıldan ve eski Gevhernik kalesinden söz edilmektedir; kalenin fotoğrafına yer verilmektedir. 1551 yılında Ardanuç, köyleri, Oltu ilçesi ve Yusufeli'nin Erkinis ile İşhan kesimiyle birlikte Ardanuç sancağı kurulduğu aktarılmıştır. Daha sonra Ardanuç kazası örgütüne çevrilmiştir. Kurtuluşun ardından 1945 yılına kadar nahiye olarak Artvin'e bağlı kalmıştır. 1 Ağustos 1945 tarihinde Ardanuç ilçe olmuştur. Ayrıca eserde Ardanuç ilçesinden birkaç kareye de yer verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 18-19).

Arhavi ilçesinin ise Fatih Sultan Mehmed'in Trabzon Rum devletini ortadan kaldırmasıyla Osmanlı'ya katıldığı belirtilmektedir. Tanzimat'tan sonra Hopa kazasına bağlı bir nahiye olduğuna değinilmektedir. Cumhuriyet döneminde Arhavi bir süre Rize iline bağlı olduğu aktarılmaktadır. Arhavi, 1 Haziran 1954 tarihinde Artvin'e bağlanmıştır. Yazının sonunda Arhavi'nin, Arhavi Çay Fabrikasının ve şehrin uzaktan görünümünün olduğu fotoğraflar bulunmaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 21-22).

Borçka ilçesi 1921 yılında Artvin kazasının bir nahiyesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Artvin sancak olunca Borçka'da kaza olarak kabul edilmiştir. Borçka'nın ilçe olması 1928 yılının Haziran ayına denk gelmiştir. Ayrıca Hopa - Borçka arasındaki karayolunun 1933'te Borçka ilçesinde Çoruh nehri üzerine kurulan asma demir köprü'nün 1935'te bittiğinin bilgisi verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 23).

Eserde Borçka'nın Murgul bucağında bulunan Eti Bakır Murgul Bakır işletmesine değinilmektedir. Artvin ili için ekonomik ve sosyal yaşayışa önemli etkileri olan bu işletmenin, çevrede keşfedilen ilk madenlerden olduğu söylenmektedir. 1878 Savaşı sonucunda, Gümüşhane ilinin yerli Rumlarından K r Lazar adında biri, Murgul'da bakır madeni olduğunu duyup arama yapmaya gelmiştir. Lazarof, 750.000 rubleye madeni Kafkas Bakır Kumpanyasına satmıştır. Bu kumpanya yıllar geçtikçe bakırın çıkarılmasındaki verimliliği artırdığı görülmektedir. Ancak Birinci Dünya Savaşında maden çıkarma işi son bulmuştur. İşletmenin bakımsız kalmasına değinilerek makinelerin insanlar tarafından  alındığı belirtilerek bu durum kınanmıştır. Artvin ili 1936 yılında Maden Tetkik Arama (MTA) enstitüsünce Eti Bank'a devredilmiştir. Madenden 1967 yılında iyi gelir elde edildiği hakkında bilgiler verilmektedir ( zder ve Aydın, 1969: 24-27).

Hopa ilçesinin Tanzimat'tan sonra kurulan eski kazalardan biri olduğu belirtilmektedir. 1936 yılında  oruh vilayeti kurulunca Hopa ilçesi buraya bağlanmıştır. Ayrıca Hopa ilçesinden bilgiler verilirken Birinci Dünya Savaşı sırasında ilçede şehit düşen Arhavi Hudut Taburu Kumandanı İbrahim Hakkı Bey'den bahsedilmektedir. Hopa anlatılırken ilçeye ait birkaç fotoğraf eklenmiştir ( zder ve Aydın, 1969: 28-29).

Şavşat, Ahıska (Çıldır) Atabegleri kesiminde yer alırken Osmanlı'nın buyruğu altına girip İslamiyet'i kabul etmiştir. Şavşat sancakbeyi olan Yosebit Bey'in oğulları Müslüman olup yeni adlar edinmişlerdir. Şavşat, İmerhev, Maçahel ve Acara kesimlerine yurtluk ve ocaklık adı altında sancakbeyi olmuşlardır. 1915-1916 yıllarındaki Şavşat – Sahara Savaşı sırasında Şavşat'ta yerli bir h k met kurulmuş olduğu belirtilmiştir. Kurtuluş yıllarından sonra kurulan Şavşat ilçesi, 1921'de Artvin'e bağlanmıştır. 1933 - 1936 yılları arasında Rize merkezinde  oruh ilinin ilçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazının sonunda ise Şavşat'tan fotoğraflara yer verilmiştir ( zder ve Aydın, 1969: 30-34).

Sonraki yazıda Yusufeli'ne dair eski bilgilere değinilmiştir. 1549 yılında Pert-Eğrek kalesiyle beraber ilk Livana sancağı kurulmuştur. Bu sancakbeyliği yurtluk ve ocaklık adı altında yedi sancağa ayrılmıştır. 1877-1878 savaşıdan bir yıl sonra Kiskim kazası, şimdiki Yusufeli ilçesinin ilk merkezi Öğdem olarak belirtilmiştir. Bu merkez 1890 yılından sonra Ersis (Kılıçkaya) köyüne taşınmıştır. 1926 yılında ise merkez tekrar Öğdem'e çekilmiştir. Ayrıca ilçenin Yusufeli adını dönemin Osmanlı Padişahı Mehmet Reşat'ın veliahtı olan Yusuf İzzettin adından aldığı bilgisi verilmiştir. Son olarak 16 Şubat 1950 tarihinde özel bir kanunla  oruh kıyısındaki Ahalt köyü merkez olarak gösterilmiş ve bu merkeze de Yusufeli

adı verilmiştir. Yazıda Yusufeli ilçesinden birkaç fotoğrafa yer verilmiştir. Yusufeli Demirkent Köyü ve İşhan Köyü arasında 2790 metre yükseklikteki Kargıyel Dağının fotoğrafı bulunmaktadır. Bu dağın tepesinde ulu birinin yattığına inanılır ve ziyaret edilip dilekler dilenip adaklar adanmıştır. Bir diğer fotoğrafta da Artvinli Ali Rıza Paşa'nın kayınpederi olan Hacı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın bir görüntüsü bulunmaktadır. Özellikle İşhan Kalesinin bulunduğu bu fotoğrafta Mustafa Âdil Özder'in de bulunduğu görülmektedir. Çalışmada ayrıca Yusufeli etnografyasından birkaç kareye de yer verildikten sonra ilçenin önemli halk şairlerinden Âşık Huzûrî'nin fotoğrafına yer verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 35-41).

Şekil 11: İşhan Kilisesi Kubbe görüntüsü. 1966 yazında çekilen bu fotoğrafta soldan ikinci sırada Mustafa Âdil Özder yer almaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 45).

Artvin'in ilçelerine dair bilgiler anlatıldıktan sonra Abdullah Aydın'ın (İşhanlı) Kanlı Kilise (Yusufeli-İşhan Kilisesi, Efsane, İnanma, Eski Yaşayış ve Gelenekler) adlı romanın kitap tanıtımına değinilmiştir. Bu roman, yörede Kanlı Kilise olarak bilinen yapının tarihçesi ve üzerine oluşturulan efsaneleri ele almaktadır. Eserin tanıtımına başlamadan önce kilisenin bulunduğu İşhan köyünün nerede olduğundan bahsedilmiştir. Bu kilisenin yapılmasını öncelikle Selçuklu Hükümdarı Sultan Alâeddin'in elçisi düşünmüştür. Alâeddin Bey, Tavusker ve Livana kalelerine vergi almaya ve ortamı değerlendirmeye Veliddin Ağa'yı göndermiştir. Veliddin Ağa, İşhan'a gidince oradaki yetersizlik, güçsüzlük ve insanların karşılaştığı engellerden haberdar olmuştur. Bundan dolayı kiliseyi iyileştirmeyi düşünmüştür. Sultan Alâeddin, Keyhus Ağa'yı ve yanında mimar olarak Yağnos Efendi'yi

kiliseyi onarmaları için İşhan’a yollar. Bu kilisenin onarımı sekiz sene sürmüştür (Özder ve Aydın, 1969: 42-44).

Keyhus Ağa görevden ayrılınca kumandayı bir kale kızı eline alır. Elen olarak efsaneleşen bu kız, evlenmek için bir şart koşturur. Kiliseye yakın bir mezarlığın yanından attığı oku kilisenin üzerinden aşırıyla evleneceğini söyler. Ancak kimse bu imtihanı başaramaz, attıkları okun yerine gömülürler. Kıza âşık olan bir genç kilisenin üzerine bir yere oku atınca kiliseye gömülmek zorunda kalmıştır. Gömülen gencin yanında bir ardıç ağacı biter. Aradan seneler geçer, Şerif Bey adında bir genç okunu attığı yeri görmek için atını koştururken bir ağaca çarparak ölür ve bedeni oraya gömülür. Rivayete göre bu yere Ramazan ayının 27. gecesini ışıık indiğı belirtilmiştir. Elen hakkında bir başka efsane daha vardır. Elen, Yahudi bir ustaya âşık olmuştur. Yahudi Kral, kilise duvarından düşen bir taş altında kalarak ölür. Kilisenin Kanlı Kilise adını almasında bu efsaneler etkili olmuştur (Özder ve Aydın, 1969: 45).

Kilise, Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1549 yılında Osmanlıların eline geçer ve cami yapılır. Kilise için anlatılan hikâyelerin köy halkının anlatıları olduğundan bahsedilmektedir. Romanda kilise ve köy halkı arasındaki bağlantının incelendiğı ve açıklandığı konusuna yer verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 45). Kanlı Kilise romanından sonra “Şairler Dilinde Artvin” başlığı adı altında Mustafa Âdil Özder ve Abdullah Aydın’ın derlediğı çeşitli şiirler karşımıza çıkmaktadır. Ömer Bedrettin Uşaklı, Âşık Efkârî, Behçet Kemal Çağlar, Yusufelili Azmî, Abdullah Aydın, A. Mecit Tokdemir ve Şahver Karasüleymanoğlu gibi isimlerin şiirlerine yer verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 48-65).

Bu şiirlerden sonra “Artvinli Şairler” başlığıyla Artvin yöresine ait bazı şairlerin isimlerine ve kendilerine ait birtakım bilgilere yer verilmiştir. Burada Artvinli şairler alfabetik olarak sıralanmış olup toplamda 139 kişinin adına yer verilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 64-84). Artvinli şairler konu başlığından sonra “folklor-tarih” alanları ile ilgili olarak “Eski Giyim Kuşamdan Bir Örnek” adı altında fotoğrafa yer verilmiştir. 1969 yılından elli yıl öncesinde eşrafın yerli giyinişlerini gösteren fotoğrafta yer alan insanların isimleri ve nereli oldukları hakkında bilgiler verilmektedir (Özder ve Aydın, 1969: 85). Ayrıca Birinci Dünya Savaşında Artvin çevresinde mücadele eden resmi ve gönüllü kuvvetlerden iki kumandan bahsedilmektedir (Özder ve Aydın, 1969: 86).

Eserin önemli bölümlerinden biri de “Artvin’le İlgili Yayınlar Bibliyografyası” başlığını taşımaktadır. Cumhuriyetin İlanından önce Artvin iline dair eserlere rastlamak mümkün değildir. Buna bağlı olarak Artvin iliyle ilgili ilk eser, Ustaoglu Mahmut Mithat’ın 1923’te yayınladığı Batum ve Artvin Tarihi’dir. 1900’lü yıllarda Artvin ve çevresinde tarih, coğrafya, sosyal yaşayış, folklor ve halk edebiyatı konularında yayımlanmış eserlere bu kitapta yer verilmiştir. Söz konusu yayınları yazarların soyadları sırasına göre sıralandığı bir bibliyografya denemesi yapıldığı bilgisi verilmektedir. Bu bölümde toplamda 267 yayına yer verilmiştir. Bibliyografyanın sonunda Mustafa Âdil Özder’in “Bir Dilek ve Son Söz” yazısı bulunmaktadır. Özder, Artvin’i tanıtmak için daha çok ve kalıcı çalışmalar yapılması gerektiğine değinilmektedir (Özder ve Aydın, 1969: 87-105). Bu yazının sonunda Artvin’de ya da Artvin konusunda çıkan gazete ve dergilerden bahsedilmektedir. Burada 18 derginin ismine yer verilirken hangi tarihler arasında çıkarıldığı ve kaç sayıdan oluştuğu bilgisi verilmektedir (Özder ve Aydın, 1969: 105-106).

Eserde dönemin Artvin Yüksek Tahsil Talebe Cemiyeti Başkanı olan Aydın Karasüleymanoğlu’nun gazetecilik konulu bir yazısı bulunmaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 107-108). Ayrıca kitabın sonunda “İlimizin Birkaç Konusu Hakkında Bir Röportaj” başlığı karşımıza çıkmaktadır. O dönemin Artvin milletvekili Mustafa Rona ile Artvin ili sorunlarının tartışıldığı bir röportaj söz konusudur (Özder ve Aydın, 1969: 109-114). Ayrıca kitabın sonunda yazarların kısa biyografileri yer almaktadır.

2.2.2. Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları

Mustafa Âdil Özder’in bu eseri, başta sözlü tarih yöntemiyle bizzat sahadan ve literatürden elde ettiği verileri incelendiği önemli bir çalışmadır. Bu kitap, Artvin ilinin kurtuluşunun 50. yılı münasebetiyle kaleme alınmıştır. Kitabın ilk baskısı 1971 yılında Ankara’da faaliyetlerini sürdüren Ay Matbaası tarafından, “Kurtuluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları” adıyla basılmıştır. Bu baskıda yayıncılık işlerini Artvin Tanıtım ve Turizm Derneği yürütmüştür (Özder, 1971). Bu eserin ikinci baskısı Yusufeli Belediyesinin Mustafa Âdil Özder Dizisi adı altında serinin ilk kitabı olarak 2017 yılında yeniden basılmıştır. Altı kitaplık serinin diğer kitapları gibi bu eserin editörlüğünü de Doç. Dr. Sedat Bahadır yapmıştır.

Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları adlı eser Artvin tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Oldukça geniş bir tarih aralığını ele alan eser, yöre tarihine ışık tutmaktadır. Eserin girişinde Sedat Bahadır'ın, Mustafa Âdil Özder'in ve Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği Başkanı Selahattin Çoruh'un kaleme aldığı ön sözler vardır. Ayrıca yöre folkloru konusunda önde gelen isimlerden halkbilimci Aydın Karasüleymanoğlu tarafından bir sunum yazılmıştır.

Çalışmanın girişinde kaleme aldığı ön sözde Sedat Bahadır, Artvin ilinin folklorik açıdan zengin olduğunu ancak yapılan akademik çalışmaların yetersiz olduğuna değinmiştir. Mustafa Âdil Özder'in bu konudaki eserleriyle Kültür Bakanlığı arşivinde nadide eser niteliğinde karşılaştığını belirtmektedir. Sedat Bahadır bu eserin tekrar basılması konusunda karar vermesinde üzerinde çalıştığı bir konunun etkili olduğunu belirtmiştir. Kitaba ilk olarak Artvin İl Halk Kütüphanesinde, Artvin ve çevresi muhacirlik destanları üzerine araştırma yaparken rastladığını ve böyle nitelikli bir çalışmanın yeniden bilim dünyasına kazandırılması gerektiğini düşünerek yola çıktığını belirtmiştir. Bahadır, kitabı basıma hazırlarken, kelime hatalarını düzelttiğini belirtmektedir. Eserin aslını koruduğuna da dikkat çekmektedir (Bahadır, 2017: 7).

Eserde ayrıca müellif Mustafa Âdil Özder'in kaleme aldığı bir ön söz bulunmaktadır. Özder, burada Artvin'in 23 Şubat 1971 yılında Anavatana kavuşmasının 50. yılını kutlayacağı bilgisiyle başlamaktadır. Kaleme aldığı bu eseri bu güne hediye ettiğini belirtmektedir. Özder, bu yazısında kitabın içeriği hakkında birtakım bilgiler vermiştir. Eserinde 1828 yılında başlayan işgaller, göçler, iç olaylar, sürgünler, idamlar ve kurtuluş mücadelelerine değindiğine dikkat çekmektedir. Artvin ve çevre ilçelerdeki savaşın etkilerine ve olaylara da yer verdiğini belirtmektedir. Mustafa Âdil Özder, eserin asıl odak noktasının savaş yıllarında Artvin halkının yaşadığı atmosfer ve çektiği sıkıntılar ile bunlara ışık tutması olduğu görüşündedir. Mustafa Âdil Özder, elde edilen bilgilerin toparlanması ve kaynaştırılmasının zor bir iş olduğunu paylaşmaktadır. Buna bağlı olarak okuyucuların, eserdeki eksiklikleri ve boşlukları hoş görmelerini istemiştir. Özder, araştırma, derleme, bir ürünü ortaya koymanın mana yönünden mutluluk verici olduğunu belirtmektedir (Özder, 1971: 9-10).

Kitapta Artvin Turizm ve Tanıtma Derneği Başkanı olan Selahattin Çoruh'un da bir ön sözü bulunmaktadır. Selahattin Çoruh kaleme aldığı yazısında bu kitapta, Artvin ve çevre ilçelerinde yaşanmış olan savaşların, iç karışıklıkların, göçlerin, işgallerin ve Artvin'in

Anavatana kavuşmasıyla ilgili önemli bilgilerin yer aldığına değinmektedir. Bu bakımdan kitabın Artvin halkının ortak eseri olabileceğini savunmaktadır. Selahattin Çoruh, Mustafa Âdil Özder'in bu eseri Artvin'in kurtuluşunun 50. yıldönümünde Artvin'e armağan etmesini şükranla karşılamaktadır. Serhat şehri olan Artvin'in savaş karşısında verdiği mücadelenin gönüllerde yaşaması gerektiğini savunmuştur. Buna bağlı olarak bu eseri basmanın önemli bir hizmet olduğuna dikkat çekmektedir (Çoruh, 2017: 10).

Kitapla ilgili olarak Aydın Karasüleymanoğlu'nun kaleme aldığı sunumda, savaş sırasında Artvin halkının yaşadığı zorluklar ve işgallerin yöredeki insanları göçe zorladığı belirtilmektedir. Muhacirliğin yöre halkına maddi ve manevi birçok zarar verdiği dikkat çekilmiştir. Yazar, 93 harbinden Artvin'in kurtuluşuna kadar 43 sene tutsaklık yaşayan yöre halkının yaşantısını sadece tarihsel bir bakış açısıyla anlamının güç olacağını savunmaktadır. Buna bağlı olarak Artvin ve çevresi eserinin salt bir tarihi kitap olmadığını dile getirmektedir. Karasüleymanoğlu, eserin halkın direnişini, gönüllü savaşçıları günümüze getiren bir ayna görevi gördüğünü vurgulamaktadır. Artvinli hemşerilerinin çocuklarına bırakacağı önemli bir eser niteliğinde olduğuna dikkat çekmiştir. Eser 1971 yılında basıldığında ilgili birimlere, tez yazan genç araştırmacılara dağıtıldığı vurgulanmıştır. Karasüleymanoğlu, 2017 yılı öncesinde piyasada bulunmayan bu eseri yayına hazırlayanlara teşekkürlerini sunmuştur. Mustafa Âdil Özder'e teşekkürlerini sunarken üstadın özveriyle çalıştığı araştırmacı ve derlemeci kimliğinden bahsetmektedir. Zorlu şartlar altında, at sırtında köyleri gezen, araştırmalar yaparak kitap çıkartan Özder'in tüm maddi zorluklara karşın elinden geleni fazlasıyla yaptığını, yörenin tarihini, folklorunu araştırdığını ve şairlerine de büyük önem verdiğini belirtilmiştir (Karasüleymanoğlu, 2017: 11-12).

Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları kitabı toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde yörede hayatı birçok anlamda etkileyen 1828-1929 Türk-Rus Savaşı tüm ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu bölüm de kendi içerisinde çeşitli alt başlıklara ayrılmaktadır. Bunlar sırasıyla “1828 Ahıska Meydan Savaşı, Türkiye-Rusya Arasında 1854-1855 Savaşı, Savaşın İlanı (1877) ve Rusya İşgalinde Geçen 36 Yıl” başlıklarıdır (Özder, 2017: 14-47).

İkinci bölüm Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) konusuna ayrılmıştır. Burada süreçte yaşananlar ile savaşın sonuçları ele alınmaktadır. Burada doğrudan Artvin'in savaş sürecinde yaşadıkları, şehrin işgali, halkın muhacirliği konuları, dönemin tanıklarının ya da birinci

derece yakınlarının aktardığı verilerle bütün ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Rusya'nın Ermeni ve Gürcü Kuvvetleri, Savaşın Başlaması, Artvin'e Gelen İstanbul Resmi ve Gönüllü Kuvvetlerimiz, Sahara Savaşları, Rusların Artvin Üzerine Taarruzu, Göçmenler ve Muhacirlik, Tortum Savaşları vb. gibi bu konuya ayrılan alt başlıklardan bazılarıdır (Özder, 2017: 65-122).

Eserin üçüncü bölüm “1918-1921 Olaylarına Genel Bakış” başlığıyla belirtilen dönemde yaşanan olayları ele almaktadır. Bu bölümde on altı alt başlık bulunmaktadır. “Brest- Litovsk Anlaşması, Ermenilerin Erzurum ve Erzincan'daki Vahşetleri, Trabzon Muahedesi ve Gürcü Millî Hükümeti, Mondros Mütarekesi, İngiliz İşgali, İslam Gürcistan Meselesi, Nuri (Killigil) Paşa'nın Çevremizdeki Faaliyetleri, Paris Konferansı, Sevr Muahedesi, Ermeni Savaşı, Gürcülerin Batum'u İşgaline Hareketlerine Karşı Acaralılar, Gürcistan Kuvvetlerinin Batum ve Çevrelerimizi İşgali, Türkiye-Gürcistan Arasındaki Siyasî Temaslar, Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma, Batum'u İşgalimiz ve Moskova Muahedesi ile Kurtuluş Gününü Belirten Belgeler konuları işlenmektedir (Özder, 2017: 123-153). Burada ele alınan gelişmeler dikkate alınırsa Rus işgali sonrası Artvin'de yaşananların ele alındığı görülmektedir. Burada Rusların ülkelerinde çıkan ihtilale bağlı olarak şehirden ayrılmaları, ortaya çıkan boşluk ve Ermeni, İngiliz ve Gürcü işgalleri ile millî mücadele sonucunda elde edilen başarılar neticesinde şehrin düşman işgallerinden tamamen kurtarılması incelenmektedir.

Kitabın dördüncü bölümünde verilen şiirler birinci basımda ilk üç bölümün muhtelif yerlerinde verilmiştir. Eserin editörlüğünü yapan Sedat Bahadır bu şiirlerin ayrı bir bölüm halinde verilmesinin eseri daha derli toplu bir görünüme kavuşturduğunu düşünmektedir. Bu bölüme “1878 Savaşı Felaketinin Halk Şairlerimizde Bıraktığı Etkiler ve Duyuşlarından Örnekler” başlığı verilmiştir. Bu bölümde yer alan örnekler şunlardır: Didarî'nin Ağıt Destanı, İsmail Hakkî'nin Ağıt Destanı, Sefilî'nin (Molla Sefil) Destanı, Âşık Ervâhî'nin Destanı, Mehmet Ali Efendi'nin Murgul Destanı, Şavşatlı Muhammet'in Kütük Destanı, Recâî Efendi'nin Şiiri, Posoflu Sefil Hoca'nın Destanı, Mazlumî'nin Nikola Destanı, Kağızmanlı Âşık Esmânî ve Ardahanlı Sarı Hakkî'dan Örnekler (Özder, 2017: 159-177).

Bu çalışmanın önemli niteliklerinden bir tanesi gerek Osmanlı-Rus Savaşının gerekse Birinci Dünya Savaşının Artvin vilayeti açısından önemi vurgulanmasıdır. Eserde, Artvin vilayetinin ne gibi güçlüklerle maruz kaldığı, halkın yaşantısı, sürgün, muhacirlik konuları anlatılmaktadır. Mustafa Âdil Özder'in folklorcu ve edebiyatçı kişilikleri yanında bu eserde

derlemeci kimliğini tarihi süreçlerin aydınlatılmasında kullandığı görülmektedir. Eserin sözlü tarih ve folklor ilişkisinden hareketle Artvin'in yakın tarihini ele aldığı söylenebilir. Bu eserin yazılmasında dönemin tanıkları ve olayı bizzat büyüklerinden dinleyip anlatan kaynak kişilerden istifade edilmiştir. Yazarın Birinci Dünya Savaşı yıllarında henüz küçük bir çocukken ailesi ile birlikte muhacir olarak Çorum'a gitmesi, yolculuk halleri, yörede yaşananlar gibi konulara ışık tutmak istemesi bu eseri hazırlanmasına teşvik edici olduğu düşünülmektedir.

2.2.3. Tarihte Çıldır Atabeğleri ve Torunları

Mustafa Âdil Özder'in *Tarihte Çıldır Atabeğleri ve Torunları* adlı eseri 1971 yılında Erzurum'da basılmıştır. Bu eser hem soy kütüğü hem de tarihte önemli bir yer tutan ailenin tarihçesi niteliğinde bir çalışmadır. Mustafa Âdil Özder, soy kütüğü tutma alışkanlığının var olmasını önemsemekle beraber okullarda bunun için eğitim verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylece Artvin'in yanı başında olan Çıldır Atabeğlerini araştırmaya ve değerlendirme gereği duymuştur. Özder bu eserinde Türk tarihi için önemli gördüğü bir ailenin geçmişini çeşitli yönleriyle ele almıştır. Özder, Çıldır Atabeğlerini kendi kuruluşları ve Türk tarihi için parlak simalar yetiştiren bir hanedanlık olarak nitelendirmektedir (Özder, 1971a: 1).

Mustafa Âdil Özder, bu eseri kaleme alırken Yarbay Murat Atabek'in Ahmet Atabek'e bıraktığı soy listesinden yararlanmıştır. Ayrıca Fâhir Atabek Paşa ile tanışmasının bu esere büyük ölçüde fayda sağladığı belirtilmektedir. Esere başlarken Mustafa Âdil Özder'in Çıldır Atabeğlerinin Alfabetik İsim İndeksi ile karşılaşılmaktadır. Daha sonra Mustafa Âdil Özder'in bir sunuş metni yer almaktadır. Özder, 1966 yılında kaleme aldığı bu yazısında eserini General Fâhir Atabe'e ithaf etmiştir (1971a: 1-4)

Eserin birinci bölümünde Ahıska ve Artvin çevresinin tarihi özetlenmiştir. Tarihçe anlatılırken Gürcistan ve Gürcü deyimlerinin mahiyetine de değinilmiştir. Kitabın ikinci bölümünde ise Çıldır- Ahıska Atabekleri konusu ele alınmıştır. Bu bölümde atabeğler hükümetinin nasıl başladığı hakkında bilgiler verilmiştir. Çıldır atabeğlerinin sülale şeceresi ve biyografilerinden bahsedilmektedir. Eserin üçüncü bölümünde Çıldır eyaleti ve atabeğlilerin sancak beyliği anlatılmaktadır. Burada Osmanlı Devletinde eyalet sistemi ve Çıldır eyaletine dair bilgilere yer verilmektedir. Şavşat-Satlel, Macahel, İmerhev Sancak beyleri isimleri hakkında bilgiler aktarılmaktadır (Özder, 1971a: 8-81).

Eserin son bölümünde Çıldır Atabeglerinin biyografilerine yer verilmiştir. Yazar burada Çıldır Atabeglerinden gelen paşalar ve torunlarının hakkında tespit edebildiği konuları ele almaktadır. Özder, soy kütüğüne göre ilk olarak Sefer Paşa'dan başlayıp son olarak Fâhir Atabek olmak üzere toplamda 47 kişinin biyografisini incelemiştir. Kişilerin adı, ailesi, yaşantısı, tarihteki rolü kaynaklardan istifade edilerek incelenmiştir. Bu bölümde çeşitli belgelerde ve eserlerde yer alan bilgileri doğrudan eserine almıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Sefer Paşa'ya Gönve Kale'de yapılan karşılama törenine ilişkin detaylar bunlardan biridir (Özder, 1971a: 83-84). Esere ek olarak Ali Munis Atabek'in yazdığı "Silsilemiz Medhal-i Tarîhîsî" adlı yazısı bulunmaktadır. Kitabın sonunda ise soy kütüğünün yer almasıyla beraber Mustafa Âdil Özder'in bu eseri kaleme alırken faydalandığı kaynaklara yer verilmiştir (Özder, 1971a: 81-144). Bu eser yerel ve ulusal tarih çalışmalarına da katkı sağlayabilecek oldukça nitelikli bilgiler içermektedir. Yazarın arşiv belgelerini ve konuyla ilgili kaynakları inceleyerek kaleme aldığı bu eser her ne kadar bir sülale şeceresi olarak adlandırılrsa da adı geçen isimlerin tarihsel süreçlerde devlet kademelerinde aldığı görevleri ve sağladığı başarıları detaylarıyla yansıtmaktadır. Bu çalışma Özder'in derlemeci kimliği yanında arşivciliğini, araştırmacılığını ve kaleminin ne denli güçlü olduğunu göstermesi bakımında oldukça değerlidir.

2.2.4. Çoruh-Şavşat

Çoruh- Şavşat, Mustafa Âdil Özder'in 1945 yılında yayımlanan monografik eseridir. Özder'in Şavşat'ta görev yaptığı senelerde hazırlanmış olduğu bir eserdir. Konu olarak tarih, coğrafya, folklor ve halk edebiyatına dair veriler içermektedir. Kitabın kapağına düşülen bir nota bakılırsa bu çalışma Şavşat'ta görevli öğretmenler eliyle hazırlanmıştır. Kitap, Mustafa Âdil Özder'in de görev yaptığı Şavşat Merkez Okulu Kooperatifince yayımlanmıştır. Eserin ortaya konulmasında Mustafa Âdil Özder öncüdür.

Kitapta Şavşat ilçesinin coğrafya bakımından tetkiki yer almaktadır. Şavşat isminin adı ve yeri, bugünkü sınırları ile nüfus bilgileri yer almaktadır. Ayrıca Şavşat ilçesinin arazi yapısı, akarsuları, iklimi, ekonomik durumu, yolları ve taşıtları hakkında bilgiler bulunmaktadır (Özder, 1945: 3- 21).

Çoruh-Şavşat kitabında Artvin’le birlikte bugünkü Şavşat ilçesi hakkında bazı tarihi bilgiler verilmiştir. Burada zamanın Çoruh yerlileri ve Müslümanlığın yayılışı ile ilgili çıkarımlar yer almaktadır. Osmanlı Devleti’nin Çoruh ili ve çevresiyle ilgilenmesi konusuna değinilmiştir. Artvin ilinin Birinci Dünya Savaşı sırasındaki durumu aktarılmaktadır. Ayrıca İngiliz ve Gürcü işgalinden sonra şehrin kesin olarak kurtuluşu el alınmıştır (Özder, 1945: 22-80).

Artvin ilinin tarihçesi aktarıldıktan sonra Bekir Hazar’ın “7 Mart” adlı yazısı karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra Şavşat’ın bazı köylerinin tanıtımları orada çalışan öğretmenler tarafından kaleme alınmıştır. Fehim Kültürel “Balıklı Köyü”, Kanber Algan “Cevizli Köyü”, Mevlüt Tekin “Pınarlı Köyü”, Hesabali Turan “Veliköy” ve Tevfik Cengiz “Yavuzköy” hakkında yazdıkları makalelerde bazı monografik bilgiler vermişlerdir (Özder, 1945: 81-117).

Mustafa Âdil Özder, Çoruh-Şavşat eserinde de halk şiiri konusuna değinmiştir. “Şavşat Halk-Saz Şairleri” başlığı altında Şavşat’ta yaşamış şairlerin bazılarına değinmiştir. Âşıklık geleneğinden kısaca bahsettikten sonra Şavşat’ta yaşamış olan 19. yüzyıl şairlerinden Didarî, Hakkî, Recaî, Firakî’den bazı bilgilere yer vermiştir. Şairlerden sonra ayrıca dönemin hikâyeci âşıklarından da bahsedilmiştir. Daha sonra örnek deyişlerden örneklerle şairler tanıtılmıştır (Özder, 1945: 118-128).

Kitabın sonunda Bekir Hazar tarafından kaleme alınan “Şavşat Millî Eğitimi Kısa Tarihçesi ve İstatistikler” başlıklı yazısında ilçedeki eğitim süreçleri ele alınmıştır. Bu yazıda eğitim veren kurumlar, eğitimin yapılanması ve istatistiksel veriler yer almaktadır. Serde ayrıca Çoruh ili ve Çoruh boyu tarihi üzerine bir bibliyografyaya da yer verilmiştir (Özder, 1945: 129-139).

2.2.5. Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı

Mustafa Âdil Özder, “Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı” başlıklı eseri Artvin’in anavatana kavuşmasının 27. yıldönümü dolayısıyla hazırladığı bir broşür olarak kabul edilebilir. Bu eser 1948 yılında Gürses Basımevi tarafından yayımlanmıştır. Eserin tam adı “*Ana Vatanın Göz Bebeği: Türk Çoruh’ta Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı*” şeklindedir. Kitabın kapağında Şavşat Belediye Binasının fotoğrafı yer almaktadır. Mustafa

Âdil Özder için Çoruh, önemli bir yerdir. Çeşitli nedenlerle Artvin'den uzak kaldığı dönemlerin borcunu ödemeye kendisini adanmıştır. Özder eserinde Artvin'in düşman işgalinden kurtuluşunu genel çerçevesiyle anlatmıştır. Bir tarihçi olmadığını dile getiren Özder, tarihin kapılarını aralayıp elimizdeki bu konu başlığını tarihsel açıdan incelemeye çalışmıştır.

Mustafa Âdil Özder eserinde “Yabancı İdarelerden Kurtulma ve Anavatana Kavuşma Konusuna Giriş” ve “Türk-Çoruh” başlıklarında genel hatlarıyla Artvin tarihini anlatmaktadır (Özder, 1948: 5-11). Bir sonraki başlıkta “Üç Sancak (Elvie-i Selâse) Anavatandan Nasıl Koparılmıştı?” konusu ele alınarak bu sorunun cevapları verilmiştir. Ayrıca bu başlık altında yerli halk şairlerimizin Osmanlı-Rus Savaşı için söylediği ağıtlardan örnekler verilmiştir. Burada Âşık Didâri'nin “Kütük Destanı” adlı şiirinden birkaç dördlük bulunmaktadır. Bu şiirden sonra Murgullu halk şairi Mehmet Ali'nin Murgul'u konuşturduğu bir destan da yer almaktadır. Ayrıca Ardahanlı Hakkı'nın Ardahan Ağıdı ve Şavşatlı Mecit Tokdemir'in de bir şiiri de bu bölümde yerini almıştır (Özder, 1948: 12-21).

Eserin bir diğer başlığında “Birinci Dünya Harbinde Bölgemizde Neler Oldu?” sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Burada Artvin ve çevresinde Birinci Dünya Savaşında neler olduğunu, savaşın şehirde nasıl bir etki bıraktığını ve ilk kurtuluş meşalesinin nasıl yakıldığı konularında bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu başlık altında Şavşatlı halk şairi Firakî'nin muhacirlikle ilgili yazmış olduğu bir ağıt yer almaktadır (Özder, 1948: 22-33). Dördüncü başlıkta ise Artvin'in ikinci kurtuluşu ve bu durumu hazırlayan olaylara ışık tutulmuştur (Özder, 1948: 33-34). Eserin beşinci başlığında “Mondros Mütarekesi ve Sonuçları” ele alınmıştır. Bu bölümde Âşık Efkârî'nin bir ağıtına yer verilmiştir (Özder, 1948: 35-36). Ayrıca “İngilizlerin Çekilmesi-Gürcü İşgali” ile “Son Kurtuluş ve Kesin Olarak Anavatana Kavuşma” konuları da ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır (Özder, 1848: 40-42). Eserin sonunda Mustafa Âdil Özder'in “Sözlerimizi Bitirirken” adlı bir yazısı ve faydalandığı kaynaklar yer almaktadır (Özder, 1948: 43-47). Genel olarak değerlendirildiğinde bu eserin Artvin tarihini ve şehrin başından geçen işgal olaylarını anlattığı söylenebilir. Özellikle Osmanlı-Rus Savaşları ile sonrasında yaşananlar, halkın çektiği sıkıntılar ele alınmıştır.

2.2.6. Yakın Yurt

Mustafa Âdil Özder, *Yakın Yurt* kitabını Artvinli öğrencilere yakın çevrelerinin coğrafya, tarih, edebiyat gibi konularını öğretmek amacıyla kaleme almıştır. Eserin ilk baskısı 1950 yılında Vakit Matbaası tarafından yapılmıştır. Eserin asıl adı “*Çoruhlu Öğrencilerimiz İçin İlkokul Programlarına Göre Hazırlanmış Yakın Yurt Yaşama ve İş Kitabı*” olarak bilinmektedir. Özder, Artvin Gazi Okulu öğretmeni iken bu kitabı yazma gereği duymuştur. Öğrencilerin yakın çevresini öğrenmelerinin önemine vurgu yaparak yakından uzağa bir öğrenme modeli ortaya koymuştur.

Eserde öğrencilere öneriler, ödevler, inceleme soruları, açıklamalar, hikâye örnekleri, aritmetik problemler gibi eğitici ve öğretici unsurlar yer almaktadır. Birinci bölümde Artvin ili örnekleri de vererek bir yerin adı ve kuruluşu, yurdun engebeleri, iklimi, akarsuları ve durgun suları, nüfusu, kasaba ve şehirleri, kıyıları, toprağı ve tarımı, ormanları ve madenleri, endüstrisi ve ticareti, eğitim ilerleyişi, yolları, iskeleleri gibi konuların açıklamaları yapılmaktadır. Eserde yer alan her konu ile ilgili tanımlar ve çeşitli açıklamalar bulunmaktadır (Özder, 1950: 5-24).

Yakın Yurt kitabının ikinci bölümü “İlimizin Coğrafyası” adıyla karşımıza çıkmaktadır. Burada, birinci bölümde aktarılan bilgiler Artvin ili özelinde ele alınmıştır. Ayrıca bölümde şema, harita, grafik, okuma metni, ezber niteliğinde ödevler, anlamı bilinmeyen kelimeler ve anlamları, bilmeceler, atasözleri ile derleme ödevleri mevcuttur (Özder, 1950: 25-86). Böylece Mustafa Âdil Özder, folklor konularına da bir coğrafya kitabında da yer vermektedir. Ayrıca Artvin iline ait birçok fotoğrafa yer verilerek eser zenginleştirilmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde “Çevremiz Tarihinin Özeti” başlığı yer almaktadır. Burada Artvin ilinin kısa tarihine değinildikten sonra şehirde yaşamış önemli şahısların isimlerinden ve yaşamlarından bahsedilmektedir (Özder, 1950: 87-97). Eserin dördüncü bölümünde yer alan “Toplumsal Yaşayışımızdan Bazı Konular” başlığında Artvin ilinde halk arasında yardımlaşma (imece-meci), yaylaya çıkış, sıra türküleri, karşılaşmalar, düğünler, çalgılar, oyunlar, askere gidiş ve gurbete gidiş gibi konulardan bahsedilmektedir (Özder, 1950: 98-104). Son bölümde öğrencilerin kendilerini test etmesi için doğru-yanlış soruları bulunmaktadır (Özder, 1950: 105). Mustafa Âdil Özder’in Yakın Yurt adlı eseri, yöreyle ilgili bilgileri içermesi yanında öğrencilere derslerinde yardımcı bir çalışma kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapta öğrenciler için birçok bilgi, öneri ve görev söz konusudur.

2.2.7. Resimli Artvin İli Bilgileri: Öğrencilere İlkokul Programlarına Göre

Mustafa Âdil Özder'in “*Resimli Artvin İli Bilgileri: Öğrencilere İlkokul Programlarına Göre*” adlı eseri ilkokul öğrencilerine bir kılavuz olarak hazırlanmıştır. 23 Şubat 1969 tarihinde basıma hazırlanan eser ancak 1971 yılında Ay Matbaası tarafından basılmıştır. İçerik olarak bu kitabın Mustafa Âdil Özder'in *Yakın Yurt* adlı eseriyle birtakım benzerlikler taşımaktadır. Yakın Yurt kitabının basımı belenenden daha fazla rağbet görmüş olup bu eser onun yerine hazırlanmış bir çalışmadır (Özder, 1971b: 5). Artvinli öğrencilere şehirlerini tanıtmak amacıyla hazırlanmış yardımcı bir kitaptır. Özder, gerek yetişkinlere gerek öğrencilere dönük hazırladığı kitaplarıyla toplumun her kesimine hitap etmeye çalışmıştır.

Şekil 12: Resimli Artvin İli Bilgileri Ön Kapağı

Eser öğretici bir dille yazılmış olup Artvin ili genel çerçevesiyle anlatılmaktadır. Kitabında Artvin için genel bilgiler, Artvin'in bitki örtüsü, yeryüzü şekilleri gibi coğrafi bilgilere yer verilmektedir. Ayrıca Artvin'in nüfusu, yetiştirilen tarım ürünleri, ticaret faaliyetleri gibi bilgiler aktarılmaktadır. Artvin'de bulunan eğitim kurumları ve bunların önemine vurgu yapılmaktadır. Artvin ve ilçelerinin tarihlerine dikkat çekilmektedir. Artvin'de bulunan yardım kurumları hakkında bilgiler verilmektedir. Artvin'i güzelleştirme ve turizm konularına değinilmektedir (Özder, 1971b: 3).

Eserin genel olarak hazırlandığı dönem için öğrencilere yönelik eğitici ve öğretici bir yönü olması, bilgiye ulaşımın zor olduğu süreçler açısından bakıldığında oldukça değerlidir. Bir dönem için merak edilen konuların öğrenilmesinde ansiklopedilerin işlevsel olarak kullanıldığı düşünülürse, bu eser, özellikle yakından uzağa eğitim yaklaşımları açısından öğrencileri ilk olarak kendi şehirlerini tanımalarına fırsat sağlayacak bir çalışmadır.

2.2.8. Her Yönüyle Erkinis

Her Yönüyle Erkinis adlı çalışma Mustafa Âdil Özder ile Ali Özer'in ortak yayımıdır. Bu eser, Artvin ilinin Yusufeli ilçesinin Erkinis (Demirkent) Köyü'nün monografisinin içermektedir. Kitabın yazılma hikâyesi genel hatlarıyla şöyledir: Mustafa Âdil Özder ve Ali Özer farklı yıllarda Erkinis'te doğmuş ve yaşamışlardır. Ali Özer, bir düğünde karşılaştığı ahababı Kemal Karakaş'a Erkinis Köyünü tanıtan bir kitap yazmak istediğini söyler. Ancak Karakaş böyle bir kitabın Mustafa Âdil Özder tarafından yazıldığını söylemiştir. Mustafa Âdil Özder, yazdığı Erkinis Köyü ile ilgili bilgileri öğrencisi Aydın Karasüleymanoğlu'na vermiştir. Ali Özer, Kemal Karakaş aracılığıyla Özder'in kaleme aldığı kitabın taslak metnine ulaşmıştır. Her Yönüyle Erkinis adlı çalışma Mustafa Âdil Özder'in Erkinis Köyü ile ilgili yazmış olduğu bilgileri tamamlama adına önemlidir. Kitap iki yazarlı bir çalışma olup hangi yazarın eserin hangi bölümüne katkı yaptığı ön sözde belirtilmiş olsa da kitabın içerisinde bu durumu ortaya koyan bölümler karşımıza çıkmamaktadır (Özder ve Özer, 2011: 1). Bu eserde yazarlar Erkinis köyünün tarihi, yaşam şartları, düğünler, el sanatları, Erkinis folkloru, tarım ve hayvancılık, köy ekonomisi, yardımlaşma, batıl inançlar, ev yapıları, yemekler vb. gibi birçok konuya değinmektedir. Ayrıca eserin sonunda bu konular hakkında birkaç fotoğrafa yer verilmiştir (Özder ve Özer, 2011: 422). Bu eserin yazarın yaşama gözünü açtığı kendi köyünü her yönüyle tanıtmaya bakımından önemli olduğu söylenebilir.

2.3.Şair Kimliğini Yansıtan Kitaplar

2.3.1. Yusufelili Azmî: Mustafa Âdil Özder'in Şiirleri

Mustafa Âdil Özder, derlemeci, araştırmacı ve incelemeci kimlikleri yanında Azmî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Azmî ve bu sözcükten türetilmiş mahlaslar kullanmaktadır. Erkinisli Azmî'nin hem hece hem de aruz ölçüsüyle şiirler yazdığı bilinmektedir. Şiirlerinde genellikle 8'li, 11'li, 14'lü ve 15'li hece kalıplarını kullanmıştır. Mustafa Âdil Özder'in şiirlerini bir araya toplayan Hayrettin Tokdemir'in "Yusufelili Azmî" adlı eserde 8'li dokuz, 11'li elli beş, 14'lü dört, 15'li iki şiiri bulunmaktadır. Dokuz tane aruzlu şiiri, birkaç tek dördlüğü ve vezn-i aher kıtası bulunmaktadır. Azmî'nin irtical yeteneğinin gelişmiş olduğu diğer âşıklarla karşılaşmalarında söylediği deyişlerden belli olmaktadır. Çevresinde yetişmiş birçok âşıkla âşık atışması yapmıştır (Tokdemir, 1995).

Mustafa Âdil Özder, şairliğinin ilk dönemlerinde klasik edebiyat konulu şiirler yazmıştır (Özdemir, 2023a: 628). Şiirlerinin hepsinde başlık bulunmamaktadır. Hayrettin Tokdemir, başlık olmayan şiirlere, şiirin konusuna uyacak başlıklar koyduğu bilinmektedir (1995: 13). Özder, her şiirinde mahlasını kullanmamış olup şiirlerinde mecaz, kinaye, istiare, irsal-i mesel gibi söz sanatlarına yer vermiştir.

Erkinisli Azmî şiirlerinde aşk, tabiat, gurbet, göç, toplumsal sorunlar, hasret, öğüt, ağıt, eleştiri, sövmece, dağlar, sosyal konular, geçim sıkıntısı, kahramanlık, inanç, fakirlik, şanssızlık, Çoruh, düşman, ölüm, dünyanın geçiciliği gibi konuları işlemiştir. Şiirlerinde yerel ağzı kullanmış olup atasözleri ve deyimlere de yer vermiştir. Özder, şiirlerinde çevresinde yetişmiş, tanıştığı, arkadaş olduğu âşıklara sıkça yer vermiştir. Şiirlerinde yaşamından ve ona dair birçok bilgiden de bahsetmektedir.

Mustafa Âdil Özder, görüldüğü üzere birçok konuda şiirler yazmıştır. Şairlik konusunda yetkin olmasına rağmen bu konuda alçakgönüllü davranmıştır. Özder, alçakgönüllülüğünü şu dizelerle ifade etmektedir:

"Aldanıp Azmî'ye şair demeyin yanlış olur
Çünkü nazm ile izhar-ı belagat edemem" (Tokdemir, 1995: 24).

Mustafa Âdil Özder'in hem öğrencisi hem de manevi oğlu olarak söz ettiği Aydın Karasüleymanoğlu'nun yazmış olduğu "43. Hizmet Yılında Türlü Yönleriyle M. Âdil Özder" eserini okurken kaleme aldığı "Kendimce" şiiri aşağıda yer almaktadır:

“Çağ çağ resimlerin konmuş kitaba
Fayda ne? Her bakış üzü de bekle.
Bir coşkun ırmaktın, durgun göl oldun
Akma, ne var biraz süzü de bekle.

Farz et geçen yıllar hemen şu anmış
Ne var sanki ömür çayı revanmış
Bunca çağdaşların güçer kervanmış
Sende art sıraya düzü de bekle.

AZMÎ felek bilmez henek-şakayı
Çare yok eline verdin yakayı
Sarıl çek sırtına küflü hırkayı
Çekil tenhâlâra büzü de bekle” (Tokdemir, 1995: 57).

Mustafa Âdil Özder, doğduğu Erkinis köyüne bir destan yazmıştır. 1966 yılında 11’li hece ölçüsüyle yazmış olduğu “Erkinis Köyüne Destan” toplamda 8 dörtlükten oluşmaktadır. Söz konusu destan örneğine aşağıda yer verilmiştir (Tokdemir, 1995: 59-60).

Görestim sılayı söyledim destan Gönül ister gidip dur Erkinis'te. Dünya savaşında erce savaşan Vardı nice koçak er Erkinis'te.	(1)	Yaylaları vardır sütlü, kaymaklı Yemekleri çiçek kokar, kuymaklı Kız, gelini açık gezmez, yaşmaklı Açıklık sayılır ar Erkinis'te.	(5)
Pehlivanlar çıkmış demir bilekli Halkı korku bilmez çatal yürekli Çalışır kadın, kız, erkek sürekli Geceyle gündüzler bir Erkinis'te.	(2)	Sor da öğren, daha neler var diye Gözünü korkutma yollar dar diye Uçurum, yokuşlu, iniş, yar diye Biraz da bedeni yor Erkinis'te.	(6)
Oğuz atalardan nice bir eser Yeraltı mahzenler, karnaguş evler Tandır başı, masal, periler, devler Git hem dinle, hem de gör Erkinis'te.	(3)	Yerli yemekleri ağırtmaz dişi Katmer, kebab, lokum, cergebaz, bişi Konaklarda sıra görür her işi Geline bunları sor Erkinis'te	(7)
Dinle, gör neler var yüzyıllar öte Kımmış göçüp gelen bu memlekete Tandırılardan çıkar buğulu kete Gelenler bayılır, yer Erkinis'te.	(4)	Ustalardan Âşık Muhibbî ozan O'ymuş çok âşığın fendini bozan Kimi koşma, kimi destanlar yazan Bir de AZMÎ derler, var Erkinis'te.	(8)

Mustafa Âdil Özder, hem arkadaşı hem de Artvin’in önemli halk şairlerinden olan Âşık Huzurî’nin ölümünden sonra da bir şiir kaleme almıştır. Özder duygularını ifade ettiği “Figan Vardır” başlıklı bu şiirini 8’li hece ölçüsüyle yazmıştır. Toplamda yedi dörtlükten oluşan bu şiiri Huzurî’nin ölümünden duyduğu üzüntü üzerine ve cenazesinde bulunamadığı için yazmıştır. Figan Vardır başlıklı şiirin dörtlükleri aşağıda yer almaktadır (Tokdemir, 1995: 42-43).

“Bülbül uçtu gülistan boş
Aşk bezminde noksan vardır (1)
Huzuri’imiz göçtü eyvah
Cümlede ah aman vardır

Köyünde bağ, bahçe, bostan
Yas tutmakta her bir insan (5)
Yaşlar döküp hep ağlayan
Matem içre her yan vardır.

Kendi kolorta sırtında
Çocukları öz yurdunda (2)
Zor köyünün her ferdinde
Dayanılmaz fıgan vardır.

Cemaatin dört kişiden
Bu hale şaştı işiden (6)
Bir sen oldun böyle giden
Bil ki nankör zaman vardır.

Bilmişti, gün kaldı pek az
Mâna ile kıldı namaz (3)
Son deminde sena, niyaz
Nasip eden rahman vardır

Nerde yazın, kimde kalem
Sazın susmuş çeker elem (7)
Gözlerimden eksilmez nem
Dostun AZMÎ giryan vardır

Zor Köyünde yollar ince
Boylamıştın nice nice (4)
Seni sorar gündüz gece
Genç, ihtiyar insan vardır.

Mustafa Âdil Özder, nazım şekli bakımından birçok destan kaleme almıştır. Bu destanlar arasında 11’li hece ölçüsüyle yazdıkları dikkat çekicidir. Özellikle 40 dörtlükten oluşan “Muhacirlik Destanı” önem arz etmektedir. Bilindiği üzere Mustafa Âdil Özder, Rusların Artvin’i işgali sırasında Artvin ilinden Çorum’un Sungurlu ilçesine göç etmek zorunda kalmıştır. Söz konusu bu göç durumunu anlattığı bir destan olarak karşımıza çıkmaktadır. Özder, yaptıkları göç sırasında çekilen açıkları, yaşanan sıkıntıları incelikleriyle anlatmıştır. Muhacirlik Destanına ait bazı dörtlükler aşağıda verilmektedir:

“Dinleyin dünyanın vâsf-ı hâlini
Otuz birde düştük nice fığana.
Halk olan meydanda döktü malını
Muhtaç oldu bir den, bir lokma nâna.

Dağıldı meydanda hep pılı-pırtı
Herkeste var idi bir sürü hırtı
Nicelerin yere serildi sırtı
Yalın kat yorganla girdi meydana.

Kaçıştı bir yorgan, üç cicim alan
Kendi helâl malı sanırsın talan
Mirasa kondular geride kalan
Sanırsın biz bizi geldik talana.

Talan eylediler lenger, tavayı
Bir bir dolaştılar yurdu, yuvayı
Çalınca yukardan saldat havayı
Dediler uğradık büyük ziyana” (Tokdemir, 1995: 48).

Mustafa Âdil Özder'in şiirlerinde toplumsal sorunlara değindiği bilinmektedir. 11'li hece ölçüsüyle yazılmış olan aşağıdaki şiir dördlük ve ikilik şeklinde bentlerle kuruludur. Bu şiir, 1969 yılında soğana gelen zama istinaden yazılmıştır. *Soğan Destanı* adlı şiirinden iki bent örnek olması açısından verilmiştir:

“Savul ey müşteri, soğandır gelen
Sebzelerin şahı, sultandır gelen
Göstermez yüzünü, nihandır gelen
Göz yaşartır âh-ü figandır gelen.

Pazarlarda ünlü pehlivandır bu
Soyguncu, eşkıya, kahramandır bu.

Yanına yaklaşma haddini tanı
Parlatır gözünü, yutar bakanı
Soyar kendi gibi, yırtar yakanı
Zor korursun bomboş kalan çantanı

Çağlar boyu adı Başsoğandır bu,
Kuru derler ama, yaş soğandır bu” (Tokdemir, 1995: 105).

Mustafa Âdil Özder'in günlük hayatla ilgili türlü meselelere yer verdiği 18 dördlükten oluşan “Tekerleme Destanı” da dikkat çekmektedir. Eleştiri amaçlı yazılan söz konusu destana dair birkaç dördlük aşağıda yer almaktadır (Tokdemir, 1995: 71).

“Destanım var bilmeyene bildiren
Dosta düşman gayre yardır diyemem. (1)
Benliğini satan, koltuğa giren
Talihsiz bahtı yardır diyemem.

Bağımsız ülkeye denilmez esir
Çocuksuz kimseye söylenir kısır (2)
Acayip huyum var sözünde musır
Karaya ak, yoka vardır diyemem.

Kışın açık yerde yatılmaz derim
Çok çalışsam yazın kurumaz terim (3)
Helal kazanırım, rahatça yerim
Kolay işe asla zordur diyemem.

Bilirim, başından kokarmış balık
Durmam karışır biraz ortalık (4)
Bilmediğim şeyi veremem salık
Çalbadara veznedardır diyemem.”

Mustafa Âdil Özder'in şiirlerinde şairlere de yer verdiği bilinmektedir. Örneğin Âşık Efkârî'ye yazmış olduğu üç dördlükten oluşan “Gezen Şairim” adlı bir şiiri bulunmaktadır. Bilindiği üzere âşıklar gelenekte pirden aldıkları himmetle diyar diyar gezmekte, çeşitli vesilelerle gurbete çıkmakta, rakipleriyle yarışmakta, sanatlarını pazarlamaktadır. Bu konularla ilişkili olması bakımından bu şiir ayrıca önemlidir:

“Desturunu almış pirlar katında
Aşk bilmecesini çözen şairim.
Gam yüküyle hicran sahralarında
Ezik, yorgun argın gezen şairim.

Âşıklara kaygı çekmektir esas
Madem bu yoldayız hemdemimiz yas
Barbaroslar gibi yelkeni atlas
Aşkın deryasında yüzen Şairim.

Geçen civan çağlar hatırdan gitmez
Halimiz sormağa kimse cehd etmez
AZMÎ, ahvalimiz yazmakla bitmez
Gayret sana düştü özen şairim” (Tokdemir, 1995: 80).

Mustafa Âdil Özder’in mektup niteliğinde şiirleri de bulunmaktadır. Özder’in bu türde şiirlerine bakıldığında birçok örnekle karşılaşılır. Özder başta A. Mecit Tokdemir ve Âşık Efkârî gibi şairlere mektup içerikli şiirler yazmıştır. Âşık Efkârî’ye yazdığı “Gören Yok” şiiri aşağıda verilmiştir (Tokdemir, 1995: 67).

Yamana yetisti Savset’in işi
Görülecek işler bitse gören yok. (1)
Hiç kimse görmemiş böyle gidişi
Çakallar tilkiyi gütsse gören yok.

Çoğunun çirkefte bulâşık eli
Kiminin fitneye alışık dili (2)
Kimi düzgün gitmez, eğilmiş beli
Doğrular düzgünce gitse gören yok.

Fark eden yok satan kimdir, alan kim
Anlayan yok batan kimdir, çalan kim (3)
Gözler görmez yiten kimdir, bulan kim
Cevher yere düşüp yitse gören yok.

Dalkavukluk soda kadında, erde
İlaç kâr eyler mi bu uyuz derde (4)
Bir akıllı çıkıp AZMÎ bu yerde
Doğru yol işaret etse gören yok.

Mustafa Âdil Özder, Azmî mahlasıyla birçok Artvinli âşıkla da karşılaşmalarda bulunmuştur. Âşık Efkârî, Âşık Müdâmî ve halk şairi A. Mecit Tokdemir vb. kişilerle atışmalar yapmıştır.

Âşık Efkârî ve Azmî Atışması: (Karasüleymanoğlu, 1972: 26).

Âşık Efkârî
Şahin pervazından zati bellidir (1)
Alacak avına dalda yetişir
Dünyada neylerim, candan arkadaş
Eğlencedir sazım elde, yetişir.

Âşık Azmî
Kimi vardır durgun akar dereler (2)
Kimi ırmak coşkun selde yetişir
Toprak cevherinden bazı bahçede
Diken yetişirse, gül de yetişir.

Âşık Efkârî
Bizi söyleten hep aşkın hâlidir (3)
Gezdiren gurbette yar hayalidir
Zaten gittiğimiz irfan yoludur
Efkârî maksuda yolda yetişir.

Âşık Azmî
Kuvvet gerek çarhı döndürmek için (4)
Çare yok hicranı dindirmek için
Azmî, bu ateşi söndürmek için
Sanmayın ki Çoruh, Nil de yetişir.

Âşık Efkârî ile Azmî Atışması (Tekellüm)

Âşık Efkârî

Hakiki bâde içenin her sözünde tad olur,
Ustaya hizmet etmeyen yıkılır, inad olur,
Sahrayı ihtiyar eder Leyla'ya Mecnun olan,
Hakikî âşık olanlar aşk ile âbad olur.

Âşık Azmî

Gün gelir ki meclis içre sözlerimiz yâd olur,
Aşk ile sermest olanlar her demi feryad olur,
Aşkına sadık olanlar gayrıya meyl-eylemez,
Leyli'ye Mecnun olur, ya Şirin'e Ferhad olur.

Âşık Efkârî

Kimseye açmam sırrımı derd-ü minnet için,
Bazı gönlüm eğletirim gezerim ülfet için,
Daima yüzü-yerdeyim ârife hizmet için,
Arife hizmet edenler âkıbet üstad olur.

Âşık Azmî

Meclis-i irfana girdik derdimiz derman arar,
Ülfet etmek isteyenler dolanır yâran arar,
Elbete ârif olanlar tez bulur irfan arar,
Bir muhabbet sâyesinde gamlı gönül şad olur.

Âşık Efkârî

Ey Efkârî yâr yoluna vermek için can lâzım,
Dur olmaz sinemde sevda daima giryan lâzım,
Cehd edip de cehaletten kurtaran irfan lâzım,
Âlimde bin hüner olur, cahilde bir ad olur.

Âşık Azmî

Katramızı yâr yoluna vermek için can lâzım,
Sîne uryan, dide giryan olmuşuz âlemde biz,
Çare yoktur derd-ü gamda kalmışız âlemde biz,
Azmî'ye pîrlere elinden belki bir imdad olur” (Özder, 2021c: 256-257).

Bu karşılaşmalar arasında birden çok âşığın yer aldığı atışmalar da vardır. Bu karşılaşmalardan biri 24 Nisan 1945 tarihinde Şavşat ilçe merkezinde yapılmıştır. Karşılaşmada Âşık Efkârî, A. Mecit Tokdemir, Âşık Müdâmi ve Azmî atışmışlardır. Bu toplu karşılaşmada söylenen şiirlerden örnekler aşağıda verilmiştir:

A. Mecit Tokdemir

Esti badi sümum soldu düştü yaza ayrılık
Belhu Buhara ta Taşkent ol Şiraz'a ayrılık
Bülbül olup koklar iken bağda gülümü benim
Döndürmedi otuz yıldır gönglüm şaza ayrılık.

Âşık Müdâmi

Yine açtın bir divanda olsun taze ayrılık
Ömrümün nevbaharını saldı enkaza ayrılık
Ağlamaktan oldu sanki gönglümüz beytül hazen
Bilmem kaftan mı biçildi yoksa bize ayrılık.

Âşık Efkârî

Var ise levhikalemde düşmez naza ayrılık
Bu bir hakkın hikmetidir değil kaza ayrılık
Yeri göğü yaratırken ayrı kılmış yaradan
Verilmiştir semavata ruyu arza ayrılık.

Azmî

Derdü aşka düşmeyene nasezadır ayrılık
Müptelayı gam olana iktizadır ayrılık
Geldi âşıklar gider yas bağlarınız şimden geru
Geçti eyyami safa ruzu cezadır ayrılık” (Tokdemir, 1995: 149).

Mustafa Âdil Özder’in ilkokul yıllarından itibaren yapmış olduğu araştırmalar, halk şairlerini dinlemesi, onlarla sohbet edip şiir sanatına yönelik derlemeler yapması şairliğe yönelmesinde etkili olmuştur. Yaşamı boyunca yazdığı şiirlerin hem niceliği hem de niteliği onun şairlik konusundaki başarısını ortaya koymaktadır. Şiire ait geleneksel kabulleri bilmesi ve bunlardan eserler oluşturması oldukça önemlidir. Ayrıca yörenin güçlü şair ve âşıklarıyla karşılaşmalar yapması kendine ve sanatına güvendiğini göstermektedir.

2.4.Sözlükler

2.4.1. Türk Halkbiliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü

Mustafa Âdil Özder'in "*Türk Halkbiliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü*" adlı çalışması bir derleme sözlüktür. Eser, derleme olmasına karşın tür bakımından sözlük olmasından dolayı tezde ayrı bir kategoride ele alınmıştır. Bu eser, 1981 yılında Özder'in de kurucu üyelerinden olduğu Ziya Gökalp Derneği bünyesinde yayımlanmıştır. Eser ilgili derneğin altıncı yayınıdır. Sözlük 112 sayfadan oluşmaktadır. Sözlükler halkın yerel ağzının, söyleyişlerinin yansıtıldığı çalışmalar olarak bilinmektedir. Mustafa Âdil Özder, bu tip folklor konuları ile ilgili terimlerin dağınık halde gazete ve dergilerde bulunduğunu belirtmektedir. Folklor konularının sistemli bir şekilde bir araya getirilmesi hususunu önemsemektedir (Özder, 1981: 4). Sözlük çalışmaları Türk halkbilimi araştırmalarının önemli alanlarından biridir. Türk halkbiliminin ilk sözlüğü olan Dîvânü Lügâti't-Türk'ten (DLT) bu tarafa Türk dilinin ve kültürünün zenginliğinin kayıt altına alınmasında ve aktarılmasında bu tür eserlerin önemi büyüktür. Sözlükler, özellikle yerel ölçekteki kelime, terim, deyiş ve ağızlara ilişkin folklorun durumunu, geçirdiği değişimleri yansıtmaktadır.

Mustafa Âdil Özder'in bu çalışmasında geçiş dönemlerinden olan düğün, evlenme, akrabalık ile ilgili kız isteme, nişan, nikâh konularında, aile töreleriyle ilgili bini aşkın terimin yer almaktadır. Bu sözlükte, evlenme ile ilgili giyim-kuşam, süslemelere dair bilgilerin veriliği görülmektedir. Eserin girişinde Mustafa Âdil Özder'in bir ön sözü vardır. Özder burada sözlük ihtiyacından kısaca bahsetmektedir (1981: 4). Ön sözden sonra Ziya Gökalp Derneğinin sunuş metni, şehir adlarının kısaltmalarının bulunduğu tablo ve birkaç açıklama bulunmaktadır. Eserde yer alan terimler alfabetik olarak sıralanmıştır. Terimlerin açıklamalarından sonra hangi yörede veya şehirde kullanıldığı bilgisi verilmektedir. Sözlük kısmı bittikten sonra düğün, evlenme ve akrabalık konuları ile ilgili atasözleri ve deyimlere yer verilmiştir. Eserin son kısmında ise yararlanılan kaynaklar bulunmaktadır (Özder, 1981: 5-7).

2.5.Bibliyografyalar

2.5.1. Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünde, Kısa Açıklamalarla Artvin Bibliyografyası (1923-1973)

Mustafa Âdil Özder'in Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünde Kısa Açıklamalarla Artvin Bibliyografyası (1923-1973) adlı çalışması şehirle ilgili eserlerin bir araya toplanması bakımından oldukça önemlidir. Bu eser, 2021 yılında “Mustafa Âdil Özder Dizisi” kapsamında Şahver Karasüleymanoğlu ve Doç. Dr. Sedat Bahadır tarafından yayına hazırlanmıştır. Bir konu ve yer hakkında inceleme ve araştırma yaparken ilk önce o alana ait bibliyografyalara bakmak gerekmektedir. Bibliyografyalar konularla ilgili yapılmış çalışmaları toplu bir şekilde listelemesi bakımından son derece önemli yardımcı kaynaklardır. Mustafa Âdil Özder de Artvin yöresi hakkında tarihi, coğrafi, sosyal, kültürel ve edebî birikiminin yer aldığı bu bibliyografyasını hazırlamıştır.

Elimizdeki bu çalışmanın başlangıcında hazırlayanların ön sözleri bulunmaktadır. Mustafa Âdil Özder ön sözünde bibliyografiyi bir ülkenin fikir, kültür ve sanat hareketlerini yansıtan bir aynaya benzetmektedir. Bibliyografya sözcüğünün kökenine inen Âdil Özder, bu çalışmada sadece Artvin yöresine ait yayınlara yer verildiğinden bahsetmektedir. Bu eserin bir bibliyografya denemesi olarak görülmesini isterken eksiklerin tamamlanmasını da temenni etmektedir (Özder, 2021: 9-10).

Eserin birinci bölümünde yerli dergi ve gazetelere ve bibliyografyada adı geçen diğer dergi ve gazetelere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Artvin ile ilgili kitaplara değinilmiştir. 1923 ila 1973 yılları arasında Artvin ili kapsamında yazılan eserler, Artvin bibliyografyasıyla ilgili eski kaynak ve terkihi eserlerden bahsedilmektedir. Ayrıca Artvinli yazarların ayrı türdeki bazı eserleri karşımıza çıkmaktadır. Selahattin Çoruh, Mehmet Gökalp, Arslan Sinan Atabey, Abdülmecit Tokdemir, Aydın Karasüleymanoğlu, Şemsettin Dadaşoğlu, Abdullah Aydın, Yusuf Biber ve İsmail Çağal bu isimlerden bazılarıdır (Özder, 2021).

Üçüncü bölümde makaleler ve araştırmalara yer verilmiştir. Artvin hakkında genel konuları içine alan yazılar, tarih, coğrafya, folklor, gelenekler, görenekler, inanmalar, efsaneler, saz, türkü, mâni, oyun gibi konular üzerine yazılan kaynaklar bulunmaktadır. Ayrıca şiir, mâni, destan, karşılıklı deyişleri içeren yayınlara da değinilmektedir. Bu bölüme

ek olarak genel konulara yönelik çalışmalardan bahsedilmektedir. Bu bölümde Mustafa Âdil Özder'in Kültür Bakanlığına kayıtlı olan çalışmaları dikkat çekmektedir (Özder, 2021).

Üçüncü bölümün sonunda Mustafa Âdil Özder'in hem öğrencisi hem de manevi kızı olan Şahver Karasüleymanoğlu'nun "Yusufelili Folklor Araştırmacısı M. Âdil Özder İle İlgili Anılarım" başlığıyla karşımıza çıkan bir yazı bulunmaktadır. Şahver Karasüleymanoğlu, bu yazıda Özder ile ne şekilde tanıştığından ve onunla geçirdiği zamanlardan bahsetmektedir. Mustafa Âdil Özder'den övgüyle söz ederken yaptığı çalışmalara değinmektedir (Özder, 2021: 81-84).

Sonuç kısmında Şahver Karasüleymanoğlu, eserin önemini belirten bir değerlendirme yapmıştır. Henüz teknolojiye her yerden tam olarak erişimin sağlanamadığı bir dönemde bu eserin hangi şartlarda ne gibi zorluklarla hazırlandığından ve bibliyografyanın araştırmalardaki rolünden bahsetmektedir. Ayrıca kendi çalışmalarını ve Mustafa Âdil Özder ile tanışmalarına ilişkin detayları anlatmaktadır. Eserin sonunda konu ve döneme kaynaklık eden çeşitli fotoğraflar ile bir dizin bulunmaktadır. Özellikle Mustafa Âdil Özder'e ait fotoğraflar, kitaplarının kapak fotoğrafları ile Şahver Karasüleymanoğlu'na yazmış olduğu mektuplar yer almaktadır (Özder, 2021: 130-193).

2.6.Biyografi

2.6.1. İki Halkbilimci: Hâmit Zübeyr KOŞAY ve M. Şakir ÜLKÜTAŞIR

Bu kitap Mustafa Âdil Özder ve Sami Nabi Özderim'in birlikte hazırladıkları bir biyografi eseridir. Folklor Araştırma Kurumu tarafından yayımlanan eserin ilk baskısı 1978 yılında Ankara Güven Matbaasında basılmıştır. Mustafa Âdil Özder bu çalışmanın ilk bölümünü yani Hâmit Zübeyr Koşay'ın yaşamını ve eserlerini yazmıştır. M. Şakir Ülkütaşır'ı anlatan çalışmanın ikinci bölümü ise Sami Nabi Özderim'in tarafından kaleme alınmıştır. Bu eser çok yönlü kişilikleriyle Türk halkbilimi çalışmalarına da büyük katkı sunan iki ismin yaşamı ve eserleriyle kayıt altına alınması amacıyla hazırlanmıştır. Folklor Araştırmaları Kurumu bu eseri, iki folklorcunun yaşamının ve eserlerinin Türk okuyucusu için bir rehber olabileceğini düşünerek hazırlatmıştır (Özder ve Özderim, 1978: 3).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA ADİL ÖZDER'İN MAKALELERİ

3. DERLEME, ARAŞTIRMA VE İNCELEME MAKALELERİ

Artvin folklor araştırmalarında yadsınamaz bir yeri olan Mustafa Âdil Özder'in birçok eseri ve makalesi mevcuttur. Başta Artvin olmak üzere birçok alanda yapmış olduğu derleme çalışmalarını dönemin süreli yayınlarından Türk Folklor Araştırmaları, Türk Folkloru, Sivas Folkloru, Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı, Kars Eli, Doğuş dergilerinde yayımlandığı bilinmektedir. Bu bölümde Mustafa Âdil Özder'in dergilerden tespit edilen toplam 59 makalesi incelenmiştir.

Özder'in adı geçen dergilerde yazmış olduğu makaleler hakkında istatistiksel veriler şunlardır. Mustafa Âdil Özder'in Türk Folklor Araştırmaları dergisinde 25, Türk Folkloru dergisinde 17, Sivas Folkloru dergisinde 11, makalesi bulunmaktadır. Ayrıca Çoruh dergisinde 2, Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı adlı eserde 2, Kars Eli ve Doğuş dergilerinde 1'er yazısı bulunmaktadır. Söz konusu araştırmalar konularına göre değerlendirildiğinde Âşıklık geleneğinden 44, derleme ve folklor konularından 6, geçiş dönemlerinden 5, anlatım türlerinden 3 ve dil konusundan 1 makalesi bulunmaktadır. Özder'in yazılarının türleri göz önünde bulunduğunda Artvin ve âşıklık geleneği üzerine yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Tezin bu bölümünde Mustafa Âdil Özder'in yukarıda adı geçen dergilerde yer alan makaleleri ele alınmıştır.

3.1.FOLKLOR ARAŞTIRMACISI KİMLİĞİNİ YANSITAN MAKALELERİ

Çoruh Halk Şairleri Muhibbî Baba

Mustafa Âdil Özder, makalede Çoruhlu halk şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî'yi ele almıştır. Yazıda Muhibbî'nin yaşamından bahsedip âşıklığına dair bilgilere yer vermiştir. Kendisi de âşık olan Esmahan'a olan aşkıdan söz edip şiirlerine de değinilmiştir. Yazının sonunda Muhibbî ve Çoşkunî atışmasına yer verilmiştir (Özder, 1938: 21-34).

Çoruh'un Halk Şairlerinden Bazı Notlar

Mustafa Âdil Özder, kaleme aldığı yazıda halk şairlerinden bahsetmektedir. Halk şairlerini “Yaşadıkları devirlerin ihmallerine uğrayan Çoruh Âşıkları” olarak dile getirerek vurgulamaktadır. Yazıda şairlerin şiirlerini duyurma noktasında geri planda kaldığını ve ön plana çıkarılması gerektiğini aktarmıştır. Bu çıkarımlara istinaden dönemin Çoruh âşıklarından olan, Âşık Sıtkî ve Âşık İdrakî'den deyişlere yer vermiştir. Yine Âşık Muhibbî ve Âşık İdrakî'nin bir atışması ele alınmıştır. Makalenin sonunda Çoruh âşıklarına dair çalışmalara devam edilmesi gerektiğinden söz etmiştir (Özder, 1938a: 29-36).

Karslı Ali Şevket Hakkında Notlar

Mustafa Âdil Özder bu makalede hoca ve âlim olan Karslı Ali Şevket'in hayatından bahsetmektedir. Karslı Ali Şevket'in Kars'tan önce Erzurum'a daha sonra Yusufeli'nin Demirkent köyüne geldiğini belirtmektedir. Babasının arkadaşı olan Karslı Ali Şevket'in hayatını bizzat kendi ağzından derlemiş olup makalede ele almıştır. Özder Ali Şevket'in İngilizce, Arapça, Farsça, Esperanto dili ve Fransızca'yı ana dili gibi bildiğini yurtiçi ve yurtdışında birçok yerde görev yaptığını belirtmektedir. Ayrıca makalede Karslı Ali Şevket'in şiirler yazdığı ancak şiirlerini bizzat kendinin yaktığı bilgisi yer almaktadır. Mustafa Âdil Özder, Ali Şevket'in Şevket ve Şevketî mahlasını kullandığını, üvey kardeşi Ziya'dan aldığı üç parça şiirine makalede yer vermiştir (Özder, 1940: 3-8).

Yusufelili Şair Huzurî I

Mustafa Âdil Özder, bu makaleyi Huzurî'nin ölümünün dördüncü yılında kaleme almıştır. Özder, şairin eserlerinin ölümünden sonra değerlendirileceği kanısındadır. Zengin ve çeşitli birçok eseri olduğu belirtilmektedir. Huzurî'nin doğum tarihinin net olmadığından bahseden Özder, şiirlerinden ve söylemlerinden aşığın doğum tarihine kanaat getirmektedir. Ölümü hakkında bilgilere yer verdikten sonra eserleri değerlendirilmektedir. Aşığın yazmış

olduğu koşma, destan ve bunların sayıları aktarılmaktadır. Mustafa Âdil Özder, aşığın oldukça çeşitli olan eserlerini diğer yazısında sunacağının haberini vermektedir (Özder, 1955: 1177).

Yusufelili Şair Huzurî II-İrtical Kudreti Üzerine Notlar

Mustafa Âdil Özder, makalede bizzat kendisi tarafından derlenen Huzurî'nin işlediği konuları, irtical kudretini ve eserlerini değerlendirmektedir. Saz şairi olan Huzurî, çok küçük yaşlarda irticalen şiirler söylerken on beş yaşlarında sazını alıp Erzurum yolunu tutmuştur. Kemalî ile ilk karşılaşması olmuştur. İrtical yeteneği Keşfi, Mahirî, Serdarî sohbetlerine katılmasından dolayı gelişmiştir. Makalede Huzurî ve İznî arasında gerçekleşen atışmaya yer verilmiştir. Huzurî'nin en verimli yıllarını köyde geçirdiği için yeterince tanınmadığına dikkat çekmiştir. Özder, aşığın şiirlerinden örnekler vermiştir (Özder, 1955a: 1207-1209).

Yusufelili Şair Huzurî III- İlk ve Son Eserleri Hakkında

Mustafa Âdil Özder, bu makalede Huzurî'nin ilk başarısı olan Tecnis Divanı ve son gazellerinden bahsetmiştir. Tecnis Divanı içerisinde olan ilk şiirlerinden birini örnek olarak aktarmaktadır. Daha sonra Huzurî'den derlediği bir koşmaya yer vermektedir. Özder, son olarak Huzurî'nin son eserlerinden Hayalî'ye yazmış olduğu nazireyi aktararak makaleyi bitirmiştir (Özder, 1956: 1301-1302).

Yusufelili Keşfi

Huzurî'nin babası olan Yusufelili Keşfi, Artvinli olup Zor Köyü'nde yetişmiş on iki şairden biridir. Keşfi'nin doğum tarihi kaleme aldığı bir dörtlükten anlaşılmaktadır. Mustafa Âdil Özder, şaire Keşfi mahlasını verenin Muhibbî olduğunu belirtmiştir. Keşfi'nin divanından edinilen bilgilere göre otuz yaşına kadar saz şairliği yaptığı değerlendirilmiştir. Otuz yaşından sonra sazı bırakıp derviş şairi olmuştur ve Gazneli Ahmet Efendi'ye bağlanmıştır. Keşfi'nin ölmeden önce elindeki dokümanları sattığı belirtilmektedir. Mustafa Âdil Özder, Yusufelili Keşfi'nin diğer eserlerinden örnekler vereceğini söylemektedir (Özder, 1959: 1717-1718).

Yusufelili Keşfi II

Mustafa Âdil Özder, Keşfi'nin şairlik mahiyetinin anlaşıldığı şiirleri sunmaktadır. Her ne kadar şiirleri var olsa da destanına rastlanmamaktadır. Özder, Keşfi'nin şiirlerini Huzurî'den derlediğini belirtmektedir. Mustafa Âdil Özder, Zor köyünde Keşfi Divanı ile

ilgili notlar almıştır. Özder, Keşfi Divanı hakkında bilgiler verdikten sonra altı deyiş örneğine yer vermiştir (Özder, 1959a: 1841-1842).

Yusufelili Keşfi III

Mustafa Âdil Özder, bu makalede Keşfi'nin divanından beş şiirini örnek olarak gösterilmiştir (Özder, 1960: 2065-2066).

Artvin'de Folklor Konuları

Mustafa Âdil Özder, Artvin ilinin folklor unsurları açısından geniş bir hazine olduğunu ve bu hazinenin kapağının henüz açılmadığından bahsetmiştir. Derleme çalışmalarına yoğunlaşarak bu kültür cevherinin insanlara sunulması gerektiğini savunmaktadır. Makalede, sözü edilen konuya değinerek bu soruna karşı çalışma yapmış derneklere teşekkürlerini sunmaktadır. Makalenin son kısmında Artvin'de yer alan folklor ürünlerini başlıklar halinde sıralanmaktadır. Bu başlıklar “Kişilerle İlgili Menkıbeler”, “Yer Adlarına İlişkin Efsaneler”, “İnançlar ve Gelenekler”, “Dağ Başı Evliyalari”, “Ziyaretler, Örenler”, “Ev, Bark, Giyim-Kuşam, Çift Çubuk” şeklinde sıralanmıştır (Özder, 1966: 4040-4043).

Artvinli Şairler- Âşıklar

Makalede Artvin ili ve ilçelerinde yetişmiş âşık ve şairler yer almaktadır. Mustafa Âdil Özder, makalede âşıkların adı ve yaşadığı yerleri ele almıştır. Özder, Çoruh boylarının Erzurum, Ardahan, Kars kadar zengin bir âşıklar yatağı olduğunu belirtir. Artvin ve köylerinden on sekiz, Yusufeli'nden yirmi üç, Ardanuç'tan sekiz, Borçka'dan üç, Şavşat'tan yedi âşık ismi aktarılmaktadır. Makalenin son kısmında ise Şerifi, Muhibbî, Huzurî vb. gibi âşıkların şiirlerinden seçmeler bulunmaktadır (Özder, 1966a: 4052-4057).

Şavşat'ta Yıgılı Yayla ve Satıl-El Kalesi

Mustafa Âdil Özder'in makalesinde yayla ve kale üzerine söylenmiş bir halk rivayetini ele almıştır. Makalede Yıgılı Yaylası ve Satıl-El Kalesinin tarihi ve coğrafi özelliklerine ilişkin bilgilere yer verildikten sonra söz konusu hikâye anlatılmıştır. Hikâye, Mustafa Âdil Özder tarafından Ziver Ağa isminde bir şahıstan derlenmiştir. Sat-El Kalesini almaya gelen İslam askerleri yaylaya çıkarken eline bir taş alıp çıkarmış. Bu taşlar savaşta kaç kişinin şehit olup, kaç kişinin sağ kaldığını anlamak için önemli bir unsurdur. Bu kale ile ilgili ne tür söylentiler olduğundan bahsedilmektedir. Özder, bu kalenin yazı tarihi ve halk inanışları yönüyle önemli olduğunu belirtmektedir (Özder, 1966b: 4151-4152).

Bir Cönk ve 57 Âşık

Mustafa Âdil Özder makalede Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı Çağlayan köyünde bulunduğu bir cönkten bahsetmektedir. Özder, söz konusu cönke nasıl ulaştığını kimden aldığını anlatmaktadır. Mustafa Âdil Özder, elinde bulunan cöngün boyutunu, sıra numaralarını ve yazılırken hangi mürekkebin kullanıldığını anlatmıştır. Cöngün tekrar yazıya geçirilerek elli yedi aşığın türlü deyişleri bulunduğu dikkat çekilmiştir. Makalenin sonunda ise alfabetik sırayla âşıkların isimleri sıralanmıştır (Özder, 1967a: 4335-4336).

Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar I

Mustafa Âdil Özder, Demirkent (Erkinis) köyü özelinde gebelik, doğum, lohusalık ve çocuk üzerine bilinen eski gelenek, inanç ve deyimlerle derlenen unsurlara yer vermiştir. Özder, konuyu “Çocuğa Kalma- İki Canlılık”, “Lohusalık”, “Çocukla İlgili İnançlar, Gelenekler” başlıklarında ele almıştır (Özder, 1967b: 4890-4891).

Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar II

Bu makalede, Mustafa Âdil Özder göbek kesme, göbek düşmesi, çocuğa ad koyma, meme almayan çocuklar, çocuğun ve annenin kırklanması, çocuk bakımına ilişkin önlemler, çocuklara eş, et, ölü basması, çocuğa basan başka nesneler, vaktinde yürümeyen çocuklar, boyun tutamayan çocuklar, konuşamayan çocuklar, çocuklarda kan zorlaması ve ayak cırtma başlıklarında önemli geleneksel bilgilere yer vermektedir (Özder, 1967c: 4111-4112).

Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar III

Aynı başlığı taşıyan serinin üçüncüsü olan bu makale diğerinin devamı olarak yazılmıştır. Mustafa Âdil Özder, beşik ve buna ilişkin gelenekler, inançlar, diş çıkarma, diş buğdayı gelenekleri hakkında bilgiler ve örnekler vermektedir (Özder, 1967d: 4146).

Konya'da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı I

Makalenin ilk kısmında Konya Âşıklar Bayramı hakkında bilgiler verdikten sonra bayramın niteliği aktarılmıştır. Mustafa Âdil Özder, âşıklar bayramı gibi organizasyonların âşıklara verilen önem ve teşvik edici bir faaliyet olduğuna dikkat çeker. Bayrama katılımın fazla olması bu konuyu desteklemektedir. İkinci Konya Âşıklar Bayramına katılan yirmi altı aşığın isimleri kısa kimlikleriyle beraber alfabetik sırayla aktarılmaktadır. Mustafa Âdil Özder, âşıklar bayramında gün gün ne yapıldığından ve jürilerden bahsetmektedir. Özellikle

Orhan Şaik Gökyay'ın toplantıyı açma konuşması aktarılmaktadır. Makalenin son kısmında atışmalardan örnekler verilmektedir (Özder, 1967e: 4610-4612).

Konya'da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı II

Özder bu makalede âşıkların atışmalarından örneklere yer vermiştir. İyi bir gözlemle Âşıklar bayramında gelişen durumları, atışmaları sırasıyla makalesinde ele almıştır. Âşık Selmânî, Şeref Taşlıova, Ferrâhî, İlhamî gibi âşıkların karşılaşmalarına yer verilmiştir (Özder, 1967f: 4639-4640).

Millî Folklor Enstitüsü Folklor Gezisi Raporları

Mustafa Âdil Özder, 3 Temmuz 1967 tarihinde Ankara'dan doğu illerinden derleme görevine getirilmiştir. Gittiği yerlerde folklor malzemesi ve derleme konuları edinmiştir. Makalede günü gününe nerelere gittiğini ve kimlerle görüşüğünü rapor etmiştir. Erzurum, Kars, Ardahan, Ardanuç, Yusufeli, Şavşat ve Artvin'in diğer ilçelerine gidip derlemeler yapmıştır. 2 Ağustos 1967 tarihinde Ankara'ya dönmüştür (Özder, 1967: 4574-4576).

Konya'da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı III

Bu makalede Özder, bayramda yer alan âşıkların atışmalarından örneklere yer vermiştir. Kağızmanlı Âşık Cemal Hoca, Çobanoğlu, Reyhânî, Selmânî gibi âşıkların atışmalar yer almaktadır (Özder, 1968: 4658-4659).

Konya İkinci Âşıklar Bayramından Notlar

Mustafa Âdil Özder, makalede sözel olarak Kul Mustafa Toruni, Kangallı Âşık Pervânî, Sarkışlalı Sefil Selimî, Karslı Âşık Sadî, Âşık İhsanî gibi âşıkların şiirlerini derlemiş ve makalede bu deyişlere yer vermiştir (Özder, 1968a: 4727-4728) .

Rom-Rom (Oroy'm= Ruh) Ana İnanması

Mustafa Âdil Özder, Şamanizm'de Türklerin "Ak Ana" ruhuna inanması gibi Artvin'in Ardanuç ilçesinde de Rom -Rom Ana adında iyilikçi bir kurtarıcının var olduğuna inanıldığını öne sürmektedir. Bu inanışla alakalı Ardanuç'tan örnek derlemiş olup makalede bunlara yer vermiştir. Mustafa Âdil Özder, Rom-Rom Ana inanmasını Bekir Hazar'dan derlemiştir. Özder, bu konu hakkında bilinmeyen inanmaların var olabileceğini de belirtmiştir (Özder, 1968b: 5115-5116).

Tepegözler

Mustafa Âdil Özder 1967 yılında Yusufeli'nin Erkinis Köyü'nde 1884 doğumlu Hafız Ahmet Özder'den bu masalı derlemiş “Tepegözler” ismiyle makalede yayınlamıştır (Özder, 1968c: 5070-5073).

Posoflu Âşık Müdâmî ve Bendeki Anıları

Mustafa Âdil Özder, Müdâmî'yi Artvin ve çevresinde yakından tanıdığı üç şairden biri olarak nitelendirmiştir. Müdâmî, hasta olduğunu ve şeker hastalığından gözlerini kaybettiğini ancak sanatçılığından bir şey kaybetmediğini belirtilmektedir. Özder, makalede Müdâmî'nin hayatından bahsetmektedir. Yaşamının bazı kesitlerini aktarırken şairlerin şiirlerinden yararlanılmıştır. Mustafa Âdil Özder, Müdâmî'nin hayatını anlattıktan sonra çevredeki âşıkların Müdâmî'nin ölümünü şiirlerinde duyurduğundan bahsetmektedir. Müdâmî'nin oğlu Arifi'nin babasının ölümü üzerine Mustafa Âdil Özder'e yolladığı şiirine yer verilmiştir. Özder, makalede 29 Kasım günü akşamı Ali Fahri Karabulut ve Müdâmî arasında gerçekleşen bir atışmaya yer vermiştir. Makalenin son kısmında ise Huzurî'yle aynı zamanda yaşamış olan Mudâmî'nin Huzurî'nin ölümüne yazdığı beş dörtlükten oluşan ağıtı bulunmaktadır (Özder, 1968d: 6-10).

Ardanuç (Gevhernik) Kalesi ve Nazarla İlgili Bir Efsane

Mustafa Âdil Özder, Ardanuç'ta yer alan Gevhernik Kalesi ile ilgili bir nazar inanmasına yer vermiştir. Efsaneye göre Ardanuç (Gevhernik) Kalesi nazar üzerine yarılıp parçalanmıştır. Özder, makalede Bekir Hazar'ın 1937'de Ardanuç İncili köyünden akrabası Hafız Efendi'den tespit ettiği bu efsaneyi aktarmıştır (Özder, 1969: 5200).

Ardanuç (Gevhernik) Kalesi Üzerine Bir Başka Efsane

Mustafa Âdil Özder, bu makalede “Gevhernik” isminin kökeni ve anlamı üzerinde durmaktadır. Gevhernik Kalesi ile ilgili nazar efsanesinden başka bir efsane daha olduğu tespit edilip Posoflu Âşık Müdamî'nin anlattıklarıyla bu efsane okuyucuya sunulmuştur (Özder, 1969a: 5270-5271).

Posoflu Âşık Müdamî ve Bendeki Anıları

Mustafa Âdil Özder, Müdamî'nin yaşamından söz ederken en verimli yıllarında hayata gözlerini yumduğunu belirtmektedir. Makalede Müdamî'nin oğlu Âşık Arifi'nin babasının son zamanlarındaki durumunu belirten bir deyişe yer verilmiştir. Özder, Müdamî ile

anılarına değinmiştir. Müdamî'nin Huzurî'nin mezarına gittiği vakit yaktığı bir ağıta şahit olmuş ve makalede bu şiire yer verilmektedir. Özder, daha sonra Müdamî'nin Huzurî'ye yazdığı iki deyişini okuyucuya sunmuştur. Makalenin son kısmında kendinin Müdamî'ye yazdığı iki deyişine yer verilmektedir (Özder, 1969b: 5488-5490).

Ardahan'da Yağmur Duası

Mustafa Âdil Özder, 10 Temmuz 1967'de İlhan Başgöz ile Kars, Ardahan, Posof arasında bir folklor gezisi sırasındaiken Cafer Karabağ'dan, Sulakyurt köyünde Ziyaret Dağı ve Yağmur Duası hakkında önemli bilgiler edinmiştir. Özder, Ardahan folkloru için önemli olan bu derlemeleri makalede aktarmıştır. “Kodu Gelin” ile ilgili bilgiler de elde ederek bazı şiirlere yer vermiştir. Özder, son kısımda Cafer Karabağ'dan konuyla alakalı derlediği deyişlere aktarmıştır³ (Özder, 1973: 6563).

Düğünlerde Süsleme Araçları

Mustafa Âdil Özder, bu makalede düğünlerde gördüğü süsleme araçlarından birkaçını okuyucuya sunmuştur. Bunlardan başka süsleme araçlarının var olabileceğini de belirtmiştir. Özder, Gelbere, nahl (nahl), şah, toğlak, yom (yum) ağacı adlarındaki süsleme araçlarını başlıklar altında sıralayıp açıklamıştır. Ayrıca bazı âşıklardan beyitler sunmuştur. Makalenin sonunda konuya ilişkin eserlerin olduğu bibliyografyaya yer verilmiştir (Özder, 1975: 7386-7387).

Düğünlerin Ortak Yönlerine Kısa Bir Bakış

Mustafa Âdil Özder, söz konusu makalesinde Anadolu'daki düğünlerin ortak ve benzer bazı ritüellerine değinmek istemiştir. Her ne kadar toplumun değişik düğün gelenek ve görenekleri olsa da benzer bazı uygulamaların olduğu da gözlemlenmektedir. Düğünlerle ilgili birden çok uygulama örneğine yer verilmiştir. Gelin süslemeleri, kına, gelin yüzü yazma, gelin duvağı, kız evinden bir şey çalmak, gelin ayağı, geline kuşak bağlama, gelin saçı gibi ritüellerden bahsedilmektedir. Makalede ayrıca davul, zurna, oyun, türkü, düğün yemekleri, davetler, gelin ağlatma, gelin alayı, gelin bahşişi, müjde yastığı, çeyiz, geline eşik atlatma gelin kucağına çocuk oturtma, gelin-güveyi seyranı vb. uygulamalardan örnekler bulunmaktadır (Özder, 1975a: 106-115).

³ Bu makale daha sonra M. Sabri Koz editörlüğünde çıkan “Yağmur Duası” (2007) adlı eserde yayımlanmıştır.

Yusufelili Âşık İznî I

Mustafa Âdil Özder, makalenin ilk kısmında Artvin ilinin Âşıklık geleneği yönünden ne kadar zengin olduğuna değinerek Âşık İznî'nin yaşamından bahsetmektedir. Âşık İznî, öğrenim görmemesine rağmen güçlü bir irtical ve hazırcevaplık yeteneğine sahiptir. Birçok Artvinli âşığın atışmalarının var olduğu vurgulanmıştır. Özder, İznî'nin eserlerine değinerek bir deyişini örnek olarak yer vermiştir. Makalenin son kısmında Yusufelili İznî hakkında yazılmış bazı eserin bibliyografyasına yer verilmiştir (Özder, 1977: 4-6).

Yusufelili Âşık İznî II

Mustafa Âdil Özder, Yusufelili Âşık İznî'nin hayatıyla ilgili bilgilere ilk makalede yer vermiştir. İkinci makalede Yusufelili İznî'nin Âşık Zuhurî'den alınan on dördlükten oluşan “Yer-Gök Destanı” adlı şiirine yer verilmektedir. Daha sonra gülmece olarak nitelendirilen “Muhtarlık Destanı” örnek olarak verilmektedir. Söz konusu destan on bir dördlükten oluşmaktadır. Sonrasında yazarın Huzurî'den derlediği on dokuz dördlükten oluşan “Çobanlar Destanı” karşımıza çıkmaktadır. Makalenin sonunda ise Yusufelili Âşık İznî'nin yirmi iki dördlükten oluşan “Dilek Destanı” bulunmaktadır. (Özder, 1977a: 6-9).

Türk Halkbiliminde İncili Çavuş

Makalede Mustafa Âdil Özder, halkbiliminin önemli mizah imgesi olarak görülen İncili Çavuş'u ele almaktadır. Metnin içerik ve şekline bakıldığında günümüz makale formatına uygun bir yazı olarak karşımıza çıkmaktadır. Makale İncili Çavuş'tan bir fıkra ile başlamaktadır. Yazar, Türkiye'de birden fazla İncili Çavuş olduğunu belirterek altı yerde bilinen İncili Çavuşlardan bahsetmektedir. Daha sonra Artvin'in Ardanuç ilçesinde bulunan ve asıl adı Nebi olan İncili Çavuş'un yaşamını anlatmaktadır. Yazıyı İncili Çavuş'un birkaç fıkrasından örnekler vererek sonlandırmıştır (Özder, 1977b: 179-188).

Yusufelili Âşık İznî III

Mustafa Âdil Özder bu makalede Âşık İznî'nin “Güzeller Destanı” yer vermiştir. Bu destan yirmi üç dördlükten oluşmaktadır. Makalenin son kısmında Âşık İznî tarafından söylenen üç koşmaya yer verilmiştir (Özder, 1978: 7-8).

Yusufelili Âşık Zuhurî

Mustafa Âdil Özder, diğer makalelerinden farklı olarak bu konuyu başlıklar halinde ele almıştır. İlk olarak aşığın kimliği ve âşıklığa başlaması ele alınmıştır. Özder, daha sonra

Zuhurî'nin yaşadığı köyden göçmeleri başlığıyla şiirlerinden örnekler de vererek konuyu aktarmıştır. Âşığın ölüm yılı başka bir başlıkta açıklanmaktadır. Makalede âşık hakkında yazılmış yayınlardan bahsedilmiştir. Yazının son kısmında ise âşığın deyişlerinden ve destanlarından örnekler sunulmuştur (Özder, 1978a: 13-16).

Yusufelili Âşık Fahri

Mustafa Âdil Özder, Huzûrî'nin çıraklarından olan Fahri'nin yazar olarak tanındığını belirtmektedir. Özder, makalesinde Âşık Fahri'yle Esenkaya Köyünde Huzûrî ile Fahri'nin atışmaları sırasında tanıştığından bahsetmektedir. Özder, Fahri ile birkaç kez görüştüğünü halk hikâyeciliğinde önemli bir isim olduğunu vurgulamaktadır. Makalede şiirlerin sayısına ve kimlerle atışma yaptığına yer verdikten sonra taşlama örneklerini sunulmaktadır. Âşığın şiirlerinin konu ve temalarından söz edilmektedir. Ayrıca Mustafa Âdil Özder, Fahri ve Reyhanî arasında geçen atışmasından dörtlülere yer vermiştir (Özder, 1978b: 8-9).

Yusufelili Âşık Fahri II

Mustafa Âdil Özder, aynı isimli önceki makalesinde Âşık Fahri'nin yaşamına dair bilgiler vermiştir. Bu çalışmada âşığın koşma ve destanlarına ilişkin örnekler verilmiştir. Üç koşma ve on dörtlülükten oluşan “Ortaklar Destanı” bulunmaktadır. Makalenin son kısmında ise Nihanî-Fahrî, İzharî-Fahrî ve Fahrî- Efkarî karşılaşmalarından örnekler verilmiştir (Özder, 1978c: 7-8).

Tokat'ta Büyük Sel Destanı

Mustafa Âdil Özder bu makalesinde bir cönkte bulduğu destanın önemli gördüğü on beş dörtlüğünü yazıya geçirmiştir. Destanda yaşanan sel felaketinin ne zaman, ne şiddetle gerçekleştiği, ne türde zararlar verdiği konusunda bilgilere yer verilmiştir (Özder, 1978d: 12-13).

Âşık Dervişan

Artvin'in birçok köyünden âşık derlemeleri yapan Mustafa Âdil Özder, bu makalesinde Artvin'in Ortaköy bucağına bağlı Sakalar Köyü'nde yaşayan Âşık Dervişan'ı konu edinmiştir. Asıl adı Hasan olan Âşık Dervişan'ın kenarlarda bir yerlerde kaldığını ve aydınlığa çıkamadığı için hayıflandığından bahsedilmiştir. Dervişan'ın mahlasını rüyada pirlere elinden aldığını, âşık olmasına rağmen geçimini tarımdan sağladığını belirtmektedir. Özder, söz konusu makalede ekonomik şartlar ve sınırlılıktan dolayı okuyamamanın

üzüntüsünü her zaman içinde yaşayan Âşık Dervişan'ın yaşamından bilgiler aktardıktan sonra aşğın iki şiiri ve “Kıbrıs Destanı” adlı şiirine yer vermiştir (Özder, 1979: 29-30).

Posoflu Âşık Fakirî ile Rum Aşığı Fitnatî Karşılaşması

Mustafa Âdil Özder makalede Posoflu Âşık Fakirî ile Rum Aşığı Fitnatî karşılaşmasının Ahıska'da bir hikâyeyle başladığını belirtmiştir. Bu bağlamda makalede Ahıska'nın kısa tarihine yer verilmiştir. Özder, âşık fasıllarında halk hikâyeleri anlatıldığına dikkat çekerek söz konusu karşılaşmada da bu tür bir hikâyenin var olduğunu belirtmiştir. Mustafa Âdil Özder, Posoflu Âşık Fakirî ile Rum Aşığı Fitnatî karşılaşması ve hikâyesini 12 Temmuz 1967'de Posoflu Âşık Mûdâmî'den derlediğini aktarmaktadır. Hikâye ve karşılaşma aynı şekilde makaleye yerleştirilmiştir (Özder, 1979: 10). Hikâyenin özeti kısaca şöyledir: “Zamanında Ahıska, suçu bol, öleni çok bir yerdir. Bu durumu düzeltmek adına zamanın padişahı Sultan II. Mahmut Ahıska'ya Ahmet Paşa'yı yollar. Zamanla Ahıska'nın durumu iyileşir. Bir gün Rum ellerinden Fitnatî adında bir âşık ve çırağı Lilikor Ahıska'ya gelmiş, Ahmet Paşa'nın ahababı çıkmıştır, hürmet gösterilmiştir. Bir güb Delibaşı ve Kahya âşıkları dinlemek ister. Kahya, çırak Lilikor'un fasıla başladığını görünce ben çırak dinlemem diyerek faslı durdurur. Kahya o gece Delibaşı'na Fitnatî'nin karşısına onu yenebilecek bir âşık getirmesini ister. Yoksa Ahıska'yı kana boğacağını söyler. Delibaşı Posofta Âşık Üzeyir adında Fakirî mahlaslı bir âşık olduğunu söyler. Ahmet Paşa'nın ağzından yazdıkları bir mektupla Tatar ismindeki adamlarını Posof'a yollarlar. Tatar Posof'a gider. Bu sırada Âşık Fakirî'nin dişi ağrımakta hasta imiş. Tatar aşığı zorla ata bindirmiş yola koyulmuş. Yolda bir köye uğrayıp aşğın dişini çekirmiş. Âşık Fakirî, Fitnatî ile olacak karşılaşmaya gönüllü ve isteklidir.” (Özder, 1979a: 12-13).

Posoflu Âşık Fakirî ile Rum Aşığı Fitnatî Karşılaşması-II

Bu makalede bir önceki sayıda Posoflu Âşık Fakirî ile Rum Aşığı Fitnatî Karşılaşması adlı makalede yer alan hikâyenin devamı aktarılmaktadır. “Tatar ve Âşık Fakirî, Ahıska'ya gelir. Delibaşı ve Kahya tarafından coşkuyla karşılanır. Meclis toplanır. Bu sırada Âşık Fakirî Hoca Hüsrev tarafından teste tutulur. Hüsrev ve Fakirî arasında bir atışma gerçekleşir. Atışmanın sonunda Fakirî'nin güçlü bir âşık olduğu kanısına varılır. Vakit gelir Âşık Fakirî ve Âşık Fitnatî atışmaya başlar. Fakirî galip gelir. Fitnatî ve Lilikor astırmak istenir. Ancak Rusya'ya kaçarlar. Fakirî'de Posof'a döner.” Hikâye bu şekilde sonlandırılmıştır. Mustafa Âdil Özder, makalenin sonunda sözlük kısmına yer verilmiştir (Özder, 1979b: 6-10).

Seyranî'nin Yaradılış Destanı

Mustafa Âdil Özder, bu makalede Seyranî'nin Yaradılış Destanını aktarmıştır. Özder, söz konusu destanı Artvin'de rahmetli olan Osman Erdinç'in elindeki cönkten 18 Mart 1938 tarihinde kopyaladığından bahsetmiştir. Mustafa Âdil Özder bu destana daha önce başka bir yerde rastlamadığını belirtmiştir. Özder, Develi/Everekli Mehmet Seyranî ve Ispartalı Hoca Ahmet Seyranî adında iki Seyranî'den bahsetmektedir. Destanın hangi aşığa ait olduğunun bilinmediğinden söz edilmiştir. Makalede 104 dörtlükten oluşan destanın ilk 49 dörtlüğüne yer verilmiştir (Özder, 1979c: 4-6).

Seyranî'nin Yaradılış Destanı-II

Bu makale Mustafa Âdil Özder'in Sivas Folkloru dergisinde 1979 yılında 76-77 sayısında yayınlamış olduğu Seyranî'nin Yaradılış Destanının 49.uncu dörtlüğünden sonrasına yer verilmiştir (Özder, 1979d: 9-11).

Bir Savaş Destanı Dolayısıyla

Mustafa Âdil Özder bu makalesinde Osmanlı-Rus Savaşları sırasında Fayikî mahlaslı bir halk şairinin "Ahıska Mersiyesi" yazmasını ele alır. Rusların Ahıska'ya savaş açmaları dolayısıyla Ahıska halkının, özellikle kadınlarının canlarını hiçe sayan mücadeleci tavrını gözler önüne sermektedir. Özder, söz konusu makalede yaşadığı coğrafyadaki savaşa dair gözlemlerini aktarmaktadır. Makalenin sonunda on iki dörtlükten oluşan Ahıska Mersiyesi şiirine yer vermektedir (Özder, 1980: 3-4).

Geleneklerimizde Dostluklar

Mustafa Âdil Özder, bu makalede insanların yaşayışında önemi büyük olan dostluk kavramından bahsetmektedir. Gelenekte insanların dost olmak için yaptığı bazı uygulamalardan ele almaktadır. Kan kardeşi olma, kirvelik, sağdıçlık, ahretlik gibi bazı adlandırmaların dostluk kurmanın bir neticesi olarak ortaya çıktığını belirtilmektedir. Gelenegimizde yer alan tuz-ekmek dostluğuna özellikle değinilmektedir. Gönül zenginliği ile kurulmuş tuz-ekmek dostluğunun şiirlere ve masallara konu olduğunu belirtilmiştir. Özder, makalenin son kısmında ise dostların küslüklerinin en azından bayramlaşma ile son bulması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Özder, 1980a: 8).

İrticaldeki Güçlü Kişiliği Yönünden Yusufelili Huzurî

Mustafa Âdil Özder, bu makalede samimi dostu Yusufelili Huzurî'nin irticalen şiir söyleme yönünü ele almaktadır. Özder, aşığın yaşamından kesitler verirken doğduğu ve

yaşadığı yere ve aralarındaki dostluğa vurgu yapmıştır. Huzurî'nin irtical yeteneğine dikkat çeken Mustafa Âdil Özder, âşığın diğer şairlerle atışmalarına şahitlik ettiğini belirtmektedir. Huzurî'nin Şavşat'a gittiği sırada bir eve konuk olduğunu ve ev halkının ağzından çıkan “taze” sözcüğünü kafiye alarak sekiz tane deyiş sıralamıştır. Makalede söz konusu şiirler yer almaktadır (Özder, 1980b: 5-6).

Âşık Efkârî'yi Yitirdik

Mustafa Âdil Özder, 15 Mayıs 1980'de Âşık Efkârî'nin vefat ettiğini makalede duyurmaktadır. Asıl adı Âdem Şentürk olan Âşık Efkârî'nin kızının Merzifon'da olması dolayısıyla sevdiği insanlara deyişler yolladığını vurgulamaktadır. Özder, makalede Artvin için önemli bir âşık olarak karşımıza çıkan Âşık Efkârî'nin yaşamı üzerine bazı bilgiler vermektedir. Efkârî'nin deyişlerinden iki tanesine makalesinde yer verirken yazının son kısmında çeşitli ozanların Âşık Efkârî'nin ölümü üzerine yazdıkları ağıtları başka bir yazıda yer vereceğini belirtmiştir (Özder, 1980c: 11-12).

Âşık Efkârî'nin Ardından

Mustafa Âdil Özder, “Âşık Efkârî'yi Yitirdik” makalesinde de belirttiği üzere bu yazısında Kalemî, Dervişan, Devamî, İrfanî ve Yusufelili Azmî'nin âşığın ölümü üzerine yazdıkları ağıtlara yer vermiştir. Makalede toplamda beş adet ağıt mevcuttur (Özder, 1980d: 12-13).

Savaş Destanları Üstüne-II

Mustafa Âdil Özder, “Bir Savaş Destanı Dolayısıyla” adlı makalesinde Fayikî'nin Ahıska Mersiyesi adlı şiirinin ardından Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bayburtlu Mehmet Zıhnî'nin “Hart Ağıtı”ndan söz etmektedir. Söz konusu bu makalede “Hart Ağıtı” ele alınmıştır. Ağıt otuz altı dördlükten oluşmaktadır (Özder, 1981a: 14-15).

Savaş Destanları Üstüne-III

Mustafa Âdil Özder, bu makalede Türk-Rus Savaşı sonrası imzalanan antlaşmadan sonra göç edip yurt bırakmanın ve yâd ellerde kalmanın acısını yaşayanların duygularını yansıtan ağıtlardan örnekler verilir. Ağıtlardan birincisi Murgullu Âşık Osman'ın İzmit'in Çaherdağ köyüne göç ettikten sonra yazdığı on dört kıtadan oluşan “Dağlar Ağıtı” isimli şiiridir. İkinci ağıt ise savaş yıllarında yaşamış Arifî adlı halk ozanının yazdığı on iki kıtadan oluşan “1878 Artvin Destanı” isimli şiiridir (Özder, 1981b: 7-10).

Eski İstanbul Hakkında Bir Destan

Mustafa Âdil Özder, makalesinde eski bir cönkte bulunan destan türüne denk düşmeyen “İstanbul Destanı” adlı şehrengiz üzerinde durmuştur. Bu destan, İstanbul’un semt ve yer adlarını içermesi yönünden önemlidir. Özder, söz konusu destanın cöngesini ne zaman eklendiğine dair bilgiler verirken destanın farklı bir mürekkeple ve yazı stili ile yazıldığına, yani sonradan eklendiğine dikkat çekmektedir. Destanın son kısmında Artvin ve çevresinden bahsederken yazar tarihi bilgiler vermektedir. Yazının son kısmında ise yirmi yedi kıtadan oluşan “İstanbul Destanı” adlı şiire yer vermiştir (Özder, 1981c: 17-18).

Yusufelili Keşfi Kaynakçası Üstüne

Mustafa Âdil Özder, makalenin ilk kısmında Yusufelili Keşfi’nin cönklerde var olan şiirlerinin ve tapşırmalarının yanlış olabileceğine vurgu yapmaktadır. Özder, Keşfi’nin hayatından kısaca bahsettikten sonra Keşfi’nin hayatı hakkındaki yanlış bilgileri ele almaktadır. Çalışmada Keşfi’nin doğum tarihi, öldüğü yer ve zamanın muamma olduğu belirtilir. Aşığın bir koşmasının Emrah üzerine yayına çıkmış olması neticesiyle var olan yanlışlıkları şiirlerinden yola çıkarak düzeltilmesini uygun görülmüştür. Mustafa Âdil Özder, makalenin son kısmında yakından tanıdığı Yusufelili Keşfi’nin divanından söz etmektedir (Özder, 1981d: 13-14).

Şavşatlı Âşık Yangın

Mustafa Âdil Özder, bu makalesinde Şavşatlı Âşık Yangın’ı, sazını kendi yapan, hikâyeler anlatan bir halk ozanı olarak anlatmaktadır. Yazıda âşığın asıl adının Gülpaşa olduğu belirtilir. Şiirlerinde aşk, yurt ve ulus sevgisi, gurbet ve özlem, yaşam öyküsü, din ve ahlak temalarını işlediği aktarılmaktadır. Şavşatlı Yangın’ın şiirlerinin Hayrettin Tokdemir’in “Âşık Yangunî” adlı kitabında bulunduğu bahsedilmektedir. Mustafa Âdil Özder, Tokdemir’in söz konusu eserini tanıtıp son kısımda âşığın iki deyişine yer vermiştir (Özder, 1982: 17-18).

Âşık Sıtki (Pervane)

Mustafa Âdil Özder, baba- oğul âşıkların az da olsa var olduğunu belirtmektedir. Bu makalede de Âşık Sıtki (Pervane) üzerinde durulmuş olup âşığın iki oğlundan başka bir makalede bahsedileceği aktarılmaktadır. Âşık Sıtki hem badeli âşık olup hem de Bektaşî tarikatına bağlıdır. Özder, âşığın hayatını şiirlerinden örnekler vererek aktarmakta ve

eserlerinden bahsetmektedir. Makalenin son kısmında Pervanî'nin üç deyişine yer verilmiştir (Özder, 1983: 13-16).

Alî Baki ve Hamdullah Gül

Mustafa Âdil Özder, Âşık Sıtki (Pervanî) makalesinde Pervanî'nin oğullarından başka bir makalede bahsedeceğini belirtmiştir. Bu çalışmada Pervanî'nin oğulları olan Ali Baki ve Hamdullah Gül ayrı ayrı ele alınmıştır. İlk olarak Âşık Ali Baki Gül incelenmiştir. Özder, Ali Baki'nin de babası Âşık Sıtki gibi Bektaşî ozanı olduğunu belirtmektedir. Özder, Ali Baki'nin yaşamını anlatırken şiirlerinden yararlanmış ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Şiirlerinin şekil ve muhteva özellikleri hakkında bilgiler sunup bir şiirine yer vermiştir. İkinci sırada Âşık Hamdullah Gül'e yer vermiştir. Âşık hakkında erken yaşta ölme sebebi aktarılırken hayatıyla ilgili çok fazla bilgi verilmemiştir. Makale aşığın bir deyişiyle son bulmuştur (Özder, 1983a: 6-7).

Âşık Sıtki Pervanî'nin Destanları Üzerine

Mustafa Âdil Özder bu makalesinde aynı zamanda Âşık Sıtki Pervanî'nin torunu da olan Muhsin Gül'ün yazdığı “Halk Ozanı Sıtki Baba” adlı kitabında yer verdiği destanların önemi üzerine durmuştur. Burada yer alan on adet destanın isimleri verilmiş ve dörtlük sayılarını belirtilmiştir. Örnek olarak “Devriye Destanı” adlı şiirinin metnine yer verilmiştir. Makalenin son kısmında ise Pervanî'nin hakkında yazılmış bazı eserlerin bibliyografyası sunulmuştur (Özder, 1984: 7-8).

Yozgatlı Nihânî

Mustafa Âdil Özder makalede Pervanî'nin torunu Muhsin Gül aracılığı ile ele geçen bir cönkte Müderris Ali Nihânî'nin şiirlerine rastlandığını belirtmektedir. Cönk yıpranmış olduğu için şiirlerinin tamamına ulaşamadığı belirtilmiştir. Özder, Yozgatlı Nihânî'nin şiirlerinin türlerinden bahsettikten sonra hayatı hakkında fazla bir bilgi olmadığını dile getirmektedir. Pervanî'nin hocası olan Nihanî, Hacı Bektaşî Veli'nin “Velayetnamesi” adlı eserini nazma geçirmesi yönüyle önem arz etmektedir. Özder, makalenin sonunda aşığın şiirlerinden örnekler vermiştir (Özder, 1984a: 10).

Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (I. Bölüm)

Mustafa Âdil Özder, makalede doğu illeri olarak kastettiği Artvin, Kars ve Erzurum şehirlerinden ve buralardaki âşıklık geleneğinden bahsetmektedir. Âşık olma aşamaları, bade içme, mahlas alma, âşıklık türleri ele alınmıştır. Âşıklık geleneğinin genel hatlarından

söz edildikten sonra doğu illerindeki âşıklık geleneğinden, âşık atışmaları ve kahvehanelerinden söz edilmektedir. Ayrıca bazı âşıkların isimleri zikredilip doğu illerindeki badeli âşıkların deyişlerinden örnekler verilmektedir. Mustafa Âdil Özder, aşk badesi içen Osman'ın, Muhibbî'nin yardımı ile uyandırılıp âşık olması hikâyesine yer vermiştir. Makalenin son kısmında Artvinli âşıklardan Cesimî ve Âşık Efkarî'nin âşıklık süreçleri anlatmıştır (Özder, 1985: 15-18).

Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (II. Bölüm)

Mustafa Âdil Özder, “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği” makalesinin birinci bölümünde bahsettiği âşıkların atışmalarını ele almıştır. Âşık Sümmanî ve Âşık Şenlik atışmasının doğudaki ilk âşık karşılaşması olduğunu belirtmektedir. Birkaç âşık atışmasının varlığından bahsettikten sonra Huzûrî ve Müdamî atışmasından örnekler vermektedir. Mustafa Âdil Özder'in kendisinin yazıya geçirdiği Huzurî ve Efkarî atışmasına yer verilmiştir. Cemal Hoca, Müdamî, Nihanî ve Âşık Ömer arasındaki dörtlü karşılaşmadan örnekler gösterilmektedir. Âşık karşılaşmalarında yer alan “İlişme” ve “Takılmaca”ya iki örnek verilerek makale sonlandırılmıştır (Özder, 1985a: 15-17).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MUSTAFA ÂDİL ÖZDER'İN MAKALELERİ

4. MAKALELERİN SINIFLANDIRILMASI

4.1.Makalelerin Yayın Tarihine Göre Tasnifi

Özder, M. Âdil. (1938). “Çoruh Halk Şairlerinden Muhibbî Baba”. *Çoruh Dergisi*, 1(4), ss. 21-34.

Özder, M. Âdil. (1938). “Çoruh’un Halk Şairlerinden Bazı Notlar”. *Çoruh Dergisi*, 1(3), ss. 29-36.

Özder, M. Âdil. (1940). “Karslı Ali Şevket Hakkında Notlar”. *Doğuş*, (12), ss. 3-8.

Özder, M. Âdil. (1955). “Yusufelili Şair Huzurî I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1177-1179.

Özder, M. Âdil. (1955). “Yusufelili Şair Huzurî II – İrtical Kudreti Üzerine Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1207-1209.

Özder, M. Âdil. (1956). “Yusufelili Şair Huzurî III- İlk ve Son Eserleri Hakkında”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1301-1302.

Özder, M. Âdil. (1959). “Yusufelili Keşfi”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 5, ss. 1717-1718.

Özder, M. Âdil. (1959). “Yusufelili Keşfi II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 5, ss.1841-1842.

Özder, M. Âdil. (1960). “Yusufelili Keşfi III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 6, ss. 2065-2066.

Özder, M. Âdil. (1966). “Artvin’de Folklor Konuları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4040-4043.

Özder, M. Âdil. (1966). “Artvinli Şairler- Âşıklar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4052-4057.

Özder, M. Âdil. (1966). “Şavşat’ta Yıgılı Yayla ve Satıl-El Kalesi”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4151-4152.

Özder, M. Âdil. (1967). “Bir Cönk ve 57 Âşık”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4335-4336.

Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4890-4891.

- Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4111-4112.
- Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4146.
- Özder, M. Âdil. (1967). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11(4), ss. 4610-4612.
- Özder, M. Âdil. (1967). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4639-4640.
- Özder, M. Âdil. (1967). “Millî Folklor Enstitüsü Folklor Gezisi Raporları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4574-4576.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Konya İkinci Âşıklar Bayramından Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4727-4728.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4658-4659.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Rom-Rom (Oroy’m= Ruh) Ana İnanması”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 5115-5116.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Tepegözler”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 5070-5073.
- Özder, M. Âdil. (1969). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi Üzerine Bir Başka Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5270-5271.
- Özder, M. Âdil. (1969). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi ve Nazarla İlgili Bir Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5200.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Posoflu Âşık Müdami ve Bendeki Anıları”. *Kars Eli*, 53, ss. 6-10.
- Özder, M. Âdil. (1969). “Posoflu Âşık Müdamî ve Bendeki Anıları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5488-5490.
- Özder, M. Âdil. (1973). “Ardahan’da Yağmur Duası”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 14, ss. 6563.
- Özder, M. Âdil. (1975). “Düğünlerde Süsleme Araçları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 16, ss. 7386-7387.
- Özder, M. Âdil. (1975). “Düğünlerin Ortak Yönüne Kısa Bir Bakış”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı*, ss.106-115.
- Özder, M. Âdil. (1977). “Yusufelili Âşık İznî I”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 57, ss. 4-6.
- Özder, M. Âdil. (1977). “Yusufelili Âşık İznî II”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 59, ss. 6-9.

- Özder, M. Âdil. (1978). "Tokat'ta Büyük Sel Destanı". *Sivas Folkloru Dergisi*, 6, ss. 12-13.
- Özder, M. Âdil. (1978). "Yusufelili Âşık Fahri I". *Sivas Folkloru Dergisi*, 69, ss. 8-9.
- Özder, M. Âdil. (1978). "Yusufelili Âşık Fahri II". *Sivas Folkloru Dergisi*, 70, ss. 7-8.
- Özder, M. Âdil. (1978). "Yusufelili Âşık İznî III". *Sivas Folkloru Dergisi*, 60, ss. 7-8.
- Özder, M. Âdil. (1978). "Yusufelili Âşık Zuhurî". *Sivas Folkloru Dergisi*, 62, ss. 13-16.
- Özder, M. Âdil. (1979). "Âşık Dervişan". *Türk Folkloru Dergisi*, 3, ss. 29-30.
- Özder, M. Âdil. (1979). "Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması". *Sivas Folkloru*. 74, ss. 10-13.
- Özder, M. Âdil. (1979). "Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması". *Sivas Folkloru*. 75, ss. 6-10.
- Özder, M. Âdil. (1979). "Seyrani'nin Yarâdıış Destanı-II". *Sivas Folkloru*. 78, ss. 9-11.
- Özder, M. Âdil. (1979). "Seyrani'nin Yarâdıış Destanı". *Sivas Folkloru*. 76-77, ss. 4-7.
- Özder, M. Âdil. (1979). "Türk Halkbiliminde İncili Çavuş". *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı*, 4, ss. 179-188.
- Özder, M. Âdil. (1980). "Âşık Efkârî'nin Ardından". *Türk Folkloru Dergisi*, 14, ss. 12-13.
- Özder, M. Âdil. (1980). "Âşık Efkârî'yi Yitirdik". *Türk Folkloru Dergisi*, 13, ss. 11-12.
- Özder, M. Âdil. (1980). "Bir Savaş Destanı Dolayısıyla". *Türk Folkloru Dergisi*, 7, ss. 3-4.
- Özder, M. Âdil. (1980). "Geleneklerimizde Dostluklar". *Türk Folkloru Dergisi*, 8, ss. 8.
- Özder, M. Âdil. (1980). "İrticaldeki Güçlü Kişiliği Yönünden Yusufelili Huzurî". *Türk Folkloru Dergisi*, 10, ss. 5-6.
- Özder, M. Âdil. (1981). "Eski İstanbul Hakkında Bir Destan". *Türk Folkloru Dergisi*, 23, ss. 7.
- Özder, M. Âdil. (1981). "Savaş Destanları Üzerine II". *Türk Folkloru Dergisi*, 16, ss. 14-15.
- Özder, M. Âdil. (1981). "Savaş Destanları Üzerine III". *Türk Folkloru*, 22, ss. 7.
- Özder, M. Âdil. (1981). "Yusufelili Keşfi Kaynakçası Üstüne". *Türk Folkloru Dergisi*, 27, ss. 13-14.
- Özder, M. Âdil. (1982). "Şavşatlı Âşık Yangın". *Türk Folkloru Dergisi*, 33, ss. 17.
- Özder, M. Âdil. (1983). "Alî Baki ve Hamdullah Gül". *Türk Folkloru Dergisi*, 48, ss. 6-7.
- Özder, M. Âdil. (1983). "Âşık Sıtki (Pervane)". *Türk Folkloru Dergisi*, 45, ss. 13-16.
- Özder, M. Âdil. (1984). "Âşık Sıtki Pervane'nin Destanları Üzerine". *Türk Folkloru Dergisi*, 63, ss. 7-8.
- Özder, M. Âdil. (1984). "Yozgatlı Nihânî". *Türk Folkloru Dergisi*, 64, ss. 20.

Özder, M. Âdil. (1985). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (I. Bölüm)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 75, ss. 15-18.

Özder, M. Âdil. (1985). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (II. Bölüm)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 76, ss. 15-17.

4.2.Makalelerin Yayınlandığı Dergilere Göre Tasnifi

4.2.1. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi

- 1.Özder, M. Âdil. (1955). “Yusufelili Şair Huzurî I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1177-1179.
- 2.Özder, M. Âdil. (1955). “Yusufelili Şair Huzurî II – İrtical Kudreti Üzerine Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1207-1209.
- 3.Özder, M. Âdil. (1956). “Yusufelili Şair Huzurî III- İlk ve Son Eserleri Hakkında”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1301-1302.
- 4.Özder, M. Âdil. (1959). “Yusufelili Keşfi”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 5, ss. 1717-1718.
- 5.Özder, M. Âdil. (1959). “Yusufelili Keşfi II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 5, ss.1841-1842.
- 6.Özder, M. Âdil. (1960). “Yusufelili Keşfi III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 6, ss. 2065-2066.
- 7.Özder, M. Âdil. (1966). “Artvin’de Folklor Konuları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4040-4043.
- 8.Özder, M. Âdil. (1966). “Artvinli Şairler- Âşıklar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4052-4057.
- 9.Özder, M. Âdil. (1966). “Şavşat’ta Yığılı Yayla ve Satıl-El Kalesi”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4151-4152.
- 10.Özder, M. Âdil. (1967). “Bir Cönk ve 57 Âşık”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4335-4336.
- 11.Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4890-4891.

- 12.Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4111-4112.
- 13.Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4146.
- 14.Özder, M. Âdil. (1967). “Millî Folklor Enstitüsü Folklor Gezisi Raporları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4574-4576.
- 15.Özder, M. Âdil. (1967). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11(4), ss. 4610-4612.
- 16.Özder, M. Âdil. (1967). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4639-4640.
- 17.Özder, M. Âdil. (1968). “Konya İkinci Âşıklar Bayramından Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4727-4728.
- 18.Özder, M. Âdil. (1968). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4658-4659.
- 19.Özder, M. Âdil. (1968). “Tepegözler”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 5070-5073.
- 20.Özder, M. Âdil. (1968). “Rom-Rom (Oroy’m= Ruh) Ana İnanması”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 5115-5116.
- 21.Özder, M. Âdil. (1969). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi ve Nazarla İlgili Bir Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5200.
- 22.Özder, M. Âdil. (1969). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi Üzerine Bir Başka Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5270-5271.
- 23.Özder, M. Âdil. (1969). “Posoflu Âşık Müdamî ve Bendeki Anıları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5488-5490.
- 24.Özder, M. Âdil. (1973). “Ardahan’da Yağmur Duası”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 14, ss. 6563.
- 25.Özder, M. Âdil. (1975). “Düğünlerde Süsleme Araçları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 16, ss. 7386-7387.

4.2.2. Türk Folkloru Dergisi

- 1.Özder, M. Âdil. (1979). “Âşık Dervişan”. *Türk Folkloru Dergisi*, 3, ss. 29-30.

- 2.Özder, M. Âdil. (1980). “Âşık Efkârî’nin Ardından”. *Türk Folkloru Dergisi*, 14, ss. 12-13.
- 3.Özder, M. Âdil. (1980). “Âşık Efkârî’yi Yitirdik”. *Türk Folkloru Dergisi*, 13, ss. 11-12.
- 4.Özder, M. Âdil. (1980). “Bir Savaş Destanı Dolayısıyla”. *Türk Folkloru Dergisi*, 7, ss. 3-4.
- 5.Özder, M. Âdil. (1980). “Geleneklerimizde Dostluklar”. *Türk Folkloru Dergisi*, 8, ss. 8.
- 6.Özder, M. Âdil. (1980). “İrticaldeki Güçlü Kişiliği Yönünden Yusufelili Huzurî”. *Türk Folkloru Dergisi*, 10, ss. 5-6.
- 7.Özder, M. Âdil. (1981). “Eski İstanbul Hakkında Bir Destan”. *Türk Folkloru Dergisi*, 23, ss. 7.
- 8.Özder, M. Âdil. (1981). “Savaş Destanları Üzerine II”. *Türk Folkloru Dergisi*, 16, ss. 14-15.
- 9.Özder, M. Âdil. (1981). “Savaş Destanları Üzerine III”. *Türk Folkloru*, 22, ss. 7.
- 10.Özder, M. Âdil. (1981). “Yusufelili Keşfi Kaynakçası Üstüne”. *Türk Folkloru Dergisi*, 27, ss. 13-14.
- 11.Özder, M. Âdil. (1982). “Şavşatlı Âşık Yangın”. *Türk Folkloru Dergisi*, 33, ss. 17.
- 12.Özder, M. Âdil. (1983). “Alî Baki ve Hamdullah Gül”. *Türk Folkloru Dergisi*, 48, ss. 6-7.
- 13.Özder, M. Âdil. (1983). “Âşık Sıtki (Pervane)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 45, ss. 13-16.
- 14.Özder, M. Âdil. (1984). “Âşık Sıtki Pervane’nin Destanları Üzerine”. *Türk Folkloru Dergisi*, 63, ss. 7-8.
- 15.Özder, M. Âdil. (1984). “Yozgatlı Nihânî”. *Türk Folkloru Dergisi*, 64, ss. 20.
- 16.Özder, M. Âdil. (1985). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (I. Bölüm)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 75, ss. 15-18.
- 17.Özder, M. Âdil. (1985). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (II. Bölüm)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 76, ss. 15-17.

4.2.3. Sivas Folkloru Dergisi

- 1.Özder, M. Âdil. (1977). “Yusufelili Âşık İznî I”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 57, ss. 4-6.
- 2.Özder, M. Âdil. (1977). “Yusufelili Âşık İznî II”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 59, ss. 6-9.
- 3.Özder, M. Âdil. (1978). “Tokat’ta Büyük Sel Destanı”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 67, ss. 12-13.

- 4.Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık Fahri I”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 69, ss. 8-9.
- 5.Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık Fahri II”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 70, ss. 7-8.
- 6.Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık İznî III”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 60, ss. 7-8.
- 7.Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık Zuhurî”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 62, ss. 13-16.
- 8.Özder, M. Âdil. (1979). “Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması”. *Sivas Folkloru*. 74, ss. 10-13.
- 9.Özder, M. Âdil. (1979). “Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması”. *Sivas Folkloru*. 75, ss. 6-10.
- 10.Özder, M. Âdil. (1979). “Seyrani'nin Yarâdılış Destanı-II”. *Sivas Folkloru*. 78, ss. 9-11.
- 11.Özder, M. Âdil. (1979). “Seyrani'nin Yarâdılış Destanı”. *Sivas Folkloru*. 76-77, ss. 4-7.

4.2.4. Çoruh Dergisi

- 1.Özder, M. Âdil. (1938). “Çoruh Halk Şairlerinden Muhibbî Baba”. *Çoruh Dergisi*. 1(4), ss. 21-34.
- 2.Özder, M. Âdil. (1938). “Çoruh'un Halk Şairlerinden Bazı Notlar”. *Çoruh Dergisi*, 1(3), ss. 29-36.

4.2.5. Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı

- 1.Özder, M. Âdil. (1975). “Düğünlerin Ortak Yönüne Kısa Bir Bakış”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı*, ss.106-115.
- 2.Özder, M. Âdil. (1979). “Türk Halkbiliminde İncili Çavuş”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı*, 4, ss. 179-188.

4.2.6. Kars Eli Dergisi

- 1.Özder, M. Âdil. (1968). “Posoflu Âşık Müdami ve Bendeki Anıları”. *Kars Eli*, 53, ss. 6-10.

4.2.7. Doğuş Dergisi

1.Özder, M. Âdil. (1940). “Karşlı Ali Şevket Hakkında Notlar”. *Doğuş*. (12), ss. 3-8.

4.3. Makalelerin Konularına Göre Tasnifi

4.3.1 Âşıklık Geleneği

Özder, M. Âdil. (1938). “Çoruh Halk Şairleri Muhibbî Baba”. *Çoruh Dergisi*, 1(4), ss. 21-34.

Özder, M. Âdil. (1938). “Çoruh’un Halk Şairlerinden Bazı Notlar”. *Çoruh Dergisi*, 1 (3), ss. 29-36.

Özder, M. Âdil. (1940). “Karşlı Ali Şevket Hakkında Notlar”. *Doğuş*. (12), ss. 3-8.

Özder, M. Âdil. (1955). “Yusufelili Şair Huzurî I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1177-1179.

Özder, M. Âdil. (1955). “Yusufelili Şair Huzurî II – İrtical Kudreti Üzerine Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1207-1209.

Özder, M. Âdil. (1956). “Yusufelili Şair Huzurî III- İlk ve Son Eserleri Hakkında”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 4, ss. 1301-1302.

Özder, M. Âdil. (1959). “Yusufelili Keşfi”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 5, ss. 1717-1718.

Özder, M. Âdil. (1959). “Yusufelili Keşfi II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 5, ss.1841-1842.

Özder, M. Âdil. (1960). “Yusufelili Keşfi III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 6, ss. 2065-2066.

Özder, M. Âdil. (1966). “Artvinli Şairler- Âşıklar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4052-4057.

Özder, M. Âdil. (1967). “Bir Cönk ve 57 Âşık”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4335-4336.

Özder, M. Âdil. (1967). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11(4), ss. 4610-4612.

Özder, M. Âdil. (1967). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4639-4640.

- Özder, M. Âdil. (1968). “Konya İkinci Âşıklar Bayramından Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4727-4728.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4658-4659.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Posoflu Âşık Müdami ve Bendeki Anıları”. *Kars Eli*, 53, ss. 6-10.
- Özder, M. Âdil. (1969). “Posoflu Âşık Müdamî ve Bendeki Anıları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5488-5490.
- Özder, M. Âdil. (1977). “Yusufelili Âşık İznî I”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 57, ss. 4-6.
- Özder, M. Âdil. (1977). “Yusufelili Âşık İznî II”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 59, ss. 6-9.
- Özder, M. Âdil. (1978). “Tokat’ta Büyük Sel Destanı”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 6, ss. 12-13.
- Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık Fahri I”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 69, ss. 8-9.
- Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık Fahri II”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 70, ss. 7-8.
- Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık İznî III”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 60, ss. 7-8.
- Özder, M. Âdil. (1978). “Yusufelili Âşık Zuhurî”. *Sivas Folkloru Dergisi*, 62, ss. 13-16.
- Özder, M. Âdil. (1979). “Âşık Dervişan”. *Türk Folkloru Dergisi*, 3, ss. 29-30.
- Özder, M. Âdil. (1979). “Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması”. *Sivas Folkloru*. 74, ss. 10-13.
- Özder, M. Âdil. (1979). “Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması”. *Sivas Folkloru*. 75, ss. 6-10.
- Özder, M. Âdil. (1979). “Seyrani'nin Yarâdıış Destanı-II”. *Sivas Folkloru*. 78, ss. 9-11.
- Özder, M. Âdil. (1979). “Seyrani'nin Yarâdıış Destanı”. *Sivas Folkloru*. 76-77, ss. 4-7.
- Özder, M. Âdil. (1980). “Âşık Efkârî'nin Ardından”. *Türk Folkloru Dergisi*, 14, ss. 12-13.
- Özder, M. Âdil. (1980). “Âşık Efkârî'yi Yitirdik”. *Türk Folkloru Dergisi*, 13, ss. 11-12.
- Özder, M. Âdil. (1980). “Bir Savaş Destanı Dolayısıyla”. *Türk Folkloru Dergisi*, 7, ss. 3-4.
- Özder, M. Âdil. (1980). “İrticaldeki Güçlü Kişiliği Yönünden Yusufelili Huzurî”. *Türk Folkloru Dergisi*, 10, ss. 5-6.
- Özder, M. Âdil. (1981). “Eski İstanbul Hakkında Bir Destan”. *Türk Folkloru Dergisi*, 23, ss. 7.
- Özder, M. Âdil. (1981). “Savaş Destanları Üzerine II”. *Türk Folkloru Dergisi*, 16, ss. 14-15.
- Özder, M. Âdil. (1981). “Savaş Destanları Üzerine III”. *Türk Folkloru*, 22, ss. 7.
- Özder, M. Âdil. (1981). “Yusufelili Keşfi Kaynakçası Üstüne”. *Türk Folkloru Dergisi*, 27, ss. 13-14.
- Özder, M. Âdil. (1982). “Şavşatlı Âşık Yangın”. *Türk Folkloru Dergisi*, 33, ss. 17.

- Özder, M. Âdil. (1983). “Alî Baki ve Hamdullah Gül”. *Türk Folkloru Dergisi*, 48, ss. 6-7.
- Özder, M. Âdil. (1983). “Âşık Sıtki (Pervane)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 45, ss. 13-16.
- Özder, M. Âdil. (1984). “Âşık Sıtki Pervane’nin Destanları Üzerine”. *Türk Folkloru Dergisi*, 63, ss. 7-8.
- Özder, M. Âdil. (1984). “Yozgatlı Nihânî”. *Türk Folkloru Dergisi*, 64, ss. 20.
- Özder, M. Âdil. (1985). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (I. Bölüm)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 75, ss. 15-18.
- Özder, M. Âdil. (1985). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (II. Bölüm)”. *Türk Folkloru Dergisi*, 76, ss. 15-17.

4.3.2. Anlatım Türleri

- Özder, M. Âdil. (1968). “Tepegözler”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 5070-5073.
- Özder, M. Âdil. (1969). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi ve Nazarla İlgili Bir Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5200.
- Özder, M. Âdil. (1969). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi Üzerine Bir Başka Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 12, ss. 5270-5271.

4.3.3. Derleme ve Folklor

- Özder, M. Âdil. (1966). “Artvin’de Folklor Konuları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4040-4043.
- Özder, M. Âdil. (1967). “Millî Folklor Enstitüsü Folklor Gezisi Raporları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 4574-4576.
- Özder, M. Âdil. (1968). “Rom-Rom (Oroy’m= Ruh) Ana İnanması”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 11, ss. 5115-5116.
- Özder, M. Âdil. (1973). “Ardahan’da Yağmur Duası”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 14, ss. 6563.
- Özder, M. Âdil. (1979). “Türk Halkbiliminde İncili Çavuş”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı*, 4, ss. 179-188.
- Özder, M. Âdil. (1980). “Geleneklerimizde Dostluklar”. *Türk Folkloru Dergisi*, 8, ss. 8.

4.3.4. Geçiş Dönemleri

Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar I”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4890-4891.

Özder, M. Âdil. (1967). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar II”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4111-4112.

Özder, M. Âdil. (1967) “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar III”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4146.

Özder, M. Âdil. (1975). “Düğünlerde Süsleme Araçları”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 16, ss. 7386-7387.

Özder, M. Âdil. (1975). “Düğünlerin Ortak Yönüne Kısa Bir Bakış”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı*, ss.106-115.

4.3.5. Dil

Özder, M. Âdil. (1966). “Şavşat’ta Yıgılı Yayla ve Satıl-El Kalesi”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4151-4152.

SONUÇ

Türk folklor araştırmalarının tarihsel gelişiminden günümüze yapılan çalışmaların önemi büyüktür. Folklorun Türkiye’de bir bilim olarak gelişmesinde derleme çalışmaları ve bunları inceleme sistemlerinde çeşitli yaklaşımlar kullanılmaktadır. Şüphesiz inceleme yönteminin keşfi ve önemi ancak malzemeye dayalıdır. Bu açıdan bir araştırmada verilerin keşfi ve toplanması her zaman ilk sırada gelmektedir. Aksi takdirde malzeme olmadan teori oluşturulamayacaktır. Derleme sırasında veri keşfi ve toplanması önem arz etmektedir.

Zamanın hızlı akıp gitmesi, coğrafyanın ve insanın değişmesi kültürün de bundan etkilenmesini beraberinde getirmektedir. Bir kültür bilimcinin birincil amacı folklor ürünlerini yaşadığı doğal ortamında fark edip gözlemlemektir. Folklorun zamanla geçirdiği değişimlerin incelenmesi açısından derleme faaliyetleri son derece önemlidir. Bu açıdan folklorun zamana meydan okumasında olduğu gibi günümüz yaşantısının anlamlandırılmasında sahadan elde edilen verilerin önemi büyüktür. Verilerin toplanmasında bu işe gönül vermiş önemli şahıslar karşımıza çıkmaktadır. Özellikle folklor derleme ve araştırma konusunda önemli bir rol üstlenen Mustafa Âdil Özder bu isimlerden biridir.

Artvin folklor araştırmaları denildiğinde karşılaşılan ilk ve en önemli isim Mustafa Âdil Özder’dir. O, Artvin şehrinde başlattığı derleme çalışmalarıyla dikkati çekmiş, şehrin her karış toprağını gezmiş, insanıyla sohbet edip, şiirlerini, hikâyelerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini hâsılı bütün davranışlarını kaydetmiştir. Eserlerine bakıldığında derlemeci yönü yanında kişiliğinin yansımaları, duyguları ve farklı görme biçimine sahip özellikleri olduğu anlaşılabilir. O sahip olduğu bilgi, görgü ve deneyimlerini Artvin folklor araştırmalarını başlatmak, sürdürmek ve kayıt altına almak için kullanmıştır. Sadece folklorcu kimliğiyle değil tarihçi kimliğiyle de yörenin işgal durumunu, halkın çektiği sıkıntıları, uğradığı tacizleri, muhacirliği ve yurdun kurtuluşunu her yönüyle yaşamış bir isimdir. Dolayısıyla Mustafa Âdil Özder’in ailesinden, mesleğinden ve yaşamından ödün vererek araştırmalar yapmış olmasının temelinde çocukluk yıllarından itibaren yaşadıklarının önemi büyüktür.

Özellikle Artvin ili üzerine yapılan derleme çalışmalarını kaleme aldığı eserlerine yansıtan Mustafa Âdil Özder’in Türk folkloruna önemli katkılarda bulunduğu görülmüştür. Çalışmada ömrünün önemli bir kısmını yayan veya bir hayvan sırtında derleme çalışmalarına

ayıran Mustafa Âdil Özder'in Artvin folklorundaki yerine dikkat çekilmiştir. Özder'in makale ve kitaplarının ağırlıklı olarak Âşıklık geleneğine dayanması yaşadığı çevrenin getirilerindendir. Mustafa Âdil Özder verileri toplama ve işlemede oldukça emek harcamış olup bütün hayatını bu işe adamıştır.

Birçok derleme faaliyetinde bulunan Mustafa Âdil Özder, kitapları yanında yaşadığı dönemin süreli yayınları olan Türk Folklor Araştırmaları, Türk Folkloru, Sivas Folkloru, Doğuş, Kars Eli, Çoruh gibi dergilerde makaleler yayımlamıştır. Türk folkloru açısından önem arz eden makalelerinden çıkarımlar yapılmıştır. Makaleler yayın tarihine, konularına ve yayınlandığı dergilere göre sınıflandırılıp içerik yönüyle incelenmiştir. Makalelerin Türk folklor araştırmalarındaki önemi hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Özellikle Artvin ili üzerine yapılan derleme çalışmalarını makalelerine yansıtan Mustafa Âdil Özder'in Türk folkloruna önemli katkılarda bulunduğu görülmüştür.

Mustafa Âdil Özder'in makaleleri yayın tarihine, konularına ve yayınlandığı dergilere göre sınıflandırılıp içerik yönüyle incelenmiştir. Makaleleri konuları yönüyle Artvin'de olanın bir yansımasıdır. Az sayıda eseri de Artvin dışında Türk halkbiliminin sahalarına ilişkindir. Bu tez çalışmasıyla birlikte Özder'in çalışmalarının bir bütün olarak bir araya getirilerek farklı yönleri ile incelendiği ve okuyucunun dikkatine sunulduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Türk folklor araştırmaları tarihi bağlamında Artvin özelinde Mustafa Âdil Özder'in hayatı, sanatı ve eserleri üzerine dikkat çekilmiştir. Yaşamının bilinmeyen noktalarını gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Özder'in eserlerinden hareketle Artvin folkloruna ilişkin çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Eserleri ele aldığı konulara göre tasnif edilmiştir. Mustafa Âdil Özder'in folklorist ve derlemeci kimlikleri yanında araştırmacı kimliğini yansıttığı, tarih, coğrafya ve diğer konularda yazmış olduğu eserleri birçok yönden incelenmiş, yeri geldikçe örnek metinlerle tez çalışması zenginleştirilmiştir. Ayrıca kendi şiirleri ve şairliği, derleme sözlüğü ve bibliyografyalarının bulunduğu eserleri tez kapsamında ele alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Aça, M. (2018). “Halk Şiirinde Tür ve Şekil”. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (Ed. M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları, ss. 239-286.
- Alptekin, A. B. (2002). *Halk Hikayelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Amos, D. B. (1997). “Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru”. *Millî Folklor*, 5(33), ss. 74-87).
- Artvin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2022). Artvin İli 2021 Yılı Çevre Durum Raporu. Artvin.
- Artvinli, T. (2000). *Yusufeli*. Ankara: PYS Yayıncılık.
- Aslan, E. (2023). *Hediyetü'l İhvan*. İstanbul: Çağaloğlu Yayınevi.
- Aşçı, Y. F. (2017). “Sayın Mevlid Okuyucusu”. *Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Aytekin, E. (2015). “Sunuş”. *Huzûrî Divanı*. (Haz. Muammer Demirel). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 7.
- Bahadır, S. (2017). “Hazırlayanın Önsözü”. *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 7.
- Bahadır, S. (2017a). “Hazırlayanın Önsözü”. *Artvin Folkloru*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 9-10.
- Bahadır, S. (2017b). “Hazırlayanın Önsözü”. *Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 9-10.
- Bahadır, S. (2017c). “Hazırlayanın Önsözü”. *19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Değişleri*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss.5.
- Bahadır, S. (2017d). “Hazırlayanın Önsözü”. *Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 5.
- Bahadır, S. (2017e). “Hazırlayanın Önsözü”. *Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 5.
- Bahadır, S. (2021). “Hazırlayanın Önsözü”. *Mustafa Âdil Özder'in Kaleminden Artvinli Şairler 1. Kitap*. (Haz. Sedat Bahadır). Ankara: Sonçağ Yayıncılık, ss. 7.
- Bahadır, S. (2023). *Klasik Halk Hikâyelerinden Realist Hikâyelere Geçiş: Âşık Mâhirî ve Mâhitâbân Hikâyesi*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Boratav, P. N. (2020). *Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruh, S. (2017). “Selahattin Çoruh’un Önsözü”. *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 10.
- Demirel, M. (2015). “Ön Söz”. *Huzûrî Divanı*. (Haz. Muammer Demirel). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 15-19.
- Dizdaroğlu, H. (2017). “Muhubbî ile Esmahan Hikâyesi Üzerine”. *Muhubbî ve Esmahan Hikâyesi*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Doğan, D. M. (1999). *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğanay, H., Orhan, F. (2014). “Artvin İlinde Nüfusun Başlıca Özellikleri”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19 (1), ss. 1-22.
- Günay, U. (2011). *Âşık Tarzı Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karasüleymanoğlu, A. (1972). 43. *Hizmet Yılında Türlü Yönleriyle M. Âdil Özder*. Ankara: Artvin Yüksek Tahsil Öğrenci Derneği Yayınları.
- Karasüleymanoğlu, A. (2017). “Aydın Karasüleymanoğlu’nun Sunumu”. *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 11-12.
- Karasüleymanoğlu, Ş. (2015). *Artvin Halkbiliminden Çizgiler*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Karasüleymanoğlu, Ş. (2015a). “Sunuş”. *Huzûrî Divanı*. (Haz. Muammer Demirel). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss.11-12.
- Karasüleymanoğlu, Ş. (2017). “Şahver Karasüleymanoğlu’nun Sunumu”. *Artvin Folkloru*. (Haz. Sedat Bahadır). Artvin: Yusufeli Belediyesi Yayınları, ss. 13-14.
- Kılıçoğlu, S. (1992). “Mustafa Âdil Özder”. *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*. (15), ss. 368.
- Koç-Keskin, N. (2015). “Eski Türk Edebiyatında Edebi Türler”. *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatına Giriş*. (Ed. Emel Yalçın). Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 271-447.
- Koday, Z. ve Erhan, K. (2010). “Yusufeli İlçesinin İdari Coğrafi Analizi”. *Atatürk Üniversitesi Enstitüsü Dergisi*, 14(2), ss. 1-11.
- Koz, M. Sabri. (2007). (Ed.) *Yağmur Duası*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2018). “Araştırmaların Tarihi”. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (Ed. M. Öcal Oğuz). Ankara: Grafiker Yayınları, ss.1-60.

- Önder, A. R. (1966). “Folklorcularımız: Mustafa Âdil Özder”. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10, ss. 4214-4216.
- Örnek, S. V. (1988). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Özaydın, M. (2016). “Artvin”. *Artvin Ansiklopedisi*. C.1, Gürsu Matbaa, ss. 1-530.
- Özdemir, H. (2001). *Artvin Tarihi*. Artvin: Egem Matbaacılık.
- Özdemir, M. (2019). *Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinde Düşman Tipi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Özdemir, M. (2021). “Âşık Kahvesinden Medyaya Doğru Bir Gelenek Yolculuğu: Gümüşhaneli Âşık Kul Nuri”, *Doğan Kaya Armağanı, 70. Yaş Hatırası*, II. Cilt. (Ed. S. S. Yılmaz vd.), Sivas: Vilayet Kitabevi Yayınları, ss. 999-1021.
- Özdemir, M. (2023). “Bir Sözlü Tarih Metni Olarak Halk Şiirine Nasıl Bakılmalı? Artvin Halk Şiirinde Cumhuriyet Sevinci”. *Cumhuriyetin 100. Yılı Bir Asırlık Miras*. (Ed. Nuri Yavuz). Ankara: Yeniyüz Yayıncılık, ss. 287-306.
- Özdemir, M. (2023a). “Artvin Folklor Araştırmalarında Bir Öncü: Mustafa Âdil Özder”. *Folklor Akademisi*, 6, ss. 618-630.
- Özder, M. Â. (1938). “Çoruh Halk Şairleri Muhibbî Baba”. *Çoruh*, 1(4), ss. 21-34.
- Özder, M. Â. (1938a). “Çoruh’un Halk Şairlerinden Bazı Notlar”. *Çoruh*, 1 (3), ss. 29-36.
- Özder, M. Â. (1945). *Çoruh-Şavşat*. İstanbul: Teknik Kitaplar Yayınevi.
- Özder, M. Â. (1948). *Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı*. Ordu: Gürses Basımevi.
- Özder, M. Â. (1950). *Yakın Yurt*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Özder, M. Â. (1955). “Yusufelili Şair Huzurî I”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 4, ss. 1177.
- Özder, M. Â. (1955a). “Yusufelili Şair Huzurî II – İrtical Kudreti Üzerine Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 4, ss. 1207-1209.
- Özder, M. Â. (1956). “Yusufelili Şair Huzurî III- İlk ve Son Eserleri Hakkında”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 4, ss. 1301-1302.
- Özder, M. Â. (1959). “Yusufelili Keşfi”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 5, ss. 1717-1718.
- Özder, M. Â. (1959a). “Yusufelili Keşfi II”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 5, ss.1841-1842.
- Özder, M. Â. (1960). “Yusufelili Keşfi III”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 6, ss. 2065-2066.
- Özder, M. Â. (1966). “Artvin’de Folklor Konuları”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 10, ss. 4040-4043.
- Özder, M. Â. (1966a). “Artvinli Şairler- Âşıklar”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 10, ss. 4052-4057.

- Özder, M. Â. (1966b). “Şavşat’ta Yığılı Yayla ve Satıl-El Kalesi”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 10, ss. 4151-4152.
- Özder, M. Â. (1967). “Derleme Çalışmaları: Millî Folklor Enstitüsü Folklor Gezisi Raporu”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11, ss. 4574-4576.
- Özder, M. Â. (1967a). “Bir Cönk ve 57 Âşık”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 10, ss. 4335-4336.
- Özder, M. Â. (1967b). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar I”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 10, ss. 4890-4891.
- Özder, M. Â. (1967c). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar II”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 10, ss. 4111-4112.
- Özder, M. Â. (1967d). “Doğum ve Çocuk Üstüne Gelenekler, İnançlar III”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 10, ss. 4146.
- Özder, M. Â. (1967e). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı I”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11(4), ss. 4610-4612.
- Özder, M. Â. (1967f). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı II”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11, ss. 4639-4640.
- Özder, M. Â. (1968). “Konya’da Yapılan İkinci Âşıklar Bayramı III”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11, ss. 4658-4659.
- Özder, M. Â. (1968a). “Konya İkinci Âşıklar Bayramından Notlar”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11, ss. 4727-4728.
- Özder, M. Â. (1968b). “Rom-Rom (Oroy’m= Ruh) Ana İnanması”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11, ss. 5115-5116.
- Özder, M. Â. (1968c). “Tepegözler”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11, ss. 5070-5073.
- Özder, M. Â. (1969). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi ve Nazarla İlgili Bir Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 12, ss. 5200.
- Özder, M. Â. (1969a). “Ardanuç (Gevhernik) Kalesi Üzerine Bir Başka Efsane”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 12, ss. 5270-5271.
- Özder, M. Â. (1969b). “Posoflu Âşık Müdamî ve Bendeki Anıları”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 12, ss. 5488-5490.
- Özder, M. Â. (1970). *Artvin Folkloru-I*. Ankara: Ay Matbaası.
- Özder, M. Â. (1970a). *Şavşatlı Recâî ve Eseri Hediye’tül İhvan*. Ankara.
- Özder, M. Â. (1971). *Kurtuluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. Ankara: Ay Matbaası.

- Özder, M. Â. (1971a). *Tarihte Çıldır Atabegleri ve Torunları*. Erzurum.
- Özder, M. Â. (1971b). *Resimli Artvin İli Bilgileri: Öğrencilere İlkokul Programlarına Göre*. Ankara: Ay Matbaası.
- Özder, M. Â. (1973). “Ardahan’da Yağmur Duası”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 14, ss. 6563.
- Özder, M. Â. (1975). “Düğünlerde Süsleme Araçları”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 16, ss. 7386-7387.
- Özder, M. Â. (1975a). “Düğünlerin Ortak Yönüne Kısa Bir Bakış”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı*, Elif Matbaacılık: Ankara, ss.106-115.
- Özder, M. Â. (1977). “Yusufelili Âşık İznî I”. *Sivas Folkloru*, 57, ss. 4-6.
- Özder, M. Â. (1977a). “Yusufelili Âşık İznî II”. *Sivas Folkloru*, 59, ss. 6-9.
- Özder, M. Â. (1977b). “Türk Halkbiliminde İncili Çavuş”. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı-IV*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss. 179-188.
- Özder, M. Â. (1978). “Yusufelili Âşık İznî III”. *Sivas Folkloru*, 60, ss. 7-8.
- Özder, M. Â. (1978a). “Yusufelili Âşık Zuhurî”. *Sivas Folkloru*, 62, ss. 13-16.
- Özder, M. Â. (1978b). “Yusufelili Âşık Fahri I”. *Sivas Folkloru*, 69, ss. 8-9.
- Özder, M. Â. (1978c). “Yusufelili Âşık Fahri II”. *Sivas Folkloru*, 70, ss. 7-8.
- Özder, M. Â. (1978d). “Tokat’ta Büyük Sel Destanı”. *Sivas Folkloru*, 6, ss. 12-13.
- Özder, M. Â. (1979). “Âşık Dervişan”. *Türk Folkloru*, 3, ss. 29-30.
- Özder, M. Â. (1980). “Bir Savaş Destanı Dolayısıyla”. *Türk Folkloru*, 7, ss. 3-4.
- Özder, M. Â. (1980a). “Geleneklerimizde Dostluklar”. *Türk Folkloru*, 8, ss. 8.
- Özder, M. Â. (1980b). “İrticaldeki Güçlü Kişiliği Yönünden Yusufelili Huzurî”. *Türk Folkloru*, 10, ss. 5-6.
- Özder, M. Â. (1980c). “Âşık Efkârî’yi Yitirdik”. *Türk Folkloru*, 13, ss. 11-12.
- Özder, M. Â. (1980d). “Âşık Efkârî’nin Ardından”. *Türk Folkloru*, 14, ss. 12-13.
- Özder, M. Â. (1981). *Türk Halk Biliminde Düğün-Evlenme-Akrabalık Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Aslımlar Matbaası.
- Özder, M. Â. (1981a). “Savaş Destanları Üzerine II”. *Türk Folkloru*, 16, ss. 14-15.
- Özder, M. Â. (1981b). “Savaş Destanları Üzerine III”. *Türk Folkloru*, 22, ss. 7.
- Özder, M. Â. (1981c). “Eski İstanbul Hakkında Bir Destan”. *Türk Folkloru*, 23, ss. 7.
- Özder, M. Â. (1981d). “Yusufelili Keşfi Kaynakçası Üstüne”. *Türk Folkloru*, 27, ss. 13-14.
- Özder, M. Â. (1982). “Şavşatlı Âşık Yangın”. *Türk Folkloru*, 33, ss. 17.
- Özder, M. Â. (1983). “Âşık Sıtki (Pervane)”. *Türk Folkloru*, 45, ss. 13-16.
- Özder, M. Â. (1983a). “Alî Baki ve Hamdullah Gül”. *Türk Folkloru*, 48, ss. 6-7.

- Özder, M. Â. (1984). “Âşık Sıtkı Pervane’nin Destanları Üzerine”. *Türk Folkloru*, 63, ss. 7-8.
- Özder, M. Â. (1984a). “Yozgatlı Nihânî”. *Türk Folkloru*, 64, ss. 20.
- Özder, M. Â. (1985). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (I. Bölüm)”. *Türk Folkloru*, 75, ss. 15-18.
- Özder, M. Â. (1985a). “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği (II. Bölüm)”. *Türk Folkloru*, 76, ss. 15-17.
- Özder, M. Â. (2015). *Huzûrî Divanı*. (Haz. Muammer Demirel). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Özder, M. Â. (2017). *Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Özder, M. Â. (2017a). *Artvin Folkloru*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Özder, M. Â. (2017b). *Doğu İllerinde Âşık Karşılaşmaları*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Özder, M. Â. (2017c). *19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Deyişleri*. (Haz. Sedat Bahadır), Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Özder, M. Â. (2017d). *Muhibbî ve Esmahan Hikâyesi*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Özder, M. Â. (2017e). *Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif*. (Haz. Sedat Bahadır). Samsun: Yusufeli Belediyesi Yayınları.
- Özder, M. Â. (2021). *Cumhuriyetin 50. Yıl Dönümünde Kısa Açıklamalarla Artvin Bibliyografyası (1923-1973)*. (Haz. Sedat Bahadır ve Şahver Karasüleymanoğlu). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Özder, M. Â. (2021a). *Mustafa Âdil Özder’in Kaleminden Artvinli Şairler 1. Kitap*. (Haz. Sedat Bahadır). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Özder, M. Â. (2021b). *Mustafa Âdil Özder’in Kaleminden Artvinli Şairler 2. Kitap*. (Haz. Sedat Bahadır). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Özder, M. Â. (2021c). *Mustafa Âdil Özder’in Kaleminden Artvinli Şairler 3. Kitap*. (Haz. Sedat Bahadır). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Özder, M. Â. ve Abdullah Aydın. (1969). *Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi I Artvin İli*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Özder, M. Â. ve Ali Özer. (2011). *Her Yönüyle Erkinis*. Yayınevi yok.

- Özder, M. Â. ve S. N. Özderim. (1978). *İki Halkbilimci: Hâmit Zübeyr Koşay ve M. Şakir Ülkütaşır*. Ankara: Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları.
- Özder, M. Âdil. (1940). “Karşılı Ali Şevket Hakkında Notlar”. *Doğuş*. (12), ss. 3-8.
- Özder, M. Âdil. (1968d). “Posoflu Âşık Müdami ve Bendeki Anıları”. *Kars Eli*, 53, ss. 6-10.
- Özder, M. Âdil. (1979a). “Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması”. *Sivas Folkloru*. 74, ss. 10-13.
- Özder, M. Âdil. (1979b). “Posoflu, Âşık Fakiri ile Rum Âşıkı Fibnatî Karşılaşması”. *Sivas Folkloru*. 75, ss. 6-10.
- Özder, M. Âdil. (1979c). “Seyrani'nin Yarâdıliş Destanı”. *Sivas Folkloru*. 76-77, ss. 4-7.
- Özder, M. Âdil. (1979d). “Seyrani'nin Yarâdıliş Destanı-II”. *Sivas Folkloru*. 78, ss. 9-11.
- Özel, A. (2004). “Mevlid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (29), ss. 475-479.
- Şentürk, A. ve A., Kartal, A. (2018). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tokdemir, H. (1993). *Artvin Yöresi Folkloru*. Ankara.
- Tokdemir, H. (1995). *Yusufelili Azmî*. Ankara: Zeki Ofset.
- Toygar, K. (1988). “Biyografiler / Kaybettiklerimiz: M. Âdil Özder”. *Türk Folkloru Araştırmaları*, Ankara: Öztekin Matbaacılık, ss. 107-120.
- URL-1: https://www.doka.org.tr/bolgemiz_Artvin-TR.html [Erişim: 1 Aralık 2024].
- URL-2: <http://www.artvin.gov.tr/cografi-durum> [Erişim: 1 Aralık 2024].
- URL-3: <https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi> [Erişim: 1 Aralık 2024].
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ziya Gökalp. (2014). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

EKLER

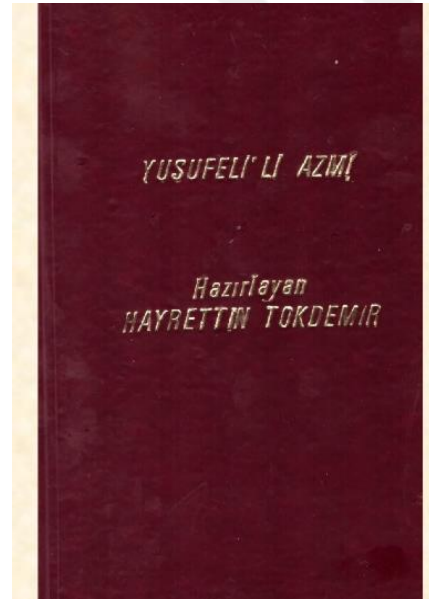
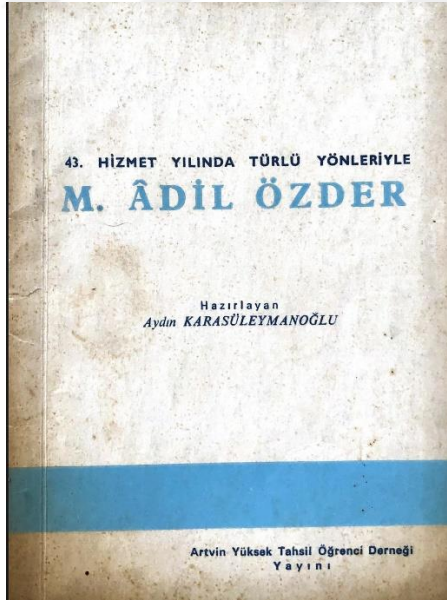
Ek 1: Kitap K nyeye Tablosu:

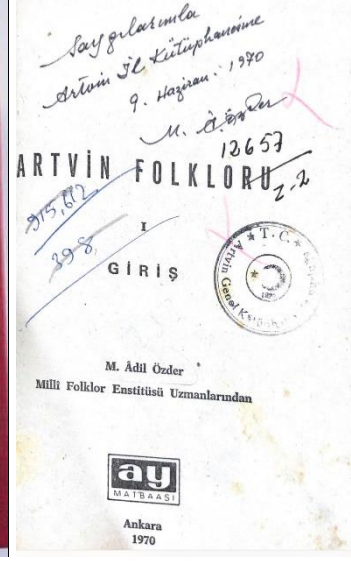
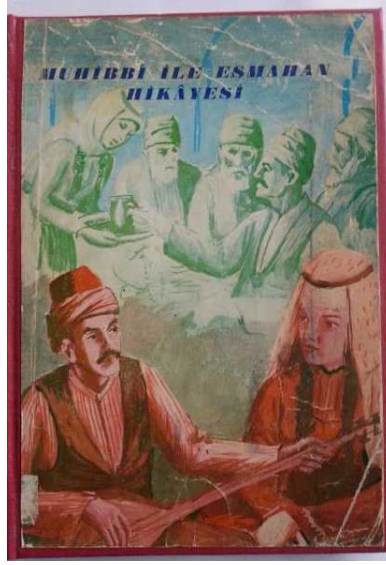
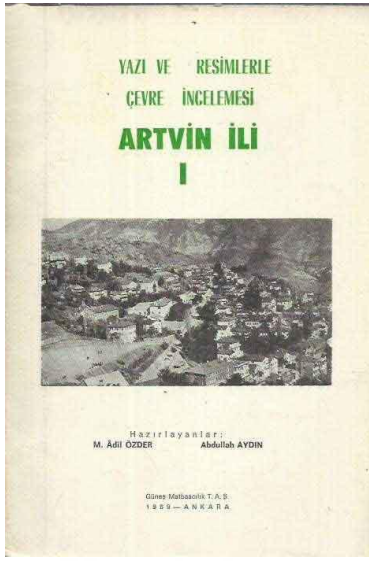
Nu	Kitap Adı	Basım Yılı	İkinci Basım	Yayınevi	Sayfa Sayısı
1	19. Yüzyıl Şairlerinden Yusufelili Âşık Muhibbî Hayatı ve Değişleri	1940	2017	Yusufeli Belediyesi Yayınları	88
2	Çoruh-Şavşat	1945	-	Teknik Kitaplar Yayınevi	144
3	Türk Çoruh'ta Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı	1948	-	Gürses Basımevi	47
4	Yakın Yurt	1950	-	Vakit Matbaası	105
5	Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları	1966	2017	Yusufeli Belediyesi Yayınları	101
6	�l�m�n�n 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif	1968	2017	Yusufeli Belediyesi Yayınları	88
7	Yazı ve Resimlerle �evre İncelemesi, Artvin İli-I- (Abdullah Aydın İle)	1969	-	Güneş Matbaacılık	116
8	Artvin Folkloru	1970	2017	Yusufeli Belediyesi Yayınları	80
9	Şavşatlı Rec�i ve Eseri Hediye-t�l İhvan	1970	-	-	-
10	Artvinli Şairler 1.Kitap	1970	2021	Artvin Valiliği Kültür Yayınları	289
11	Artvinli Şairler 2.Kitap	1970	2021	Artvin Valiliği Kültür Yayınları	308
12	Artvinli Şairler 3.Kitap	1970	2021	Artvin Valiliği Kültür Yayınları	380
13	Kurtuluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Artvin ve �evresi 1828-1921 Savaşları	1971	2017	Yusufeli Belediyesi Yayınları	197
14	Tarihte Çıldır (Ahıska) Atabeyleri ve Torunları	1971	-	-	133
15	�ğrencilere İlkokul Programına Göre Artvin Bilgileri	1971	-	Ay Matbaası	57
16	Muhibbî ve Esmahan Hikayesi	1976	2017	Yusufeli Belediyesi Yayınları	96
17	Folklor Araştırmaları Kurumu Yıllığı	1975	-	Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları	150
18	Türk Halkbiliminde Düğün Evlilik Akrabalık Terimleri Sözlüğü	1981	-	Aşlımlar Matbaası	112
19	Her Yönüyle Erkinis	2011	-	-	422
20	Huzûrî Divanı	1958-1977	2015	Yusufeli Belediyesi Yayınları	626
21	Artvin Bibliyografyası	1973	2021	Sonçağ Yayıncılık	156
22	�şık Mâhirî İle Mâhitâbân Hikâyesi	1979	2023	Sonçağ Yayınları	369

Ek 2: Dergilerde Yer Alan Makalelerin Sayısı:

Dergi İsimleri	Makale Sayısı
Türk Folklor Araştırmaları	25
Türk Folkloru	17
Sivas Folkloru	11
Çoruh	2
Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı	2
Kars Eli	1
Doğuş	1

Ek 3: Kitap Kapaklarından Örnekler:

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Fatma ALTUN			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim				
Ortaöğretim				
Lise				
Lisans				
Yüksek Lisans				
İş Deneyimi:				
Yayımlarım:				